V+U=K+O'+T

Autorist: Sündinud Võrus. Lõpetas 1963.a. TPI. Töötab aastast 1966 Tallinna Tehnikaülikoolis; majandusteaduste kandidaat (1970, Moskva Majandusstatistika Instituut), majandusteaduste doktor (1990, Moskva Riiklik Ülikool), 1991.a-st professor ja finantsarvestuse õppetooli juhataja. Aastast 1990. vannutatud audiitor, töötanud (1992-2000) rahvusvahelises audiitorfirmas Arthur Andersen.

Käesolevas raamatus on süsteemselt esitatud finantsarvestuse kui sotsiaalse rakendusteaduse teooria. Raamatus on käsitletud finantsarvestuse korraldamise teoreetilised ja praktilised põhimõtted ning meetodid, mis on eelkõige aktsentueeritud ettevõtte kasuminumbri ja teiste finantsnäitajate õigele ja õiglasele kajastamisele, ning arvestuse informatsioonisüsteemi ringprotsessi etapid ja finantsaruanded. Materjali esitamisel on lähtutud eelkõige Eesti Vabariigi ettevõtlust ja arvestust reglementeerivatest õigusaktidest ning arvestuse valdkonnas ka rahvusvahelistest arvestusstandarditest.

Raamat on mõeldud õppematerjaliks majanduserialade üliõpilastele ja täiendkoolituse kursuslastele. Esitatud materjal pakub huvi ka ettevõtete raamatupidajatele, audiitoritele, finantsistidele ja tegevjuhtidele, kes soovivad süvendada ja laiendada oma teoreetilisi teadmisi finantsarvestuse valdkonnas.

ISBN 9985-78-484-7

KAIDO KALLAS FINANTSARVESTUSE ALUSED

V=K+O

Kaido Kallas

FINANTS-ARVESTUSE ALUSED

Kaido Kallas

FINANTSARVESTUSE ALUSED

KUSTUTATUD
TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
ÕPPEKOGU
203

Tallinn 2002

© KAIDO KALLAS 2002

Käesolev raamat on kaitstud autoriõigusega vastavalt Autoriõiguse seadusele.

Raamatu ja selle osade kasutamine, sealhulgas paljundamine, levitamine, kandmine arvutidisketile, lülitamine elektroonilistesse andmebaasidesse jne võib toimuda autori eelneval nõusolekul.

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

ISBN 9985-78-484-7

Sisukord

Sissejuhatus 9

1. MAJANDUSARVESTUSE KESKKOND, ETTEVÕTJAD JA ARVESTUSE EESMÄRGID 11

1.1. Ressursside ringkäik rahvamajanduses ja äriühingus 11
1.2. Ettevõtjad ja nende liigitamine 14
1.3. Ettevõtjate majandustegevuse eesmärgid 17
1.4. Majandusarvestus informatsioonisüsteemina 18
1.5. Arvestus kui finantsinformatsioonisüsteem 20
1.6. Majandusarvestuse määratlused 23
1.7. Lähenemised arvestuse teooriale 26
1.8. Majandusarvestuse koostiselemendid 32
1.9. Finantsarvestust reglementeerivad institutsioonid 41
1.10. Majandusarvestuse eetiline keskkond 45
1.11. Keskkonna mõjud arvestusele 51

2. FINANTSNÄITAJATE AVALIKUSTAMINE 61

2.1. Avalikustamise olemus 61
2.2. Informatsiooni tarbijad (kasutajad) 62
2.3. Avalikustatavate aruandlusnäitajate eesmärk 66
2.4. Finantsaruannetes avalikustatav informatsioon 67
2.5. Informatsiooni avalikustamise meetodid 70
2.6. Raamatupidamisinformatsiooni kasutamisest juhtimises 73
2.6.1. Majanduslik efektiivsus ja raamatupidamisinformatsioon 74
2.6.2. Raamatupidamisinformatsioon suhtlemisvahendina 75
2.6.3. Analüüsi osa raamatupidamisnäitajate interpreteerimisel 76

3. ARVESTUSE JA ARUANDLUSE KORRALDAMISE PÕHIMÕTTED 78

3.1. Arvestuse ja aruandluse korraldamise üldised põhimõtted Rahvusvaheliste arvestusstandardite (IAS) järgi 78
3.2. Finantsaruannete eesmärk 81
3.3. Kasutatavad arvestuspõhimõtted ja nende rühmitamine 85
3.3.1. Piiravad põhimõtted 88

3.3.1.1. Majandusüksus 89
3.3.1.2. Tegevuse jätkuvus 91
3.3.1.3. Perioodilisus 93
3.3.1.4. Kvantifitseerimine 94
3.3.1.5. Tekkepõhisus 94
3.3.1.6. Avalikkus 97
3.3.2. Mõõtmispõhimõtted 98
3.3.2.1. Monetaarsus 98
3.3.2.2. Soetusmaksumus 100
3.3.2.3. Realiseerimine 101
3.3.2.4. Tulude ja kulude vastavus 102
3.3.2.5. Kahekordne kirjendamine 103
3.3.2.6. Olulisus 104
3.3.3. Muud kvalitatiivsed põhimõtted 105
3.3.3.1. Konservatiivsus 106
3.3.3.2. Arusaadavus 108
3.3.3.3. Asjakohasus 108
3.3.3.4. Objektiivsus 109
3.3.3.5. Usaldusväärne esitamine 109
3.3.3.6. Sisu eelistamine vormile 110
3.3.3.7. Neutraalsus 111
3.3.3.8. Kaalutlevus 112
3.3.3.9. Täielikkus 112
3.3.3.10. Võrreldavus 112
3.3.3.11. Tähtsus 115
3.3.3.12. Õigeaegsus 115
3.3.3.13. Tulude ja kulude tasakaal 116
3.3.3.14. Kvalitatiivsete tunnuste omavaheline kooskõla 117
3.4. Finantsaruannete elemendid 117
3.5. Finantselementide mõõtmine 119
3.6. Kapitali säilitamise kontseptsioonid 120

4. BILANSIVÕRRAND JA FINANTSARUANNETE ELEMENDID 121

4.1. Arvestuse võrrand (bilansivõrrand) 121
4.2. Raamatupidamisbilansi finantselemendid 128
4.2.1. Vara 129
4.2.2. Kohustused 132
4.2.3. Omakapital 135
4.3. Bilansimuutused 136
4.4. Kasumiaruande finantselemendid 138
4.4.1. Tulu 140
4.4.2. Kulud 144
4.5. Laiendatud bilansivõrrand 146

4.5.1. Äritegevuse tulemuseks on kasum 147
4.5.2. Äritegevuse tulemuseks on kahjum 148

5. KONTOD JA KAHEKORDNE KIRJENDAMINE 149

5.1. Bilansivõrrand *versus* deebet ja kreedit 149
5.2. Kontod 151
5.3. Sünteetilised ja analüütilised kontod 157
5.4. Käibeandmikud 158
5.5. Kahekordne kirjendamine 159
5.6. Kontoplaan 164
5.7. Kontoplaanide arengust Euroopas 167

6. DOKUMENDID JA REGISTRID. INVENTEERIMINE 170

6.1. Algdokumendid 170
6.2. Raamatupidamisregistrid 174
6.3. Dokumendikäive 177
6.4. Inventeerimine 179

7. TEKKEPÕHINE ARVESTUS JA REGULEERIMISKANDED 182

7.1. Tekkepõhine *versus* kassapõhine arvestus 182
7.2. Reguleerimiskannete vajalikkus 184
7.3. Näide kassa- ja tekkepõhise arvestuse kasutamisest 186
7.4. Reguleerimiskannete rühmitamine 192
7.4.1. Edasilükkunud kirjed 194
7.4.1.1. Ettemakstud kulud 194
7.4.1.2. Saadud ettemaksed ehk avansid 196
7.4.2. Tekkepõhised kirjed 198
7.4.2.1. Viitvõlad 198
7.4.2.2. Viitlaekumised 200
7.4.3. Hinnangulised kirjed 201
7.4.3.1. Ebatõenäoliselt laekuvad nõudesummad 202
7.4.3.2. Põhivara kulum 203
7.5. Reguleerimiskannete mõju finantselementidele 204

8. FINANTSARVESTUSE INFORMATSIOONISÜSTEEMI RINGPROTSESS 206

8.1. Ringprotsessi põhistaadiumid 206
8.2. Arvestusprotsessi korraldamise põhimõtted äriühingus 206
8.3. Majandustehingute registreerimine päevaraamatus 210
8.4. Tööleht 211
8.5. Reguleerimiskanded 214

8.6. Lõpetamiskanded 219
8.7. Arvestustsükli põhimõtteskeem 233

9. FINANTSARUANDED 236

9.1. Üldised nõuded finantsaruannetele 236
9.2. Raamatupidamisbilanss 241
9.3. Kasumiaruanne 248
9.4. Rahavoogude aruanne 251
9.5. Rahavoogude aruande bilansivõrrand 256
9.6. Muutused omakapitalis 258
9.7. Finantsaruannete lisad 259
9.8. Rakendatud arvestuspõhimõtted 262
9.9. Täiendavad nõuded finantsaruannete lisades esitatava informatsiooni avalikustamisele 271
9.10. Raamatupidamisbilansi mõningatest tahkudest 278
9.11. Kasumiaruandega seonduvatest mõningatest probleemidest 286
9.12. Rahavoogude aruandega ja selle liigendamisega kaasnevad küsitavused 293

10. ARVESTUSE AJALOOLINE ARENG 296

10.1. Kahekordse raamatupidamise evolutsioon 296
10.2. Üldiselt aktsepteeritud arvestusprintsiipide olemus ja eesmärgid 303
10.3. Rahvuslikud institutsioonid 306
10.3.1. Arvestusprintsiipide arengut mõjutanud organisatsioonid USA-s 306
10.3.2. Arvestust korraldavad organisatsioonid Euroopas 309
10.4. Rahvusvahelised institutsioonid 311
10.5. Arvestuse ajalooline areng Eesti Vabariigis 317

Lisad 321

Lisa 1 – Bilansiskeem 321
Lisa 2 – Kasumiaruande skeemid 326
Skeem 1 326
Skeem 2 328
Lisa 3 – EV Raamatupidamise Toimkonna juhendid ja otsused 329

Kirjandus 330

Ainejuht 332

Sissejuhatus

Eesti Vabariigi raamatupidamise seadusega on kehtestatud õiguslikud ja metoodilised alused hea raamatupidamistava põhimõtete rakendamiseks arvestuse teoorias ja praktikas. Käesoleva raamatu eesmärgiks ongi püüded süsteemselt esitada finants(raamatupidamis)arvestuse olulisemaid metoodilisi põhimõtteid, mis on aluseks raamatupidamisarvestuse õppimisele ja õpetamisele ning nende praktilise kasutamise korraldusele ettevõtetes. Traditsioonilise arvestuse poolt täidetav informatsioonifunktsiooni osatähtsus on viimastel aastatel märkimisväärselt suurenenud, kusjuures arvestuse teooria on alati püüdnud teenida praktikat.

Arvestust peetakse sotsiaalseks rakendusteaduseks. Finantsarvestust käsitletakse kommunikatsioonivahendina ja tal lasub ülesanne väljastada kindlatele tarbijagruppidele laialdast informatsiooni vastavalt ühe või teise huvigrupi ees seisvatele eesmärkidele, teoorias ja praktikas kinnistunud normatiivsetele näitajatele ning juba väljakujunenud järeldustele ja seisukohtadele. Seega on arvestus tähtsaks ärialaseks keeleks. Finantsinformatsiooni väärtus tarbijatele tõuseb, kui kõik ettevõtted kasutavad oma finantsaruannete koostamisel ja esitamisel samu mõisteid ja reegleid ehk arvestuspõhimõtteid.

Arvestuse põhialused erinevad loodusteaduste ja matemaatika printsiipidest, sest nad ei ole tuletatud loodusseadustest ning ei käsitle fundamentaalseid tõdesid ega aksioome. Arvestuspõhimõtted on juhendid, kuidas koguda, töödelda, edastada ja tõlgendada arvestusalast informatsiooni. Nad ei ole avastatavad, nad on loodud, arendatud ja määratud oma eriala professionaalide poolt. Arvestusprintsiipe toetatakse ja tunnistatakse intuitiivselt, autoriteedi ning vastuvõetavuse pärast. Paljudel juhtudel sarnanevad nad õigusaktidega, milledest ettevõtted peavad juhinduma finantsaruannete koostamisel välistarbijatele.

Teoreetilise ja praktilise arvestuse vahel võib täheldada teatavat

lõhet. Selline olukord ongi dikteerinud peamise nõude raamatu autorile: esitatud materjal peab olema mõistetav laiale lugejaskonnale, nii õppijatele kui praktikutele. Selle eesmärgi saavutamiseks on arvestust käsitletud kui ettevõtte finantstulemuste arvutamise protseduuride metodoloogilist kogumit ja selle mitmekülgset analüüsi. Järelikult peab ettevõtte raamatupidaja, finantsist, tegevjuht või audiitor hindama ja/või arvestama iga arvestuspõhimõtte ning majandustehingu mõju finantstulemustele. Kõik raamatus teoreetiliselt esitatud põhimõtted on tegelikult kasumi arvutamise meetodid ja nende analüüs mistahes ettevõttes. Põhiliste arvestusprintsiipide kasutamise tulemuseks on ettevõtte finantsaruannetes esitatud informatsiooni õige ja õiglane esitamine.

Kogu materjal on jaotatud kümnesse peatükki. Kõik metoodilised põhimõtted ja olulisemad märksõnad on püütud lahti seletada ja illustreerida lihtsate näidetega, kusjuures on tehtud viited kehtivale raamatupidamise seadusele, rahvusvahelistele arvestusstandarditele, äriseadustikule ja teistele õigusaktidele. Erilist tähelepanu on pööratud arvestuse õigele metoodilisele ja praktilisele korraldamisele. Kõik raamatupidamise seaduses esitatud põhimõtted ja mõisted on leidnud raamatus käsitlemist ja viitamist, v.a kontserniarvestusega seonduv. Kontserniarvestust käsitletakse tavaliselt finantsarvestuse süvakursuses.

Raamat on ette nähtud eelkõige kõrgkoolide üliõpilastele ja mitmesuguste täiendkoolituste kursuslastele, kelle õppekavades on õppeaine „(Finants)arvestuse alused". Erialalise käsiraamatuna peaks ta olema raamatupidajate, finantsistide ja tegevjuhtide töölaual, kes oma igapäevases töös puutuvad kokku teoreetiliste arvestuspõhimõtetega ja püüavad süvendada oma teadmisi antud valdkonnas.

Iga raamatut hinnatakse mitte selle järgi, mis temas ei ole esitatud, vaid selle järgi, mis temas tegelikult on käsitletud. Seetõttu on autor tänulik kõigile, kes avaldavad oma arvamust raamatu kohta aadressil TTÜ Majandusarvestuse instituut, Kopli 101, 11712 Tallinn.

Tallinn, veebruar 2002 *Prof. K. Kallas*

1. MAJANDUSARVESTUSE KESKKOND, ETTEVÕTJAD JA ARVESTUSE EESMÄRGID

1.1. Ressursside ringkäik rahvamajanduses ja äriühingus

Rahvamajanduses toimub lakkamatu ressursside ringkäik äriühingute, kodumajandite ning riigi- ja kohaliku omavalitsusasutuste vahel kaupade, teenuste ja tööde osas ühelt poolt ning tööjõu osas teiselt poolt. Poolte omavahelisi ressursivoogusid iseloomustab joonis 1.1 ja neid võib lühidalt esitada järgmiselt.

1. Kaubad ja teenused äritegevusest (1) lähevad kaubaturul perede ja üksikisikute kodumajanditele (3).
2. Kodumajandid (3) tekitavad vastupidise rahavoo äriühingutele (1) kui kompensatsiooni nendelt saadud kaupade ja teenuste eest.
3. Kaubad ja teenused äritegevusest (1) lähevad kaubaturul ka teiste majandusharude äriühingutele (1) ning riigi- ja kohalikele omavalitsusasutustele (2).
4. Riigi- ja kohalikud omavalitsusasutused (2) varustavad kas otseselt (põhi- ja keskkoolid) või kaudselt – kaubaturu kaudu (maanteed, kõrgkoolid) – teenustega nii kodumajandeid (3) kui ka äriühinguid (1).
5. Kodumajandid (3) ja äriühingud (1) tekitavad vastupidise rahavoo riigi- ja kohalikele omavalitsusasutustele (2) mitmesuguste maksude, lõivude, tasude jms vormis.
6. Kodumajandid (3) varustavad tööturu kaudu nii äritegevust (1) kui ka riigi- ja kohalikke omavalitsusasutusi (2) tööjõuga.

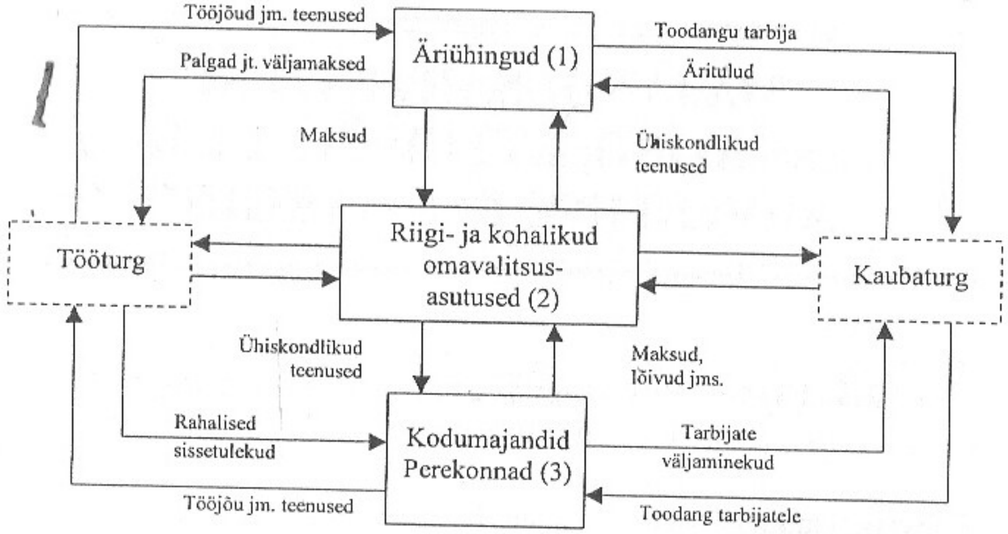

Joonis 1.1. Ressursside ringkäigu põhimõtteskeem rahvamajanduses.

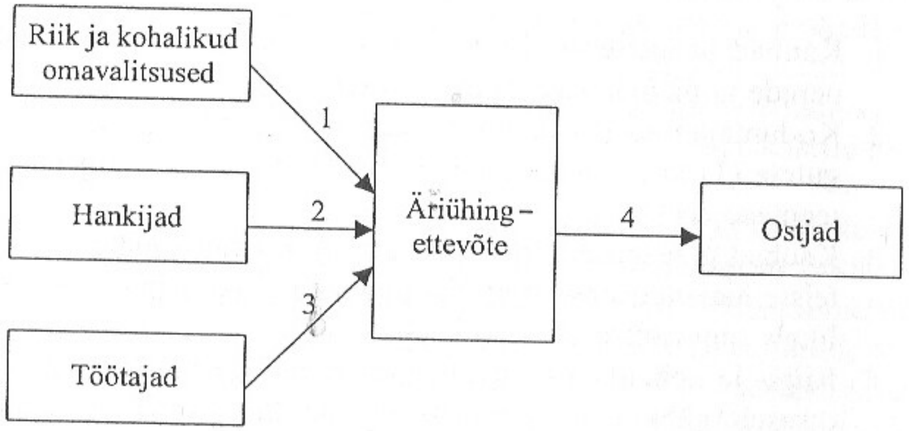

Tähistused:

1 – Ühiskondlikud teenused riigi- ning kohalikelt omavalitsusasutustelt.
2 – Teistelt äriühingutelt-ettevõtetelt saadavad kaubad ja teenused.
3 – Tööjõu palkamine kodumajanditelt.
4 – Äriühingute-ettevõtete poolt valmistatud kaupade, osutatud teenuste ja tehtud tööde lähetamine (müük) ostjatele (tarbijatele).

Joonis 1.2. Vararingkäigu põhimõtteskeem ettevõttes (äriühingus).

7. Kodumajandid (3) saavad vastupidise voona raha palkade ja muude väljamaksete näol äriühingutelt (1) kui ka riigi- ja kohalikelt omavalitsusasutustelt (2).

Majandustegevuse ressursside taolist ringkäiku võib esitada ka tootmisettevõtte tasandil ja seda omakorda kahe eraldi – vara- ja raharingkäigu skeemina (vt jooniseid 1.2 ja 1.3). Skeemidel esitatud põhilised ressursivood on teineteisele vastandatavad, sest nad tulenevad turumajanduse põhimõtetest.

Seega on ettevõtte ressursid pidevas liikumises. Ressursside ringkäigus võib omakorda eristada mitmeid olulisi protsesse, näiteks tootmisettevõttes võib täheldada kolme protsessi: varustamine, tootmine ja müümine, kusjuures kõik nad toimuvad üheaegselt, ehkki samas järjestuses ringkäiguliselt. Tegemist on nn käibetsükli ehk -ringega. Et juhtida ettevõtet (majandusüksust) või tema alljaotust (allüksust), on vaja omada küllaldast informatsiooni seal toimuvatest majanduslikest protsessidest. Viimased koosnevad omakorda üksikutest elementidest – *majandustehingutest.*

Märkus. Erialalises kirjanduses tarvitatakse majandustehingu asemel ka mõisteid *majandustoiming, -operatsioon* või *-transaktsioon*, kusjuures kõik need mõisted on sünonüümid ja käesolevas raamatus leiavad kasutamist samatähenduslikena.

Majandustehingud on *suhted* või *seosed*, mis tekivad otseselt või kaudselt ressursside ringkäigus kahe või enama majandusobjekti või -näitaja vahel. Majandustehinguks võib olla näiteks kauba saamine teiselt ettevõttelt – hankijalt, laenu tagastamine krediidiasutusele – pangale, avansi maksmine ettevõtte töötajale töölähetuse korral jms.

... majandustehingud – toimingud, mille tulemuseks on muudatused raamatupidamis-kohustuslase vara, kohustuste ja omakapitali koosseisus *[Raamatupidamise seadus, § 3, p 6]*.

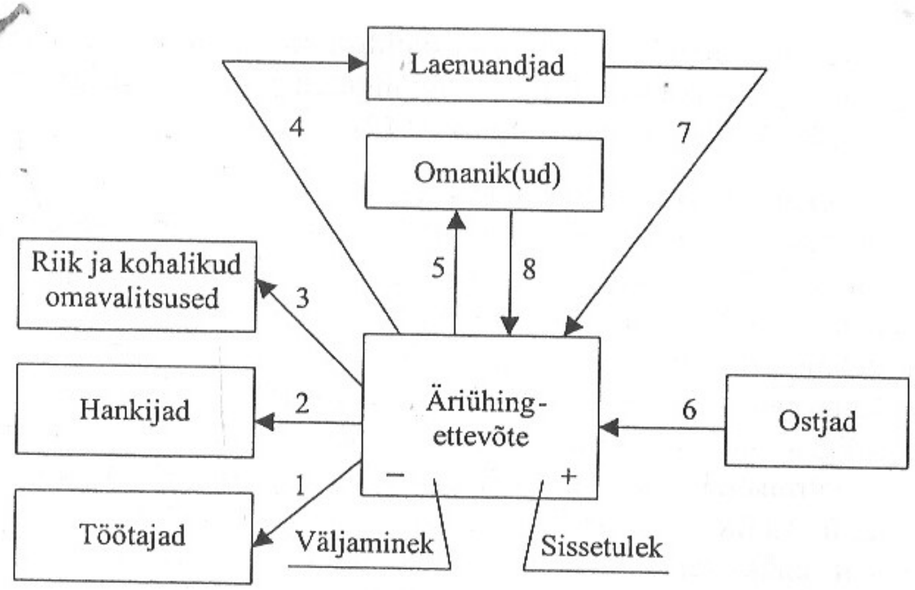

Tähistused:

1. Väljaminekud:

1 – Palgad ja muud väljamaksed töötajatele (kodumajanditele).
2 – Hankijatelt saadud kaupade (toorme, materjalide) ja teenuste eest tasumine.
3 – Mitmesuguste riigi- ja kohalike maksude tasumine.
4 – Laenude ja laenuintresside tasumine krediidiasutustele.
5 – Dividendide väljamaksmine omanikele – aktsionäridele.

2. Sissetulekud:

6 – Raha laekumised ostjatelt nendele müüdud kaupade ja teenuste eest.
7 – Laenu(de) saamine krediidiasutus(t)elt.
8 – Omanike poolsed (juurde)maksed omakapitali.

Joonis 1.3. Raharingkäigu põhimõtteskeem äriühingus.

1.2. Ettevõtjad ja nende liigitamine

Eelmisest jaotisest tuleneb, et rahvamajanduse tasandil põhiline majandustegevus toimub äriühingutes, s.o ettevõtjate kaudu. Ettevõtlust reglementeerib Eesti Vabariigis *Äriseadustik [RT I 1995, 26–28, 355 koos hilisemate muudatustega]*. Alljärgnevalt esitame

mõned Äriseadustikus fikseeritud ettevõtlust käsitlevad olulisemad põhimõisted.

Ettevõtja on *füüsiline isik*, kes pakub oma nimel tasu eest kaupu või teenuseid ning kaupade ja teenuste müük on talle püsivaks tegevuseks, ning seaduses sätestatud *äriühing [§ 1]*.

Füüsilisest isikust ettevõtjaks võib olla iga füüsiline isik *[§ 3, lg 1]*.

Füüsilisest isikust ettevõtjale kohaldatakse ettevõtja kohta käivaid sätteid ... *[§ 76, lg 1]*.

Ettevõte ... on majandusüksus, mille kaudu ettevõtja tegutseb. Ettevõte koosneb ettevõtjale kuuluvatest *asjadest, õigustest ja kohustustest*, mis on määratud või olemuselt peaks olema määratud ettevõtte tegevuseks *[§ 5, lg 1]*.

(1) Kui üks äriühing on teises äriühingus osanik või aktsionär ning omab seal *häälteenamust*, nimetatakse osalevat ühingut *emaettevõtjaks*, ja ühingut, kus ta osaleb, *tütarettevõtjaks*. Emaettevõtja tütarettevõtjaks on ka ühing, kus häälteenamus on teisel tütarettevõtjal või tütarettevõtjatel üksinda või koos emaettevõtjaga.
(2) Tütarettevõtjaks on ka ühing, kus teine ühing (emaettevõtja) omab selle osaniku või aktsionärina või lepingu alusel või ilma selleta *valitsevat mõju*.
(3) Emaettevõtja koos tütarettevõtjatega moodustab *kontserni [§ 6]*.

... sidusettevõtja – äriühing,mille tegevuses osaleb teine äriühing eesmärgiga luua püsivaid sidemeid tingimusel, kui osalev äriühing ise või ühe või mitme tütarettevõtja kaudu omab 20–50% selle äriühingu aktsiate või osadega esindatud häältest *[Raamatupidamise seadus, § 3, p 11]*.

(1) Äriühing on *täisühing, usaldusühing, osaühing, aktsiaselts ja tulundusühistu*. Seaduses võib ette näha ka teisi äriühinguid.
(2) Äriühing kantakse äriregistrisse.
(3) Äriühingu õigusvõime tekib äriregistrisse kandmisest ja lõpeb äriregistrist kustutamisega.
(4) Äriühingud võivad ühineda ja jaguneda ning äriühingu võib teist liiki äriühinguks ümber kujundada ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras *[§ 2]*.

Juriidilistest isikutest on täisühing ja usaldusühing *isikuühingud*, millised võimaldavad, võrreldes füüsilisest isikust ettevõt-

jaga, suurendada kapitali hankimise võimalusi. Samaaegselt on osanikud kaasatud ettevõtte juhtimisse ja neil lasub vastutus ettevõtte majandustegevuse eest.

Täisühing on äriühing, milles on *kaks või enam osanikku* tegutsevad ühise ärinime all ja vastutavad ühingu kohustuste eest solidaarselt *kogu oma varaga [§ 79]*.

Täisühingu osanikuks võib olla *füüsiline isik* või *juriidiline isik [§ 80, lg 1]*.

(1) Täisühing vastutab oma kohustuste eest kogu oma varaga.
(2) Osanikud vastutavad täisühingu kohustuste eest kogu oma varaga *[§ 101]*.

Usaldusühing on äriühing, milles on *kaks või enam isikut* tegutsevad ühise ärinime all ja vähemalt üks neist isikutest *(täisosanik)* vastutab ühingu kohustuste eest *kogu oma varaga* ning vähemalt üks neist isikutest *(usaldusosanik)* vastutab ühingu kohustuste eest *oma sissemakse* ulatuses *[§ 125]*.

Juriidilistest isikutest enam levinenud on osaühingud ja aktsiaseltsid. Need ettevõtlusvormid soodustavad kapitali hankimist ja kontsentreerumist ning vastutus on sõltuvuses kapitaliosalusega. Seepärast nimetatakse neid äriühinguid *kapitaliühinguteks*.

(1) *Osaühing* on äriühing, millel on osadeks jaotatud osakapital.
(2) *Osanik ei vastuta* isiklikult osaühingu kohustuste eest.
(3) *Osaühing vastutab* oma kohustuste täitmise eest *kogu oma varaga [§ 135]*.

Osakapital peab olema vähemalt *40 000* krooni *[§ 136]*.

(1) Osaühingu võib asutada *üks* või *mitu isikut*.
(2) Asutajaks võib olla *füüsiline isik* või *juriidiline isik. [§ 137]*.

(1) *Aktsiaselts* on äriühing, millel on aktsiateks jaotatud aktsiakapital.
(2) *Aktsionär ei vastuta* isiklikult aktsiaseltsi kohustuste eest.
(3) *Aktsiaselts vastutab* oma kohustuste täitmise eest *kogu oma varaga [§ 221]*.

Aktsiakapital peab olema vähemalt *400 000* krooni *[§ 222]*.

(1) Kui välismaa äriühing tahab oma nimel Eestis püsivalt pakkuda kaupu või teenuseid, peab ta äriregistrisse kandma *filiaali*.

(2) Filiaal *ei ole juriidiline isik*. Äriühing vastutab filiaali tegevusest tulenevate kohustuste eest *[§ 384]*.

Ühistu on kolme või enama liikmega ühing, mille eesmärgiks on liikmete ühise tegevusega nende majapidamiste või tegevuse toetamine teenuste osutamisega *[Ühistuseadus, § 2]*.

Ühistud jagunevad:
1) *tulundusühistud kui äriühingud*: tarbijate ühistud, tootjate ühistud, laenu- ja hoiuühistud, ühispangad, kindlustusühistud ning muud tulundusühistud;
2) *mittetulundusühistud kui mittetulundusühingud*: aiandus-, suvila-, garaaži-, korteri-, majaomanike ja muud mittetulundusühistud *[Ühistuseadus, § 4]*.

1.3. Ettevõtjate majandustegevuse eesmärgid

Eelnevast jaotisest tuleneb, et ettevõtja oma püsiva tegevuse tulemusena *müüb* tasu eest kaupu ja teenuseid. Sellest tulenevad ettevõtjate majandustegevuse *eesmärgid,* mis on alljärgnevalt esitatud nende loogilises järjekorras. Rasvaselt trükitud märksõnad aga esindavad raamatupidamiskohustuslase finantsaruannetes olulisemaid aruandlusnäitajaid vastavalt raamatupidamise heale tavale ja raamatupidamist reglementeerivatele rahvusvahelistele ja riiklikele õigusaktidele.

1. *Ettevõtja* (ettevõtte) eesmärgiks on oma majandustegevusega teenida **kasumit**.
2. Kasumit on võimalik teenida üksnes juhul, kui ettevõte pakub selliseid **kaupu** ja **teenuseid**, mille järele on turgudel tarbijate *nõudlus*.
3. Ettevõtte võimalus kasumit teenida on seda suurem, mida enam tema pakkumine vastab *turunõudlusele*. Kui ettevõte on turunõudlust valesti hinnanud, siis võetud riski eest saadakse **kahjumit**.
4. Oodatav nõudluse maht määrab ettevõtte **tootmismahu** ja **investeeringud**, s.o **oma- ja võõrkapitali** finantseerimise. Ettevõtja vajab **kapitali** äritegevuse alustamiseks, maatüki ostmiseks, hoonete ehitamiseks, vajalike seadmete ja masinate

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOLI RAAMATUKOGU ÕPPEKOGU

soetamiseks ning majandustegevuseks (kaupade, toorme ja materjalide ostmiseks, tööjõu palkamiseks, kaupade ja teenuste tootmiseks ja nende turustamiseks.

5. **Kasum** või **kahjum** – *vahe* turustatavate kaupade ja teenuste müügimaksumuse (**tulu**) ning antud kaupade ja teenuste tootmiseks või osutamiseks tehtud väljaminekute (**kulude**) vahel.

1.4. Majandusarvestus informatsioonisüsteemina

Iga ettevõtet käsitletakse juhtimise seisukohalt juhitava süsteemina ehk juhtimisobjektina ühelt poolt ja juhtimissüsteemina ehk juhtimissubjektina teiselt poolt. *Juhtimisobjekt* kujutab endast organisatsioonilisest küljest mitmeid üksteisest sõltuvaid ettevõtte allüksusi, kus toimub majandustegevus. *Juhtimissubjekt* omakorda koosneb tegevjuhtkonnast (juhtimispersonalist) ehk otsuste tegijatest ja seda ettevõtte organisatsioonistruktuuri erinevatel tasanditel. Äriühingutes (näiteks aktsiaseltsides) esindab kõrgemat juhtorganit nõukogu, mis teostab vahetut järelevalvet tegevjuhtkonna (juhatuse) üle ja kõrgeimat juhtorganit – aktsionäride (osanike) üldkoosolek. Juhtimisobjekt ja -subjekt on vastastikuses seoses ja sõltuvuses. Juhtimisobjektidelt tulevad andmed majandustegevuse kohta juhtimissüsteemi, mis võimaldab otsuste tegijatel välja töötada tegevusjuhised edaspidiseks täitmiseks.

(1) *Juhatus* on aktsiaseltsi juhtimisorgan, mis esindab ja juhib aktsiaseltsi.

(2) Juhatus peab juhtimisel kinni pidama nõukogu seaduslikest korraldustest. Tehinguid, mis väljuvad igapäevase majandustegevuse raamest, võib juhatus teha ainult nõukogu nõusolekul. Juhatus on kohustatud tegutsema majanduslikult kõige otsatarbekamal viisil *[Äriseadustik, § 306]*.

Nõukogu planeerib aktsiaseltsi tegevust ja korraldab aktsiaseltsi juhtimist ning teostab järelevalvet juhatuse tegevuse üle. Kontrolli tulemused teeb nõukogu teatavaks üldkoosolekule *[Äriseadustik, § 316]*.

(1) Aktsionärid teostavad oma õigusi aktsiaseltsis aktsionäride *üldkoosolekul*.

(2) Aktsionäride üldkoosolek on aktsiaseltsi *kõrgeim* juhtimisorgan *[Äriseadustik, § 290]*.

Seega juhib juhtimispersonal ettevõtet infosüsteemi abil, mille moodustavad andmed (majandustehingute arvnäitajad) juhtimisobjekti kui ka -subjekti kohta. Juhtimisprotsessis kasutab juhtimissüsteem mitte üksnes sisemist, vaid ka välist informatsiooni. Väline informatsioon on juhuslik (ebaregulaarne), sisemine aga pidev ja järjekindel. Välise informatsiooni mõju on tihedalt seotud sisemisega ja vastupidi, mõjutades vastastikku teineteist (vt joonis 1.4).

Oluline osa informatsioonisüsteemi korraldamisel lasub iga ettevõtte raamatupidamisel.

> Käesolevas seaduses ettenähtud raamatupidamisarvestuse korraldamiseks raamatupidamiskohustuslikku majandusüksust ise juhtiv omanik või volitustega juht, kes vastutab kogu majandustegevuse eest otseselt omaniku või omanike ees:
> 1) moodustab raamatupidamise struktuuriüksuse või võtab tööle raamatupidaja või
> 2) kasutab raamatupidamisettevõtte või mittekoosseisulise raamatupidamisspetsialisti teenuseid või
> 3) peab ise raamatupidamisarvestust *[Raamatupidamise seadus, § 6]*.

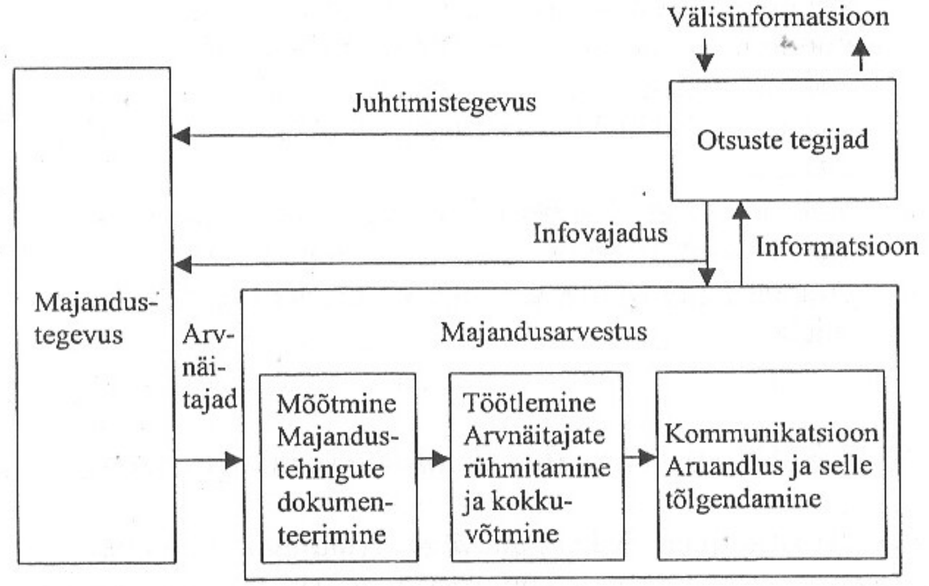

Joonis 1.4. Ettevõtte majandusarvestus juhtimisotsuste informatsioonisüsteemina

Jooniselt võib tuletada juhtimise informatsioonisüsteemi olulisemad *etapid*.

1. Ettevõtte tegevjuhtkond (otsuste tegijad) saab mitmesugust välisinformatsiooni (lepingud, õigusaktid) hankijatelt, ostjatelt, riigi- ja kohalikelt omavalitsusasutustelt (maksuametilt, statistikaametilt), krediidiasutustelt jt oma majandustegevuse korraldamiseks.
2. Ettevõtte tegevjuhtkond töötab välja sisemised taktikalised kui ka strateegilised juhtimisotsused (kavad, plaanid, eelarved) ettevõtte majandustegevuse korraldamiseks nii väliskui siseinformatsiooni alusel. See kehtib ka arvestuse korraldamise põhimõtete (sise-eeskirjad) ning vajaliku sise- ja välisinformatsiooni nõudluse kohta. Need juhised edastatakse ettevõtte allüksustele, sh raamatupidamisosakonnale.
3. Alginformatsioon identifitseeritud majandustehingutest registreeritakse algdokumentidel. Raamatupidamine töötleb seda korrastamata alginformatsiooni, s.o rühmitab ja võtab kokku arvandmed sise- ja välisaruannete (mitmesugused koondid, finantsaruanded) koostamiseks. Koostatud aruandeid analüüsitakse ja tõlgendatakse juhtimisotsuste tegijate poolt. Töödeldud ja kasutatud informatsioon arhiivistatakse.
4. Kohustuslikud välisaruanded edastatakse registri-, maksu-, statistika- jt ametitele, pankadele, börsile ja teistele huvitatutele adressaatidele (eelkõige investoritele ja kreeditoridele).

1.5. Arvestus kui finantsinformatsioonisüsteem

Ettevõtte (füüsilisest isikust ettevõtja, äriühingu, mitteäriühingu) *arvestusprotsess*, kui finantsinformatsiooni süsteem, koosneb neljast olulisemast põhitegevusest:

- majandusnähtuste *identifitseerimine* (vaatlus, identifitseerimine);
- majandusnähtuste *mõõtmine* (hindamine) arvnäitajates;
- majandusnähtuste *registreerimine,* (registreerimine, rühmitamine, kokkuvõtmine) ning
- majandusnähtuste kohta käiva info *edastamine* (aruannete koostamine, analüüsimine, tõlgendamine)

eesmärgiga *rahuldada* sellest infost huvituvaid *tarbijaid* (vt joonis 1.5).

Esimene osa protsessist – ***identifitseerimine*** (samastamine) – sisaldab selliste nähtuste või tehingute valikut, mis tõendavad mingi ettevõtte või asutuse majanduslikku tegevust (majandustehinguid). Arvestuse esimesel etapil samastatakse ja valitakse välja majandustegevusega seotud objektid, tegevused, tehingud ja tunnused, millised on vajalikud ja kasulikud informatsioonitarbijatele.

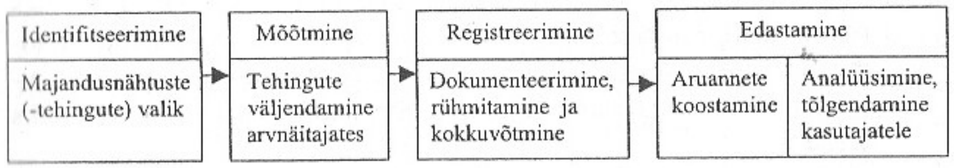

Joonis 1.5. Arvestusprotsessi põhitegevused

Samastatud majandusnähtused, mida raamatupidajad tavaliselt nimetavad *majandustehinguteks* (-operatsioonideks, -toiminguteks, -transaktsioonideks) ***mõõdetakse*** arvnäitajates ja hinnatakse alati rahas (kroonides ja sentides või mõnes muus valuutas).

Üldiselt on levinud seisukoht, et majandusarvestus on nii mõõtmise kui ka kommunikatsiooni distsipliin. Mõõtmine tähendab objektide (asjade, esemete) või sündmuste (tehingute) näitamist ja hindamist arvude keeles ning esitamist arvväärtustena vastavalt algselt kokkulepitud reeglitele. Mõõtmine on seotud ka piirangutega, näiteks mõningate mõõtmistulemuste kättesaadavus uurita-

vast keskkonnast, viimase eritunnused, puudused arvväärtuste objektiivsuse kindlakstegemisel ja kontrollimisel. Vaatamata loetletud kitsendustele mõiste *mõõtmine* majandusarvestuses tähendab objektide ja tehingute (sündmuste) ning nende oluliste kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete tunnuste näitamist arvnäitajates viisil, mis tagab selliste *arvude agregeerimise* või *disagregeerimise*. Kus mõõtmine on mitteteostatav, kvantitatiivselt mitteesitatav ja mitterahaline, seal tuleb vastavasisuline informatsioon esitada kirjeldavas vormis kas märkustena või lisadena.

Arvestuses eristatakse mitmeid *mõõtmisviise*. Nendeks on järgmised.

1. Arvestusmõõtmised on kas *otsesed* (primaarsed) või *kaudsed* (sekundaarsed). Otsene ehk primaarne mõõtmine on objekti(de) ja tehingu(te) ning nende tunnus(t)e otsene mõõtmine. Sekundaarne mõõtmine põhineb otsese mõõtmise tulemustel, kusjuures see esindab selliseid tulemusi kaudselt, pärast mõningaid matemaatilisi teisendamisi. Nii näiteks võidakse tooteühiku kulud tuletada toodangu kõigi kulude jagamisel tooteühikute arvule.
2. Vastavalt otsustamise ajadimensioonile mõõtmisi võib arvestuses rühmitada kas *möödunud*, *olevikus* või *tulevikus* asetleidvate sündmuste mõõtmisteks. Seega mõõtmised rühmitatakse retrospektiivseteks, jooksvateks või tulevasteks. See omakorda teeb võimalikuks eristada:
   a) kolme liiki *möödunud* mõõtmisi:
      - retrospektiivsed möödunud mõõtmised,
      - jooksvad möödunud mõõtmised ja
      - tulevased möödunud mõõtmised;
   b) kaks liiki *oleviku* mõõtmisi:
      - jooksvad oleviku mõõtmised,
      - tulevased oleviku mõõtmised;
   c) kõik *tulevased* mõõtmised on eelseisvad.
3. Mõõtmised on:
   a) fundamentaalsed, s.t vara saab arvele võtta loodusseaduste järgi ja
   b) tuletatud mõõtmised, mis on seotud kahe või enama kogumiga (kvantiteediga), kusjuures ühe kogumi vara kogemuslikult seostatakse teise kogumiga.

Kui nähtus ei ole rahas mõõdetav, siis see nähtus ei ole ka ettevõtte finantsinformatsioonisüsteemi osis.

Rahas hinnatud ja väljendatud (mõõdetud) majandusnähtused registreeritakse ettevõtte püsivas (ajaloolises) finantsmajanduslikus tegevuses informatsioonikandjatel – algdokumentidel. ***Registreerimine*** sisaldab endas lisaks dokumenteerimisele ka mõõdetud nähtuste (tehingute) kajastamist korrapäraselt ja süstemaatilisel viisil kronoloogilises päeva- ja pearaamatus. Majandusnähtuste registreerimisega tehingute arvnäitajad samaaegselt rühmitatakse kindlaksmääratud tunnuste järgi ja võetakse kokku (agregeeritakse). Raamatupidajad kirjendavad ja esitavad registreeritud arvandmed standardiseeritud viisil. Informatsioon sarnastest majandustehingutest võetakse kokku ja üldistatakse. Sellised arvud esitatakse üldsummas, näiteks informatsioon tootmisettevõtte (majandusüksuse) toodangu (kauba) müügist ning rööpselt selle kauba valmistamiseks tehtud kulutustest.

Majandusnähtuste identifitseerimine, mõõtmine ja registreerimine oleks tähenduseta ja mõttetu, kui informatsiooni ei edastataks sellest huvitatud tarbijatele (kommunikatsioon). Informatsiooni ***edastatakse*** aruannete koostamisega ja nende levitamisega, millest olulisem on finants- ehk raamatupidamise (aasta)aruanne.

Kommunikatsiooniprotsessi väga oluliseks elemendiks on raamatupidaja, finantsisti, ökonomisti, maksuhalduri, audiitori jt oskus ja võime tõlgendada finantsaruannetes esitatud informatsiooni. ***Tõlgendamine*** (interpreteerimine) ühendab endas kasutatavate aruandenäitajate analüüsi ja seletust, nende mõistmist ja piiranguid. Finantsaruannetes leiavad järjest laienevalt kasutamist suhtarvud ja protsendid, graafikud ja diagrammid, tähtsamad finantstrendid ja -suhted.

1.6. Majandusarvestuse määratlused

Alljärgnevalt on esitatud mõned arvestuse definitsioonid eesmärgiga näidata praegusel ajal enam käibivad ja vastuvõetavad määratlused, mis rahuldaksid antud arvestusvaldkonnaga tege-

lejaid, eeskätt raamatupidajaid, finantsiste, analüütikuid, audiitoreid jt.

> Arvestus on oskus majandustehinguid ja -sündmusi ülesse tähendada, rühmitada ja kokku võtta rahalises väärtuses kindlaksmääratud viisil, mis võimaldab nende tulemusi *finantsiliselt tõlgendada [Joel G. Siegel, Jae K. Shim, Theory and Problems of Financial Accounting. McGraw-Hill, London, 1983, lk 1].*

Autori arvates on selle definitsiooni järgi arvestuse valdkond kitsalt määratletud. Laiemat mõistet pakub järgmine määratlus.

> Majandusliku informatsiooni *identifitseerimise, mõõtmise* ja *kommunikatsiooni* protsess, mis võimaldab informatsiooni tarbijatel (kasutajatel) vastu võtta põhjendatud otsuseid *[Roger H. Hermanson, James Don Edwards, Michael W. Maher, Accounting Principles. IRWIN, Boston, 1992, lk 7; Frank Wood, Alan Sangster, Business Accounting 1. Financial Times, 1999, lk 255].*

Viimased arvestuse määratlused täiendavalt sisaldavad mõisteid kvantitatiivne informatsioon ja teenindustegevus.

> Arvestus on *teenindustegevus*. Tema funktsioon on anda majandusüksuse kohta kvantitatiivset ning oma loomult peamiselt finantsilist informatsiooni, mis on kasutatav majanduslike otsuste tegemisel ja võimaldab kasutajal teha kindla valiku alternatiivsetest tegevussuundadest *[Donald E. Kieso, Jerry J. Weygandt, Intermediate Accounting. John Wiley & Sons, New York, 1997, lk 2].*

Selline määratlus käsitleb arvestust kui *teenindustegevust*, mis ühendab väljakujunenud metoodikad ja on seetõttu kasutatav kindlates valdkondades. Arvestusalastes õpikutes ja käsiraamatutes on loetletud mitmeid valdkondi, kus arvestuse põhimõtted on kasutatavad, sh finantsarvestus ja -aruandlus, maksude planeerimine ja määramine, audiitor- ja sisekontroll, andmetöötlus ja infosüsteemid, kulu- ja juhtimisarvestus, rahvatulu arvestus. Uuematest valdkondadest olgu märgitud rahvusvaheline arvestus, riigi raamatupidamisarvestus, mittetulundusettevõtete arvestus, sotsiaal-

majanduslik arvestus, kolmanda maailma arvestus jne. Teoreetilised uurimused ja praktiline elu on arvestusele seadnud uued rajajooned, mis on arvestusest loonud *sotsiaalse* teenindustegevuse.

Kas arvestust tuleb mõista äritegevuse osisena või teadusena mõjutab üldisi vaateid valdkonnale ja õppijate valmisolekut valida selle valdkonnaga seonduv endale erialaks. Arvestus on tihedalt seotud majandustegevust käsitlevate teiste teadusharudega nagu makro- ja mikroökonoomika, rahandus, õigus, statistika jne, mis viitab enam levinud vaatele, et arvestus on väljaarenenud *sotsiaalne rakendusteadus*. Arvestusel lasub ülesanne väljastada kindlatele tarbijagruppidele laialdast informatsiooni vastavalt ühe või teise huvigrupi ees seisvatele eesmärkidele, kinnistunud normatiivsetele näitajatele ning praktikas juba väljakujunenud järeldustele ja seisukohtadele.

Siit tulenevad ka peamised nõuded kehtivatele arvestusstandarditele, s.o kas nad rahuldavad ühiskonna ees seisvaid üldisi majanduslikke ja sotsiaalseid eesmärke ning milliste arvestussüsteemidega nõutavaid informatsioonilisi eesmärke saavutatakse. See aga ei tähenda, et arvestus ei tunnustaks teisi teaduslikke teooriaid või hüpoteese. Nende kasutamine aitab märkimisväärselt rikastada arvestuse metodoloogiat ja metoodilist baasi ning on seega põhjendatud. Selline olukord aga ei tee veel arvestusest nn „puhast" teadust, mis oleks erapooletu oma olemuselt ja mis ei teeniks mitte kellegi huve. Arvestus on rakenduslik teadus ja tema eesmärgid on formuleeritud rahvusvahelistes arvestusstandardites. Arvestus rakendusteadusena on paljuski sõltuv praktikute ja teoreetikute tahtest ning sõltub muuhulgas ka inimeste üldisest haritusest ühiskonnas. *Arvestuse väljakujunenud praktika on aga üha enam mõjutatav arenevast arvestuse teooriast ja metoodikast.* Seega on tegemist rakendusliku ehk empiirilise teadusega, mille üheks oluliseks tõestuseks meie vabariigis on arvestuse turunõuetekohaseks ümberkorraldamise protsess, mis sai alguse eelmise aastatuhande viimasel kümnendil ja jätkub tänaseni.

Teatavasti iga rakenduslik teadus peab sisaldama kindlaid metoodilisi komponente, millest olulisemad on alljärgnevad.

- Vaatlemine ja eksperimenteerimine ning nende protsesside kujundamine.
- Kvalitatiivne ja kvantitatiivne kirjeldamine.
- Üldistamine, mis toimub tavaliselt läbi induktiivse järeldamise või teiste oletuste.
- Analüüsimine, mis toimub läbi matemaatilise või deduktiivse järeldamise.
- Tõlgendamine ja mudelleerimine, kusjuures kasutatakse edasist liigendamist ning seoseid teoreetiliste ja vaatlusnäitajate vahel vastavalt püstitatud hüpoteesidele.
- Kontrollimine (testimine) ja uuendamine kas läbi kinnitava ja ümberlükkava tõendi, või kõrvalteooriate ja -hüpoteeside kaudu.

Arvestuse metoodika täiustamine ülalloetletud komponentide kaasabil võimaldab süsteemselt läheneda uuritavale objektile ja tagab ka vastava tulemuse, olgu see siis positiivne või hoopiski negatiivne. Arvestusalastes teooreetilistes publikatsioonides on praegu ülekaalus metoodilised probleemid ja nendele lahenduste leidmisel kasutatakse üha enam ka teiste teaduste uurimismetoodikat, millele on viidatud juba eespool.

1.7. Lähenemised arvestuse teooriale

Arvestuse teooriale on ajalooliselt lähenetud mitmeti. Traditsiooniline lähenemine põhineb leppekohastel ja tavapärastel uurimisviisidel. Uued uurimisviisid võimaldavad täiendada traditsiooniliselt formuleeritud ja aktsepteeritud kontseptuaalset arvestuse raamistikku. Eristatakse mitmeid lähenemisviise. Tavaliselt kõige enam tuntakse mitteteoreetilisi ja teoreetilisi lähenemisi. *Mitteteoreetilistest* lähenemisviisidest on enam levinenumad pragmaatiline ja autoritaarne.

Pragmaatilise lähenemisviisi eesmärgiks on teooria ülesehitamine vastavalt maailmas väljakujunenud praktikale. Vastavalt sellele lähenemisviisile peavad arvestusmeetodid ja -printsiibid

olema valitud vastavalt arvestusinfo *kasulikkusele* (vajalikkusele) tarbijatele ja selle tähtsusele otsustamisprotsessis. Kui probleem on määratletud, püüab uurija leida kasulikkusele põhinevat lahendust. Tegelikkuses võib ainus eesmärk seisneda „juba töötava" lahenduse leidmises probleemile. Sellisel juhul tuleks pragmaatilise lähenemisega leitud vastuseid vaadelda ajutiste lahendustena.

Autoritaarne lähenemine arvestuse teooria formuleerimisele sisaldab *ametlikke arvamusi* arvestuse praktika reguleerimiseks. Seega on ka autoritaarse lähenemisviisi eesmärgiks arvestuse teooria varustamine praktiliste lahendustega ning seetõttu on ta kergesti samastatav pragmaatilise lähenemisviisiga. Mõlemad teooriad eeldavad, et arvestuse teooria ja arvestusmeetodid peavad olema seostatud finantsaruannete lõpliku kasutamisega, s.o arvestus kätkeb endas *kasulikkuse* funktsiooni. See aga tähendab, et teooria ilma praktikast tulenevate järeldusteta on halb teooria.

Kasulikkuse kasutamine kriteeriumina arvestusmeetodite valikul *ühendab* arvestuse *teooria* selle *praktikaga* ning seetõttu nii pragmaatiline kui ka autoritaarne lähenemine ei „sunni" arvestuse teooriat edasi arendama. Seetõttu mõlemad lähenemisviisid on ebaefektiivsed rahuldava lahenduse saavutamisel – ehitada üles üldiselt vastuvõetav arvestuse teooria.

Kontode teooria on samuti pragmaatilise lähenemisviisiga. See teooria toetub Luca Pacioli kahekordsel kirjendamisel (vt ka jaotist 10.1), kusjuures aluseks on bilansivõrrand:

$$Varad = Kohustused + Omakapital$$

ja kasumivõrrand:

$$Kasum = Tulud - Kulud$$

Käesoleval ajal juhivad need võrrandid kahe arvestusliku *põhipositsiooni* arengut arvestusstandardite kinnistamisel, kusjuures esimene on bilansile ja teine kasumiaruandele orienteeritud lähtenurk. Samas aga väidetakse, et ülalkirjeldatud kolmest lähenemisviisist arvestuse teooriale mitte ükski ei sisalda siiski piisavalt teoreetilist alust.

Teoreetilistest lähenemistest on enam levinenumad järgmised lähenemisviisid.

Deduktiivne lähenemine mistahes teooria ülesehitusele algab põhiliste väidete (teeside) ja menetluste määratlemisega, et tuletada loogilisel teel üksikjäreldused või -lahendused. Deduktiivse lähenemise rakendamine arvestuses tähendab põhiteeside, -eelduste ja menetluste fikseerimist. See lähenemine eeldab „minekut üldiselt (arvestuse keskkonna baasesitustelt) üksikule" (arvestusprintsiibid ja arvestusmetoodika). Teisisõnu, kui arvestuse teooriat arendatakse deduktiivsel lähenemisviisil, siis peab uurija looma struktuuri, mis sisaldab arvestuse eesmärke, töökeskkonda, definitsioonide ja eelduste süsteemi ja protseduure ning praktikat, mis kõik järgivad ühtset loogilist struktuuri. Taolisest lähtenurgast vaadatuna deduktiivset lähenemist võib esitada sellises järjekorras.

- Finantsaruannete eesmärkide üksikasjaline esitamine.
- Arvestuse postulaatide väljavalimine.
- Arvestusprintsiipide tuletamine.
- Arvestusmetoodika arendamine.

Deduktiivselt tuletatud arvestusteoorias on tehnika (arvestusvõtted) seotud printsiipidega, postulaatidega ja eesmärkidega selliselt, et juhul, kui neid peetakse õigeteks, siis peab õige olema ka kasutatav arvestusmetoodika ehk -võtted. Teoreetiliselt defineeritakse arvestust *eesmärkide, postulaatide, printsiipide* ja *võtete* kasutamise kaudu koos arvestuse muude eesmärkide vastava formuleerimisega.

Induktiivse lähenemisviisi teooria konstrueerimine algab üksikute nähtuste ja tõsiasjade vaatlustest ja mõõtmistest ning seejärel siirdutakse üldiste järelduste, juhiste ja seaduste suunas. Arvestuse seisukohalt algab induktiivne meetod ettevõtte majandustegevuse kohta käiva finantsinformatsiooni *vaatlemisest* ja jätkub nendest vaatlustest tulenevate *üldistuste ja printsiipide* konstrueerimisega, mis põhinevad omavahelistel seostel. Induktiivne lähenemisviis põhineb printsiibil „üksikult üldisele", kusjuures üksikuks on arvestusinformatsiooni kirjeldamine tema seostes ning

üldiseks – arvestuse postulaadid ja printsiibid. Järelikult teeb uurija üldistusi konkreetsete situatsioonide piiratud vaatluste alusel. Sellise lähenemisviisi etapid on järgmised.

- Vaatluste ülestähendamine ehk registreerimine.
- Nende vaatluste analüüs ja klassifitseerimine eesmärgiga leida omavahelisi seoseid.
- Arvestuse üldistuste ja printsiipide induktiivne tuletamine vaatluste ja omavaheliste seoste alusel.
- Üldistuste kontrollimine.

Induktiivse lähenemisviisi esituste tõesus sõltub vaatlustega kaasatud ja omavahel seotud nähtuste (kogumi) piisavusest. Siinjuures on kohane märkida tõika, et ehkki deduktiivne lähenemine algab üldistest esitustest, kusjuures viimaste formuleerimisel kasutatakse sageli induktiivset lähenemist, siis lõppkokkuvõttes oleneb kõik uurija arvestusalastest teoreetilistest teadmistest ja praktilistest kogemustest. Teisisõnu, üldised esitused formuleeritakse induktiivse lähenemise protsessis, kuid arvestuse printsiibid ja tehnika tuletatakse deduktiivses protsessis. Uurija võib igal ajal rõhutada induktsiooni või deduktsiooni, kuid mõlemad on *mõjutatud* teineteise poolt ja rõhuasetus on pidevalt nihutatud.

Eetilise lähenemisviisi põhiolemus sisaldab selliseid mõistekontseptsioone nagu *õiglane* (fairness), *õiglus / õigus* (justice), *õiglus / erapooletus* (equity) ja *tõepärasus / õigsus* (truth). Keskmeks on mõistekontseptsioon *õiglane* (fairness), mis endastmõistetavalt on muutunud eetiliseks normiks. Mitte keegi ei vaidle nende ideede kui uurija juhtpõhimõtete vastu, kuid alati kaasnevad küsimused, kellele ja milleks ning millistel tingimustel. Üldiselt õiglase kontseptsioon viitab nõudele, et finantsaruanetes sisalduv informatsioon ei oleks eelavamuslik. Seda mõistekontseptsiooni kasutavad audiitorid oma arvamuse avaldamisel finantsaruannete kohta.

Sotsioloogiline lähenemisviis rõhutab arvestuse teooria formuleerimisel arvestusmeetodite ehk -võtete sotsiaalset mõju. See tähendab, et eetilise lähenemisviisi *õiglase* kontseptsiooni nähakse

laiemalt – *sotsiaalse heaoluna*. Vastavalt sotsioloogilisele lähenemisviisile hinnatakse arvestusprintsiipe ja -võtteid aruandluse aktsepteeritavuse ja mõjuga ühiskonna kõigile huvigruppidele. Selle lähenemisviisi juures peetakse endastmõistetavaks, et arvestusandmed on kasutatavad sotsiaalse heaoluga seonduvate otsuste tegemisel. Tegelikult on üpris raske piiritleda sotsioloogilise lähenemisviisi kasutamisel nn „kehtestatud sotsiaalse väärtuse" kriteeriumi arvestuse teoorias.

Sotsioloogilist lähenemisviisi arvestuse teooria formuleerimisel on mõjutanud arvestuse uue alldistsipliini – sotsiaalmajandusliku arvestuse – arenemine. *Sotsiaalmajandusliku arvestusteooria* põhieesmärgiks on ergutada majandusüksusi ja teadvustada, et arvestuse funktsioon vabas turumajanduses mõjutab eelkõige nende enda tootmistegevust sotsiaalühiskondlikus keskkonnas läbi mõõtmise, rahvusvahelistumise ja oma finantsaruannete avalikustamise. Viimastel aastatel on huvi selle alldistsipliini vastu märgatavalt kasvanud ja seda eelkõige sotsiaalse vastutuse trendi tulemusena, mis on omaks võetud organisatsioonide, valitsusasutuste ja üldsuse poolt. Sotsiaalsele väärtusele orienteeritud arvestus, mida rõhutatakse „sotsiaalse mõõtmisega", selle sõltuvusega „sotsiaalsest väärtusest" ja nõustumine „sotsiaalse heaolu kriteeriumiga", kõik see kokku ilmselt mõjutab paljuski arvestuse teooria formuleerimist lähitulevikus.

Majandusliku lähenemisviisi kasutamine arvestusteooria formuleerimisel rõhutab makromajanduslike indikaatorite käitumise reguleerimist, mis tuleneb erinevate arvestusmeetodite rakendamisest. Kui eetiline lähenemisviis teravustab kontseptsiooni „õiglane" ja sotsioloogiline – „sotsiaalne heaolu", siis majanduslik lähenemisviis seab esiplaanile kontseptsiooni „üldine majanduslik heaolu". Vastavalt sellele lähenemisele, näiteks erinevate arvestusvõtete valik, sõltub nende *mõjust rahvamajanduse hüvele*. Nii võib arvestusprintsiipide valik sõltuda osaliselt majanduslikust olukorrast. Näiteks varude arvestuses kasutatav „viimasena sisse, esimesena välja" (LIFO) meetod on enam kütkestavam arvestusmeetod püsiva inflatsiooni perioodil kui „esimesena sisse, esi-

mesena välja" (FIFO) meetod või kaalutud keskmise meetod, sest LIFO eeldab madalamat aastakasumit, sest müüdud kaubad on hinnatud inflatsiooniliste kuludega.

> *FIFO* (ingl. k. „first in, first out") – raamatupidamises kasutatav kauba, toorme ja materjali kulutuse ning lõppjäägi hindamise meetod, kus kuludesse kandmine toimub partiide sissetuleku järjekorras (kuludesse kantakse esimesena algjääk, siis sissetulnud esimene partii, seejärel teine partii, jne) hinnatuna vastava partii soetushinnas. Aastabilansis hinnatakse lõppjääk viimas(t)ena sissetulnud partii(de) soetushinnas *[Raamatupidamise seadus, § 3, p.16]*.

Makromajanduslikul lähenemisviisil kasutatakse põhikriteeriumitena järgmisi lähtekohtasid:

- kasutatavad arvestuspõhimõtted ja -võtted peavad mõjutama „majanduslikku reaalsust" ja
- arvestusvõtete valik peab sõltuma „majanduslikest tagajärgedest".

Neid mõlemaid mõisteid loetakse täpseteks terminiteks makroökonoomilise lähenemisviisi eeliste argumenteerimisel.

Eklektiline lähenemisviis. Arvestusteooria formuleerimine ja arvestusprintsiipide areng järgib üldiselt eklektilist lähenemisviisi või pigem *lähenemisviiside kombinatsiooni*. Eklektilisel lähenemisel püütakse enamasti üksikisikute, erialaliste organisatsioonide ja valitsusasutuste osavõtul mehhaaniliselt luua üldiselt vastuvõetavaid arvestuse kontseptsioone ja printsiipe.

Arvestuse kui rakendusliku sotsiaalteaduse tarbeks ei ole välja arendatud tema uurimise teaduslikku metodoloogiat, mis on olemas näiteks loodusteaduste osas. Probleem seisneb selles, et majanduskeskkond ja inimtegevus ei võimalda nii sisend- kui väljundnäitajaid või nende näitajate süsteeme hoida muutumatutena (konstantsetena). Samas võimaldab teadusliku lähenemisega arvestuse uurimine ette näha, kuidas saab sellist lähenemisviisi otstarbekalt ja kasulikult juhtida.

Teaduslik lähenemisviis arvestusele sisaldab järgmisi olulisi omavahel seostatud etappe.

- Uuritava probleemi määratlemine ja selle olemasolev olukord.
- Kontrollitavate hüpoteeside kindlaksmääramine.
- Hüpoteeside testimiseks vajalike andmete kogumine.
- Hüpoteesi puutuvate andmete analüüsimine ja hindamine.
- Esialgsete järelduste koostamine.

Sellises järjekorras toodud etappide vahel on arvestatavad vastastikused loogilised seosed, mida tuleb uurimise käigus silmas pidada ja mis aitavad uurijat. Näiteks hüpoteeside kindlaksmääramisel tuleb vajaduse korral tagasi tulla esimese etapi juurde, et täpsemalt määratleda probleem. Pärast andmete kogumist võib osutuda vajalikuks selgitada ja täpsustada nii probleemi kui ka hüpoteesi või mõlemaid korraga. Selline edasi-tagasi pendeldamine jätkub kogu protsessi vältel ja on teadusliku lähenemisviisi oluline faktor.

1.8. Majandusarvestuse koostiselemendid

Arvestuse (inglise keeles *accounting*) mõiste on väga avar, ületades kaugelt tavapärase *raamatupidamise* mõiste. Eesti keeles on ametlikult kinnistunud raamatupidamise mõiste tänu finantsarvestust korraldavatele õigusaktidele (näiteks Eesti Vabariigi raamatupidamise seadus, rahvusvahelised arvestusstandardid (IAS), Eesti Vabariigi Raamatupidamise Toimkonna juhendid ja soovitused, maksuseadused jne). Raamatupidamise seadus korraldab ettevõtte välistele asutustele ja isikutele nõutavate finantsaruannete (bilanss, kasumiaruanne ja lisad) koostamist ja esitamist. Need aruanded on avalikud aruanded ja nad ei ole ärisaladuse objektideks. Ettevõtte juhtkond kasutab lisaks finantsaruannetes esitatud informatsioonile täiendavalt sisemist informatsiooni, mis moodustub teistes majandusarvestuse valdkondades.

Majandusarvestuses eristatakse järgmisi arvestusvaldkondi (vt joonis 1.6):

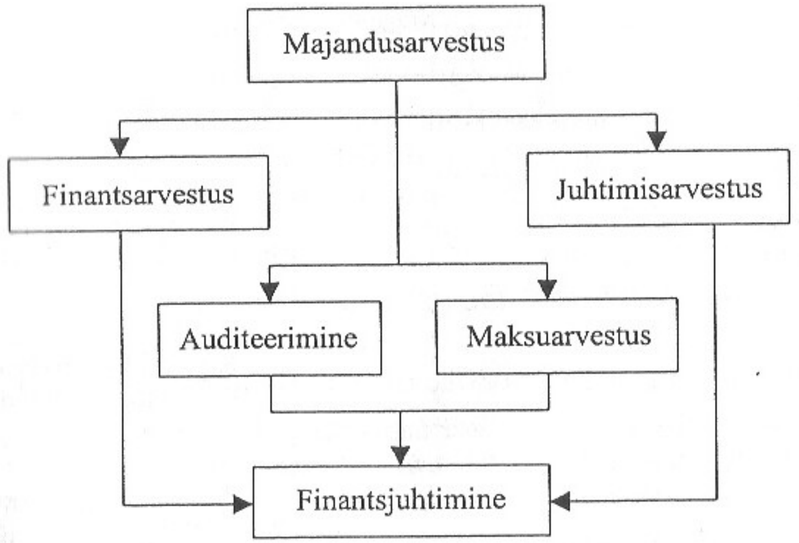

Joonis 1.6. Majandusarvestuse põhivaldkonnad.

- **finants- ehk raamatupidamisarvestus** (*financial accounting*) vastab praegu praktikas enam levinenud mõistele raamatupidamine või finantsraamatupidamine. Äripraktikas võidakse raamatupidamise all samaaegselt mõista ettevõtte raamatupidamisosakonda. Finantsarvestuses ehk raamatupidamisarvestuses toimub nn „raamatute pidamine" (*bookkeeping*), siin leiab aset välistarbijatele ettenähtud ettevõtte möödunud majandustegevuse kohta käivate (nn retrospektiivsete) finantsaruannete koostamine ja nende analüüsimine (vt ka joonis 1.7). Finantsarvestuse mõiste, korraldus ja kasutatav metoodika on avatud antud raamatu teistes jaotistes;
- **maksude arvestus** (*tax accounting*). See on majandusarvestuse kompleksne tehniline valdkond, mis on seotud riikliku maksuseadusandlusega. Tavaliselt on maksude arvutused ja arvestus seotud finantsarvestusega, kusjuures iga maksumaksja eesmärgiks on minimeerida oma maksukohustust. Selline ülesanne esitatakse tavaliselt maksukonsultantidele;
- **juhtimisarvestus** (*managerial accounting*) on teine kõikehõlmav termin, mis algselt tegeles raamatupidamisarvestuses

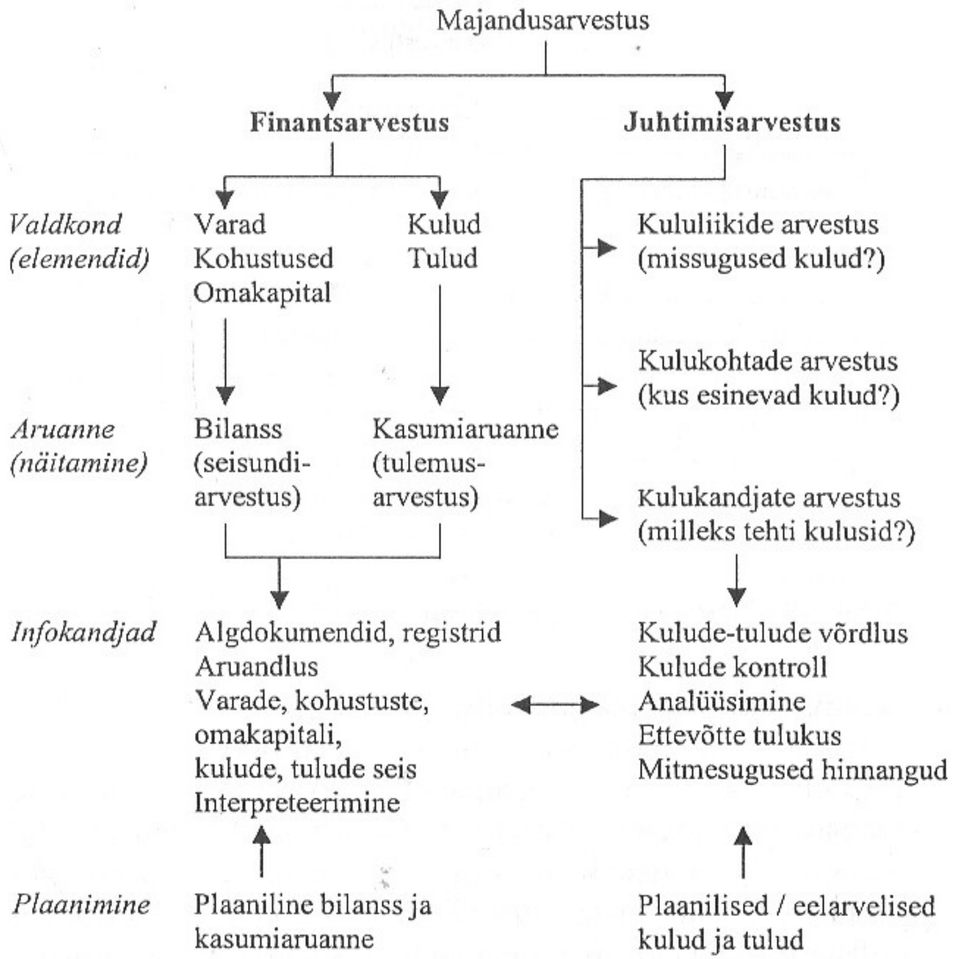

Joonis 1.7. Finants- ja juhtimisarvestuse valdkonnad

kulude rutiinse kogumise ja kokkuvõtmisega ettevõtte sisemise juhtimise eesmärkidel. Nüüd on kuluarvestus enam seotud eelarvestamise (plaanimise) ja kontrollimise funktsioonidega. Juhtimisarvestus on informatsiooni identifitseerimise, mõõtmise, kokkuvõtmise, rühmitamise, hindamise (hinna- ja tasuvuskalkulatsioonid), analüüsimise, tõlgendamise ja kommunikatsiooni protsess, mida kasutatakse juhtkonna poolt ettevõtte- või organisatsioonisiseselt üksiktegevuste ja struktuuriliste allüksuste (-segmentide) plaanimiseks, hindamiseks ja

kontrollimiseks ning kinnitab ettevõtte ressursside vastavat kasutamist ja aruandekohustuslikkust, et ettevõtte juhtkond saaks vastu võtta õigeid otsuseid majandustegevuse efektiivsuse tõstmiseks. Esitatud definitsioon võimaldab samastada olulisemaid funktsionaalseid valdkondi, millega juhtimisarvestus on seotud, sh:

- pikaajaliste eesmärkide (plaanide) formuleerimine (strateegiline plaanimine);
- lühiajaliste operatiivsete eesmärkide formuleerimine (mitmesugused eelarved, kasumiplaanid);
- ressursside omandamine ja kasutamine (finantsjuhtimine) ja finantstehingute arvestamine (finants- ja kuluarvestus);
- finants- ja operatiivinformatsiooni kommunikatsioon;
- plaanide ja tulemuste korrigeerimine (finantskontroll);
- süsteemide, aruandluse ja majandustehingute revideerimine (sisekontroll, auditeerimine) jms.

Ülalesitatu võib järjestada ning esitada skemaatiliselt (vt joonis 1.8).

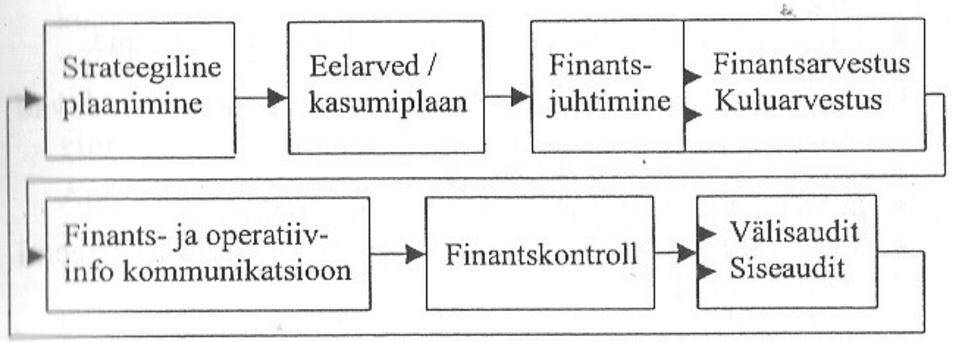

Joonis 1.8. Juhtimisarvestuse valdkonnad ja nende tsüklilisuse põhimõtteskeem.

Juhtimisarvestuse informatsioonisüsteem ühendab kõik finants- ja mittefinantsilise informatsiooni liigid. Selles arvestusvaldkonnas luuakse ja pidevalt edastatakse juhtkonnale informatsiooni planeerimiseks, kontrollimiseks ja otsuste tegemiseks.

Finants- ja juhtimisarvestusega kaasatud elemente ja valdkondi iseloomustab joonis 1.7;

- **kuluarvestus** (*cost accounting*), nagu eespool juba märgitud, seostub üldjuhul juhtimis-, finants-, maksuarvestusega, lepingute arvestusega, eelarvestamise jt valdkondadega.
  Kuluarvestus on eelarvete, standardkulude ja tegelike *kulude kehtestamine* operatsioonidele, protsessidele, tegevustele või toodetele ning ressursside variantide, kasumlikkuse ja sotsiaalse kasutamise analüüs. Kuluarvestusest tulenev info omab tähtsust ettevõtte finants- ja operatiivpoliitikas ning erinevalt finantsarvestusele on eriti aktsenteeritud juhtkonna abistamiseks ettevõtte tegevuse planeerimisel ja kontrollimisel. Kuluarvestus esitab mõningaid täiendavaid sisulisi nõudmisi finantsarvestussüsteemile, millest olulisemad on:
  - infovarustatus peab olema regulaarne ja sagedane;
  - informatsioon peab olema äärmiselt liigendatud ja
  - võimalikult tähtajaline;
  - informatsioon ei pea põhinema üksnes soetusmaksumusel ning
  - julgustada tuleb teisi ettenägelikke lähenemisviise jne.

  Kuluarvestussüsteemi rakendamise protseduurid sisaldavad järgmisi olulisi põhiastmeid:
  - põhjendatud organisatsioonistruktuuri loomine;
  - algdokumentide (majandustehingute) kodeerimissüsteemi omaksvõtmine;
  - sobiva ja põhjendatud tootekulude süsteemi valimine;
  - püsikulude arvestamine;
  - vastuvõetava kulude kontrollsüsteemi valimine jms;
- **auditeerimine** (*auditing*) on majandustegevuse ja -tehingute kohta käiva tõendusmaterjali objektiivne ja süsteemne *hindamisprotsess* eesmärgiga teha kindlaks majandustegevuse ja selle kohta käiva informatsiooni kajastamise vastavus teatud kriteeriumidele ning tulemuste edastamine huvigruppidele.

Auditeerimine moodustab arvestustegevusest väga tähtsa valdkonna. Kui finantsaruanded on koostatud, siis tuleb neid kontrollida, et nad ei esitaks ettevõtte majandustegevusest moonutatud pilti. Seda tegevust reglementeeritakse õigusaktidega.

> Auditeerimine on raamatupidamisaruande kontrollimine ja sellele hinnangu andmine *auditeerimiseeskirjast* lähtudes. Auditeerimise õigus on audiitoril *[Audiitortegevuse seadus, § 2, lg 4; RT I 1999, 24, 360]*.
>
> Auditeerimiseeskiri sisaldab auditeerimise ja kutse-eetika nõudeid, mis põhinevad Rahvusvahelise Audiitorite Föderatsiooni standarditel *[Auditeerimiseeskiri, RTL 2000, 69, 1050]*.

Audiitoriteks on isikud, kellel on vastav haridustase ja kes omavad audiitori kutsetegevuseks vajalikku teoreetilist ja praktilist ettevalmistust ning vastavat kutsetunnistust. Äriühingu (välis)audiitor valitakse omanike (mitte juhatuse) poolt ja seega on tegemist isikuga, kes on kutsetegevuses sõltumatu ja erapooletu. Audiitori(te) kogu kutsetegevus on suunatud ettevõtte omanike huvide kaitsele. Ta juhindub üksnes seadusest, auditeerimiseeskirjast, kutse-eetika nõuetest ning audiitorkogu organite otsustest ja soovitustest. Ettevõtte siseaudiitor(id) või -kontrolör, vastupidi, on ettevõtte töötaja, kes määratakse ettevõtte juhatuse poolt ja kes oma tegevusega allub viimasele.

Auditeerimine on loogikal põhinev *süstemaatiline* protsess. Praktiliselt on iga läbiviidav audit isesugune, kuid teatud kindlad printsiibid ja väljakujunenud süsteem toimib kõigi audite puhul. Iga ettevõtte auditeerimiseks sobivad ja detailsed protseduurid valib audiitor, tuginedes oma professionaalsusele ja loogikale. Audiitor peab olema sõltumatu ja objektiivne kõigi tõendusmaterjalide hindamisel, et anda omapoolne hinnang ettevõtte majandustegevuse tulemustele järeldusotsuse näol. Auditi tulemused edastatakse huvigruppidele. Audiitorkontrolli protsessi iseloomustab kõige paremini joonis 1.9;

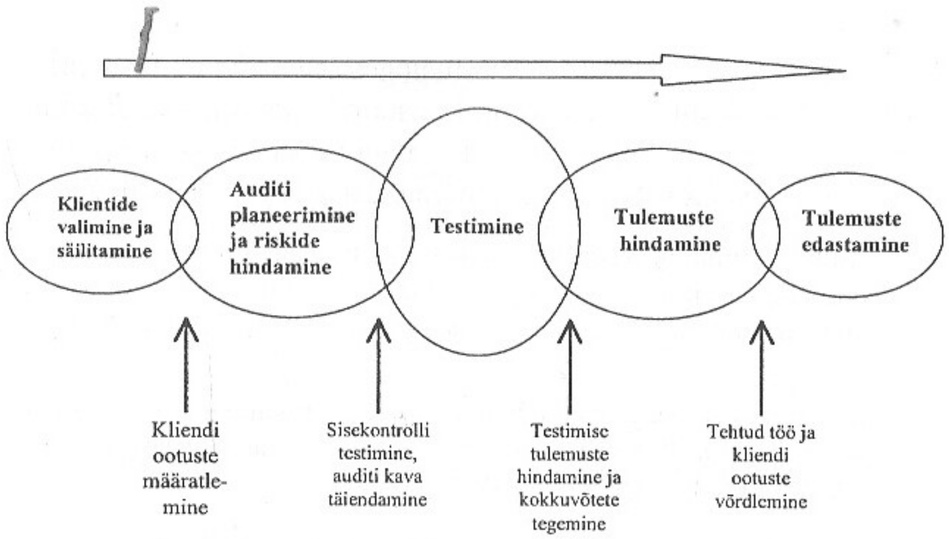

Joonis 1.9. Audiitorkontrolli etapid

- **finantsanalüüs** (*financial analyses*) kujutab endast hinnangu andmist ettevõtte finantsolukorrale. Seda tehakse kas möödunud ajaperioodide, hetkeseisu või tulevikus oodatava ja loodetava finantsolukorra kohta. Finantsanalüüs aitab paremini ja põhjalikumalt mõista finantsaruandeid ja on infokasutajal aluseks finantsotsuste vastuvõtmisel (vt jaotis 2.6.3);
- **eelarvestamine** (*budgeting*) moodustab olulise osa ettevõtte juhtkonna tegevuses, mis omab tsüklilist iseloomu: planeerimine, teostamine, hindamine ja reageerimine ning iga järgnev ringe algab uuesti planeerimisest. Planeerimisel kasutatakse finantsarvestusest tulenevaid andmeid eesmärgiga esitada juhtkonna plaane rahaliselt (harva ka koguseliselt). Neid rahas väljendatud plaane nimetataksegi üldjuhul eelarveteks.

Eelarve on seega aruanne, mis määrab teatava ajaperioodi plaanitavad tulud, kulud, varad, kohustused ja rahavood (-käibed). Taoline määratlus võimaldab piiritleda teatavaid tunnusjooni, sh:

- eelarve tugineb loodetavatel tegutsemisviisidel, mis järgivad ettevõtte üldisi eesmärke;
- see sisaldab nii rahalisi kui ka koguselisi näitajaid;

- arvandmed on tavaliselt dokumenteeritavad;
- eelarve katab kindlaksmääratud tulevast ajaperioodi.

Üldeelarve koosneb omavahel seostatud alleelarvetest (näiteks müügi, tootmise, juhtimiskulude jne eelarved), kaasa arvatud prognoositavad finantsaruanded. Eelarve koostamine on järkjärguline protsess. Eelarve koostamine on oluline igale ettevõttele, sest ta võimaldab hinnata majandusüksuse senist tegevust, aitab juhtkonda (juhatust) varustada informatsiooniga pikaajaliste eesmärkide püstitamiseks ja planeerimiseks ning aitab juhtkonnal langetada eesmärkidest lähtuvaid lühiajalisi otsuseid.

Alljärgnevalt esitame näitena tootmisettevõtte eelarvesüsteemi ja alleelarvete omavahelised põhiseosed:

- tootmise eelarve tugineb eeldataval toodangu müügiplaanil;
- tootmise eelarve on omakorda aluseks materjalide ja palga otsekulude eelarvetele ning tootmise üldkulude eelarvele;
- materjalide otsekulude eelarve on omakorda aluseks materjalide ostueelarvele, kusjuures nad omakorda on baasiks varude koondeelarvele;
- tootmise üldkulude eelarve ning materjalide ja palga otsekulude eelarved on aluseks tootmiskulude eelarvele;
- plaanitud (eelarvestatud) kasum või kahjum on seotud eelkõige toodangu müügiplaaniga ja tootmiskulude eelarvega, lisaks nimetatutele ettevõtte üldkulude, turustuskulude ning uurimis- ja arengukulude eelarvetega;
- eelarvelise bilansi sisenditeks on plaanitud kasum või kahjum, kapitaalkulude ja varude eelarved ning väljundiks rahavoogude eelarve.

Eelarvesüsteem realiseerub üksnes läbi *kontrollisüsteemi* kehtestamise, millega tagatakse tegelike andmete kõrvutamine eelarveliste (plaaniliste) näitajatega ning selle tulemusel vastavate korrektiivide sisseviimine. Eelarvete kontroll sisaldab rea tähtsaid iseloomulikke tunnusjooni, sh:

- juhtide vastutus peab olema selgelt piiritletud;
- individuaalsed eelarved on aluseks liigendatud tegevusplaanidele kindlate tegevusvaldkondade järgselt;
- juhid vastutavad neile kinnistatud ja heakskiidetud eelarvete eest;
- tegelikku täitmist pidevalt jälgitakse ja võrreldakse eelarveliste näitajatega;
- korrektiivid tehakse üksnes siis, kui tegelikud tulemused erinevad eelarvelistest;
- eelarvest mittekinnipidamine on lubatud üksnes juhtimishierarhias kõrgemal seisva juhi nõusolekul;
- tekkinud erinevused (hälbed) on täiendavate analüüside objektideks, sest nende eiramine mõjutab eelarvete kvaliteeti jms;

- **sisekontroll** (*internal control*) ehk sisekontrollisüsteem on äriühingu nõukogu, juhatuse ja personali *kooskõlastatud* tegevus, mille ülesandeks on tagada, et ettevõtte kõikide allüksuste töö oleks suunatud püstitatud üldise eesmärgi saavutamisele, oleks oma olemuselt efektiivne, aruandlus vastaks tegelikkusele ning tingimusteta täidetaks kõiki seadusandlikke õigusakte. Sisekontrollisüsteem seondub selliste mõistetega nagu

  - ulatus, vastutus ja järjepidevus;
  - süsteemi osa riskide jälgimise ja juhtimisprintsiipide rakendamisel;
  - sisemise finants-, tegevus- ning juriidilise informatsiooni haldamise süsteem;
  - asjakohase siseinformatsiooni edastamise ja haldamise süsteem;
  - audiitori hinnang kehtivale sisekontrollisüsteemile.

Seega sisekontrolli süsteemide õige korraldamine tagab majandustehingute kontrollitud arvandmete sisestamise raamatupidamissüsteemi, kusjuures tehakse kindlaks mitmesugused sanktsioneerimata tehingud ja ebatäpsused, millised tuleb korrigeerida.

- **finantsjuhtimine** *(financial management)* on suhteliselt uus majandusarvestuse valdkond, mis on arenenud paaril viimasel aastakümnel eelnevalt esitatud majandusarvestuse valdkondade baasil (vt joonis 1.6). Finantsjuhid vastutavad ettevõtte *finantseesmärkide* püstitamise, nende eesmärkide saavutamiseks koostatud plaanide, nende plaanide elluviimiseks vajalike *finantsressursside* tagatuse ja muude ressursside kindlustatuse eest. Finantsjuhid on märksa enam ja laiahaardelisemalt seotud ettevõtte juhtimisega kui finants- ja juhtimisarvestuse eest vastutavad isikud. Finantsjuhid kasutavad oma igapäevases töös palju rohkem majandusmatemaatilisi meetodeid ja mittefinantsilist informatsiooni.

Ülikoolide majandusteaduskondade õppeplaanides on ülalloetletud arvestusvaldkonnad esindatud iseseisvate õppeainetena.

1.9. Finantsarvestust reglementeerivad institutsioonid

Raamatupidamise seadus piiritleb raamatupidamiskohustuslikkuse ja finantsarvestuse korraldamise olulisemad põhimõtted raamatupidamiskohustuslikus majandusüksuses. Raamatupidamise seaduse § 38 järgi raamatupidamisalast tööd üldistab ja suunab Vabariigi Valitsuse poolt Rahandusministeeriumi valitsemisalas moodustatud oma põhimäärust omav valitsusasutus – Raamatupidamise Toimkond. Toimkond töötab välja metoodilisi soovitusi ja tal on õigus esitada ettepanekuid raamatupidamisalaste õigusaktide andmiseks või nende muutmiseks.

(1) Raamatupidamisalast tööd üldistab ja juhendab Raamatupidamise Toimkond. Raamatupidamise Toimkond töötab välja metoodilisi soovitusi.
(2) Raamatupidamise Toimkonnal on õigus esitada ettepanekuid rahandusministrile või rahandusministri kaudu Vabariigi Valitsusele raamatupidamisalaste õigusaktide andmiseks või nende muutmiseks.
(3) Raamatupidamise Toimkond on käesoleva seaduse alusel Vabariigi Valitsuse poolt Rahandusministeeriumi valitsemisalas moodustatud valitsusasutus.

(4) Raamatupidamise Toimkond juhindub oma tegevuses Eesti Vabariigi seadustest ja õigusaktidest ning Raamatupidamise Toimkonna põhimäärusest.
(5) Raamatupidamise Toimkonna põhimääruse kinnitab Vabariigi Valitsus *[Raamatupidamise seadus, § 38]*.

(1) Raamatupidamise Toimkond koosneb esimehest ja kuuest liikmest. Toimkonna esimees ja liikmed peavad olema raamatupidamise spetsialistid, selle ala teadlased või praktikud.
(2) Raamatupidamise Toimkonna esimehe ja liikmed nimetab ametisse Vabariigi Valitsus kolmeks aastaks *[Raamatupidamise seadus, § 39]*.

Raamatupidamise seaduses deklareeritakse, et seadus põhineb rahvusvaheliselt tunnustatud arvestuse ja aruandluse põhimõtetel ja heal raamatupidamistaval.

Käesoleva seaduse eesmärgiks on *õiguslike aluste* loomine ning *põhinõuete* kehtestamine rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtetest lähtuva raamatupidamisarvestuse ja -aruandluse korraldamiseks Eesti Vabariigis *[§ 1]*.
... rahvusvaheliselt tunnustatud arvestuse ja aruandluse põhimõtted – Euroopa Ühenduse raamatupidamise direktiivid ja Rahvusvahelise Raamatupidamise Standardite Komitee (**IASC** – *International Accounting Standards Committee*) poolt kinnitatud ja väljatöötatud põhimõtted, standardid ja soovitused (**IAS** – *International Accounting Standards*) *[§ 3, p 13]*;
... hea raamatupidamistava – rahvusvaheliselt tunnustatud arvestuse ja aruandluse põhimõtetele tuginev raamatupidamistava, mille põhinõuded kehtestatakse käesoleva seadusega, Vabariigi Valitsuse ja rahandusministri määrustega ning mida täiendavad Eesti Vabariigi Raamatupidamise Toimkonna soovitused *[§ 3, p 12]*.

Seega tuleneb seadusest nõue, mille järgi Raamatupidamise Toimkonna soovitused on raamatupidamiskohustuslastele kohustuslikud järgimiseks, kuigi nende puhul ei ole otseselt tegemist õigusaktidega. Käesolevaks ajaks on Raamatupidamise Toimkond välja andnud 16 juhendit (üks on tunnistatud kehtetuks) ja 5 protokollilist otsust (vt lisa 3).

Joonisel 1.10 on esitatud raamatupidamiskohustuslase arvestuse pidamist ja finantsaruannete koostamist ning esitamist korraldavad institutsioonid.

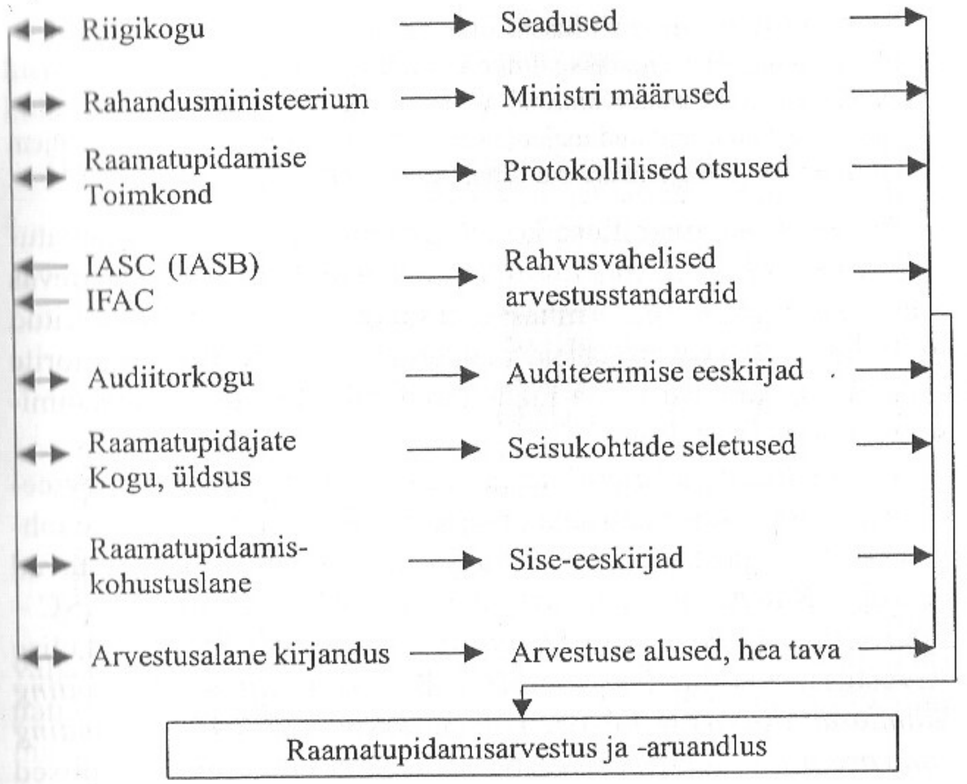

Joonis 1.10. Raamatupidamiskohustuslaste raamatupidamise arvestust ja finantsaruannete esitamist korraldavad institutsioonid ja nende ametlikud väljundid Eesti Vabariigis.

Lisaks Raamatupidamise seadusele reglementeerib arvestust ka Äriseadustik, mis kehtestab aruandluse kehtestamise korra. Nii näiteks reglementeeritakse *Äriseadustikus* aktsiaseltsi aruandluse esitamist järgmiste oluliste etappidena:

Pärast majandusaasta lõppu koostab juhatus raamatupidamise aastaaruande ja tegevusaruande raamatupidamise seaduses sätestatud korras *[§ 331]*.
Pärast raamatupidamise aastaaruande ja tegevusaruande koostamist esitab juhatus need viivitamatult audiitorile *[§ 332, lg 1]*.
Juhatus esitab raamatupidamise aastaaruande, tegevusaruande, audiitori järeldusotsuse ja kasumi jaotamise ettepaneku (majandusaasta aruanne) üldkoosolekule *[§ 332, lg 2]*.

Nõukogu vaatab majandusaasta aruande läbi ja koostab selle kohta kirjaliku aruande, mis esitatakse üldkoosolekule... *[§ 333, lg 1]*.
Majandusaasta aruande kinnitab üldkoosolek *[§ 334, lg 1]*.
Juhatus esitab kinnitatud majandusaasta aruande äriregistrile mitte hiljem kui kuus kuud majandusaasta lõpust... *[§ 334, lg 2]*.

Arvestuse ja aruandluse korraldus põhineb enamasti raamatupidamise *heal taval*, mis on üldjuhul esitatud arvestust käsitlevas erialalises kirjanduses. Viimastel aastatel on Eestis publitseeritud mitmeid häid arvestusalaseid raamatuid, artikleid ja välisautorite tõlkeid, mis aitavad kaasa raamatupidamise hea tava kinnistumisele teoorias ja praktikas.

Seoses Euroopa Liidu laienemisega ja liikmesriikide integreerumisprotsessi süvenemisega on esiplaanile tõusnud arvestuse rahvusvaheline kooskõlastamine, kusjuures seda protsessi mõjutavad eelkõige Rahvusvaheliste Arvestusstandardite Komitee (**IASC** – *International Accounting Standards Committee*) Rahvusvahelise Arvestusstandardite Nõukogu (**IASB** – *International Accounting Standards Board*) ja Püsiva Tõlgenduskomitee (**SIC** – *Standing Interpretations Committee*) poolt kinnitatud Rahvusvahelised arvestusstandardid (**IAS** – *International Accounting Standards*) ja Tõlgendused (interpretatsioonid) (*SIC Interpretations*), Rahvusvahelise Raamatupidajate Föderatsiooni (**IFAC** – *International Federation of Accountants*) Avaliku Sektori Komitee (*Publik Sector Committee*) poolt väljatöötatud Rahvusvahelised avaliku sektori raamatupidamise standardid (**IPSAS** – *International Public Sector Accounting Standards*), samuti Euroopa Ühenduse (nüüd Euroopa Liit) arvestust ja aruandlust puudutavad ettevõtlusdirektiivid, Rahvusvahelise Audiitortegevuse Komitee (**IAPC** – *International Auditing Practices Committee)* poolt publitseeritud Rahvusvahelised auditeerimisstandardid (**ISA** – *International Standards on Auditing*) jt teiste rahvusvaheliste ning rahvuslike, näiteks USA Finantsraamatupidamise Standardite Nõukogu (**FASB** – *Financial Accounting Standards Board*) poolt formuleeritud Üldiselt aktsepteeritud arvestusprintsiibid (**GAAP** – *Generally Accepted Accounting Princeples*), institutsioonide sellealane tegevus.

Raamatupidamise seadus sätestab raamatupidamise sise-eeskirjade koostamise kohustuslikkuse nõude igale raamatupidamiskohustuslasele.

(1) Raamatupidamiskohustuslane on kohustatud koostama *raamatupidamise sise-eeskirjad*, mis kirjeldavad majandustehingute dokumenteerimist, varade ja arvelduste inventeerimist, dokumendikäivet, raamatupidamisregistrite pidamist, kontoplaani, koodide ja lühendite kasutamist, varade liigitamise kriteeriume põhi- ja käibevaraks, automatiseeritud andmetöötluse süsteeme, raamatupidamise dokumentide säilitamist ning aruannete koostamise korda.
(1.1) Riigi- ja omavalitsusasutuste raamatupidamise eeskirja kehtestab rahandusminister.
(2) Raamatupidamiskohustuslane on kohustatud säilitama raamatupidamise sise-eeskirju 10 aastat pärast nende muutmist või asendamist *[§ 16]*.

Seega arvestust ja aruandlust mõjutavad paljud nii kodu- kui ka välismaised institutsioonid, millede tegevus on kokkuvõttes suunatud finantsaruannete õigele ja õiglasele *(true and fair)* esitamisele.

1.10. Majandusarvestuse eetiline keskkond

Eetika uurib ja analüüsib hinnanguid, võimalusi ja standardeid ning esitab küsimuse: kuidas tuleb käituda? Seega tuleb enam analüütilisemalt hinnata sotsiaalset moraali ning uurida moraalistandardeid. Nii näiteks filosoofid hindavad ja kiidavad juba ammu heaks teadlaste tegevustulemuste väärtuste moraalseid hinnanguid.

Terminid eetika ja moraal ei ole samaväärsed. *Eetika* (kreeka keeles *ēthos* – komme, harjumus) on filosoofia osa, mille käsitlusaine on moraal (kõlblusõpetus).

Moraal (lad *moralis* – kombe-) on ... ühiskondliku teadvuse vorme, põhimõtete, tavade ja normide kogum, mis reguleerib inimeste käitumist mingi sotsiaalse terviku (nt inimkonna, uskkonna, rahva, hõimu, riigi, klassi, seisuse, ühingu, töökollektiivi ja perekonna) piires ja määrab nende suhtumise teistesse inimrühmadesse *[Eesti Entsüklopeedia, 6. k]*.

Seega on moraali näol tegemist käitumisnormidega, mis määravad inimese suhtumise ühiskonnasse ja kaasinimestesse, ning mida inimesed jälgivad oma igapäevases käitumises. Moraal on õiguse kõrval üks sotsiaalse regulatsiooni peamisi mooduseid, mis peavad tagama inimeste kooselu ja ühistegevuse. Kindlate ja väljakujunenud autonoomsete elukutsete esindajad, nt raamatupidajad ja audiitorid, otsivad moraali üldreeglile erandeid. Moraali kujundav üldine alus on sotsiaalse grupi objektiivsetest huvidest tulenev ühtekuuluvuse tunne, mille järgi keelatakse indiviidi tahte ja käitumise valdkonnas kõik sellele grupile eksisteerimiseks kahjulikud teod ja samaaegselt ergutatakse väärtuslikke ja kasulikke tegusid. Professionaalne ehk *elukutse-eetika* on filosoofide poolt kogu inimkonna jaoks väljatöötatud käitumise üldiste põhimõtete kohandamine teatud elukutseesindajate käitumise reguleerimiseks. Nii näiteks kirjutatakse raamatupidajatele või audiitoritele ette *täiendavad kohustused*, mis ületavad tavainimestele ettenähtud nõudmised. Nendele elukutsetele ettenähtud *erivastutus* on ühiskondlik. Alljärgnevalt on esitatud väljavõtteid seadustest, mis kõige paremini iseloomustavad raamatupidajate ja audiitorite kutsetegevusele esitatavaid nõudeid.

Raamatupidamise aastaaruande koostamisel lähtutakse käesolevast seadusest ja heast raamatupidamistavast *[Raamatupidamise seadus, § 18, lg 5]*.

Isiklik vastutus raamatupidamise korraldamise alaste õiguserikkumiste eest on sätestatud *raamatupidamise korraldamise ja raamatupidamise õigsuse eest isikliku vastutuse kehtestamise seaduses* (RTI 1993, 43, 620) *[Raamatupidamise seadus, § 42]*.

Audiitor on kutsetegevuses sõltumatu ja erapooletu ning juhindub üksnes seadusest, auditeerimiseeskirjast, *kutse-eetika* nõuetest ning audiitorkogu organite otsustest ja
soovitustest *[Audiitortegevuse seadus, § 37]*.

(1) Audiitor vastutab majandusaasta aruande ebaõige kontrolliga *süüliselt* ettevõtjale või kolmandale isikule tekitatud kahju eest. Kui kontrollimisega tekitas kahju mitu audiitorit, vastutavad nad solidaarselt.
(2) Käesoleva seadustiku 1. lõikes nimetatud nõude aegumistähtaeg on viis aastat majandusaasta aruande kontrollimisest *[Raamatupidamise seadus, § 42¹]*.

Riiklikku järelevalvet audiitorkogu tegevuse üle teostab rahandusminister. *Riiklik järelevalve* seisneb audiitorkogu poolt seaduste ja teiste õigusaktide järgimise ning audiitorkogu põhikirja täitmise kontrollimises *[Audiitortegevuse seadus, § 20, lg 1]*.

Majandusüksuste majandusalase, sealhulgas kaubandus- ja finantsalase tegevuse või vara kohta peetavat raamatupidamisarvestust ja aruandlust reguleerivates *õigusaktides sätestatud nõuete rikkumise* eest, kui selle tagajärjel pole võimalik õigesti kindlaks teha majandusüksuse tegevuse majanduslikke tulemusi, tulusid, kulusid, kasumit, kahjumit, võlgnevust, maksevõimet või vara suurust, *karistatakse* rahatrahviga või teataval ametikohal töötamise või teataval tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmisega või vabadusekaotusega kuni ühe aastani *[Kriminaalkoodeks, § 148–4, lg 1]*.

Järelvalveõiguslikele riigiasutustele või nende määratud komisjonidele, revidentidele või teistele pädevatele ametiisikutele teadvalt *ebaõigete andmete esitamise* eest majandusüksuse tulude, kulude, kasumi, kahjumi, võlgnevuse ja varade kohta karistatakse rahatrahviga või teataval ametikohal töötamise või teataval tegevusalal tegutsemise õiguse äravõtmisega või vabadusekaotusega kuni ühe aastani *[Kriminaalkoodeks, § 148–6, lg 1]*.

Selline täiendav vastutus nõuab nende elukutsete esindajatelt professionaalse käitumise eetikakoodeksis fikseeritud käitumisnormidest ja eetiliste veendumustest kinnipidamise säilitamist ning samas ka nende standardite edasiarendamist.

Raamatupidamiskohustuslane on kohustatud:

arvestust pidama – korraldama raamatupidamisarvestust nii, et oleks tagatud *aktuaalse, olulise, objektiivse* ja *võrreldava* informatsiooni saamine, lähtudes heast raamatupidamistavast… *[Raamatupidamise seadus, § 4, lg 1, p 1]*.

Auditeerimise eetilised põhimõtted on esitatud *Auditeerimiseeskirja* esimeses peatükis selliste mõistete all nagu *ausus, objektiivsus, konfidentsiaalsus, professionaalne käitumine, sõltumatus, tasu, suhtumine* teistesse audiitoritesse ja *reklaam*.

Arvestuse erialainimeste eetiline käitumine, mis põhineb utilitarismi (ladina keeles *utilitas* – kasu) kontseptsioonil – püüe saada kõigest materiaalset kasu – peab sisaldama ka *riski* oma erialalise tegevuse võimalikest tagajärgedest, mida põhjustab üksik-

indiviid või nende rühmitus (näiteks aktsionärid) professionaalse(t)e otsus(t)e vastuvõtmisega, mis suures osas tugineb erialalise tegevuse – arvestuse ja audiitorkontrolli – tulemustel (näiteks finantsaruanded). Arvestust on alati iseloomustatud kui *ebakindlust*, mis tekitab eetilisi dialooge. Alljärgnevalt esitame mõned arvestuse ja auditeerimisega seonduvate eetiliste teemade märksõnad, mida võidakse üpris mitmeti interpreteerida erinevate professionaalide või isegi nende firmade poolt, näiteks

- *konfidentsiaalsus*. Millal satub raamatupidaja või audiitor konflikti oma kohustusega hoida näiteks oma tööandja või kliendi äriplaanides sisalduvat informatsiooni saladuses(?). Raamatupidajad ja audiitorid peavad olema eriti ettevaatlikud äritegevuse seisukohalt tundliku informatsiooni suhtes ning tunnistama selle kõrget konfidentsiaalsuse astet;
- *sõltumatus*. Kuidas ja kas ikkagi sobivad kokku audiitorühingu poolt osutatavad teised teenused (näiteks raamatupidamisteenused) finantsaruannete auditeerimisega või rahalised seosed kliendiga ja tema juhtkonna liikmega ühises tulu taotlevas koostööprojektis osalemisel. Kui audiitor osutab kliendile peale auditeerimise ka muid teenuseid, siis peab ta kriitiliselt hindama, milliste teenuste ühitamine võib tekitada huvide konflikti, sest probleem on selles, et audiitor ei saa objektiivselt hinnata enda tehtud otsuseid. Vaatamata olemasolevatele reeglitele pole sõltumatuse säilitamine alati kerge;
- *iseseisvus*. Vannutatud audiitor peab oma isiklikud majanduslikud huvid lahutama kliendi äritegevusest. Järelikult peab audiitor säilitama *erapooletu* vaatleja osa, säilitades ja omades seejuures siiski „avaliku vahikoera" funktsiooni;
- *finantsnäitajate erinevused*. Kuidas audiitorühing arendab edasi oma äritegevust situatsioonis, kui kliendi soovid ja äritehingute näitamine finantsaruannetes ei ole talle vastuvõetavad. Taolises situatsioonis võib klient loobuda audiitori või audiitorfirma teenustest ning valida uue audiitori, kes nõustub näiteks tema seisukohtadega finantsarvestuse ja

-aruandluse korraldamise osas. Selle näite puhul on tegemist järeldusotsuse „ostmisega". Uus audiitor peab enne koostöö alustamist kliendiga võtma ühendust eelmise audiitoriga, et välja selgitada uue kliendi juhtkonna ausameelsus, tekkinud lahkhelide põhjused jms.

Sellist eetilist sunniolukorda ehk dilemmat aitab lahendada teatavate kaalutluste kasutamine, mis aitab identifitseerida sobivat asjade kulgu. Need kaalutlused võiksid *ajalises* järjestuses olla järgmised:

- asjakohaste faktide saamine;
- eetiliste aspektide identifitseerimine;
- dilemmaga seotud isikute või nende gruppide kindlaksmääramine;
- asjaosaliste isikute või nende gruppide alternatiivsetesse lahendustesse suhtumise kindlakstegemine;
- sobiva tegevusplaani leidmine.

Eetiliste probleemide teised aspektid on seaduslik-eetilised küsimused, mis muuseas tuleneb ka selle jaotise esimesest osast. Samas tekib õigustatud küsimus: kui teatav situatsioon on seaduslik, kas see on siis samaaegselt ka eetiline? Nii on kirjanduse andmetel USA-s üldise ühiskondliku arvamuse järgi eetiline käitumine *enam* eelistatum ja kõrgemalt noteeritud kui seaduslik. Autori arvates on Eestis taoline olukord pigem vastupidine(!?), sest järgimist leiavad üksnes seadusandlikud õigusaktid.

Raamatupidajad ja audiitorid, kui majandusarvestuse valdkonna professionaalsed esindajad, peavad hoidma oma eetilise käitumise taset kõrgemal riikliku seadusandluse tasemest. See nõue tuleneb vajadusest tõsta avalikkuse usaldust ja erialalise teeninduse kvaliteeti. Eriti õpetlik on siinjuures USA sellekohased kogemused eetiliste tõekspidamiste väljatöötamisel ja ning nende kinnistumisel ning seda eriti ajaloolises kontekstis [vt näiteks Ameerika Vannutatud Audiitorite Instituudi (**AICPA** – *American Institute of Certified Public Accountants*) ja tema eelkäija Ameerika Professionaalsete Audiitorite Assotsiatsiooni (**AAPA**) tegevust

Ametialase käitumise koodeksi väljatöötamisel ja edasisel täiendamisel].

Nimetatud koodeks koosneb kahest osast: põhimõtted ja reeglid. Käitumise põhimõtted on soovituslikud ja väljendavad eetilise käitumise ideaale. Käitumise reeglid omavad kohustuslikku iseloomu ning nendest kõrvalekaldumise juhud peavad olema *põhjendatud*. Ametialase käitumise koodeks koosneb kuuest elukutse ideaale väljendavast positiivsest teesist.

- Esimeses teesis rõhutatakse audiitori *vastutust* kõigi erinevate huvigruppide ning oma kolleegide ees. Audiitorid peavad tegema üksteisega koostööd, kusjuures kõigi liikmete kollektiivne jõupingutus on suunatud elukutse traditsioonide säilitamiseks ja edasiarendamiseks. Audiitor ei tohi halvustada ja põhjendamatult kritiseerida teist audiitorit või audiitorühingut.
- Teise teesi järgi peavad audiitorid tegutsema ühiskonna huvides, võitma ühiskonna usalduse ja olema kõrgelt *kvalifitseeritud*. Audiitorite poolt kontrollitud ettevõtete aastaaruandeid kasutavad paljud infotarbijad (investorid, kreeditorid, riigi- ja munitsipaalasutused, analüütikud, üldsus jt), kelle huvid kokku moodustavad ühiskonna huvid. Oma tööülesannete täitmisel võivad audiitoritel tekkida mõne huvigrupiga konfliktid, mille lahendamisel peavad nad käituma ausalt ning juhinduma ettekirjutustest. Sellega õigustatakse ühiskonna usaldust ning teenitakse paremini avalikkuse huve.
- Kolmas eetiline põhimõte suunab väga vajalikule iseloomuomadusele – *aususele*. Aus audiitor teenib ühiskonna huve ja käitub omakasupüüdmatult. Ausus eeldab objektiivsuse, sõltumatuse, otsekohesuse ja nõutava tähelepanu põhimõtete järgimist. Ausust mõõdetakse õige ja õiglase põhimõttest kinnipidamise järgi.
- Neljandas teesis käsitletakse objektiivsust ja sõltumatust. Auditi ja muude teenuste osutamisel peab audiitor olema *sõltumatu* nii tegelikult kui ka näiliselt. Tegelik sõltumatus tähendab eelarvamustevaba suhtumist kogu auditeerimistegevuse ajal ja näilise sõltumatuse tagamiseks peab audiitor vältima olukordi, millal kõrvalolijad hakkavad kahtlema tema võimes olla sõltumatu. Sõltumatus on aluseks objektiivsusele töökohustuste täitmisel. *Objektiivsuse* põhimõtte järgi peab audiitor olema erapooletu, sõltumatu, aus, vaba huvide konfliktist ja isiklikest huvidest.
- Eelviimase põhimõtte kohaselt peavad audiitorid järgima tehnilisi ja eetilisi standardeid ning täitma kohustusi kompetentselt ja hoolikalt.

Kompetentsus on saavutatav pidevkoolitusega ja praktiliste kogemustega. Audiitor peab kriitiliselt hindama oma kompetentsust ja oma teadmisi kliendi tegevusvaldkonnast. Oma töökohustuste täitmisel peab audiitor olema põhjalik, ettevaatlik, energilise lähenemisega, kiire ning järgima eetilisi ja tehnilisi standardeid.

- Viimase kuuenda põhimõtte järgi peab audiitor kinni pidama kõikidest eespool märgitud põhimõtetest. Nende printsiipide järgimiseks peaksid audiitorid töötama audiitorühingutes, kus on olemas sisemised kvaliteedikontrolli protseduurid, mis võimaldavad teenuseid osutada vastavuses eetiliste ja tehniliste standarditega.

Rahvusvahelise Audiitorite Föderatsiooni (*International Federation of Accountants* – **IFAC**) eetikakoodeksi põhimõtted on üldiselt samad. Nendes on rohkem rõhutatud audiitorite *konfidentsiaalsuse* kohustust. Loetletud põhimõtted moodustavadki audiitorite käitumise *hea tava*, mille alusel on koostatud konkreetsed juhised. Seega peavad audiitorid püüdma käituda vastavuses eetiliste põhimõtetega ning järgima kõiki neile kehtestatud käitumise reegleid.

> Auditeerimiseeskiri sisaldab auditeerimise ja kutse-eetika nõudeid, mis põhinevad Rahvusvahelise Audiitorite Föderatsiooni standarditel... *[Audiitortegevuseseadus, § 2, lg 5].*

1.11. Keskkonna mõjud arvestusele

Sarnaselt äritegevusele on arvestuse ja aruandluse korraldamise metoodikat ja praktikat mõjutanud ja mõjutavad mitmesugused majanduslikud, sotsiaalsed ja poliitilised tegurid. Viimaste hulka kuuluvad näiteks majanduse ja ettevõtluse areng, seadusandluses fikseeritud nõuded, traditsioonid, maksustruktuur, arvestuse korraldamine jms.

Üldjuhul mõjutavad arvestuse arengut mitmesugused *keskkonnast* tingitud tegurid, sealhulgas: poliitiline süsteem, majanduse tüüp, õigussüsteem, ettevõtte omandivorm, sotsiaalne kliima, erinevused ettevõtete suuruses ja nende majandustegevuse keerukuses, majandusliku kasvu ja arengu aste, majanduse struktuurne

areng, ärijuhtimise keerukus, investeeringute allikad, finantsringkondade areng, kapitaliturgude areng, inflatsioonimäär, äritegevuse seadusandliku reguleerimise ulatus, maksusüsteemi iseloom, spetsiaalse arvestusalase seadusandluse olemasolu, ärialaste uuenduste tempo, valuutaarvestuse suhteline stabiilsus, raamatupidaja elukutse ja selle tähtsus, arvestusalased uurimistööd, üldine haridustase ning selle parendamine ja täiustamine, erialase hariduse korraldus jpt.

Mis puutub ettevõtte *omandivormi*, siis vajadus avalikustamise ja riikliku aruandekohustuslikkuse järele on oluliselt suurem äriühingutel, näiteks paljude aktsionäride osalusega aktsiaseltsidel, kui isikuühingutel (pereomandil) – füüsilisest isikust ettevõtjal, täisühingul või usaldusühingul. Kui on tegemist riikliku omandiga, kaldub tsentraliseeritud kontrolli mõju arvestussüsteemi olemusele olema peamiselt rahvamajanduse ees seisvate ülesannete piirides. Ettevõtete *tegevusvaldkonnad* võivad samuti mõju avaldada arvestussüsteemi olemusele sõltuvalt sellest, kas äritegevus on põllumajanduslik, hankiv, tööstuslik, kaubanduslik jne; kas ta on mitmekesine ja rahvusvaheline; kas on tegemist suurfirmadega, nende grupiga või väikeettevõtetega.

Teine tähtis mõjur on *finantsallikad*. Kahtlemata pannakse suuremat rõhku audiitorteenusele ja aruandenäitajate avaldamisele juhul, kui investeeringuid hangitakse välisosanike abil, vastupidi pankadele või perekondlikele allikatele, kus informatsioon on vahetumalt kättesaadav.

Äriühingute omanikud ja finantseerijad on riigiti erinevad. Nii näiteks on Prantsusmaal ja Itaalias väga mõjukateks finantseerijateks riik ja pangad, aga ka väikesed perefirmad. Saksamaal on pangad samaaegselt nii kompaniide omanikud kui ka laenuandjad. Paljude suurfirmade aktsiate enamus on pankade poolt omandatud või volituste alusel kontrollitud. Taolistes maades peavad riik või pank määrama firma juhtkonna, et kätte saada ja omada informatsiooni ning mõjutada juhtimisotsuseid. Kuna paljudes Euroopa firmades on ülekaalus panga-, riigi- ja perekonnakapital, siis vajadus informatsiooni avalikustamise järele on palju väiksem. See ülesanne laieneb audiitorkontrollile, sest selle kaudu kontrollitakse juhtkonda, eriti siis, kui omanikud on väljastpoolt.
Mõnedes riikides, näiteks Suurbritannias ja USA-s, omandavad aktsiaid

investeerimisfirmad ja eraaktsionärid, see on mõningaks kontrastiks riigi, panga või perekonna omandusele. Seega eraaktsionärid, kellel ei ole ligipääsu sisemisele informatsioonile, peavad avaldama tugevamat mõju arvestuse revideerimisele ja erapooletu informatsiooni avalikustamisele. Investeerimisfondid, kelle käes on suured aktsiapaketid, on paremini organiseeritud kui eraaktsionärid. Järelikult peavad viimased suurendama survet avalikkusele antava info õigsuse, detailsuse ja kättesaadavuse kohta. Mõiste *õige* on seotud enamike aktsionäride sooviga saada erapooletut informatsiooni äriühingu olukorrast ja seisust. Aktsionärid on huvitatud ettevõtte aruandenäitajate võrdlemisest teiste ettevõtete näitajatega, ühe aruandeperioodi võrdlemisest teistega. Sellega kaasnevad oskused, millega omakorda kaasneb otsustusvõime suurenemine.
Taolist asjatundlikkust nõutakse aastaaruande läbivaatamisel audiitoritelt. Paljudes riikides, sh Suurbritannia, USA ja Holland, on audiitoritel aastakümnete vältel välja kujunenud oma koht, mis on vastuvõetav nende riikide valitsustele, sest audiitorite asjatundlikkus ja mõju ühtub tavaliselt valitsuse huvidega (aktsionärina, avalike huvide kaitsjana või maksuhaldurina). Järelikult riigi poolt aktsepteeritud arvestuse ja aruandluse kontroll ning riikide valitsused mõjustavad finantsaruannete avalikustamist. Samaaegselt aga on selliste riikide, nagu Saksamaa, Itaalia ja Prantsusmaa, valitsused seadusega tunnistanud vajadust avalikustada riigi- või erakompaniide detailsed auditeeritud aastaaruanded. Prantsusmaal ja Itaalias on riigi poolt loodud organisatsioonid väärtpaberiturgude kontrollimiseks: Prantsusmaal *Commission des Operations de Bourse* – **COB**, Itaalias *Commissione Nazionale per le Societa e la Borsa* – **CONSOB**. Need organisatsioonid on mõningal määral kujundatud USA *Securities and Exchange Commission* – **SEC** järgi. Sellega on Prantsusmaa ja Itaalia võtnud oma arengus eeskuju Anglo-Ameerika praktikast, sest USA Väärtpaberi- ja Börsikomisjon on palju kaasa aidanud Anglo-Ameerika arvestussüsteemi edendamiseks.

Maksustamine on väga oluline tegur olukordades, kus arvestussüsteemid on tugevalt mõjutatud riiklikest eesmärkidest. Nii kasutatakse auditeeritud aruandeid eelkõige maksukohustuste määramisel. Maksuseaduste mõju arvestussüsteemile ja finantsaruandlusele varieerub riigiti oluliselt. Tegelikkuses ei saa ükski maa väita, et maksustamine ei mõjuta raamatupidamisarvestust ja avaldamisele kuuluvat finantsaruandlust. Samas ei saa ühtegi maad käsitleda selliselt, et finantsaruandlus põhineb ainult maksuarves-

tusel. Nende kahe mitteeksisteeriva äärmuse vahel paiknevad reaalselt erinevad traditsioonid ja praktika. Näiteks paljudes maades on tavaline, et maksusoodustuste taotlemiseks vajalikku maksuarvestuse kohta käivat informatsiooni tuleb kasutada ka avaldatud finantsaruandluses.

Kuigi *maksusüsteeme* on võimalik liigitada, on neil ainult mõningane mõju finantsaruandlusele. Olulisem on siinjuures probleemid, mis on seotud maksu- ja arvestusmenetluste erineva ajastamisega. Suurbritannias, USA-s ja Hollandis on see põhjustanud palju vaidlusi ja märkimisväärse hulga arvestuse standarddokumentatsiooni. Samas Prantsusmaal ja Saksamaal seda probleemi reaalselt ei eksisteeri, kuna nendes maades on maksureeglid suurel määral ka arvestusreegliteks. Ilmestavaks näiteks erinevusest on amortisatsiooni mõiste, mis üldjuhul jaguneb raamatupidamislikuks ja maksuamortisatsiooniks ning mille rakendamist reguleerib alati vastava riigi seadusandlus. Eesti Vabariigis lõpetati taoline amortisatsiooniarvestus 2000. a. jõustunud tulumaksuseadusega.

Maades, kus arvestusala töötajate *kutseala* on rohkem arenenud, on tõenäoliselt enam arenenud asjatundlikkusel põhinevad audiitorkontrollisüsteemid. Professionaalse arvestuse areng sõltub väga palju arvestusalase hariduse ja uuringute kindla infrastruktuuri olemasolust.

Iga riigi diplomeeritud ja atesteeritud raamatupidajate ja audiitorite kutseala tugevusest, suurusest ja kompetentsusest võivad tuleneda mitmesugused faktorid ja finantsaruandluse tüübid, mis aitavad arvestuses esinevaid erinevusi lahendada. Nii on paljude riikide aktsionäride ja ettevõtete infovajadus märksa väiksem kui Suurbritannias või USA-s. Näiteks 1975. aasta presidendi dekreediga Itaalias kehtestati nõue, et börsil noteeritud firmad oleksid üksikasjalikult auditeeritud sarnaselt USA ja Suurbritannia ettevõtetega. Nõue saavutati tänu rahvusvaheliste audiitorfirmade kindlale kohalolekule. Sellega tagati auditeeritud firmade vastuvõtmine väärtpaberiturule (CONSOB). Taoline nõue aitab samuti kindlaks määrata arvestuse harmoniseerimisprotsessis esinevaid põhierinevusi ja otsustavaid takistusi mitmete riikide seisukohalt. Erinevused arvestuses kahanevad seda enam, mida suurem arv äriühinguid saab rahvusvaheliste audiitorfirmade poolt auditeeritud.
Täheldatakse jagunemist Anglo-Ameerika ja Prantsuse-Saksa liini vahel. Esimesena mainitud riikide valitsused või valitsuse esindajad nõuavad

kindlat tüüpi äriühingute auditeerimist ja seavad kindlad nõudmised isikutele, kes võivad auditeerida. Põhiline audiitori ettevalmistamise meetod on töötamine professionaalsetes audiitorfirmades. Teiselt poolt, Prantsusmaal ja Saksamaal on kahesuguseid audiitorite kogusid. Ühtedes kogudes (ühingutes) on esindatud ainult firmade audiitorid, teistes, professionaalsetes riiklikes kogudes, üksnes esimeste kogude liikmed. Seega esimeses nõukogus olemine võimaldab olla viimati mainitud kogu liige. Professionaalsed kogud viivad läbi eksameid, käsitlevad eetilisi küsimusi ning kuuluvad rahvusvahelistesse audiitorühingutesse. Audiitorkogud alluvad riigile: *Compagnie Nationale* on näiteks vastutav Prantsusmaa Jusiitsministeeriumi ees ja *Wirtschaftsprüferkammer* – Saksamaa Föderaalse Majandusministeeriumi ees.

Poliitiline süsteem mõjutab oluliselt arvestust, sest arvestussüsteem peegeldab poliitilisi filosoofiaid ja eesmärke (näiteks tsentraliseeritud planeerimine *versus* vaba turumajandus).

Majanduse areng võib samuti olla oluline mõjur, sest üleminek valitsevalt põllumajanduslikust tootmiselt tööstuslikule majandusele püstitab omakorda uusi arvestusprobleeme, näiteks seadmete amortisatsioon, rentimine jne. Paljudes maades muutuvad teenused olulisemaks ja seetõttu probleemid, kuidas arvestada immateriaalseid aktivaid (näiteks kaubamärgid, ettevõtte maine ja inimressursid), on muutunud aktuaalseteks.

Inflatsiooni seostatakse sageli majandusliku kasvuga ja ta on arvestuse peamine mõjutaja.

Ehkki arvestusala töötajad on kinnitanud immuunsust majanduses esineva inflatsiooni suhtes, on siiski maid, kus see on märkimisväärne nähtus. Nii näiteks on Lõuna-Ameerikas esinenud hüperinflatsioon, seetõttu eelistati traditsioonilisele kulude arvestusele mitmeid alternatiivseid süsteeme. Arvatakse, et inflatsiooni tingimustes on üldise hinna taseme reguleerimise meetod kõige ilmsem erijoon arvestuse praktikas. Selle suhteliselt lihtsa meetodi kasutamine on tingitud põhjuslikust sõltuvusest inflatsiooni ja mõnede spetsiifiliste hinnamuutuste vahel ja seda tingimustes, kus ta võib ulatuda sadade protsentideni aastas. Vastava riigi valitsuse poolt avaldatud indeksitel on seega objektiivne iseloom, kusjuures raamatupidajad ja audiitorid peavad tagama õigete finantsaruannete esitamise. Neid tegureid peab arvestama, et oleks võimalik selgitada arvestuse erinevusi mitmetes maades ajaperioodidel, millal nad on (olid) inflatsioonist tõsiselt mõjutatavad.

Arvestuse reguleerimisele avaldab märkimisväärset mõju ka kehtiv *seadusandlus*: kas riigi õiguskord põhineb tsiviilkoodeksi või tavaõiguse traditsioonil. Õiguskord on oluline tegur piiritlema ulatust, mil määral äriühinguid reguleeriv seadusandlus nõuab arvestuse reguleerimist. Rooma õiguse (või tsiviilkoodeksi) traditsiooniga maades (näiteks Prantsusmaa ja Saksamaa), võrreldes tavaõiguse maadega (Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid), kalduvad arvestusreeglid olema enam detailsemad ja ulatuslikumad. Arvestusala elukutse mõju arvestusreeglite kindlaksmääramisel on esimese rühma maades märksa väiksem kui teistes (tavaõigusega riikides), kus professionaalsed juhised täiendavad äriühinguseadust.

Nii toetub näiteks Inglismaa seadusandlus üksnes piiratud ulatuses parlamendis vastuvõetud seadustel. Viimased on lahti seletatud kõrgemate kohtuorganite poolt, mis omakorda on ülesse ehitatud rohkearvulistele pretsedentidele tuginevate seaduste täiendustel. See nn *tavaõiguste süsteem* loodi esmalt normannide vallutusjärgsel Inglismaal kuninga kohtunike poolt.

Tavaõiguste süsteem on vähem ülevaatlik kui kooskõlastatud koodeksiks ühendatud seadus. Tavaõiguste reegel püüdleb vastuste ettenägemise erijuhtudele, enne kui ta formuleerub põhireegliks tulevikus. Ehkki tavaõiguse süsteem tuleneb Inglismaalt, võib seda leida paljudes tema poolt mõjustatud maades. Seega USA föderaalseadus, Iirimaa, India, Austraalia ja teiste maade põhiseadused on suuremal või vähemal määral koostatud Inglise tavaõiguse põhjal. Loomulikult mõjutab see äriseadustikku, mis tavaliselt ei määra paljusid detaile ja ei esita kõikehõlmavaid reeglistikke, mis käsitleksid äriühingute käitumist ning kuidas nad peaksid avalikustama oma aastaaruannet. Arvestuse sisemine kontekst ei ole aga oluliselt sõltuv seadusest.

Teiste maade seadusandlus põhineb *Rooma tsiviilõigusel* (jus civile), mis on koostatud Justinianus Esimese poolt kuuendal sajandil ja on edasi arendatud Euroopa ülikoolide poolt alates 12. sajandist. Siin on reeglid ühendatud õiguse ja moraali ideedega, nendest omakorda on saanud doktriinid. Sellise süsteemiga võib ühendada sõna „kodifitseeritud". Taoline erinevus omab tähtsat mõju, sest äriseadustik ja kommertskoodeks sätestavad detailsed reeglid arvestusele ja finantsaruandlusele. Näiteks Saksamaal on ettevõtluse raamatupidamisele pühendatud suur osa äriseadustikust. Eeskirjade iseloom ja detailse reeglistiku tüüp põhinevad konkreetse riigi iseloomul. Eesti Vabariigi Äriseadustiku väljatöötamise aluseks on näiteks olnud Saksamaa samasisuline õigusakt ning siinjuures on huvitav täheldada tõika, et meil praegu kehtiv äriseadustik reglementeerib paljude majandustehingute arvestuse korraldust üpris detailselt hoolimata sellest, et EV Raamatupidamise seadus oli ilmunud ajaliselt varem. Mõnedes riikides on majandusarvestuse juhtimine ja suunamine ühendatud tsentraliseerimisega ning vajadusega kontrollida majandust.

Täiendavalt tuleb arvesse võtta *kultuuri* (s.o ühiskondlikud või rahvuslikud väärtused), tema mõju tõttu arvestustavadele ja -praktikale. Vastandina rahvuslikul tasandil toimivatele kitsendavatele mõjudele põhjustavad rahvusvahelised tegurid muutusi keskkonnas ja annavad tõuke arvestuse kooskõlastamiseks ka rahvusvaheliselt.

Majandusarvestuses alles hakatakse märkama kultuuri ja tema ajalooliste juurte tähtsust. Rahvusvahelises arvestusalases kirjanduses on sellele tegurile vähe tähelepanu pööratud. Leitakse, et kultuuri mõju saab kasutada arvestussüsteemide rahvusvaheliste erinevuste selgitamisel, prognoosimisel ja harmoniseerimisel.

Erinevate riikide kultuuride mõju, näiteks Euroopa arvestusele, on tavaliselt autorite poolt tinglikult jaotatud kolmeks alalõiguks:

- mõju Euroopa Liitu hetkel kuuluvatest maadest;
- mõju teistest Euroopa maadest;
- mõju ülejäänud maailmast.

Sellist jaotust peetakse kõige mugavamaks. Alles hiljuti tehti mitmeid katseid jagada maailma arvestustsoonideks. Sellised analüüsid on lõppkokkuvõttes osutunud aga lihtsustatuteks ja umbmäärasteks. Euroopa riike puudutav osa on tavaliselt jagatud kolmeks põhiliseks jaotuseks:

- Euroopa Liidu maad,
- Euroopa Liiduga mitteühinenud maad,
- Kesk- ja Ida-Euroopa maad, mis loovad turumajandust ja sellele sobivat arvestuspraktikat.

Loomulikult on ülalloetletud tegurite mõju dünaamiline ja muutub aja jooksul nii riigisiseselt kui ka riikidevaheliselt. Ilmneb ka keerukas arenguprotsess kasvava hulga rahvusvaheliste ja kohalike mõjude suhtes,

mis tulenevad eelkõige valitsustevaheliste organisatsioonide nagu Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni, Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsiooni ning Euroopa Liidu tegevusest. Euroopa kontekstis on eriti tähelepanuväärne mõjur Euroopa Liit, kuna iga arvestuse kooskõlastamise ja informatsiooni avaldamise kokkulepe muutub lõpuks juriidiliselt kohustuslikuks läbi liikmesriikide seadusandluse.

Kuigi riiklikes keskkondades on palju erinevusi, mis mõjutavad *arvestussüsteeme*, on neis ka palju sarnasusi. Katsed riike arvestussüsteemide seisukohalt klassifitseerida ja kindlaks teha seoseid on veel madalal tasemel, kuid kõik pingutused on suunatud sellele, et saavutada *paremat arusaamist* nendest võtmeteguritest, mis mõjutavad arvestussüsteemide arengut koos selle kaasneva kasuga tõenäolistest muutustest ja nende mõju prognoosimisest.

Sotsialistlike maade (näiteks Hiina Rahvavabariik) arvestussüsteemid on üpris erinevad arenenud turumajanduse maade, nagu USA, Jaapan ja Euroopa Liidu riigid, omadest. Endistes sotsialistlikes Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa riikide majandustes on arvestus turumajandusele ülemineku staadiumis. Kuna turumajanduses huvitutakse audiitorteenustest ja avalikustatud aruandlusest, saab kindlaks teha mõned selgesti eristatavad *arvestusmudelid*, näiteks olemasolevad angloameerika ja kontinentaaleuroopa traditsioonidel tuginevad. Olemasolev situatsioon on väga *dünaamiline* suure arvu rahvuslike ja rahvusvaheliste organisatsioonide tegevuse kontekstis, samuti äritegevuse muutliku iseloomu ja eriti rahvusvaheliste äritehingute osas. Uued arvestus- ja aruandlusmudelid on turumajandusele suunduvates riikides juba vormimisel. Näiteks Euroopa riikide arvestus- ja aruandlustraditsioonid on kooskõlastamisel ja ühildamisel vastavalt Euroopa Liidu nõuetele.

Sageli on *arvestuse teooria* tugevasti seotud tema praktikaga, vahest kõige ilmsemalt Hollandi mikroökonoomika näitel. Arvestuse teoreetikud on näidet arendanud põhjusel, et finantsaruannete kasutajatele oleks antud kõige õigem ülevaade äriühingu saavutustest ja seisukorrast, lubades audiitoritel kooskõlas seadustega eraldiseisva äriühingu kontekstis valida ja esitada arvestusandmeid. Seaduste vabadus, maksunõuded ja mikroökonoomiliste ideede vastuvõtlikkus (mis on osaliselt tingitud nende rakendamisest akadeemiliste teoreetikute poolt) on viinud mitmekesisema

praktika esitamisele, *õiglase* rõhutamisele läbi seaduste ja ideede eksperimenteerimisele arvestuspraktikas.

Ka paljud teised tegurid on vorminud arvestust, sh *ajaloolised tegurid*. Mõned tegurid ei ole kaugeltki nii kaudsed ja mitteolulised, kuid samas suunavad ja väliselt kujundavad seadusi vastavalt majanduslikele ja poliitilistele tulemustele.

Näiteks, tänu USA tööstuskriisile 20-ndate aastate lõpul ja 1930-ndate aastate algul, tekkis Väärtpaberi- ja Börsiseadus, mis on USA arvestuse ümber vorminud endisest kursist laiema avalikustamise ja arvestusstandarditest kinnipidamise suunas. Teisteks näideteks on Itaalias valitsuse nõudel sisse toodud Anglo-Ameerika arvestusprintsiibid ja Luksemburgis Euroopa Liidu ettevõtlusdirektiivide tulemusena konsolideerimise ja liigendatud avalikustamise printsiibi, mõlemas riigis varem esinenud eelnevate suundumuste vastu. Hispaanias järgnes kunstlik Prantsuse kontoplaani omaksvõtmine pärast viimase okupeerimist Saksamaa poolt 1940-ndate aastate algul. Vahest kõige ilmsem ja vähem loomulik on Briti Äriseadustiku ja Rahvusvaheliste Arvestusstandardite erivariantide kasutuselevõtmine arengumaades, kus see on andnud tõuke finantsaruandluse praktika näitamisele seadustes ja standardites. Ja vastupidi, Inglismaa võttis 1981. aastal kasutusele mitmeid nõudeid, mis tulenesid 1965. aasta Saksamaa aktsiseadusest (*Aktiengesetz)*, vastavalt Euroopa Nõukogu soovitustele. Teiselt poolt, rooma õigusega riigid tegelevad *õige ja õiglase* näitamise nõudega.

Ülalkirjeldatud mõjud mistahes riigi arvestuse ja finantsaruandluse praktilisele ülesehitusele on varieeruvalt omavahel seotud. See on oluline tõik, sest see varieerumine tuleneb erinevate ühiskondade erinevast elulaadist. Üldiselt peetakse vajalikuks arvestada:

- arusaamist sellest, mis põhjusel on näiteks igas riigis arvestuse ja aruandluse filosoofia ja praktika just nimelt selline nagu ta on;
- et selline arvestuse metodoloogia ja praktika omavaheline seotus kannab olulist ja arvestatavat sõnumit erinevate riikide arvestuse ühtlustamisel;
- et seosed arvestuse ja ümbritseva keskkonna vahel on alati kahepoolsed.

Arvestus peab arenema samas taktis nagu areneb riik või riikide ühendus (näiteks praegu laienev Euroopa Liit). Ta peab liikuma samas suunas, kui kogu maailm või maailmajagu (Euroopa), vaatamata sellele, kas selline lähenemine arvestusele ja aruandlusele on alati kõigi huvirühmade poolt vastuvõetav või mitte.

2. FINANTSNÄITAJATE AVALIKUSTAMINE

2.1. Avalikustamise olemus

Avalikustamise teema on seotud ettevõtte raamatupidamisarvestusest tuleneva aruandluse (finantsaruannete) valdkonnaga. Finantsaruannete peamiseks eesmärgiks on varustada informatsiooniga otsuste tegijat. Sellest tulenebki finantsnäitajate ja muu asjakohase informatsiooni avalikustamise nõue. Et arvestus edastab ettevõtte finantsinformatsiooni, siis sageli kutsutakse arvestust „äritegevuse keeleks" või „finantsotsuste keeleks" Avalikustamise nõudega paratamatult kaasnevad küsimused:

- *Kellele* finantsinformatsiooni (aruandenäitajaid) avalikustatakse?
- Mis on selle informatsiooni *eesmärk*?
- *Kui palju ja millist* informatsiooni tuleks avalikustada?

Olulised on ka järgmised küsimused:

- *Kuidas* tuleks informatsiooni avalikustada?
- *Millal* tuleks informatsiooni avalikustada?

Avalikustatava informatsiooni hulk ei sõltu mitte ainult tarbija asjatundlikkusest vaid ka selle teabe tasemest. Nii tuntakse piisavat, rahuldavat ja täielikku avalikustamist. *Piisav* avalikustamine esineb mõistena kõige sagedamini ja see tähendab minimaalset avalikustamist. *Rahuldav* avalikustamine viitab kõigi potentsiaalsete tarbijate võrdselt kohtlemise eetilisele vajadusele. *Täielik* avalikustamine tähendab kogu asjasse puutuva informatsiooni esitamist. Liigne ja ebaoluliste üksikasjade esitamine varjutab olulise informatsiooni ja muudab finantsaruanded raskesti mõistetavateks.

Avalikustamise meetodid ja ajastamine määravad aruandenäitajate kasulikkuse. Finantsnäitajate avalikustamise valiku ja ajastamise küsimused muutuvad üha olulisemaks. Kui lähtuda investeerijate eelistustest, siis eesmärgiks peaks olema küllaldase informatsiooni edastamine, et võimaldada loodetavate tulemuste võrdlusi. Investeerija peaks seega omama võimalust teisendada erinevate firmade näitajaid otseselt võrreldavatesse mõõtarvudesse. Investeerijad ei eelda, et firmade poolt esitatud kõik finantsnäitajad on ühesuguse täpsusastmega. Seetõttu on äärmiselt oluline, et firmasisene arvestustöö oleks rohkem aktsenteeritud väljastatavate andmete täpsusastme tõstmisele.

2.2. Informatsiooni tarbijad (kasutajad)

Küsimuse „Kellele aruandenäitajaid avalikustatakse?" lühivastus on järgmine: finantsaruannete informatsioon on mõeldud eelkõige aktsionäridele (osanikele), investeerijatele ja võlausaldajatele. Lisaks nendele on aastaaruannete näitajate tarbijateks töötajad, kliendid, riigi- ja munitsipaalorganid ning üldine avalikkus. Millist informatsiooni üks või teine infokasutaja vajab, sõltub sellest, milliseid otsuseid ta vastu võtab. Vastuvõetavate otsuste erinevus jaotab infotarbijad kahte suurde rühma (vt joonis 2.1):

- *sisetarbijad*, kuhu kuuluvad ettevõtte tegevjuhtkond ja teised otsuste tegijad, kes vajavad majandustegevuse plaanimiseks (eelarvestamiseks), juhtimisotsuste vastuvõtmiseks, nende kontrollimiseks ja majandustehingute hindamiseks liigendatud ja operatiivset informatsiooni (näiteks nõuetest ostjate vastu, ülekuludest võrreldes eelarvega, toodete kalkulatsioonidest, majandustegevuse laiendamiseks vajalikest laenusummadest jms). Ehkki ettevõtte tegevjuhtkonnal on juurdepääs täiendavale juhtimis- ja finantsinformatsioonile, mis aitab juhtidel realiseerida oma plaane, teha otsuseid ja kontrollida vastutust, on juhtkond huvitatud ka finantsaruannetes sisalduvast informat-

sioonist. Tegevjuhtkonnal on õigus määrata kindlaks oma vajadustele vastava täiendava informatsiooni vorm ja sisu;
- *välistarbijad*, kellel on:
  - otsene huvitatus (olemasolevad ja potentsiaalsed investorid ja kreeditorid)
  - kaudne huvitatus (maksuamet, riigi- ja munitsipaalametid, kaupade tarbijad, ametiühing, töötajad jpt).

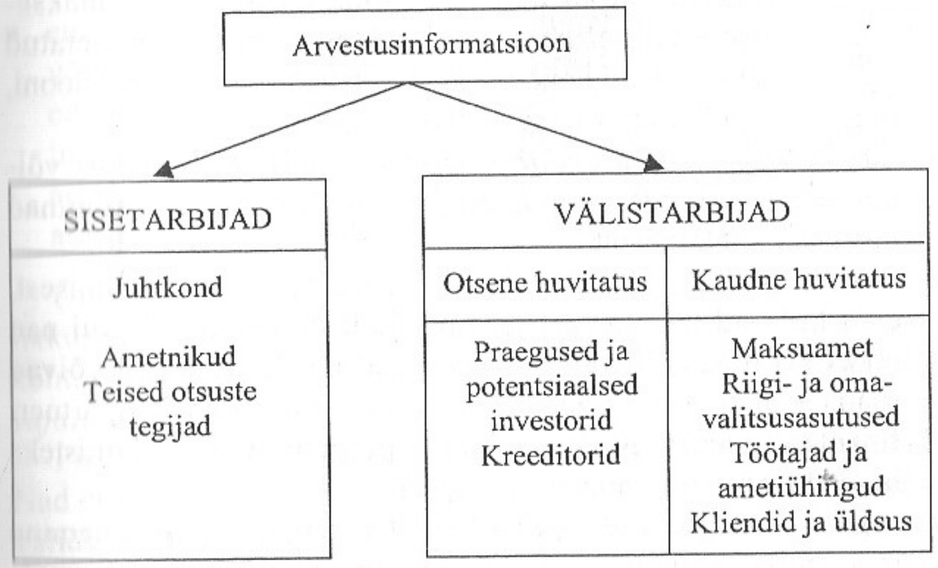

Joonis 2.1. Arvestusinformatsiooni kasutajad.

Välistarbijate infovajadused on erinevad, sealhulgas:

- ***investeerijaid (aktsionäre)*** ja nende nõustajaid huvitab investeeringus sisalduv risk ja kasumiprotsent. Nad vajavad informatsiooni, mis aitaks neil otsustada, millal osta, hoida või müüa investeeringuid ning mis võimaldaks neil kindlaks määrata jaotatavat kasumit ja hinnata ettevõtte võimet maksta dividende;
- ***laenuandjad*** on huvitatud informatsioonist, mis võimaldaks neil kindlaks määrata, kas nende poolt antud laenud tagastatakse tähtajaliselt koos intressidega. Finantsnäitajad lülita-

takse krediteerimisotsuste analüütilisse andmebaasi ning informatsioon annab pangale võimaluse pidada argumenteeritud läbirääkimisi tähtaegade ja summade üle. Olulist osa mängib siin avalik informatsioon, mis vastab kindlatele nõuetele, sh on läbinud audiitorkontrolli;

- avalik informatsioon äriühingu kohta jõuab paljudele huvitatutele läbi ***vahendajate***. Nendeks on analüütikud, konsultandid ja ajakirjanikud, kes pakuvad mitmesuguseid nõuandeid nii investeeringute kui ka ettevõtte kohta tervikuna, sh maksevõimelisuse kohta erinevates ajadimensioonides. Nimetatud vahendajad soovivad ja nõuavad laiaulatuslikku informatsiooni, mõjutades märkimisväärselt saadavat infot;
- ***hankijaid ja teisi kreeditore*** huvitab informatsioon, mis võimaldab neil kindlaks määrata, kas neile kuuluvad summad tasutakse tähtajaliselt;
- ***kliente*** huvitab informatsioon ettevõtte tegevuse jätkumisest, eriti kui nad on ettevõttega pikaajaliselt seotud või kui nad on ettevõttest sõltuvad. Nii hankijad kui ka kliendid võivad saada avalikustatud finantsaruannetest ülevaate oma äripartneri finantsseisundist, aga ka vihjeid ja prognoose läbirääkimisteks hindade, tarnetingimuste jms kohta;
- ***riigi- ja munitsipaalorganeid*** huvitab ressursside paiknemine ja seetõttu ettevõtte tegevus. Samuti vajavad nad informatsiooni selleks, et reguleerida ettevõtte tegevust, kindlaks määrata maksupoliitikat ning olla sellega aluseks rahvatulu- jms statistikale. See huvigrupp esindab ühiskonna ja poliitiliste ringkondade huve. Tavaliselt põhineb maksustamine avalikustatud tulul. Siit tuleneb oluline seos: tulu näitab parima pildi ettevõtte majandustegevusest ja samas on ta kõige täpsem alus õiglaseks maksustamiseks. Avalik finantsarvestus ja maksustamine on omavahel seotud ja läbipõimunud. Mitmesugused ühiskondlikud institutsioonid kasutavad avalikustatud finantsinformatsiooni muudel viisidel ja eesmärkidel, mis on seotud nende enda tegevusega;
- ***töötajaid*** ja nende huvide esindajaid huvitab informatsioon tööandjate stabiilsusest ja tulukusest. Samuti on nad huvitatud

informatsioonist, mis võimaldab hinnata ettevõtte palga-, pensioni- ja töövõimalusi. See rühm kasutab avalikustatud informatsiooni ettevõtte, tema allüksuste või põhisegmentide kohta, mis on saadaval ametlike finantsaruannete, meedia väljaannete jms näol. Selle informatsiooni alusel peetakse tööandjatega argumenteeritud läbirääkimisi ning tehakse otsuseid palganõudmiste osas. Lisaks avalikustatud informatsioonile võidakse kasutada täiendavat teavet (uurimis- ja arendustegevus, põhivarade uuendamine jms);

- ettevõtted mõjutavad ***avalikkust*** mitmel erineval viisil. Näiteks võivad ettevõtted anda olulise panuse kohaliku majanduse edendamisse, arvestades sealjuures nende poolt rakendatud inimeste arvu ning koostööd kohalike hankijatega. Finantsaruanded võivad olla üldsusele abiks, pakkudes teavet ettevõtte arengusuundadest ning tegevusaladest.

Üldjuhul aruandenäitajate esitamise põhjused üldisele avalikkusele ei ole siiani hästi formuleeritud. Omaks on võetud seisukoht, et *investeerijatele ja kreeditoridele vajalik informatsioon on vajalik ka teistele tarbijatele.*

Finantsnäitajate kasutajad või tarbijad ei ole *homogeenne* klass. Nad erinevad oma kogemuste poolest arvestuse ja finantsanalüüsi vallas, nendele kättesaadavate infoallikate poolest, finantsotsusteks kättesaadava informatsiooni ja abstraktsete mõistete käsitlemise kogemuse ja võime poolest. Iga informatsiooni tarbijat või kasutajat võib iseloomustada järgmiselt:

- ta on suuteline mõnda aruandevormi „lugema" ja mõistma paremini kui teisi, seetõttu võib ta enam arusaadavaid vorme eelistada mittearusaadavatele;
- ta „upub" selge ja arusaadava informatsiooni tulva alla isegi siis, kui ta teab, milliseid aruandenäitajaid ta tegelikult vajab;
- ta kohaneb aeglaselt uute aruandevormidega senini harjumuspäraselt esitatute asemel;
- ta loodab vähendada oma ebakindlust rohkema infohulga saamisega ja seda eelkõige töötlemata algandmete kaudu,

ehkki arvestuses moodustuvad aruandlusnäitajad on enam väärtuslikumad jne.

Seega võib täheldada informatsiooni kasutajate vahel erinevusi, mis sõltuvad kasutaja enda abstraheerimise võimest andmete (aruandenäitajate) töötlemisel ja tema otsustamisstiilist, mis on seotud kasutatava informatsiooniga ja selle hulgaga.

Informatsiooni kasutajatest enam abstraktsema mõtteviisiga inimesed tarbivad informatsiooni märksa tõhusamalt kui teised, sest nad suudavad paremini orienteeruda üldises infokogumis. Selline kasutaja on suuteline tarbima ka suuremaid koguseid inforatsiooni.

2.3. Avalikustatavate aruandlusnäitajate eesmärk

Finanantsarvestuse aruandlusnäitajate avalikustamine on kapitaliturgude optimaalseks toimimiseks vajaliku info esitamine eesmärgiga ennustada tulevasi dividende, nende tendentsi ja loodetavaid käibeid. Kõik investeerijad vajavad informatsiooni firmade suhtelise riski hindamiseks, mitmesuguste väärtpaberipakettide ja investeeringukombinatsioonide rakendamiseks.

Ülevaade välismaa kirjandusest annab tunnistust sellest, et suured äriühingud (korporatsioonid) on vastu finantsaruannetes esitatava informatsiooni täiendavale avalikustamisele. Sellist tendentsi võib mõneti täheldada ka Eesti Vabariigis. Ometi on suurema hulga näitajate avalikustamine oluline investeerijatele soodsaimate otsuste tegemiseks ja stabiilse kapitalituru eksisteerimiseks. Asjakohase informatsiooni piisav ja õigeaegne avaldamine annab ka investeerijaile suurema kindlustunde.

Avalik informatsioon on aktsiaturgudel oluline alus ostmisele ja müümisele, kusjuures nendel osalejad ei ole homogeensed selles osas, mis on seotud hindamiskriteeriumitega, tegutsemistasanditega, teadmistega, kasutatava ajaga, kaasatud alternatiividega jne. Siin tuleb eristada suur- ja väikeaktsionäre, äriühingu juhtivorganites töötavaid ja mittetöötavaid aktsionäre. Suuraktsionäridel on

alati tugev mõju äriühingu juhatusele ja nõukogule oluliste juhtimisotsuste vastuvõtmisel. Nad saavad alati mõjutada personalipoliitikat enda huvides. Firma juhatuses ja nõukogus töötavatel aktsionäridel (eriti suuraktsionäridel) on samuti eriline positsioon, sest nad saavad informatsiooni, sh spetsiifilist siseinformatsiooni, pidevalt. Informatsioon saab neile kättesaadavaks enne, kui see muutub avalikuks, mis ei ole sugugi vähetähtis asjaolu. Nad võivad mõjutada teadaoleva informatsiooni abil aktsiahindu mitmesugusel viisil. Väikeaktsionäridel reeglina selline mitmekülgne informatsioon puudub ja neil ei ole ka võimalust seda teavet saada. Järelikult informatsioon levib ebavõrdselt.

2.4. Finantsaruannetes avalikustatav informatsioon

Eemärgiks peaks olema küllaldase info esitamine, et oleks tagatud loodetavate tulemuste *võrreldavus*. Avalikustamine võimaldab investeerijatel teisendada erinevate ettevõtete või perioodide näitajaid otseselt võrreldavatesse mõõtarvudesse.

Investeerijatele ja kreeditoridele oluliste ja asjakohaste kvantitatiivsete andmete kriteeriumide valikul tuleb arvestada ka finantsnäitajaid, mis võivad olla kasulikud otsustusmudelites. Investeerijad ei saa eeldada, et kõik erinevate ettevõtete poolt esitatud andmed on ühesuguse *täpsusastmega*. Nii näiteks mõeldakse tavaliselt, et raha ja sellega seotud näitajad on kõige täpsemalt mõõdetavad suurused, jooksev debitoorne võlgnevus on mõnevõrra ebatäpsem ja immateriaalseid aktivaid saab mõõta üksnes suhteliselt. Järelikult ebamäärasuste avalikustamist likviidsete vahendite osas tuleb pidada oluliseks ja asjakohaseks nõudeks.

Tegelike kulude arvestamist on peetud minevikusündmuste ülevaateks. Teisalt on investeerijad alati olnud huvitatud ettevõtte *tulevikuperspektiividest*. Siit tuleneb sellise ajaloolise ja jooksva informatsiooni esitamise vajadus, mis võimaldaks investeerijatel teha tulevikuprognoose. Järelikult vajab ennustusprotsess lisaks suure hulga arvnäitajate ja oletuste analüüsile ka ettevõtte juhtkonna subjektiivseid hinnanguid, mis aitavad investeerijatel teha

täpsemalt tulevikuprognoose. Firma juhtkonna ennustuste regulaarne avaldamine soodustab investeerimisotsuseid ja need prognoosid on eriti hinnatud aktsionäride poolt. Muidugi esineb oht, et ennustused võivad olla liialt optimistlikud, kuid juhtkonnapoolsete prognooside regulaarne avaldamine pigem soodustab kui takistab investeerimisotsuseid.

Infot, mida ei saa väljendada koguselistes mõõtühikutes, on väga raske hinnata selle olulisuse ja asjakohasuse juhtudel, sest sellist infot hindavad kasutajad erinevalt. Üldiselt antakse olulisemale teabele suurem eelistus. Informatsioon, mida ei saa mõõta koguseliselt, on mittekvantitatiivne. Taolise informatsiooni asjakohasus määratakse kindlaks sellega seotud kvantitatiivsete näitajate tähtsusega. Mittekvantitatiivne informatsioon on asjakohane ja avalikustamist väärt ainult siis, kui see informatsioon on *vajalik* otsustamisprotsessis ja annab info kogumisele midagi juurde. Soovitav on alati esitada küsimus: kas informatsiooni lisamine võib tõsta finantsaruannete põhjal tehtavate otsuste kvaliteeti?

Erinevates ettevõtetes ja isegi ühe ettevõtte siseselt võib kasutusel olla mitmeid erinevaid arvestusmeetodeid. Seetõttu on aastaaruannete vahetu võrdlemine muutunud keerulisemaks. Arvestusmeetodite arvu vähendamine võimaldab tõsta näitajate võrreldavust. Ühe universaalse kohustusliku arvestusmeetodi valimine kõikidele ettevõtetele pole üksnes keeruline, vaid see ei pruugi olla erinevates tingimustes töötavate ettevõtete seisukohalt ka vastuvõetav.

Lahendusena nähakse kasutavate *arvestusmeetodite avalikustamist*. Investeerijad ja krediteerijad peavad teadma ettevõtte aruande koostamise meetodilisi aluseid. See on eriti oluline siis, kui ettevõttel on võimalus valida mitmest aktsepteeritavast meetodi variandist endale sobivam meetod (näiteks põhivara amortisatsiooni arvestamine jne).

Raamatupidamise aastaaruande näitajad on oma olemuselt ajutised seoses tulevikuga seotud määramatustega. Näiteks bilanss kajastab konkreetse kuupäeva seisuga ettevõtte varasid, kohustusi ja omakapitali. Lisateabe saamisel vähendatakse seda määramatust. Aruandeperioodile järgnevad sündmused võivad mõjutada

aruandeid või nende tõlgendusi ja aruannetes esitatud infol põhinevaid lõppotsuseid. Selles ulatuses, millal olulised sündmused toimuvad või saavad teatavaks pärast aruandeperioodi viimast kuupäeva ja enne aruande lõplikku koostamist, nõuab *avalikustamise* printsiip selle informatsiooni nõuetekohast avaldamist aruandes.

Esineb vähemalt kolme liiki olulisi sündmusi, mis võivad toimuda pärast aruandekuupäeva ja aruande koostamisel:

- sündmused, mis mõjutavad otseselt finantsaruandes esitatud näitajaid;
- sündmused, mis tunduvalt muudavad firma bilansilist väärtust ning
- sündmused, mis oluliselt mõjutavad tulevasi tehinguid või hinnanguid.

Esimest liiki sündmused tulenevad arvestusperioodi puudulikest andmetest, sest andmed on saadud alles pärast bilansikuupäeva. Nii võib mõni hilisem sündmus otseselt mõjutada aruandes esitatud näitajaid. Näiteks oletame, et äriühingu peamine klient läheb aruande koostamise ajal pankrotti. Selle fakti eiramisel tõenäoliselt ülehinnatakse bilansis eelseisvaid laekumisi ostjatelt ja alahinnatakse sellega kaasnevaid kulutusi lootusetutele võlgadele. Kui andmed taoliste sündmuste kohta avaldatakse õigeaegselt, on õigem aruandenäitajaid enne nende avaldamist nõuetekohaselt täpsustada.

Soovitav on *avalikustada* ka

- sündmusi, mis mõjutavad oluliselt äriühingu finantsstruktuuri;
- omandi käsutajate praegusi ja tulevasi omandisuhteid;
- sündmusi, mis mõjutavad aruandeperioodile järgnevate perioodide tulu ja dividendi jaotamist;
- uut juhtimispoliitikas;
- eelseisvate tähtsate lepingute allakirjutamist;
- erakorralisi sündmusi (sõjad, streigid, seadusandluse märkimisväärsed muutused, majanduslike tingimuste olulised muutused ja tendentsid jne).

Kõiki liiki sündmusi võib avalikustada aastaaruande eraldiseisvas osas.

Teravaks probleemiks informatsiooni seisukohalt on selle *avalikustamine kontsernides* ehk liitfirmades. Paljude omavahel seostamata tegevus- ja ärivaldkondade liitumisel nn konglomeraatfirmadesse kaasneb paratamatult info kaotus investeerijatele ja laiemale avalikkusele, kuna ettevõtted, kes varem tegid aruandeid eraldi, esitavad neid pärast ühinemist konsolideeritult. Seega on muutunud raskemaks selliste konglomeraat- ehk liitettevõtete hindamine.

Täiendava avalikustamise vajadus tuleneb sellest, et äriühingu tegevuse kasvusuundasid, tehingute muutlikkust ja riski ei saa koondandmete põhjal õigesti hinnata. Finantsandmete disagregeerimine on vajalik ettevõtte tulevaste rahakäivete ja kasutusriski ning tulevaste tehingute seisukohalt. Näiteks on FASB-i järgi ettevõtte allüksus oluline siis, kui ta esindab enam kui 10 protsenti firma sissetulekutest, tegevuskasumist või põhivarast.

Ettevõtte allüksuste kohta puutuvat informatsiooni peetakse aruannetes oluliseks tõigaks, et takistada juhtkonnal info varjamist, mille avaldamist ei soovita, näiteks mõne allüksuse kahjumi varjamine teiste, tulutoovate allüksuste poolt. Seda kahjumite varjamise võimalust kasutavad suurettevõtted monopoolse kontrolli saavutamiseks turgudel.

2.5. Informatsiooni avalikustamise meetodid

Kasutusel on mitmed erinevad *avalikustamise meetodid*. Ettevõttes parima avalikustamise meetodi valimine sõltub info olemusest ja selle suhtelisest tähtsusest. Avalikustamise meetoditest tuntakse ametlikke aruandeid, täiendavaid liigendusi, sulgudes olevat infot, joonealuseid märkusi, lisaaruandeid ja skeeme, audiitori järeldusotsuse kommentaare, äriühingu juhatuse esimehe või tegevdirektori aruannet.

Kõige asjakohasem ja olulisem info peab alati sisalduma aastaaruande ühes või teises vormis. Olulised pole üksnes avaldatavate

aruannete vormid, vaid ka aruannetes toodud liigendused ja avaldatud näitajate hulk.

Eelistatud on aastaaruande *lühiesitus*, kuid nõuetekohaste liigenduste avaldamine aitab tarbijat otsuste tegemisel.

Kõige olulisem informatsioon on esitatud aastaaruande põhiosas, mitte joonealustes märkustes või lisaskeemides. Juhul, kui aruandenäitajad ei ole täielikult mõistetavad, võidakse lisaselgitusi (viitamisi) esitada *märkustena* sulgudes. Need märkused ei tohi olla pikad ja nad lahutatakse aruande põhinäitajatest (näiteks viitamine kasutatud hindamismeetodile).

Aastaaruande *joonealuste* eesmärgiks on avaldada infot, mida ei saa nõuetekohaselt esitada aruande põhiosas ilma, et see vähendaks aruande selgust. Joonealuseid kasutatakse täiendava kvantitatiivse info, aruande näitajate täpsemate määratluste, üksikasjade ja teisejärgulise tähtsusega analüüsiva või kirjeldava materjali esitamisel. Joonealustena võidakse näiteks avaldada infot dividendimaksete piirangute, aktsiakapitali käsutajate õigusi mõjutavate tehingute kirjelduste jne kohta.

Mitmete ettevõtete aastaaruannetes on *täiendavad aruanded ja skeemid* esitatud aruande eraldi osas, mida nimetatakse rahalisteks põhinäitajateks. Aruande eraldi osa kasutamisel loetakse seal esitatud info väheoluliseks võrrelduna aruandeinformatsiooniga. Sellise info eraldamine on vajalik aruannete enam loetavamaks ja arusaadavamaks tegemisel.

Audiitori järeldusotsus. Raamatupidamise aastaaruanne on ettevõtte juhtkonna, mitte audiitori aruanne. Seetõttu audiitori järeldusotsuses ei avaldata äriühingu olulist finantsinfot. Siin avaldatakse üksnes infot üldtunnustatud arvestusmeetoditest, erinevate meetodite kasutamisest, ühe üldtunnustatud meetodi teisega asendamisest tuleneva olulise efekti ning audiitori ja ettevõtte vahelistest erimeelsustest aruannetes kasutatud ühe või enama arvestusmeetodi vastuvõetavuse kohta. Kahte esimest laadi informatsiooni avaldatakse ka finantsaruannetes. Selline kahekordsus on vajalik selleks, et tarbija võiks võrrelda ettevõtte aruannet teiste ettevõtete omadega või teiste aruandeperioodidega.

Seega arvestussüsteem eksisteerib audiitorite professionaalse järelvalve all. Aastaaruande arvustav vaatlus audiitori poolt omab erilist tähtsust kogu äriühingu informatsiooniprotsessi seisukohalt. Kogemuslikult võib väita, et üldjuhul pööravad raamatupidamisaruannete kasutajad vähe tähelepanu audiitori järeldusotsusele, mis on adresseeritud omanikele (aktsionäridele) ja järeldusotsuse seletuskirjale, mis on suunatud ettevõtte juhatusele. Audiitor on professionaal, kes viib läbi raamatupidamise aastaaruande sõltumatut läbivaatust. Valmistades ette oma arvamust peab audiitor reeglina jälgima järgmisi olulisi põhimõtteid.

- *Järeldusotsus* peab näitama, et ettevõtte finantsaruanne on koostatud vastavalt aktsepteeritud raamatupidamisarvestuse põhimõtetele, see tähendab et on kooskõlas rahvusvaheliste arvestusstandarditega või kehtiva raamatupidamiseadusega ja sellega seotud õigusaktidega (Eesti Vabariigis).
- Järeldusotsuses peavad olema välja toodud asjaolud ja valdkonnad, kus neid põhimõtteid ei ole kontrollitaval aruandeperioodil võrreldu na eelmise perioodiga järgitud.
- Aruandenäitajad finantsaruannetes on adekvaatsed tegelikkusega kui audiitori järeldusotsuses ei ole märgitud teisiti.
- Kokkuvõttes peab järeldusotsuses formuleeritud arvamus puudutama kogu aruandlust või viidet sellele, mille kohta arvamust ei saa avaldada. Kui arvamust avaldada ei saa, siis peab nimetama selle põhjuse. Igal juhul peab audiitor selgepiiriliselt hindama tehtud kontrolli.

Mõningatel juhtudel ei saa audiitor mõnes finantsnäitaja valdkonnas selgelt avaldada oma arvamust võrreldu na kehtivate standarditega. Sel juhul tuleb selliste valdkondade asjaolude kohta käivad arvamused fikseerida vastavasisuliste *märkustena*. Esitame nendest mõned.

- Ebakindlus mingi asjaolu suhtes, mis võib avalduda näiteks tulevikus pärast asjakohaste tõendusmaterjalide ilmnemist. Audiitor peab märkuses arvestama tõenäoliselt tekkivat materiaalset kahju. Kui kahjusumma on tühine, pole märkust vaja lisada, vastasel korral on selline märkus nõutav.
- Arvestuspõhimõtete muutused, mis teevad finantsnäitajad mittevõrreldavateks ja on arvuliselt märkimisväärsed. Selline märkus valgustab muutuse olemust.
- Rõhuasetused teatavatele asjaoludele, näiteks äriühingu märkimisväärsed tehingud filiaalidega. Selline seletav info esitatuna märkuses on kasutaja seisukohalt väga oluline jne.

Mõningatel juhtudel peab audiitor avaldama kas pädeva või negatiivse arvamuse, või üldse keelduma selle esitamisest. *Pädev arvamus* avaldatakse audiitori poolt juhul, kui läbiviidav kontroll on mingitel põhjustel kitsendatud või mõjutatud teatud asjaolude või piirangute tõttu ning järeldusotsus ei ole kooskõlas raamatupidamise hea tavaga ja järeldused seetõttu on ebaadekvaatsed. *Negatiivne järeldusotsus* antakse aruandele, mille mittevastavus on oluline. Audiitor *keeldub* arvamuse avaldamisest temale vajaliku informatsiooni mittesaamisel. Audiitor peab avaldama arvamuse ka selle kohta, kas äriühing on võimeline lähitulevikus tegutsema. Kui selline kahtlus on olemas, siis järeldusotsusesse kirjutatakse potentsiaalset probleemi iseloomustav märkus. Seega sõltumatu audiitori järeldusotsuses esitatud arvamus ja järeldusotsuse seletuskiri sisaldavad väga kasulikku teavet potentsiaalsetele infotarbijatele, mida kahjuks meie vabariigis viimaste aastateni paljude kasutajate poolt lihtsalt eirati.

Teatud liiki teavet võidakse otseselt esitada äriühingu *juhatuse esimehe aruandes* (pöördumises). See lisainfo sisaldab mitmesuguseid sündmusi ja muutusi, mis mõjutavad ettevõtte tehinguid, tööstusharu ja ettevõtte majanduse tulevikuprognoose, tulevaste perioodide olulisi tehinguid ja plaane ning jooksvaid ja kavandatavaid investeeringuid.

Soovitav on avalikustada *olulisi muutusi* äriühingu tippjuhtkonnas ja põhipoliitikas, suuri tehnoloogilisi täiendusi ettevõttes või tööstusharus, nihkeid firma toodete nõudluses või muutusi toodete hindades ja selliseid sündmusi nagu streigid, sõjad, poliitilised aktsioonid või loodusõnnetused, milledel võib olla oluline mõju ettevõtte tulevastele tehingutele. Kui mõnel nendest sündmustest võiks tõenäoliselt olla perioodi lõpus oluline mõju äriühingu varadele või kohustustele, tuleks seda näidata aastaaruandes.

2.6. Raamatupidamisinformatsiooni kasutamisest juhtimises

Raamatupidamise aastaaruandes esitatavad finantsnäitajad moodustavad põhiosa avalikust informatsioonist ettevõtte kohta. Kõik need aruandenäitajad täidavad tähtsat funktsiooni erinevate ühis-

konna- ja ettevõttetasandite juhtimisprotsessides, mille mõningaid praktilisi ja empiirilisi aspekte on püütud alljärgnevalt lühidalt avada.

2.6.1. Majanduslik efektiivsus ja raamatupidamisinformatsioon

Majanduslik efektiivsus on juhtimisprotsessi oluline aspekt igas ühiskonnas ja majandusüksuses. See tähendab ühelt poolt, et näiteks mingi majandusüksuse väljundi kasulikkus ja mõjud peavad olema hinnatud ja kindlaks tehtud, teiselt poolt peab see informatsioon mõjutama ressursside paigutamise ja nende kulutamise kohta käivaid juhtimisotsuseid. Informatsioon juhib või mõjutab väga tugevasti juhtimisotsuseid ettevõtte sisemiste eesmärkide saavutamisel ja väliste nõudmiste rahuldamisel. Siit tulenebki raamatupidamisinformatsiooni *funktsionaalsus*. Näitajate süsteemina peab ta olema üles ehitatud lähtudes nende näitajate tegelikust kasutamisest.

Turumajanduse tingimustes kujutab majandusüksuse juhtimine endast suures osas *finantskontrolli* läbi turu: püsima jäävad üksnes need ettevõtted, kes on suutelised genereerima tulu konkurentsivõimeliste toodete või teenuste müügist ja on võimelised rahuldama mitmesuguste kreeditoride maksenõudeid. Riigi osa ja võime teostada majandusüksuste kontrolli on minimeeritud, tema instrumentideks on reglementeerida ettevõtlust administratiivsete meetmetega – seadusandlusega, sh maksusüsteemid, finantssüsteemid, õigussüsteemid jms, mis kõik kätkevad endast kontrollfunktsiooni. Sellega vertikaal- ja horisontaalsuunalised juhtimisprotsessid ümbritsetakse kindlate reeglitega (õigusaktidega).
Ettevõtte juhtkond taotleb alati mingisugust majanduslikku efektiivsust, mis on liikumapanevaks jõuks teatud kujul või vormis. Raamatupidamisnäitajate kasutamise põhjuseks on võimalikkus tugevdada ja suunata kõiki püüdeid saavutada majanduslikku efektiivsust, kusjuures ettevõtte majandustegevuse kajastamine omavahel seotud rahvusvaheliselt kooskõlastatud aruandenäitajate süsteemis võimaldab täiendavalt formuleerida konkreetsemaid eesmärke ja nõudeid. Äriühingu juhtkonnal lasub vastutus firma käekäigu eest ja ta peab jälgima majandusüksuse majanduslikku efektiivsust ja tema võimet tingimusteta rahuldada väliseid nõudeid ning genereerida selleks piisavalt raha. Turumajanduse tingimustes on äärmiselt oluline ettevõtte kui mingi allsüsteemi optimeerimine juhtimise seisukohalt, sellega kaasnev võimu ja vastutuse delegeerimine ning raamatupidamise informatsioonisüsteemi ülesehitamine. See on ettevõtte tippjuhtkonna ülesanne, s.o üles ehitada tegevusstruktuur, mida tuleb mehitada ja kontrollida, kusjuures tegemist on inimestest koosneva organisatsiooniga. Raamatupidamisarvestuse näitajad omavad siin olulist osa ja seda eriti vastuvõetud juhtimisotsuste tõhususe seisukohalt.

2.6.2. Raamatupidamisinformatsioon suhtlemisvahendina

Raamatupidamisinformatsioon on selle kasutajatele (otsustajatele) aluseks (juhtimis)otsuste tegemisel, kusjuures seda võib kasutada mitmeti. Nii annavad finantsnäitajad juhtidele, aktsionäridele, kreeditoridele, ametiühingutele jt ülevaate tulude ja kulude suundadest. Samas võib juhi seisukohalt raamatupidamisnäitajaid seostada ka üksikisikute enda edu eesmärkidega ettevõttes. Sellisest lähtepunktist võivad juhid suhtuda äriühingu aktsiahindade muudatustesse, tulude (sissetulekute) või kulude tasemesse. Raamatupidamisnäitajad aitavad samas kaasa teadmiste üldisele tõusule.

Raamatupidamisinformatsiooni võib vaadelda juhtimishierarhias kui *vertikaalset* suhtlemisvahendit, mis hõlbustab delegeerimist ning finantsnäitajad leiavad kasutamist kõnelustel tööandjate ja töövõtjate vahel. Nii edastavad tippjuhid oma otsused ja nõudmised alluvatele ning finantsnäitajad on oluliseks vahendiks majandustegevuse tegelike tulemuste väljendamiseks.
Raamatupidamisinformatsioon on ka *horisontaalseks* suhtlemisvahendiks nii firmasiseste allüksuste kui ka väliste osapoolte vahel. Ettevõttesisese koordinatsiooni näiteks on informatsioonivood varustus-, tootmis- ja müügiosakondade vahel näiteks toote lõpliku müügihinna kujunemise aspektist. Raamatupidamisarvestuse näitajaid kasutatakse suhtlemisel ja läbirääkimistel hankijatega, ostjate-tarbijatega, riigiasutustega, krediidiasutustega, ametiühingutega jt. Samas võivad need näitajad mõjutada nimetatud osapoolte enda tegevust, nii näiteks kasutab pank ettevõtte

tegelikke finantsnäitajaid temale laenu andmisel, ametiühingud võivad aga sellist informatsiooni kasutada oma argumentide toetuseks läbirääkimistel tööandjatega.

2.6.3. Analüüsi osa raamatupidamisnäitajate interpreteerimisel

Äriühingu majanduslik efektiivsus saavutatakse läbi raamatupidamisnäitajatele tugineva *analüüsi* ja *otsustustegevuse*. Raamatupidamisnäitajatele põhinev analüüs on väga oluline osa kogu kontrolliprotsessist. Paljud teadlikud aktsionärid otsivad aktiivselt mitmesuguste erinevate kanalite kaudu täiendavat informatsiooni neid huvitava ettevõtte kohta, sealhulgas ka ettevõttest endast. Tavaliselt ei omista raamatupidamisinformatsiooni kasutavad inimesed suurt tähelepanu kasutatavatele arvestusmeetoditele, nende usaldatavusele ja tõlgendavad saadud informatsiooni vastavalt oma harjumustele. Loomulikult erinevad aktsionäride ja juhtide eelnevad teadmised ja oskused raamatupidamisinformatsiooni tõlgendamisel. Äriühingu tippjuhid omistavad ettevõttes kasutatavatele arvestusmeetoditele (näiteks varude hindamine) alati palju tähelepanu, sest nende arvates sellega tagatakse aruandenäitajate suurem usaldatavus, hoolimata tõsiasjast, et ettevõtte tegelik majanduslik tugevus on olemuslikult sõltumatu kasutatavast arvestusmeetodist.

Raamatupidamisnäitajate vaatlemisel võrreldakse neid mingite võrdlusnäitajatega või -normidega, näiteks eelarvetega, eelmiste perioodidega, samalaadsete ettevõtetega jne. Nendel *võrdlusnäitajatel* põhinev tegelike arvestusnäitajate analüüs ja tõlgendus on psühholoogiliselt väga tähtis. Varem avalikustatud ja prognoositud kasuminäitaja, mis on tegelikult osutunud väiksemaks, võib väga tugevasti mõjutada aktsiahindu. Igasugused märkimisväärsed kõrvalekalded eelarvest annavad tõuke ettevõttesisesteks tegevuskavadeks. Võrdlusnormid on muutuvad suurused: seda, mida võidi pidada ebareaalseteks eelmisel aastal, võib olla saavutatavad juba järgmisel aastal.

Raamatupidamisnäitajad on süsteemselt ja kompleksselt esitatud aastaaruandes. Ettevõte võib rasketel aegadel muuta välist finantsinformatsiooni enda kohta nii positiivseks kui olukord seda vähegi võimaldab. Isegi audiitori kontrollimeetodid vähendavad sellisel juhul välise kasutaja jaoks teadmatust ettevõtte hetkeolukorrast. Kahjuks saab praktikas sellist teadmatust harva lõplikult kõrvaldada. Kogemuslikult võib väita, et ettevõttele headel aegadel kasutatakse enam konservatiivsemat aruannet kui rasketel aegadel. See omakorda viitab *usalduse* mõistele: usaldus äriühingu juhtimishierarhia erinevate tasandite vahel, aktsionäride ja juhtkonna vahel, laenuandjate ja -võtjate vahel, ostjate ja müüjate vahel jne.

Usalduse olemasolul funktsioneerib majandussüsteem suhteliselt hästi, vastupidisel juhul vajatakse ja luuakse täiendavaid kontrollmehhanisme ja -organeid, mis negatiivselt mõjutavad olemasolevaid majandussüsteemide funktsioone. Ebaõiged raamatupidamisnäitajad või nende liigsed erinevused võrdlusandmetest võivad põhjustada usalduse langust ettevõtte vastu. Järelikult raamatupidamisinformatsiooni kasutamine ja usaldamine mõjutavad teineteist vastastikku.

Seega on finantsnäitajate avalikustamine aruande esitamise seisukohalt suhteline mõiste. Vastavalt rahvusvahelistele arvestus- ja auditeerimisstandarditele tuleb olulisemad finantsandmed esitada ametlikes aruannetes soovitavas koguses, kusjuures kirjeldav informatsioon peaks aruannetes olema esitatud lakooniliselt.

Iga infotarbija otsustab, milline raamatupidamisinformatsioon on talle kasulik ja oluline, kusjuures see otsus on mõjutatud paljude tegurite poolt. Sama kehtib ka otsuse kohta, mis tuleb tal endal vastu võtta. Infotarbijal tuleb valida meetodid, mida saab kasutada otsustamisprotsessis, et hinnata ja analüüsida tema käsutuses olevat ja täiendavalt hangitavat informatsiooni. Oluline on tema enda võime ja oskus töödelda seda informatsiooni eesmärgiga ennustada lõpptulemust mineviku, oleviku ja tuleviku sündmustest või kinnitada või korrigeerida oma ootusi ja lootusi. Raamatupidamisest tuleneva informatsiooni tähtsus on siinjuures sageli kaudne ja paljud mõjud avalduvad pikema perioodi vältel.

3. ARVESTUSE JA ARUANDLUSE KORRALDAMISE PÕHIMÕTTED

3.1. Arvestuse ja aruandluse korraldamise üldised põhimõtted Rahvusvaheliste arvestusstandardite (IAS) järgi

Raamatupidamisarvestust on peetud sajandeid, kuid ühest, üldist ja kõigi poolt aktsepteeritavat raamatupidamisteooriat ei ole veel lõplikult välja arendatud. Ajalooliselt on arvestust kõige rohkem mõjutanud tööstuslik pööre ehk tööstusrevolutsioon (18. sajandi teisest poolest kuni 19. sajandi keskpaigani), millal manufaktuurtööstus asendus masintootmise ja vabrikutööstusega ja mis osutas vajadusele anda aru investoritele ning nn suur depressioon ehk ülemaailmne majanduskriis (näiteks USA-s aastatel 1929–1933), mis osutas vajadusele kehtestada ranged arvestusstandardid. Raamatupidamise elukutse esindajad, mitmesugused erialased organisatsioonid ja akadeemilised ringkonnad on väga palju teinud arvestuse teooria, sh arvestusprintsiipide, arendamisel. Nii näiteks on viimastel aastakümnetel raamatupidamispraktikute hulgas muutunud palju tähendusrikkamaks mõiste „üldiselt aktsepteeritud arvestusprintsiibid." See mõiste omakorda viitab teatavale konsensusele raamatupidajate elukutses.

Mingi riigi majanduslikul, poliitilisel ja ühiskondlikul korraldusel on oluline tähtsus arvestuspoliitika, -standardite ja -informatsiooni esitamisnõuete kindlaksmääramisel. Arvestus ja aruandlus peab peegeldama nii ettevõttesiseseid kui ka väliseid kehtestatud norme, normatiive, standardeid ja süsteeme. Arvestuse standardiseerimisele pööratakse järjest enam tähelepanu. Teostatavad on mitmesugused arvestuse ja aruandluse standardiseerimise vormid ja meetodid, näiteks arvestuspõhimõtete ühtlustamine,

esitatavate finantsaruannete elementide liigenduste ja nende kohta käivate aruannete koostamise ning esitamise põhiliste kontseptsioonide kindlaksmääramine jms.

Arvestuspõhimõtted on nagu riigi põhiseadus, see on vastastikku seotud eesmärkide ja põhimõttete selge süsteem, mis määratleb ühtsed lähtekohad ning kirjeldab arvestuse ja finantsaruannete sisu, eesmärgid ja piirid. Arvestuspõhimõtted ei ole liigendatult lahtikirjutatud reeglistikud ehk juhendid, vaid üksnes kohustuslike põhimõtete raamistik (*framework*) raamatupidajatele, milles on piisavalt palju mänguruumi ühe või teise konkreetse arvestusmeetodi valimiseks praktilises igapäevatöös. Vastastikku seotud arvestuspõhimõtete süsteem on vajalik:

- kasutamiskõlbulike eeskirjade, juhendite ja standardite koostamiseks;
- uute arvestuspõhimõtete loomiseks olemasolevate baasil, kusjuures uued arvestuspõhimõtted peavad ühilduma ja sobima olemasolevatega;
- uute esilekerkivate arvestusprobleemide lahendamiseks olemasolevate põhimõtete abil.

Arvestuspõhimõtted on aluseks standardite väljatöötamisel, viimaseid võib seega lugeda arvestusprintsiipide rakendusjuhisteks. Igas riigis reguleeritakse finantsaruannete avalikustamist suuremal või vähemal määral vastavate eeskirjadega. Rahvusvahelistes arvestusstandardites on püütud harmoniseerida üksikutes riikides kehtivaid eeskirju eesmärgiga formuleerida ja avaldada arvestusstandardeid, mida järgitaks finantsaruannete esitamisel kogu maailmas. Rahvusvahelised arvestusstandardid tuginevad süsteemsuse ideele, mis võimaldab lugejal tähelepanu pöörata ühele või teisele probleemile arvestussüsteemi kui terviku seisukohalt. Seda saavutatakse tänu standardite üldpõhimõtetele (raamistikule). Arvestus peab tagama arvestusstandarditest ja nende tõlgendustest kinnipidamise.

> Raamatupidamise aastaaruande koostamisel lähtutakse käesolevast seadusest ja heast raamatupidamistavast *[Raamatupidamise seadus, § 18, lg 5]*.

Alljärgnevalt käsitleme finantsaruannete koostamise ja esitamise eesmärke, põhieeldusi, kvalitatiivseid omadusi, elemente, viimaste tunnustamist ja mõõtmist rahvusvaheliste arvestusstandardite (IAS) alusel (vt joonis 3.1).

Finantsaruannete eesmärk	Varustada kasuliku finantsinformatsiooniga laia tarbijaskonda majanduslike otsuste tegemisel
Põhieeldused	Tekkepõhisus Tegevuse jätkuvus
Kvalitatiivsed omadused	Arusaadavus Asjakohasus Olulisus Usaldatavus ♦ Usaldusväärne esitamine ♦ Sisu eelistamine vormile ♦ Neutraalsus ♦ Kaalutlevus ♦ Täielikkus Võrreldavus
Piirangud asjakohasele ja usaldatavale informatsioonile	Õigeaegsus Tulude ja kulude tasakaal Tasakaal kvalitatiivsete tunnuste vahel *Õige ja õiglane* esitamine
Finantsaruannete elemendid	Varad Kohustused Omakapital Tulud Kulud
Elementide tunnustamise kriteeriumid:	Tõenäosus Usaldusväärsus
Elementide mõõtmine	Soetusmaksumus Jooksevmaksumus Realiseerimisväärtus Nüüdisväärtus
Kapitali säilitamise kontseptsioonid	Finantsiline Füüsiline

Joonis 3.1. Finantsaruannete koostamise ja esitamise raamistik rahvusvaheliste arvestusstandardite järgi.

3.2. Finantsaruannete eesmärk

Rahvusvaheliste arvestusstandardite raamistikus on finantsaruannete eesmärk formuleeritud järgmiselt: „Finantsaruannete eesmärgiks on pakkuda laiale tarbijaskonnale majanduslike otsuste tegemiseks *kasulikku informatsiooni* ettevõtte finantsseisukorrast, tulemustest ja finantsseisukorra muutustest." Finantsaruannete *üldise eesmärgi* järgi varustatakse kasuliku informatsiooniga olemasolevaid ja potentsiaalseid investeerijaid, töötajaid, laenuandjaid, hankijaid ja teisi kreeditore, kliente, valitsusasutusi ning üldsust, et nad saaksid seda informatsiooni kasutada oma erinevate infovajaduste rahuldamiseks finantsotsuste tegemisel. Seda üldeesmärki võib omakorda taandada mitmeks osaeesmärgiks (vt joonis 3.2).

Üldisest eesmärgist *välistarbijaile* tuletatud eesmärk võimaldab hinnata summasid, nende ajastamist ja ebamäärasust. Nii näiteks huvitab riskikapitali pakkujaid investeeringus sisalduv risk ja kasumiprotsent; aktsionäre – ettevõtte võime maksta dividende; laenuandjaid – väljaantud laenude tähtajaline tagastamine koos protsentidega; töötajaid – tööandjate stabiilsus ja tulukus ning ettevõtte palga-, pensioni- ja töövõimalused; kliente – ettevõtte tegevuse jätkuvus; hankijaid ja teisi kreeditore – nendele kuuluvate summade tähtajaline tagastamine; valitsusasutusi – ressursside paiknemine ning ettevõtte kogu tegevus selle reguleerimise ja maksupoliitika seisukohalt ning lõpuks üldsust – ettevõtte arengusuunad ja tegevusalad eeskätt kohaliku majanduse ja tööhõive seisukohalt. Loomulikult ei saa finantsaruanded rahuldada kasutajate kõiki infovajadusi, samas eeldatakse, et kõigil kasutajatel on ühised infovajadused.

Ettevõttele tuletatud eesmärk võimaldab infotarbijatel hinnata summasid, nende ajastamist ja ebamäärasust tulevastest rahavoogudest ettevõttesse.

Erieesmärgid on seotud finantsseisundiga, tegevustulemustega ja finantsseisundi muutustega. Ettevõtte finantsseisundit mõjutavad tema poolt kontrollitavad majanduslikud ressursid, finantsstruktuur, likviidsus ja maksevõime. Tarbijaile on olulise täht-

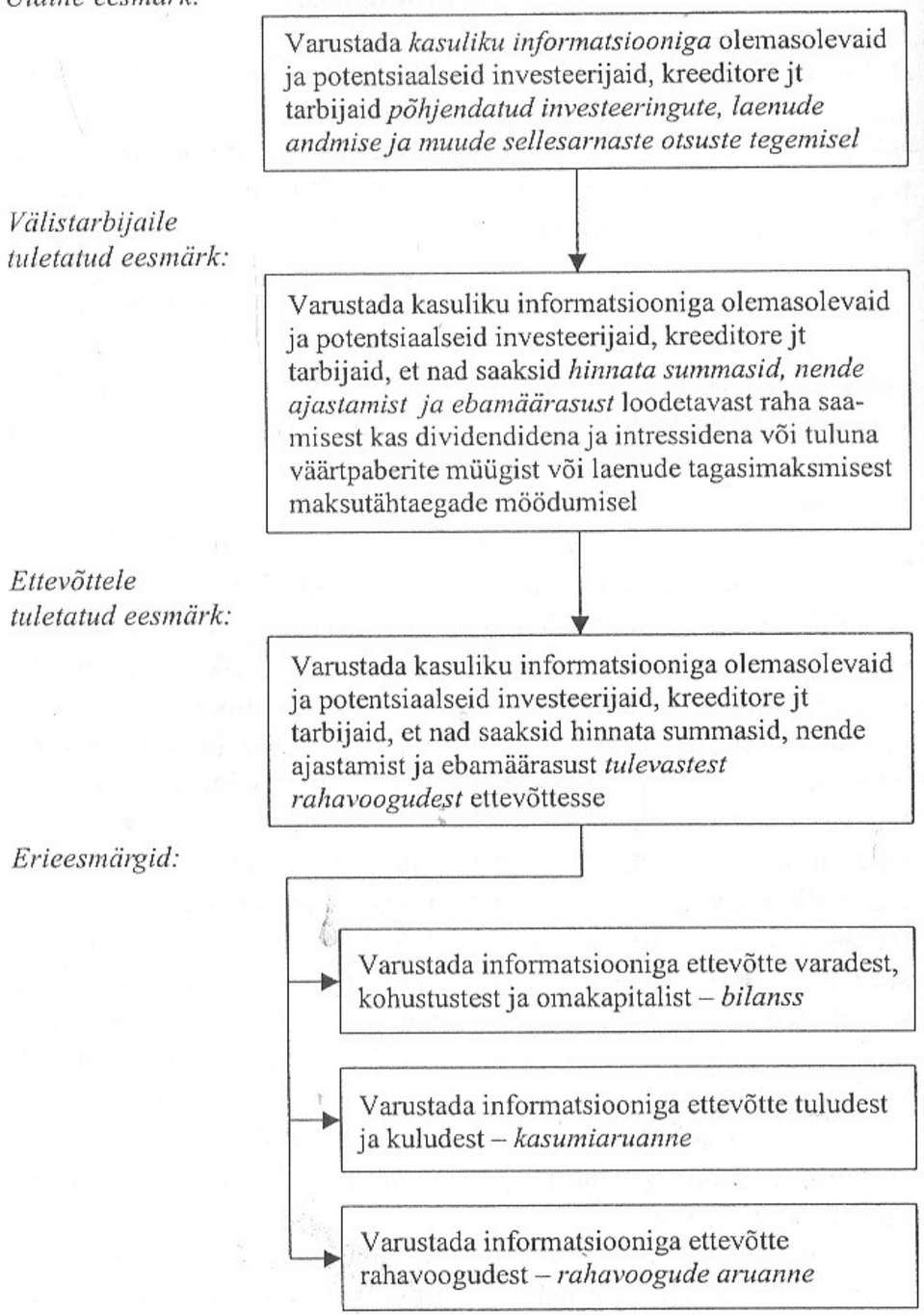

Joonis 3.2. Finantsaruannete eesmärgid.

susega informatsioon, mis näitab ettevõtte poolt kontrollitavaid ressursse ja nende ressursside rakendamise võimekust lähiminevikus, see omakorda võimaldab hinnata ettevõtte võimet teenida raha ja selle ekvivalente tulevikus. Informatsioon finantsstruktuurist annab võimaluse hinnata laenuvajadusi, kasumi ja rahavoogude jaotumist ning rahaliste vahendite suurendamise suutlikkust tulevikus. Likviidsuse ja maksevõime kohta käiv informatsioon võimaldab hinnata ettevõtte võimet tähtajaliselt tasuda oma finantskohustusi. Likviidsus seondub raha olemasoluga lähiajal ja maksevõime – pikema aja möödudes, kusjuures arvestatakse finantskohustusi. Informatsioon ettevõtte finantsseisundist on esitatud *bilansis*.

Ettevõtte tegevuse tulemuste, eeskätt tulukuse kohta käiv informatsioon võimaldab tarbijail hinnata potentsiaalseid muutusi majanduslikes ressurssides. Sellega hinnatakse ettevõtte võimet genereerida rahavooge olemasolevast ressursibaasist ja täiendavate ressursside kaasamise tõhusust. Liigendatud informatsioon ettevõtte tegevustulemustest on esitatud *kasumiaruandes*.

Informatsioon ettevõtte *finantsseisundi muutustest* esitatakse eraldi aruandena (Eesti Vabariigis lisana), mis näitab aruandeperioodi investeerimis-, finantseerimis- ja äritegevust ning võimaldab hinnata ettevõtte võimet genereerida raha ja selle ekvivalente ning ettevõtte vajadusi nende rahavoogude kasutamisel.

Loetletud finantsaruanded on omavahel *seotud*, sest nad kajastavad samade majandustehingute erinevaid aspekte. Finantsaruannete hulka kuuluvad samuti täiendavad lisad, kommentaarid (märkused) ja muu informatsioon (vt ka jaotis 9).

Eesti Vabariigi raamatupidamise seaduses on piiritletud finantsaruannete eesmärgid: need on esitatud kas otseselt või mõnevõrra teises kontekstis (viidetena).

> Käesoleva *seaduse eesmärgiks* on õiguslike aluste loomine ja põhinõuete kehtestamine rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtetest lähtuva raamatupidamisarvestuse ja *-aruandluse* korraldamiseks Eesti Vabariigis *[§ 1]*. Raamatupidamise andmetel koostatud raamatupidamise *aastaaruanded peavad kajastama õigesti* raamatupidamiskohustuslase vara, kohustusi ja omakapitali ning majandustegevuse tulemust… *[§ 5]*.

Raamatupidamise *aastaaruande eesmärgiks* on õigesti ja õiglaselt kajastada raamatupidamiskohustuslase vara, kohustusi, omakapitali ning majandustegevuse tulemust (kasumit, kahjumit) *[§18, lg 4]*.

Lisaks eesmärgile on seaduses piiritletud rakendusala, s.o juriidiliste ja ettevõtlusega tegelevate füüsiliste isikute ring (§ 2).

Käesolev seadus laieneb käesoleva paragrahvi 2.–8. lõikes sätestatud erisusi arvestades *kõigile* Eestis registreeritud eraõiguslikele juriidilistele isikutele ning füüsilistest isikutest *ettevõtjatele*, Eestis registreeritud filiaali või muud püsivat tegevuskohta omavatele välismaa juriidilistele isikutele, samuti Eestis asutatud avalik-õiguslikele juriidilistele isikutele (edaspidi raamatupidamiskohustuslastele), välja arvatud Eesti Pank... *[§ 2, lg 1]*.

Äriühingute finantsarvestuse korraldamist ja -aruannete koostamist ning esitamist Eesti Vabariigis reguleerivad eelkõige Rahvusvahelised arvestusstandardid (IAS), Eesti Vabariigi Raamatupidamise seadus, Eesti Vabariigi Raamatupidamise Toimkonna poolt vastuvõetud protokollilised otsused. Standardite, seaduse ja juhendite eesmärgiks on kirjeldada neid nõudeid, mida esitatakse kasumit taotlevate ettevõtete üldisteks eesmärkideks ettenähtud finantsaruannetele eesmärgiga kindlustada nende äriühingute finantsaruannete võrreldavus eelmiste perioodidega ja teiste ettevõtete aruannetega. Nendes juhendmaterjalides on toodud esitatavate aruannete struktuur ja miinimumnõuded, seda nii üksiku äriühingu kui ka grupi ettevõtete konsolideeritud aruannete seisukohalt.

Standardid ja juhendid kehtivad üldjuhul ka kasumit mittetaotlevate valitsusasutuste ja teiste avaliku sektori ettevõtete aruannetele, kusjuures tuleb arvestada nende ettevõtete eripära ja -omaseid tunnusjooni. Valitsusasutustes ja nende poolt hallatavates riigiasutustes tuleb raamatupidamisarvestuse korraldamisel ja -aruannete esitamisel lähtuda Rahvusvahelistest avaliku sektori arvestusstandarditest (IPSAS). Standardite ja juhendmaterjalide nõuded ei kehti ettevõtte sisemisele informatsioonile esitatavate nõuete osas. Eesti Vabariigis valitsusasutuste ja nende hallatavate riigiasutuste, avalik-õiguslike juriidiliste isikute, riigi poolt asutatud sihtasutuste, kohaliku omavalitsuse üksuste ja nende eelarvetest finantseeritavate asutuste aastaaruande koostamist, esitamist ja

kinnitamist reguleerivad täiendavalt rahandusministri vastavasisulised eeskirjad ja määrused [(vt näiteks rahandusministri 17. märtsi 1995. a. määrust *Eelarveliste asutuste raamatupidamise korraldamise eeskirja kinnitamine* (RTL 1995, 21/22 koos hilisemate muudatustega jts)].

Riigi- ja omavalitsusasutus korraldab oma raamatupidamisarvestust ja -aruandlust vastavalt käesoleva seaduse paragrahvidele 1–16 ning rahandusministri poolt kehtestatud juhenditele *[Raamatupidamise seadus, § 2, lg 2]*.

Riigi raamatupidamiskohustuslasteks, kes peavad korraldama raamatupidamisarvestust ja -aruandlust, on ministeeriumid, maavalitsused ja põhiseaduslikud institutsioonid. Üldjuhul võib riiki tervikuna samuti käsitleda raamatupidamiskohustuslasena.

3.3. Kasutatavad arvestuspõhimõtted ja nende rühmitamine

Finantsaruanded annavad teavet informatsiooni kasutajatele ettevõtte varadest, kohustustest, omakapitalist, tuludest ja kuludest (sh kasumitest ja kahjumitest), s.o finantselementidest ning rahavoogudest. Finantsnäitajate õige esitamine aruannetes tagatakse:

- põhjendatud *arvestuspõhimõtete* valimisega ja rakendamisega;
- informatsiooni esitamisega arvestuspõhimõtete järgi, mis *kindlustab olulise, usaldusväärse, arusaadava ja võrreldava* informatsiooni ning
- *täiendava avalikustamise* kaasamisega, mis võimaldab kasutajal aru saada mõningate oluliste tehingute mõjust ettevõtte finantselementidele ja nende all-liigendustele.

Järelikult äriühingu juhatus peab valima ja rakendama ettevõttes *arvestuspõhimõtted*, mis rahuldavad iga rakendatava arvestusstandardi nõuded ja nende tõlgendused. Eesti ettevõtted, kui raamatupidamiskohustuslased, avavad enda poolt väljatöötatud ja

kohustuslikes raamatupidamise *sise-eeskirjades* äriühingus kasutatavate arvestuspõhimõtete olemuse ja praktikas rakendamise korra.

Arvestuspõhimõtted on spetsiifilised printsiibid, alused, konventsioonid, reeglid ja praktika (tegelus), mis on ettevõttes omaks võetud finantsaruannete koostamisel ja esitamisel. Arvestuspõhimõtteid *ei saa avastada*, need on loodud, arendatud ja määratud inimeste poolt, kusjuures põhinevad nii teoreetilistel kaalutlustel kui ka praktilistel tegevustel. Arvestuspõhimõtted on toetatud ja õigeks tunnistatud intuitiivselt, autoriteediga ja vastuvõetavusega. Nad esindavad eriala inimeste (praktikute ja teoreetikute) ning autoriteetsete erialaliste organisatsioonide vahel saavutatud üksmeelt (konsensust), mida peetakse antud ajahetkel vastuvõetavaks ja kasutatavaks. Rakendatavad arvestuspõhimõtted oma olemuselt *ei ole staatilised*, neid pidevalt täiustatakse ja arendatakse edasi nii rahvusvahelisel kui ka riiklikul tasandil. Järelikult peab ettevõtte juhtkond tagama selliste arvestuspõhimõtete kasutamise, mis kindlustavad finantsaruannetes informatsiooni esitamise, mis on:

- oluline kasutajale otsuse tegemisel ja
- on oluline, sest:
  - esindab usaldusväärselt ettevõtte tulemusi ja üksikuid finantspositsioone;
  - kajastab mitte üksnes kehtivat vormi, vaid eelkõige sündmuste ja tehingute majanduslikku substantsi (sisu eelistamine vormile);
  - on neutraalne ja vaba eelarvamustest ning
  - terviklik kõikides olulistes suhetes.

Järelikult peab arvestuspraktikas kasutatavate arvestusprintsiipide tulemusena moodustuma teave, mis oleks vajalik ja tähendusrikas neile infotarbijatele, kes konkreetse ettevõtte kohta soovivad midagi teada saada. Samas peavad need arvestuspõhimõtted tagama teabe usaldusväärsuse, et saadavat infot ei mõjutaks selle ettevalmistaja isiklik hinnang, arvamus või viga. Tähelepanu tuleb osutada ka arvestuspõhimõtete praktikas rakendamise keerulisuse ja kulukuse aspektile.

Raamatupidamise seaduses on raamatupidamisaruannete koostamise põhimõtteid (printsiipe) esitatud kokku kolmteist, sh:

- majandusüksuse printsiip (*entity principle*),
- jätkuvuse printsiip (*going-concern concept*),
- objektiivsuse printsiip (*reliability (objectivity) pinciple*),
- monetaarsuse printsiip (*monetary-unit principle*),
- kassapõhine printsiip (*cash basis principle*),
- tekkepõhine printsiip (*accrual basis principle*),
- realiseerimise printsiip (*revenue principle*),
- tulude ja kulude vastavuse printsiip (*matching principle*),
- soetusmaksumuse printsiip (*cost principle*),
- olulisuse printsiip (*materiality concept*),
- järjepidevuse ja võrreldavuse printsiip (*consistency and comparability principles*),
- konservatiivsuse printsiip (*prudence principle*) ja
- avalikkuse printsiip (*disclosure principle*) *[§ 5]*.

Alljärgnevates jaotistes on esitatud arvestuse korraldamise põhimõtteid kokku 26, kusjuures nad on tinglikult rühmitatud kolme suurde rühma: arvestust ja aruandlust piiravad põhimõtted, mõõtmis- ja muud kvalitatiivsed (eetilised) põhimõtted (vt joonis 3.3). Autori arvates võib piiravate põhimõtete hulka arvata kuus printsiipi: majandusüksuse, tegevuse jätkuvuse, perioodilisuse (*periodicity*), kvantitatiivsuse (*quatitative*), tekkepõhisuse ja avalikkuse põhimõtted. Nendest neli on esitatud ka raamatupidamise seaduses. Üldkogumis on mõõtmispõhimõtteid samuti kuus: monetaarsuse, soetusmaksumuse, realiseerimise, tulude ja kulude vastavuse, kahekordsuse (*dual aspect*) ja olulisuse printsiibid. Nendest ainult üks ei esine seaduses esitatud loetelus. Kahes põhirühmas esindatud, kuid raamatupidamise seaduse loetelus esitamata kolm põhimõtet – perioodilisus, kvantitatiivsus ja kahekordne kirjendamine – on seaduses leidnud kajastamist teistes osades. Muid kvalitatiivseid põhimõtteid on esitatud kokku kakskeist, kusjuures nendest on seaduses märgitud neli printsiipi. Taoline suur hulk arvestuspõhimõtteid tuleneb nii rahvusvahelistest arvestusstandarditest (IAS) kui ka USA „arvestusseadusest" –

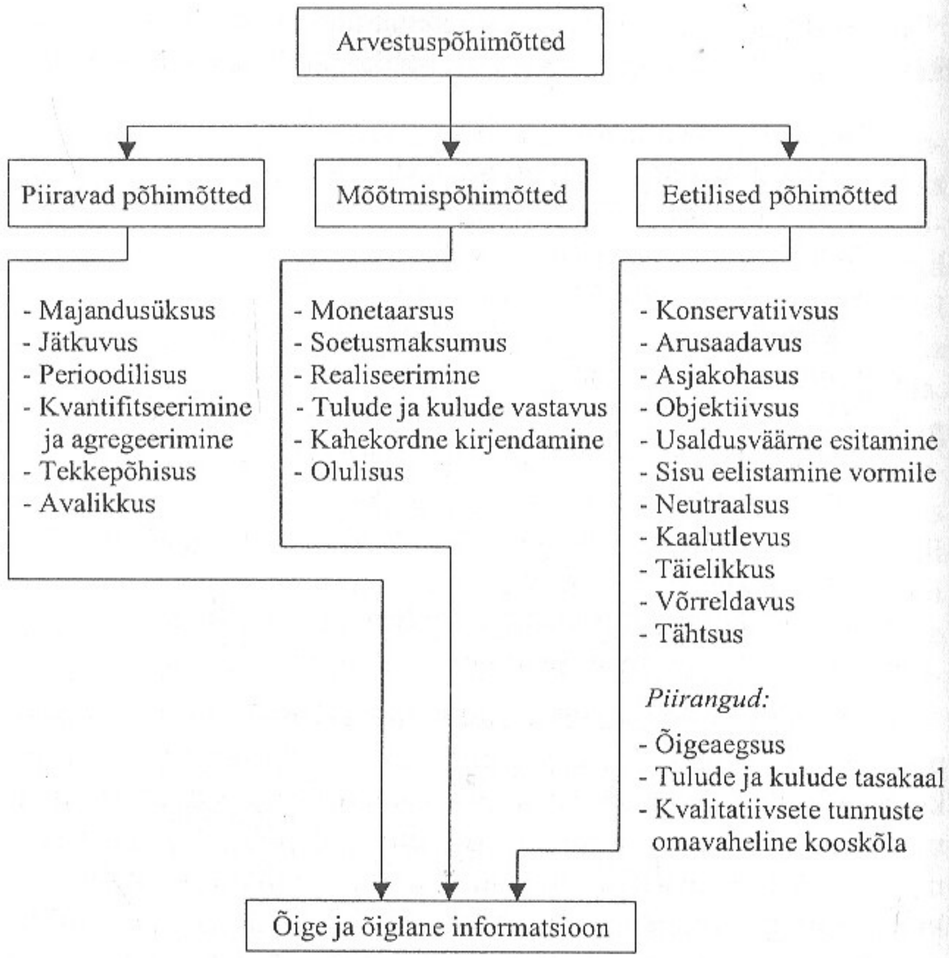

Joonis 3.3. Finantsaruannete koostamise ja esitamise põhimõtete rühmitamise põhimõtteskeem.

Üldiselt aktsepteeritud arvestusprintsiipidest (*Generally Accepted Accounting Princeples*, **GAAP**).

3.3.1. Piiravad põhimõtted

Iga eriala arendab oma tegevusega seonduvaid põhimõtteid, eeldusi, kontseptsioone ja standardeid, kusjuures arvestus ei ole selles osas mingi erand. Arvestuse ja aruandluse korraldus tugineb kuuel

üldtunnustatud piiraval põhimõttel, millisteks on majandusüksuse, tegevuse jätkuvuse, aruannete perioodilisuse, kvantifitseerimise, tekkepõhise arvestuse ja avalikkuse printsiibid.

3.3.1.1. Majandusüksus

Majandustegevus toimub ettevõtjate kaudu. Ettevõtlust sätestab Eesti Vabariigis *Äriseadustik*. Leitakse, et mingi *majandusüksuse* äritegevus on määratletav kindla ja samas eraldiseisvalt korraldatud arvestuse baasil. Raamatupidamise seaduse järgi on kõik ettevõtjad samaaegselt ka raamatupidamiskohustuslased.

> Käesolev seadus laieneb käesoleva paragrahvi 2.–8. lõikes sätestatud erisusi arvestades kõigile Eestis registreeritud eraõiguslikele *juriidilistele isikutele* ning *füüsilistest isikutest ettevõtjatele,* Eestis registreeritud *filiaali või muud püsivat tegevuskohta* omavatele välismaa juriidilistele isikutele, samuti Eestis asutatud *avalik-õiguslikele juriidilistele isikutele* (edaspidi *raamatupidamiskohustuslastele*), välja arvatud Eesti Pank. Maksustamisega seotud arvestuse ja aruandluse kord kehtestatakse teiste õigusaktidega *[Raamatupidamise seadus, § 2, lg 1].*

Ettevõtte majandustegevus tuleb hoida *eraldi* tema omanike ja teiste ettevõtete majandustegevusest. Kui ei eksisteeri ühtegi otstarbekat lähenemist toimunud majandustehingute selliseks eraldamiseks, siis puudub sisuliselt ka alus asjakohaste raamatupidamiskannete tegemiseks. Arvestust, kui ettevõtte kohta informatsiooni esitamise allikat, sellisel juhul lihtsalt ei eksisteeri.

> ... *majandusüksuse printsiip* – raamatupidamiskohustuslase raamatupidamises ja aruannetes arvestatakse tema vara, omakapital, kohustused ja majandustehingud lahus tema omanike, kreeditoride, töötajaskonna, klientide ja teiste isikute varast ning majandustehingutest; *[Raamatupidamise seadus, § 5, p 1).*

Majandusüksuse põhimõte ei eelda, et eraldi tuleb käsitleda kõiki ettevõtte tegevusalasid. Üldiselt käsitletakse majandusüksustena ettevõtteid, nende struktuurseid allüksusi, (tegutsemis)valdkondi, tootmisüksusi jms. Seega ei saa äriühingut võtta juriidilise

mõistena, emaettevõte ja tema tütarettevõtted on eraldiseisvad juriidilised isikud, kuid nende majandusaruannete ja -tegevuste liitmine ei ole eksimine majandusüksuse põhimõtte vastu. Samas ei peeta selle kontseptsiooni juures silmas üksnes äriühinguid, vaid põhimõte laieneb ka riigi- ja omavalitsuse asutustele, kirikutele, ülikoolidele jpt mittetulundusühingutele (vt ka raamatupidamise seadus, § 2, lg 2–11).

Finantsaruanded peavad selgelt identifitseerima ettevõtte ja eristuma muust informatsioonist. Seega paneb majandusüksuse printsiip paika piirid informatsioonile, mida esitatakse finantsaruannetes. Nii rahvusvahelised kui ka riiklikud arvestusstandardid rakenduvad ainult finantsaruannetele ning ei laiene muule informatsioonile, mida esitatakse ettevõtte raamatupidamise aastaaruandes või mõnes muus dokumendis. Iga ettevõtte finantsaruande komponent peab olema *selgelt identifitseeritud*, millega veelkord tagatakse majandusüksuse printsiibist kinnipidamine. Ettevõtte kohta koostatud finantsaruanded annavad informatsiooni sellesama firma, mitte tema omaniku või omanike või mõne teise majandusüksuse tegeliku majandusliku olukorra kohta. Selline lähenemine annab objektiivse pildi majandusüksusest kõigile asjasthuvitatutele, eeskätt investoritele. Ettevõtte majandustegevus peab olema lahutatud omaniku (omanike) isiklikest tehingutest. Seega iga ettevõte peab lähtuma ainult enda huvidest, mis on lahutatud teiste majandusüksuste omadest. Täiendavalt esitatakse:

- aruannet esitava ettevõtte nimetus või mõni muu identifitseerimise võimalus;
- ettevõtte või ettevõtete rühma haaratavus või kaetavus finantsaruandega;
- bilansikuupäev või aruandeperiood;
- kasutatav valuuta;
- aruannetes esitatud summade täpsusaste (kroonid, tuhanded kroonid).

Majandusüksuse ja selle omaniku või omanike varade, kohustuste ja kapitali ning majandustegevuse eraldi arvestamise vajadus tekkis ajalooliselt 15. sajandil. Sel ajal hakati ettevõtte juh-

timiseks palkama inimesi, kes pidid arvestust pidama ettevõtte varade ja majandustegevuse kohta. Firmasse investeeritud kapitali hakati arvestama ühelt poolt ettevõtte varana ja teiselt poolt kohustusena omaniku ees. See eeldas juba kahekordse kirjendamise vajadust.

3.3.1.2. Tegevuse jätkuvus

Tegevuse jätkuvuse printsiibi kasutamine finantsaruannete koostamisel viitab sellele, et antud ettevõte tegutseb jätkuvalt olevikus ja jätkab seda ka tulevikus. Ta täidab sõlmitud lepinguid ja kohustusi ning ei lõpeta oma majandustegevust. Mõnel firmal võib aegajalt tekkida finantsilisi probleeme ja nad võivad tegevuse lõpetada, kuid seda ei ole normaalne ega õige eeldada. Äriühingu juhatus peab finantsaruannete koostamisel hindama äriühingu võimet jätkata tegutseva ettevõttena. Finantsaruanded koostatakse raamatupidajate poolt tegevuse jätkuvuse printsiibil, sõltumata juhatuse kavatsusest likvideerida ettevõte või lõpetada tegevus, või juhatusel puudub üldse mingi tõsiselt võetav alternatiiv selliseks tegutsemiseks. Kui ettevõtte juhatus on teadlik taolisest hinnangust, siis teadaolevad ebakindlused tuleb avalikustada (finantsaruannete lisades). Seega eeldab ettevõtte raamatupidaja, et majandusüksusel on ettemääramata pikkusega tegutsemisiga. Tegevuse jätkuvusele viitab ka audiitor oma järeldusotsuses.

Kui finantsaruanded ei ole koostatud tegevuse jätkuvuse põhimõttel, siis *tuleb* seda *avalikustada* koos nende lähtematerjalidega, mille alusel finantsaruanded on ette valmistatud koos põhjus(t)e äranäitamisega. Majandusüksuse jätkuvus katkeb tema likvideerimisel või lõpetamisel. Juhatus peab arvesse võtma kogu olemasoleva informatsiooni lähituleviku seisukohalt, et hinnata ettevõtte võimet tegetseda selliselt, et jätkuvuse põhimõttest on kinni peetud. Ajaliselt loetakse selleks kaksteist kuud pärast viimast bilansipäeva.

Üldjuhul eeldatakse, et ettevõttel puudub nii kavatsus kui ka vajadus likvideerida või oluliselt piirata oma tegevust. Majandus-

praktika näitab, et vaatamata pankrottidele on äriühingutel siiski suhteliselt pikk eluiga ja arvestuses kasutatav jätkuvuseeldus omab sisu ja on mõtekas. Selle järgi jaotatakse vara käibe- ja põhivaraks, kohustused – lühi- ja pikaajalisteks. Raamatupidajad ei eelda, et nende ettevõtted tegutsevad lõpmatult, kuid nad usuvad, et ettevõte tegutseb küllalt kaua selleks, et täita talle pandud ootused ja kohustused. Nii näiteks kajastatakse majandusüksuse printsiibi järgi käibevarana ettevõtte ressursse, mis on momendil likviidsed (näiteks raha), või mis tõenäoliselt muutuvad likviidseks varaks järgneva aruandeperioodi jooksul (väärtpaberid), või mis on toodetud või ostetud edasimüümise eesmärgil (valmistoodang, kaup) või mis kasutatakse ära järgneva tootmistsükli vältel (toore, materjal).

Sama printsiibi kohaselt näidatakse põhivaradena ressursse, mis osalevad majandustegevuses, seega ka tulu tekkimisel, pikema (tavaliselt üle ühe aasta) ajavahemiku jooksul. Normaalse majandustegevuse korral põhivarasid üldjuhul ei realiseerita. Põhivara liikidele määratakse tavaliselt perioodide (kasutusaastate) arv, mille vältel on põhivara majanduslikult otstarbekas kasutada ning jätkuvuse põhimõtte järgi jaotatakse nii materiaalse kui ka immateriaalse põhivara soetusmaksumus ning rekonstrueerimisväljaminekud amortisatsiooni näol nende perioodide peale laiali.

> *... jätkuvuse printsiip* – majandusüksust käsitletakse *jätkuvalt tegutseva* organisatsioonina, mis on eelduseks põhivara väärtuse osakaupa amortiseerimiseks, pikaajaliste kohustuste tekkeks ja tasumiseks *[Raamatupidamise seadus § 5, p 2]*.

Selle põhimõtte rakendamine on komplitseeritud. Printsiibi tunnustamine annab usutavust juurde soetusmaksumuse mõõtmisalusele, s.o varadesse tehtud kulutustele, mis määratleb piiratud kasutusaja likvideerimise korral. Likvideerimisel, lõpetamisel või pankrotistumisel hinnatakse varasid *realiseerimisväärtuse* (turuhinna) mitte soetusmaksumuse alusel, sest tuleb arvestada olulisuse printsiipi. Kui eeldatakse, et ettevõte tegutseb pikema aja jooksul, siis on põhjendatud ja õigustatud ka amortisatsiooni kasutamine. Jätkuvuse eelduse põhimõtet ei saa kasutada likvideerimise tõenäolistes olukordades. Sel juhul tuleb muuta ettevõtte

mõningaid arvestuspõhimõtteid ja aruandlust. Kui näiteks selgub, et ettevõtte võime jätkuvalt edasi tegutseda on mingil põhjusel küsitav, siis tuleb ettevõtte varasid bilansis näidata likvideerimisväärtuses, sest esiplaanile nihkub olulisuse arvestuspõhimõte. Sellises olukorras huvitab asjaosalisi otsuse vastuvõtmisel ettevõtte varade likvideerimisväärtus (turuhind), mitte aga nende soetusmaksumus.

3.3.1.3. Perioodilisus

Enamik ettevõtetest omavad limiteerimata eluiga. Ettevõtted alustavad oma tegevust lootuses, et nad tegutsevad määratlemata aja vältel. Seetõttu ühtegi firma omanikku või selle juhtkonda ei rahulda teave ettevõtte majandustegevuse tulemustest, näiteks pärast firma likvideerimist, nad vajavad sellist informatsiooni märksa sagedamini: kas vähemalt kord aastas või kvartalis, iga kuu või isegi iga nädal, s.o *perioodiliselt*. Seetõttu ongi ettevõtete majandustegevuse ajad jaotatud finantsaruannete esitamise ja maksustamise seisukohalt lühemateks perioodideks.

(1) Majandusaasta pikkus on 12 kuud.
(2) Raamatupidamiskohustuslase asutamisel, üleminekul teisele majandusaastale, lõpetamisel või muul seadusega ettenähtud juhul võib majandusaasta olla lühem või pikem kui 12 kuud; kuid ei tohi ületada 18 kuud.
(3) Majandusaastaks on kalendriaasta, kui põhikirjas ei ole sätestatud teisiti.
(4) Tütarettevõtjad on kohustatud kasutama emaettevõtja majandusaastat *[Raamatupidamise seadus, § 17]*.

> Raamatupidamiskohustuslane on kohustatud lõppenud majandusaasta kohta koostama raamatupidamise aastaaruande... *[Raamatupidamise seadus, § 18, lg 1]*.
> Pärast majandusaasta lõppu koostab juhatus raamatupidamise aastaaruande ja tegevusaruande ... *[Äriseadustik, § 331]*.

Järelikult, kui ettevõtte aruandeperiood on mingil põhjusel aastast pikem või lühem, siis tuleb see tõik aastaaruandes avalikus-

tada. Samuti tuleb näidata erinevate aruandeperioodide kasutamine juhul, kui ettevõtte võrdlemisel esinevad erinevad bilansipäevad (vt. raamatupidamise seadus, § 17, lg 3).

Raamatupidamisaruannete perioodilisus tuleneb majandusüksuse jätkuvuse põhimõttest.

3.3.1.4. Kvantifitseerimine

Aruannetes on tavaliselt majandustehingute kohta käivad arvnäitajad piiritletud, kusjuures nad on *kvantifitseeritavad,* s.o taandatavad koguse ja hulga mõõtmisele (*quantity*). Nii näiteks on ettevõttes töötavate inimeste arv loendatav (summeeritav), kuid samas on väga raske summeerida ja kalkuleerida nende töötajate oskusi. Tunnuseid, mille arvnäitajaid ei saa koguseliselt kokku võtta (kvantifitseerda), kokkuleppeliselt *ei näidata* raamatupidamisarvestuse süsteemis.

Finantsaruanded on suure hulga majandustehingute arvandmete töötluse tulemus. Need tehingud struktureeritakse rühmadesse ja allrühmadesse kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete näitajate *agregeerimisel* vastavalt tehingute olemusele ja funktsioonile. Agregeerimise ja *klassifitseerimise* viimane aste on koondatud ja rühmitatud andmed, mis on esitatud finantsaruannetes ja nende lisades. Nii näiteks finantsaruannetes vara koostisse kuuluvad materiaalsed (üksik)asjad esitatakse liigendatult, immateriaalsed suurused aga lubatakse esitada koos sama olemuse või funktsioonidega mittemateriaalsete (üksik)asjadega.

3.3.1.5. Tekkepõhisus

Ettevõtte finantsaruanded koostatakse tekkepõhiselt. Tekkepõhise arvestuse järgi tunnustatakse kõiki tehinguid ja majanduslikke toiminguid nende *tekkimisel*, mis kirjendatakse registritesse ning näidatakse aruannetes perioodidel, millega nad on vahetult seotud. Sellisel lähenemise *sissetulekute majanduslik efekt tekib tulu tee-*

nimise perioodil, mitte raha tegeliku laekumise momendil. Sellega leiab rakendamist realiseerimise arvestuspõhimõte. Kulud näidatakse kasumiaruandes otseses seoses tulude teenimisega (vt jaotis 3.3.2.4). *Kulud on seotud varade ärakasutamisega.* Sissetulekuid saadakse ja nad on tagatud seni, kuni ettevõtte varad ei ole veel lõplikult ära kasutatud. Seega näitab tekkepõhine arvestuspõhimõte kulusid sellel aruandeperioodil, millal kasutati varasid tulu saamiseks, mitte raha tegeliku väljamaksmise perioodil. Nii tuleb palgaarvestuse näitel aruandeperioodi kohta arvestatud palk näidata sama aruandeperioodi kuludes vaatamata sellele, et tegelik väljamakse töötajatele toimub alles järgmisel aruandeperioodil.

Tulude ja kulude vastavuse põhimõtte järgi ei lubata bilansis näidata üksikasju, mis ei vasta vara või kohustuste definitsioonidele (vt ka jaotis 4.2). Kui aga ettevõttel tekkis nõue ostja vastu majandusaastal, kuid arve jäi ostjale esitamata ning kohustus tekkis hankijale aruandeaastal, kuid bilansipäevaks oli hankija arve saabumata, siis tuleb sellised nõuded ja kohustused näidata aruandeaasta bilansis nii, nagu oleks arve juba saadetud või saadud. Oluline on nõude või kohustuse tekkimise moment. Seega tekkepõhisuse alusel koostatud finantsaruanded ei informeeri kasutajaid mitte ainult mineviku tehingute väljamakstud ja laekunud raha kohta, vaid ka tulevikus makstaolevatest kohustustest ja ressurssidest, mis viitavad raha laekumisele tulevikus.

> … 5) *kassapõhine arvestusprintsiip* – majandustehinguid kajastatakse siis, kui raha *on* tegelikult laekunud või tegelikult tasutud.
> … 6) *tekkepõhine arvestusprintsiip* – majandustehinguid kajastatakse siis, kui need *on toimunud*, sõltumata sellest, kas raha on laekunud või tasutud. Aruannete koostamisel tehakse *reguleerimis- ja lõpetamiskanded*, mis võimaldavad määratleda aruandeperioodi tulud ja kulud *[Raamatupidamise seadus, § 5]*.

Kassapõhise arvestuspõhimõtte järgi näidatakse majandustehingute summasid *tegeliku laekumise või tasumise järgselt*. See printsiip leiab kasutamist füüsilisest isikust ettevõtjate poolt, kelle majandusaasta realiseerimise netokäive ei ületa käibemaksuseaduses maksukohustuslasele Maksuametis kohustuslikuks registreerimiseks kehtestatud määra (käesoleval ajal 250 000 krooni).

... Käesoleva seaduse paragrahv 2 7. lõikes nimetatud isikud võivad pidada raamatupidamisarvestust kassapõhiselt... *[Raamatupidamise seadus, §4, lg 2]*.

Märkus. Samas on füüsilisest isikust ettevõtjad oma maksustatava tulu arvestamisel kohustatud järgima kassapõhist arvestusprintsiipi isegi juhul, kui raamatupidamisarvestus on ülesse ehitatud tekkepõhiselt *[EV Tulumaksuseadus, § 36, lg 1]*.

Kuna kassapõhise arvestuspõhimõtte järgi registreeritakse arvestuses tulu (müük) raha laekumise perioodil ja kulud tegelike väljaminekute toimumise perioodil, siis printsiibi rakendamisel sisuliselt ei kehti realiseerimise ega tulude ja kulude vastavuse arvestuspõhimõtted. Nii tuleb ülalesitatud näites töötajate palgasumma kirjendada selle aruandeperioodi kuludesse, millal tegelikult tehti väljamaksed töötajatele.

Raamatupidamise seaduse järgi on raamatupidamiskohustuslane kohustatud raamatupidamisarvestust pidama tekkepõhiselt. Sellega järgitakse ühte olulisemat rahvusvaheliselt tunnustatud arvestuse ja aruandluse printsiipi.

Raamatupidamisarvestust peetakse tekkepõhiselt... *[Raamatupidamise seadus, § 4, lg 2]*.

Tekkepõhise arvestuspõhimõtte kasutamisel ei näita kasumiaruanne ja rahavoogude aruanne sarnaseid tulemusi, kuna viimane arvestab tegelikke sissetulekuid ja väljaminekuid. See arvestusprintsiip eristab raha tegeliku saamise ja rahasaamise õiguse tekkimise momendi ühelt poolt ning raha tegeliku maksmise ja raha maksmiskohustuse tekkemomendi teiselt poolt, sest üldjuhul ei lange nimetatud ajamomendid kokku (v.a sularahatehingud). Kuludeks kohustab tekkepõhine arvestuspõhimõte pidama üksnes neid summasid, mis kuuluvad tasumisele ning milledel on saabunud või saabumas tasumistähtaeg. Tekkepõhise arvestuse *eelis* kassapõhise ees väljendub eelkõige finantsaruannetes kajastuva informatsiooni *võrreldavuses* perioodist perioodi.

3.3.1.6. Avalikkus

Finantsaruanded koostatakse ja esitatakse vähemalt kord aastas ja need on orienteeritud laia kasutajaskonna ühistele infovajadustele. Eriti oluline on informatsiooni avalikustamine börsil noteeritud ettevõtetele, sest investorid teevad otsuseid saadava teabe põhjal. Seetõttu nimetatud ettevõtted esitavad lisaks aastaaruandele põhjalikke vahearuandeid.

(1) Raamatupidamiskohustuslane on kohustatud allkirjastatud majandusaasta aruande ärakirja esitama oma majandusaasta lõpule järgneva *kuue kuu* jooksul äriregistrile alaliseks säilitamiseks
(3) Raamatupidamisarvestuse algdokumendid, koonddokumendid ja registrid võivad olla ettevõtte ärisaladuseks, mis ei vabasta raamatupidamiskohustuslast esitamast neid audiitorile, Maksuametile ja teistele isikutele, kellele on see õigus seadusega antud *[Raamatupidamise seadus, § 24]*.

Kasutajad toetuvad finantsaruannetele kui finantsinformatsiooni põhiallikale ja seetõttu tuleb aruannete kasutajate nõudeid arvestada. Igas riigis reguleeritakse finantsaruannete avalikustamist suuremal või vähemal määral kohalike eeskirjadega, mis hõlmavad vastavate riikide reguleerivate organisatsioonide ja erialaste arvestusorganisatsioonide poolt kehtestatud arvestusstandardeid. Eesti Vabariigis reguleerib finantsaruannete avalikustamist Raamatupidamise seadus ja vastavat erialalist organisatsiooni esindab Eesti Vabriigi Raamatupidamise Toimkond.

... *avalikkuse printsiip* – aruannetes esitatakse kogu informatsioon, mis võimaldab saada raamatupidamiskohustuslase varadest, kohustustest, omakapitalist ja majandustegevuse kasumist (kahjumist) õige ja usaldusväärse ülevaate. Aruannetes peavad kajastuma ka varade ja kohustuste hindamist mõjutavad asjaolud, mis ilmnesid bilansi kuupäeva ja aruande koostamispäeva vahel *[Raamatupidamise seadus, § 5, p 13]*.

See arvestuspõhimõte on seotud aruandlusega ning piiritleb aruannete sisu ja esituse. Ettevõte esitab finantsaruanded vähemalt kord aastas. Kui mingi(t)el põhjus(t)el on *aruandeperiood* aastast pikem või lühem, siis selline tõik tuleb avalikustada.

Kui majandusaasta ja eelneva aasta näitajad ei ole võrreldavad kas uuele skeemile ülemineku või arvestusmeetodite muudatuste tõttu, tuleb eelneva aasta näitajad ümber arvutada, avades mittevõrreldavuse põhjused, ümberarvutuse alused ja summad aastaaruande lisades. Bilansikirjete ümberhindamise tulemusena koostatakse korrigeeritud algbilanss *[Raamatupidamise seadus, §21, lg 3]*.

Avalikustada tuleb ka erinevate aruandeperioodide kasutamine juhul, kui ettevõtete võrdlemisel esinevad erinevad bilansipäevad.

Rahvusvahelistes arvestusstandardites on finantsaruannete koostamise ja esitamise põhieeldustena näidatud tekkepõhisus ja tegevuse jätkuvus (vt joonis 3.1).

3.3.2. Mõõtmispõhimõtted

Kui piirpõhimõtete järgi määratletakse kindlaks raamatupidamissüsteemis näidatavad andmed, siis mõõtmispõhimõtted osutavad sellele, *kuidas* neid andmeid näidata. Alljärgnevalt püüame avada nende põhimõtete olemuse.

3.3.2.1. Monetaarsus

Arvestus põhineb eeldusel, et kõik vahetustehingud ühiskonnas väljendatakse rahaühikutes ja majandusüksuse majandustehingute (ka mitterahaliste) arvandmed väljendatakse antud riigis kehtiva valuuta rahaühikutes. Seega monetaarsus annab aluse majandusüksuse kõigi majandustehingute mõõtmiseks, näitamiseks ja analüüsiks (vt ka jaotis 3.5). See eeldus osutab tõigale, et raha on kõige universaalsem ja parem vahend selleks, et näidata erinevatele ja huvitatutele osapooltele muutusi finantselementides, s.o varades, kohustustes, omakapitalis, tuludes ja kuludes. Monetaarsuse põhimõte on omakorda aluseks soetusmaksumuse printsiibile. Eelduseks on tõsiasi, et raha on kõige asjakohasem, lihtsam, universaalselt kasutatavam ja mõistetavam mõõtühik. Selle põhimõtte kasuks räägib ka üldtunnustatud tõik, et rahamõõde

leiab kõige enam kasutamist erinevate majandustulemuste võrdlemisel ja ratsionaalsete juhtimisotsuste tegemisel.

... *monetaarsuse printsiip* – raamatupidamises väljendatakse kõik varad, kohustused ja majandustehingud rahas *[Raamatupidamise seadus, § 5, p 4]*.

Monetaarsuse eelduse üheks väga oluliseks aspektiks võib lugeda tema suhteliselt püsivat konstantsust pikema perioodi vältel. Loomulikult rahaühik allub aastate vältel muutustele, s.o tema reaalväärtus väheneb, kuid need muutused on ümberarvestatavad (nn raha nüüdisväärtus). Monetaarsed aktivad (raha, väärtpaberid, debitoorne ja kreditoorne võlgnevus, laenud) säilitavad oma nominaalväärtuse ka inflatsiooni tingimustes. Toorme-, materjali- ja kaubavarud, põhivara, omakapital, tulud ja kulud on mitterahalised, kusjuures nende väärtust võidakse inflatsiooni tingimustes muuta ja ümber hinnata, ehkki seadusandlikult on see üpris piiratud.

(1) Kui materiaalse põhivara realiseerimismaksumus on püsivalt madalam jääkväärtusest (soetusmaksumus, millest on maha arvatud akumuleeritud kulum), tuleb vara bilansis näidata realiseerimismaksumuses. Allahindlussumma näidatakse aastaaruandes kuluna.
(2) Kui olukord muutub ja varem tehtud allahindlus ei ole enam õigustatud, tuleb materiaalse põhivara maksumust korrigeerida.
(3) Kui materiaalse põhivara realiseerimismaksumus ületab tunduvalt tema eelneva majandusaasta bilansilist väärtust, võib põhivara ümber hinnata rahandusministri poolt määratud korras. Vara juurdehindluse summa suurendab raamatupidamiskohustuslase omakapitali ja see näidatakse bilansis omakapitali ümberhindlusreservi kirjel *[Raamatupidamise seadus, § 31]*.

Käbevara hinnatakse bilansis, lähtudes sellest, mis on madalam, kas soetusmaksumus või neto realiseerimismaksumus. Neto realiseerimismaksumus on müügihind miinus turustuskulud. Soetusmaksumuse ja neto realiseerimismaksumuse vahe kantakse aruandeaasta kuludesse *[Raamatupidamise seadus, § 34, lg 1]*.

Raamatupidamisarvestuses *eiratakse* igasugustest lepingutest tulenevate õiguste ja kohustuste *inflatsiooniprobleemi*: neid näidatakse korrigeerimata rahaühikutes. Aruanded näitavad ettevõtte

tegelikku finantsseisu, järelikult nad peaksid olema korrigeeritud inflatsiooninormiga. Arvestuses eeldatakse, et raha ühiku väärtuse muutumise suurus ei ole oluline. Nii näiteks omistatakse eesti kroonile küll stabiilsuse omadus, kuid ometi 1992. aastal käibele tulnud kroonid ei ole oma ostujõult võrreldavad täna kehtivate kroonidega.

Monetaarsuse põhimõttele ja finantsaruannetele üldse on omane üks märkimisväärne *puudus*: palju informatsiooni ettevõtte majandustegevusest on rahasse ümber arvestamata, kuigi see oleks tarbijate seisukohalt oluline. Näidetena võiks esitada töötajate oskused, kahjud tööseisakutest, turusegmentide hinnangud jms. Selliste tegevuste või olukordade mõõtmine rahas on problemaatiline, kuigi vajadus selliste hinnangute järele pidevalt kasvab. Samas aga kokkuleppeliselt ei näidata arvestuses tehinguid, mida ei saa objektiivselt ja usaldusväärselt hinnata (vt ka jaotis 3.3.1.4).

3.3.2.2. Soetusmaksumus

Soetusmaksumus on oma olemuselt monetaarsuse põhimõtte jätk, see tähendab, et tehingud näidatakse (arvestatakse) alg- ehk ajaloolises maksumuses (vt jaotis 3.5). *Soetusmaksumuse* põhimõte tähendab vara fikseerimist makstud rahas või õiglaselt arvestatud hankimise algväärtuses vara soetamise ajal. Hilisemaid hindade või väärtuse muutusi tavaliselt ignoreeritakse. Seega vara soetamiseks tehtud kulud võrduvad sama vara turuhinnaga ostu sooritamise päeval. Võlguostmisel on selle vara maksumuseks tulevikus müüjale kauba eest tasutava võla praegune väärtus. Vara näidatakse bilansis soetushinnas, s.o tema hankimiseks tehtud kulutustega, mitte aga varast tulevikus kasu saamise seisukohalt.

> ... *soetusmaksumuse printsiip* – raamatupidamises võetakse varad arvele nende soetamise momendil tegelikus soetushinnas, väljaminekud nende tekkimise momendil tegelikus väärtuses *[Raamatupidamise seadus, § 5, p 9]*.

Kui ettevõttele kingitakse raha, siis võetakse see arvele rahana (varana) ühelt poolt ja teiselt poolt tuluna. Kui tegemist on aga

mitterahalise varaobjektiga, siis on selle soetusmaksumuseks null, sest ettevõte ei ole teinud selle vara soetamiseks kulutusi. Taolise vara edasimüümisel on müügihind realiseerimiskasum (äritulu).

Varade soetusmaksumus *ei ole stabiilne* suurus. Seda võidakse vastavalt tulude ja kulude vastavuse ning konservatiivsuse printsiipidele amortiseerida, vähendada ja harva ka suurendada. Soetusmaksumuse arvestuspõhimõte omab tähtsust eelkõige varade soetamise momendil. Soetusmaksumuse printsiip on seotud objektiivsuse põhimõttega, sest viimasega kaasneb omakorda iga varaobjekti soetamisega nõutav dokumentaalne tõestatavus.

3.3.2.3. Realiseerimine

Kuna piirpõhimõttena on näidatud finantsaruannete perioodilisus, siis sellest tulenevalt on mõnikord üpris raske seostada mõnda tehingut kindla ajaperioodiga. Siin tuleb abiks realiseerimise põhimõte:

> ... *realiseerimise printsiip* – tulud arvestatakse realiseerimise momendil või lepingus fikseeritud perioodi(de) kohta. Realiseerimise momendiks loetakse omandiõiguse ülemineku momenti ostjale *[Raamatupidamise seadus, § 5, p 7]*.

Realiseerimise printsiip seostub eelkõige tuludega, mis näidatakse raamatupidamisarvestuses vastavalt tekkepõhisele arvestuspõhimõttele. Kauba müügitulu näidatakse tehingu toimumise perioodil, mitte raha tegeliku laekumise perioodil. Üldjuhul tulu kaupade, toodete ja teenuste müügist näidatakse arvestuses siis, kui on täidetud rida põhinõudeid, sh kui usaldusväärselt ja objektiivselt on võimalik määratleda müügitulu, mis laekub ostjalt või tellijalt ning kui usaldusväärselt saab mõõta tulu tekkimisega seotud ja tehtud väljaminekuid. Lisaks sellele on oluline, et müümisel on *omandiõigus* üle läinud ostjale või tellijale ja müüjal puudub kontroll toote, kauba või teenuse edaspidise saatuse üle.

Seega näidatakse kasumiaruandes realiseerimise arvestusprintsiipi järgides üksnes realiseeritud tulud, s.o kui kaubad ja teenused

on ostjale müüdud. Teisisõnu, sissetulek arvestatakse pärast seda, kui müüjal tekib õigus ostjalt makset vastu võtta, kuid mitte varem, kui kauba (teenuse) üleandmisel või selle lähetamisel ostjale. Nii ei tohi müüja ostja poolt tehtud ettemaksu oma tuludes varem näidata, kui ta on kauba või teenuse üle andnud ostjale. Senikaua on ettemaks müüja kohustus, s.o kohustus osutada teenuseid, teha mitmesuguseid töid või müüa kaupa.

Realiseerimise arvestuspõhimõte on tihedalt seotud soetusmaksumuse põhimõttega, sest ostetava vara väärtus tuleneb tema soetamisel ja muutused sellesama vara väärtuses fikseeritakse alles selle realiseerimisel. Raamatupidaja arvutab kasumi alles pärast vara müüki ning seetõttu realiseerimata vara väärtuse tõusu ei loeta kasumiks. Kasum tekib peale vara (s.t vara enda kui ka selle väärtuse tõusu) realiseerimist. Paljude ökonomistide ja majandusteadlaste poolt on realiseerimise arvestuspõhimõtet kritiseeritud, kuna nende arvates vara väärtuse kasvu fikseerimiseks pole vaja vara maha müüagi. Taoline lähtenurk on äripraktikas laialt levinenud ja paljud majandustehingud sõlmitakse tänu sellele, et ettevõtte varade tegelik turuväärtus on nende raamatupidamislikust väärtusest kõrgem.

3.3.2.4. Tulude ja kulude vastavus

Kui realiseerimise põhimõte seostub tavaliselt kaupade ostu ja müügiga ning fikseerib tulude saamise ajastuse ning tekkepõhine arvestusprintsiip omakorda aitab arvestuses korrektselt näidata tulusid ja kulusid, siis nende põhimõtete põhjal ei saa teha korrektseid kasumijäreldusi. Nii on müügituludega vastavusse viidavad kulud need väljaminekud, mis on lülitatud realiseeritud varude soetusmaksumusse. Sarnane põhimõte, mida tuntakse tulude ja kulude vastavuse printsiibi all, laieneb ka teistele sissetulekutele (näiteks dividendid, renditulud) ja väljaminekutele (palgad, kindlustusmaksed). Seega vastavuse printsiip ühendab tulud nendest sõltuvate kuludega ja vastupidi. Tulude ja kulude vastavuse põhimõte, sarnaselt realiseerimise printsiibiga, on tihedalt seotud tekkepõhise arvestuspõhimõtte rakendamisega (vt jaotis 3.3.1.5).

> ... *tulude ja kulude vastavuse printsiip* – antud perioodi jooksul kaupade ja teenuste realiseerimisel saadud tuludest arvatakse maha samade kaupade ja teenuste valmistamise, soetamise ja realiseerimisega seotud kulud. Väljaminekuid, mida ei saa vastavusse viia tuludega, reguleeritakse aruande koostamisel nii, et ainult antud perioodi jooksul tekkinud väljaminekud kajastatakse kuludena *[Raamatupidamise seadus, § 5, p 8]*.

Tulude ja kulude vastavuse arvestuspõhimõtte rakendamisel on põhirõhk suunatud tulude asemel kuludele: kui palju ja millal näidata kulusid finantsaruannetes. Tulud ja nende saamiseks tehtud kulud näidatakse sama aruandeperioodi kasumiaruandes. Kui tulud jaotuvad mitmele aruandeperioodile, siis tuleb sama teha ka kuludega. Antud põhimõte tegelikult rõhutab *põhjus-tagajärg* seost tulude ja kulude vahel, ehkki alati ei ole võimalik tulu seostada kindla kuluartikliga.

Üldistatult raamatupidamisarvestuse korrektne korraldamine tulude ja kulude vastavuse põhimõtte seisukohalt põhineb järgmisel reeglil: kui ajaliselt on tulu saadav tulevikus, siis kulud peaksid olema näidatud varana (näiteks põhivara); kui tegemist on jooksvate tuludega, siis väljaminekud kajastatakse kuludena (näiteks materjal, kütus, palk) ning kui tulusid ei ole, siis kulud väljenduvad kahjumi vormis (näiteks soetatud põhivara objekt on tehniliselt kasutuskõlbmatu).

Tekkepõhist, realiseerimise ning tulude ja kulude vastavuse printsiipe tuleb alati käsitleda omavahelistes seostes, mis võimaldab määratleda ettevõtte *kasumi* ehk netotulu. Nende seoste järgimine nõuab ka raamatupidamisarvestuses aruandeperioodi lõpul reguleerimis- ja lõpetamiskannete teostamist.

3.3.2.5. Kahekordne kirjendamine

Kahekordse kirjendamise põhimõte on kasulik praktiline printsiip. See on ülesse ehitatud põhimõttel, et igal ajal antakse midagi ära ja keegi (miski) teine saab selle endale. Teiste sõnadega, igal toimunud tehingul on kahesugune mõju. Näiteks kui mingi rahasumma läheb ettevõttest välja, siis keegi peab ta välja andma, või kui selle eest osteti kaupa, siis keegi teine pidi kaupu müüma.

Raamatupidamiskohustuslane peab pidama raamatupidamisarvestust kahekordse kirjendamise põhimõttel *[Raamatupidamise seadus, § 9]*.
...kahekordne kirjendamine – majandustehingute pearaamatu kontodesse kirjendamise meetod, kus iga tehing kantakse samas summas ühe (või osasummadena mitme) konto deebetisse ning ühe (või osasummadena mitme) konto kreeditisse *[Raamatupidamise seadus, § 3, p 14]*.

Tekib õigustatult küsimus: miks soovitakse igat tehingut kirjendada kahekordselt? Selleks on kaks peapõhjust:

- see tagab väärtusliku teabe saamise iga majandustehingu *mõjust* äritegevuse suhtes tervikuna;
- kui iga majandustehing näidatakse kaks korda, siis võimaldab see *kontrollida* arvestussüsteemi täpsust, ehk teisiti öeldes: tegemist on kontrollisüsteemiga.

Kahekordse kirjendamise põhimõte on avatud 5. peatükis.

3.3.2.6. Olulisus

Informatsiooni loetakse oluliseks, kui selle väljajätmine või valesti avaldamine mõjutab kasutajate majandusotsuseid, ehk teisisõnu, informatsiooni loetakse oluliseks siis, kui selle põhjal on võimalik teha *erinevaid otsuseid*. Kui mingi informatsioon ei mõjuta tehtavat otsust, siis on ta ebaoluline.

... olulisuse printsiip – raamatupidamiskohustuslane on kohustatud aruannetes kajastama kõiki talle teadaolevaid olulisi äririske ja potentsiaalseid võimalusi. Väheolulisi objekte võib arvestada lihtsustatud viisil. Oluline on see aruandeinformatsioon, mis võib mõjutada selle tarbijate majandusotsuseid *[Raamatupidamise seadus, § 5, p 10]*.

Olulisus on tavatähenduses üpris subjektiivne ja abstraktne suurus, kuid raamatupidamisarvestuses omab kindlat sisu ja mõistet. Omades informatsiooni, mis on kättesaadav otsustajale enne, kuni see kaotab oma võime teda mõjutada, on üks kaasaaitav olulisuse aspekt. Kui informatsioon ei ole kättesaadav siis, kui seda vajatakse või see saab kättesaadavaks liiga hilja pärast arvatavat sündmust, siis ei ole sellel informatsioonil ka mingisugust

väärtust tulevas(t)e sündmus(t)e jaoks, sest sellel informatsioonil lihtsalt puudub olulisus ning see on tühine või üldsegi mitte kasulik teave. Asjakohasus üksinda ei muuda informatsiooni oluliseks, kuid ilma asjakohasuseta on informatsioonilt ära võetud olulisuse omadus. Olulisuse põhimõte on tavaliselt *üksikjuhtumitel* põhinev mõiste, sest iga konkreetset juhtumit tuleb vaadelda eraldi.

Olulisuse põhimõte lubab arvestuses *väheolulisi* asju (objekte) käsitleda otstarbekal, ehkki teoreetiliselt ebaõigel viisil, sest nii on arvestuslikult odavam ja metoodiliselt lihtsam. See aga ei tähenda, et neid objekte ei peaks arvestama ja esitama aruannetes (näiteks väheväärtuslik põhivara ja selle lihtsustatud arvestus).

Oluline raamatupidamisinformatsioon võimaldab teha vahet otsustel, aitab kasutajatel ennustada lõpptulemust mineviku, oleviku ja tuleviku sündmustest, kinnitada või korrigeerida eelnevaid ootusi. Olulisel informatsioonil on ennustust võimaldav väärtus, tagasiulatuv väärtus ja ajakohasus.

3.3.3. Muud kvalitatiivsed põhimõtted

Arvestuse praktikas käibib vana lugu sellest, kuidas firmajuht pärib pearaamatupidajalt äriühingu aruandeperioodi kasumisummat. Pearaamatupidaja tõrjub firmajuhi küsimusele vastamisest kõrvale omapoolse küsimuse esitamisega: kui palju firmajuht ise arvab olevat selle summa suuruse. Raamatupidajad tunnistavad selles loos teatavat tõde, sest erinevad raamatupidajad võivad koostada samade lähteandmete alusel erinevad finantsaruanded ja võivad tulla erinevatele kasuminumbritele. Taoline olukord tuleneb peamiste arvestuspõhimõtete erinevast tõlgendamisest ja praktikas rakendamisest raamatupidajate poolt, kusjuures siin piisab viitamisest üksnes tulude ja kulude vastavuse ning olulisuse põhimõtetele.

Sellise olukorra välistamiseks kehtivad teised põhimõtted, mida tuleb kasutada. Need põhimõtted on oma olemuselt kvalitatiivsed (mõnede autorite arvates ka eetilised), kuid milliste tõekspidamistest tuleb raamatupidajatel lähtuda oma igapäevases praktikas.

3.3.3.1. Konservatiivsus

Konservatiivsuse põhimõte, mida tuntakse ka *ettevaatlikkuse* mõiste all, omab olulist tähtsust aruannete koostamisel. Teatavasti on ettevõtte juhid ja omanikud ülimalt optimistlikud tulevikus toimuvate sündmuste hindamisel. Nii näiteks arvatakse, et osa pikemat aega ostjatelt laekumata summade näitamine ebatõenäolistena või lootusetutena ja nende kandmine kuluks ei ole õige. Sellega püütakse aruandeperioodi kasumit kunstlikult suurendada. Raamatupidajate ja audiitorite igapäevases praktikas kehtib kirjutamata reegel: *kahtluse korral tuleb ülesse hinnata kahjum ja alla hinnata kasum.*

> *... konservatiivsuse printsiip* – aruandeid tuleb koostada ettevaatlikult ja kaalutletult. Kui on teada või tõenäoline, et varade reaalväärtus on madalam raamatupidamises kajastatud väärtusest, siis tuleb need alla hinnata. Ühtlasi tuleb arvesse võtta kõik teadaolevad ja potentsiaalsed kohustused *[Raamatupidamise seadus, § 5, p 12].*

Käesolevast arvestuspõhimõttest tuleneb kaks põhireeglit raamatupidajatele. Esiteks, tuleb koheselt leida ja fikseerida kõik tekkida võivad kulud ning mitte jääda lootma tuludele. Tulud tuleb fikseerida üksnes siis, kui põhjendatult ollakse nende saamises kindlad. See aga tähendab, et peab olema valmis pigem kahjumikui kasuminumbriks. Teiseks, kui finantsarvestuses esineb kaks alternatiivset võimalust finantsaruannete eesmärkide täitmiseks, siis tuleb nendest eelistada sellist, mille mõju kasumile ja teistele finantsnäitajatele on kõige minimaalsem, s.o konservatiivsem. Lisaks ülalesitatud näitele on siin kohane osutada aktsiate ja muude väärtpaberite turuväärtusele ja soetusmaksumusele: kui esimene on teisest madalam, tuleb kaubeldavad aktsiad alla hinnata ja näidata bilansis turuhinnas. Sama kehtib ka arvelevõetud materiaalse ja immateriaalse põhivara ning pikaajaliste finantsinvesteeringute kohta. Raamatupidamisbilansis tuleb arvele võtta materiaalselt fikseeritavad teadaolevad ja potentsiaalsed kohustused, kulud ja kahjumid.

> Pikaajalisi finantsinvesteeringuid tuleb hinnata alla, kui nende realiseerimismaksumus (bilansipäeva turuhind) on püsivalt langenud. Kui olukord muutub ja varem tehtud allahindamine ei ole enam õigustatud, tuleb pikaajalise finantsinvesteeringu maksumust korrigeerida *[Raamatupidamise seadus, § 28, lg 1].*

Üldjuhul vara üleshindamist püütakse vältida ka siis, kui vara turuväärtus on soetusmaksumusest kõrgem. Põhjuseks on asjaolu, et vahe mingi varaobjekti kõrgema turuväärtuse ja madalama soetusmaksumuse (bilansilise väärtuse) vahel ei ole *dokumentaalselt* tõestatav (verifitseeritav) ega realiseeritud niikaua, kuni sama varaobjekt maha müüakse. Seega alles pärast vara müügitehingut saab bilansis tegelikult näidata antud varaobjekti väärtuse suurenemist (kasu), kuigi vara enam tegelikult arvel ei ole.

Kui arvestuspõhimõtte valiku otsus on vaba kehtivate arvestusreeglite seisukohalt, on soovitav tugineda *ettevaatlikuse* põhimõttele. See tõepoolest suunab mõne teise alternatiivse arvestusvariandi hoolimatule kõrvaletõrjumisele. Kui tekib mingi kahtlus ühe või teise reegli kasutuselevõtmises või selle tõlgendamises, siis annab ettevaatlikkuse põhimõte eelisõiguse üldisele suundumisele. Ettevaatlikuse põhimõte on kui *lihtne reegel* raskest probleemist väljumiseks. Samas ei tohi ülemäärast ettevaatlikust vastandada liigse optimismiga. Igat liiki ekstreemsus viitab objektiivsuse puudumisele, seega peaks vältima nii liigset ettevaatlikkust kui ka optimismi.

Finantsinformatsioon on mõeldud selleks, et ta oleks kasulik otsustajale. Tunnusteks, mis teevad finantsaruannetes esitatud informatsiooni selle kasutajale *kasulikuks* on kvalitatiivsed omadused nagu *arusaadavus, asjakohasus, usaldatavus ja võrreldavus.* Loetletud omadused muudavad informatsiooni üheks ihaldatavamaks kaubaartikliks otsustamisel. Kui ükski neist omadustest täielikult puudub, siis informatsioon ei ole kasulik. Ehkki ideaalpildis arvestus oleks võimeline tootma veelgi usaldusväärsemat ja olulisemat informatsiooni, siis võib ehk osutuda vajalikuks loobuda mõnest omadusest, et saavutada teist.

3.3.3.2. Arusaadavus

Informatsiooni oluliseks omaduseks on selle kerge arusaadavus või mõistetavus (*understandability*) kasutajale. Loomulikult eeldab see kasutajalt mõõdukaid *teadmisi* ettevõtte majandustegevusest ja -arvestusest. Kui mõni informatsiooni kasutajatest saab näiteks raskustega aru finantsaruannetes esitatud keerukatest küsimustest, siis see ei ole piisav põhjus sellise informatsiooni esitamata jätmiseks.

Informatsiooni *mõistetavus* on seega juhitud kombinatsioonist, mis toetub kasutaja teadmistel ja informatsiooni tunnustel. Tegemist on otsustajate ja finantsinformatsiooni vahelise lüliga. Kasulikkuse kriteeriumist tulenevalt peab informatsiooni sõnaselgus olema arusaadav ka otsustajale. Arusaadavust klassifitseeritakse kui erilist sidet otsustajatega või otsustajate rühmadega.

3.3.3.3. Asjakohasus

Informatsiooni loetakse asjakohaseks (*relevance*), kui ta mõjutab majanduslike otsuste tegijaid mineviku-, oleviku- või tulevikusündmuste hindamisel, kinnitab või korrigeerib nende poolt eelnevalt antud hinnanguid. Retrospektiivset informatsiooni kasutatakse eelkõige prognoosimisel, näiteks väärtpaberite hinnamuutused, dividendimaksed, kohustuste tasumine jms.

Aruandeid tuleb koostada *minimaalsete* kõrvalekaldumistega. See aga ei ole lihtne ülesanne, sest iga üksikotsus vajab kindlate arvestusprintsiipide tõlgendamist ja teatavates olukordades ka vastuvõetavat sobitamist. Nii näiteks võivad omanikud soovida, et kasutamist leiaksid arvestuspõhimõtted, millised tagaksid kõrged kasuminumbrid või ilustaksid kehvapoolseid tulemusi.

3.3.3.4. Objektiivsus

Kui informatsioon on vaba olulistest vigadest ja eelarvamuslikest mõjudest, siis on ta kasutajatele objektiivne. Usaldusväärne informatsioon esitab seda, mida ta on mõeldud objektiivselt esitama. Usaldusväärsus on informatsiooni tunnus, mis annab kindluse, et ta on olulises osas vaba vigadest ja hälvetest ning on usaldusväärselt esitatud. Majandustehingu õige ja õiglase kajastamise aluseks on tema *reaalne majanduslik sisu*. Informatsioon peab kasutajale tõetruult näitama seda, mida püütakse tema abil esitada. Info võib olla asjakohane, kuid oma olemuselt või esituselt mitteusaldatav, näiteks tahtlikult vähendatud lootusetu debitoorse võlgnevuse näitamine bilansis. Teise näitena võiks tuua rahavoogude aruande, kus ettevõtte jooksvad andmed peaksid olema esitatud võimalikult liigendatult ja arusaadavalt, et aruandest tuleneva teabe kasutamine hõlbustaks infokasutajatel vastu võtta põhjendatud majanduslikke otsuseid. Seega peaks rahavoogude aruanne sisaldama arvestusstandardites loetletud liigenduste kohta käivaid andmeid, need omakorda peaksid olema usutavad ja objektiivsed ning vabad raamatupidaja isiklikest eelistustest ja vigadest.

> … *objektiivsuse printsiip* – raamatupidamise andmebaasiks peab olema majandustehingute objektiivne fikseerimine *[Raamatupidamise seadus, § 5, p 3]*.

Objektiivse informatsiooniga on seotud järgmised mõisted: *usaldusväärne esitamine, sisu eelistamine vormile, neutraalsus, kaalutlevus* ja *täielikkus*.

3.3.3.5. Usaldusväärne esitamine

Informatsioon on usaldusväärne, kui ta objektiivselt näitab tehinguid ja sündmusi. Nii tuleb bilansis usaldusväärselt esitada (*faithful representation*) ettevõtte tunnustamiskriteeriumidele vastavaid majandustehinguid, mille tulemuseks on ettevõtte varade, kohustuste ja omakapitali seis aruande koostamise kuupäeval. Mõnikord

võib informatsioon olla mitteusaldatav oma ebaõige esitatuse tõttu. Näiteks võidakse ostjatelt laekumata arveid esitada suurtes summades, mis nagu oleksid sisse nõutavad, kuid tegelikult seda ei ole.

Esitades usaldusväärsuse ühte külge viitab *tõestatus* ja *kontrollitavus* raamatupidamissüsteemi majandustehingute kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete tunnuste ning finantsaruannete näitajate vastavusele. Kõrge vastavusaste veel ei taga, et kasutatav raamatupidamissüsteem on asjakohane ja vastab kasutajate vajadustele. Kontrollitavus on saavutatav siis, kui samasid meetodeid kasutatavad kontrollijad saavad sarnaseid tulemusi.

Usaldusväärsus mõõdupuuna tugineb kindlusel, mis tähendab seda, et ta on seotud usaldusega selle kasutajale. Et informatsioon oleks kasulik, peab ta olema nii usaldusväärne kui ka oluline. Usaldusväärsuse astmed peavad olema tuntavad. Usaldusväärsus toetub raamatupidamissüsteemile, selle korraldusele ja metoodikale, mis on õigeks tunnistatud ja mida tunnustatakse, ning mille väljund – finantsaruanded – on esitatud usaldusväärsetena.

3.3.3.6. Sisu eelistamine vormile

Tehingute ja sündmuste usaldusväärse esitamisega on vajalik, et need sündmused ja tehingud oleksid arvestatud ja esitatud kooskõlas nende *sisu* ja majandusliku *tegelikkusega* ning mitte üksnes ametliku *vormiga* (*substance over form*). Juhul kui majandustehingu tegelik olemus erineb tehingu juriidilisest või lepingulisest sisust, siis esiplaanile seatakse alati reaalne majanduslik sisu, seega vormiline sisu on teisejärguline. Majandustehingute sisu ei vasta alati sellele, mis ilmneb nende ametlikust või planeeritud vormist. Näiteks võib vara minna müügilepingu järgi ühelt ettevõttelt teisele, kuid teiste lepingute järgi tagatakse selles varas oleva tulevase majandusliku kasu jätkuv kuulumine müüja ettevõttele.

3.3.3.7. Neutraalsus

Finantsaruannetes sisalduva informatsiooni usaldatavus tagatakse tema esitamise neutraalsusega ehk erapooletusega (*prudence, neutrality*). See aga tähendab, et informatsiooni esitamine, selle selekteerimine või väljavalimine ei tohi mõjutada tehtavaid otsuseid eelnevalt kindlaksmääratud tulemuste saavutamisel. Esmaseks nõudeks standardite formuleerimisel või täideviimisel on informatsiooni olulisuse ja usaldusväärsuse tõus. Kui informatsioon on *usaldusväärne*, siis peab see olema ka *neutraalne*; järelikult selline informatsioon ei saa olla valitud mingi teise kriteeriumi alusel, mis paneb ühele osale informatsioonist rohkem rõhku kui ülejäänule.

Neutraalne valik raamatupidamisalternatiividest on vaba soovist kalduda varem ettemääratud tulemusele. Mitte ükski finantsaruanne ei ole objektiivne, kui see on koostatud subjektiivsetel kaalutlustel, mille järgi raamatupidaja sihilikult väänab andmeid niipalju, et ettevõtte majanduslik olukord näidatakse tegelikkusest paremas valguses. Isegi juhtudel, millal pole tegemist pahatahtliku moonutamisega, võib esineda olukordi, et finantsaruanded on koostatud kas liiga optimistlikult või vastupidi, pessimistlikult. Finantsaruandluse eesmärgid teenivad paljusid erinevaid informatsiooni kasutajaid, kellest igaühel on mitmesugused huvid ning seetõttu mitte ükski varem ettemääratud eesmärk ei sobi ja ei saagi vastata kõikide infotarbijate huvidele.

Järelikult peab finantsaruannete koostamisel ja kontrollimisel alati lähtuma objektiivsuse kvalitatiivsest aspektist – neutraalsusest. Kõik majandustehingud peavad olema *dokumentaalselt* tõendatavad, üksnes selline olukord võimaldab kompetentsetel raamatupidajatel-professionaalidel, kelledel ei ole mõtteski pettused ja varjamine, koostada autentseid ehk algallikatel põhinevaid finantsaruandeid.

3.3.3.8. Kaalutlevus

Kaalutlevuse põhimõtte järgimine tähendab teatava *ettevaatuse astme* sisseviimist vajalike otsuste tegemisel ebakindlate asjaolude korral, nii et finantsaruannetes varasid või tulu ei näidataks tegelikest suurematena ning kohustusi või kulusid – tegelikest väiksemate summadena. Nii näiteks tuleb finantsaruannetes esitada informatsiooni kahtlase debitoorse võlgnevuse, põhivara tõenäolise kasutusea jms ebakindluste kohta. Kaalutlevus on seotud *neutraalsusega*, mistõttu ei tohi ka luua varjatud reserve või liigseid varusid, ega esitada varasid või tulu ettekavatsetult tegelikest väiksematena, või kohustusi ja kulusid ettekavatsetult tegelikest suurematena.

3.3.3.9. Täielikkus

Finantsaruannetes esitatud informatsioon peab oma olulisuses olema täielik (*completeness*), sest mittetäielik esitamine võib muuta informatsiooni eksitavaks või valeks ning oma asjakohasuselt puudulikuks ja mitteusaldatavaks. Selle põhimõtte kinnistamiseks tuleb eelkõige *järgida* rahvusvaheliste arvestusstandardite ja riiklike õigusaktide nõudeid (vt jaotist 9).

3.3.3.10. Võrreldavus

Üheks oluliseks kvalitatiivseks omaduseks on finantsaruannete võrreldavus (*comparability*). Informatsiooni kasutajatel peab olema võimalus võrrelda ettevõtte finantsseisukorda, tegevustulemusi ja finantsseisukorra muutusi antud ettevõtte või erinevate ettevõtete kogu tegevusaja või kindlaksmääratud arvestusperioodi(de) lõikes, et välja selgitada liikumissuundi. Ettevõte peab finantsaruannetes avalikustama *võrdleva* informatsioonina eelmise aruandeperioodi arvnäitajad. Võrdlev informatsioon võib olla esitatud nii kirjeldavana kui ka jutustavana juhul, kui see on oluline jooksva perioodi finantsaruannetest arusaamisel.

... järjepidevuse ja võrreldavuse printsiip – raamatupidamises kasutatakse jätkuvalt samu arvestusmeetodeid, hindamisaluseid, aaruandlusviise ja aruandeskeeme *[Raamatupidamise seadus, § 5, p 11]*.

Siinjuures on oluline, et finantsaruannetes oleks avalikustatud aruannete koostamise arvestuspõhimõtted ja nende muutused, aruannete koostamisel aga oleks järgitud rahvusvahelisi arvestusstandardeid ning aruanded näitaksid vastavat informatsiooni ka eelnevate perioodide kohta. Kui finantsaruannetes tuleb kirjete esitamist või klassifitseerimist parandada, siis tuleb võrreldavad summad ümber klassifitseerida, hoolimata selle ebapraktilisusest. Tagada tuleb jooksva perioodi võrreldavus ja muutus(t)e olemus ning avalikustada tuleb ümberklassifitseeritavad summad ja põhjused. Kui võrreldavate summade ümberklassifitseerimine on siiski ebapraktiline tegevus, siis ettevõte peab avalikustama mitteklassifitseerimise põhjused ja muutuse olemuse, mis kaasneb andmete ümberklassifitseerimisel.

(1) Aastaaruandes esitatakse aruandeaasta ja sellele eelneva majandusaasta aruandenäitajad. Aruandeaastal nullväärtusega kirje esitatakse ainult siis, kui eelneval aastal oli sellel kirjel nullist erinev summa.
(2) Uue majandusaasta algbilansi summad peavad olema võrdsed eelneva majandusaasta lõppbilansi summadega.
(3) Kui majandusaasta ja eelneva aasta näitajad ei ole võrreldavad kas uuele skeemile ülemineku või arvestusmeetodite muudatuste tõttu, tuleb eelneva aasta näitajad ümber arvutada, avades mittevõrreldavuse põhjused, ümberarvutuse alused ja summad aastaaruande lisades. Bilansikirjete ümberhindamise tulemusena koostatakse korrigeeritud algbilanss *[Raamatupidamise seadus, § 22]*.

Informatsioon, mis on koostatud ja esitatud sarnaselt erinevate ettevõtete jaoks, on võrreldav. *Võrreldavus* tagab, et informatsiooni kasutajad võivad erinevate ettevõtete raamatupidamisaruandeid võrreldes olla kindlad selles, et erinevad tulemused on tingitud ettevõtete erinevast tegutsemisest, mitte aga nende poolt kasutatavate arvestusmeetodite erinevustest. Näiteks on väga raske võrrelda omavahel kahte ettevõtet, kui üks esitab finantsaruanded soetusmaksumuses ja teine kasutab neto reliseerimismaksumust.

Informatsioon üksikutest ettevõtetest suurendab oluliselt selle

kasulikkust, kui seda võrreldakse samalaadse informatsiooniga teiste ettevõtete (ettevõtete keskmisega) või sama ettevõtte kohta kas sama või mõne teise arvestusperioodi või ajahetke kohta. Ettevõtete vaheline sarnasus ja samade arvestusmeetodite rakendamine suurendavad võimalusi võrrelda informatsiooni. Informatsiooni tähtsus, eriti kvantitatiivse informatsiooni puhul, sõltub suuresti tema kasutajate võimekusest seostada seda mõne reeperiga (pr. *repēre* tähis).

Võrreldavuse põhimõttega on vahetult seotud *järjepidevuse* karakteristika, mida võib nimetada ka perioodidevaheliseks võrreldavuseks. Kui ettevõte kasutab samasid arvestuspõhimõtteid aastast-aastasse, siis on tegemist järjepidevate arvestuspõhimõtetega. See aga ei tähenda kaugeltki seda, et ettevõte ei võiks oma kasutatavaid arvestuspõhimõtteid muuta. Muutmine tuleks kõne alla üksnes siis, kui teisenenud majandustingimused seda nõuavad või kui saab muutuste tõttu kindlalt eeldada kasumi suurenemist (näiteks muudetakse ettevõtte väärtuse hindamise meetodit, mis eeldab väärtuse suurenemist ja aktsiahinna tõusu) ning ettevõte suudab *tõestada* uue meetodi paremust vanast. Samas aga, kui ettevõte kasutab aruannete koostamisel pidevalt erinevaid arvestuspõhimõtteid, siis sellised aruanded on märkimisväärselt vähem kasutuskõlbulikumad, sest ühe perioodi aruandeid ei saa võrrelda eelmise perioodi aruannetega. Arvestusmeetodi muutus ja selle mõju raamatupidamisaruannetele, samuti selle muutuse põhjendus peavad olema lahti seletatud selle perioodi kohta käivates finantsaruannetes.

Vaatamata järjepidevuse põhimõtte üldisele tunnustatusele, ei taga see printsiip veel ettevõtetevahelist võrreldavust, sest ettevõtted kasutavad praktikas erinevaid arvestusmeetodeid. See aga vähendab oluliselt informatsiooni võrreldavust tarbijale. Raamatupidamispõhimõtted ühelt poolt nõuavad küll järjepidavust, kuid samas lubavad kasutada erinevaid arvestusmeetodeid ning seetõttu puudub selge võrdlusmoment. Arvestuspõhimõtete kooskõlastamisega tegelevad mitmed rahvusvahelised organisatsioonid (FASB, IASC, IFAC jpt).

Kui finantsaruannetes tuleb kirjete esitamist või nende klassifitseerimist täpsustada või parandada, siis tuleb näitajad *ümber klassifitseerida*, hoolimata selle tegevuse ebapraktilisusest. Samas peab olema tagatud jooksva perioodi aruandenäitajate võrreldavus eelmise perioodiga, ümberrühmitatavad summad aga tuleb avalikustada. Juhul kui võrreldavate summade ümberklassifitseerimine osutub siiski ebapraktiliseks tegevuseks, siis tuleb ettevõttel avalikustada ümberrühmitamisele mitteallunud näitajate summad, põhjused ja muutuste olemus.

3.3.3.11. Tähtsus

Tähtsus on läbiv mõiste, mis *seostab* informatsiooni *kvalitatiivsed karakteristikud*, eriti olulisuse ja usaldusväärsuse. Tähtsus ja olulisus on mõlemad defineeritud terminites, mis mõjutavad või muudavad asja otsustaja jaoks, aga need kaks terminit peavad olema eristatavad. Otsus mitte avaldada teatavat informatsiooni võidakse vastu võtta, kuna investorid lihtsalt ei vaja sellist informatsiooni või see informatsioon ei sisalda midagi erinevustest. Avaldatava informatsiooni kogus iseenesest, arvestamata asja sisu ja asjaolusid, milles arvamus on kujunenud, ei ole üldiselt piisav alus tähtsuse üle otsustamiseks. Valitseb seisukoht, et ei ole üldisi standardeid tähtsusest, mis formuleeriksid võtma arvele kõik kasuliku, mis on kogunenud kogenud inimese teadmiste pagasisse. Tähtsuse kvantitatiivne kriteerium määratakse kindlaks võib olla eristandarditega tulevikus.

Asjakohasel ja usaldataval informatsioonil eristatakse mõningaid *piiranguid*, mida mõnikord esitatakse ka kvalitatiivsete tunnustena. Nendeks on *õigeaegsus, tulude ja kulude tasakaal* ning *tasakaal kvalitatiivsete tunnuste vahel.*

3.3.3.12. Õigeaegsus

Ettevõtte juhtkonna poolt tuleb informatsioon esitada õigeaegselt (*timeliness*), vastasel korral kaotab ta oma asjakohasuse. Oluline

on õigeaegsuse ja asjakohasuse *tasakaalustamine* informatsiooni kasutajate seisukohalt. Nii näiteks võib õigeaegse esitamisega kaasneda mõningane informatsiooni usaldatavuse vähenemine, sest esitamise ajaks ei ole teada majandustehingute kõiki aspekte. Teisalt võivad pärast majandustehingute kõikide aspektide selgumist koostatud aruanded olla küll enam usaldatavad, kuid nad on vähe kasulikud juba otsuseid vastuvõtnud kasutajatele.

Seega saab finantsaruannete kasulikkust tõsta, kui nad tehakse kasutajale kättesaadavaks pärast bilansikuupäeva õigustatud ja vastuvõetaval perioodil, s.o *tähtajaliselt*. Ettevõttes peab olema juurdunud seisukoht, et aruandeperioodi kohta tuleb finantsaruanded esitada vähemalt järgneva kuue kuu jooksul.

Raamatupidamiskohustuslane on *kohustatud* allkirjastatud majandusaasta aruande ärakirja esitama oma majandusaasta lõpule järgneva kuue kuu jooksul äriregistrile alaliseks säilitamiseks *[Raamatupidamise seadus, § 24, lg 1]*.

3.3.3.13. Tulude ja kulude tasakaal

Informatsioonist saadavad tulud peaksid ületama selle informatsiooni esitamiseks tehtud kulud, järelikult on informatsiooni tulude ja kulude tasakaal (*balance between benefit and cost*) üheks läbivaks piiranguks. Sisuliselt on see *hinnanguline* protsess, sest kulusid ei kanna kõik kasutajad, osa kasutajatest saavad informatsioonist üksnes tulu ning tulu võivad samas saada ka teised kasutajad. Finantsinformatsioon erineb teistest kauba- ja teenusartiklitest sellepoolest, et hangitud finantsinformatsiooni kulud langevad eelkõige nende ettevalmistajale. Info kasutamisest saadav tulu aga jaguneb nii informatsiooni ettevalmistajale kui ka selle kasutajale.

3.3.3.14. Kvalitatiivsete tunnuste omavaheline kooskõla

Kolmandaks piiranguks loetakse vajadust saavutada sobiv kvalitatiivsete tunnuste omavaheline kooskõla (*balance between qualitative characteristics*), et finantsaruanded vastaksid oma eesmärgile.

Põhiliste kvalitatiivsete tunnuste ja vastavate arvestusstandardite rakendamise tulemuseks on üldjuhul ettevõtte finantsseisukorda, tegevustulemusi ja finantsseisukorra muutusi kajastavates finantsaruannetes esitatud informatsioon ***õige ja õiglane*** (***true and fair view/ fair presentation***).

3.4. Finantsaruannete elemendid

Finantsaruannete elementideks on finantsseisukorra – raamatupidamisbilansi – hindamisega vahetult seotud mõisted: varad, kohustused ja omakapital ning tegevustulemuse – kasumiaruande – hindamisega: tulud ja kulud. Finantsseisukorra hindamisega otseselt seonduvaid elemente määratletakse järgnevalt.

Vara (*assets*) on ressurss, mida ettevõte kontrollib kui eelnenud sündmuste tulemust ja millest oodatakse tulevikus ettevõttele majanduslikku kasu. Varas sisalduv tulevane majanduslik tulu on potentsiaal, mis otseselt või kaudselt toetab raha ja selle ekvivalentide juurdevoolu ettevõttesse. See tulu liigub ettevõttesse erinevalt, nii näiteks võib vara eraldi või koos teiste varadega kasutada ettevõtte poolt müüdavate kaupade või teenuste tootmiseks; vahetada teiste varade vastu; kasutada kohustuste tasumiseks ja jaotada ettevõtte omanikele. Paljudel varadel on füüsiline vorm (põhivarad), kuid mitte kõigil (patendid ja autoriõigused), samas on mitmed varad seotud seaduslike alustega (omandiõigusega), näiteks nõuded ja kinnisvara.

Kohustus (*liabilities*) on ettevõtte möödunud majandustehingutest tulenev praegune võlg. See tuleneb kas näiteks lepingust või on seadusjärgne. Olemasoleva kohustuse tasumine tähendab majanduslikult kasulike ressursside loovutamist teisele osapoole

nõude rahuldamiseks. Ressursside väljumine ettevõttest võib toimuda mitmeti, näiteks rahas maksmise teel, muude varade üleandmise teel, teenuste osutamise teel, mingi kohustuse asendamisel teisega või kohustuse ümberarvestamisel omakapitaliks.

Omakapital (*equity*) on ettevõtte varade jääkväärtus pärast antud ettevõtte kõigi kohustuste mahaarvamist. Juriidilise isiku algne omakapitali väärtus võrdub omanike poolt sellesse investeeritud kapitaliga. Raamatupidamisbilansis näidatakse omakapital allkirjetena, näiteks aktsiakapital, jaotamata kasum, reservid jne.

Ettevõtte tegevustulemi – kasumi hindamisega seotud elementideks on tulud ja kulud. *Tulud* (*income*) on arvestusperioodi jooksul toimunud majanduslike hüvede kasvud varade sissetulekust või suurenemisest, või kohustuste vähenemisest tulenevad omakapitali suurenemised, arvestamata omakapitalis osalejate poolt tehtud sissemakseid. Tulu tekib ettevõtte igapäevase majandustegevuse käigus ja selle moodustavad näiteks realisatsioon, tasud, intressid, dividendid, honorarid, rent jms.

Kulud (*expenses*) on arvestusperioodi jooksul toimuvad majanduslike hüvede vähenemised varade väljaminekust, ärakasutamisest, või kohustuste tekkimisest tulenevad omakapitali vähenemised, arvestamata väljamakseid omakapitalis osalejatele. Ettevõtte igapäevase majandustegevuse käigus tekkivad kulud on näiteks materjalikulud, töötasud ja põhivara kulum. Kulude määratlus hõlmab ka kahjusid. Tulude ja kulude kirjete eristamine ning nende mitmesugune omavaheline kombineerimine võimaldab välja tuua mitu erinevat ettevõtte tulemuslikkuse näitajat (vt lisa 2).

Elemendi definitsioonile vastavat kirjet tuleb finantsaruannetes näidata, kui on *tõenäoline*, et seoses selle kirjega võib ettevõttesse või sealt välja liikuda ükskõik milline majanduslik hüvis ning antud kirjel on maksumus või väärtus, mida saab *usaldusväärselt* mõõta. Tõenäosuse kontseptsiooni kasutatakse ebamäärasuse astme piiritlemiseks (näiteks ostjatele esitatud arvete tasumine) ja põhjendatud hinnangute kasutamine on finantsaruannete koostamisel oluline, mis ei vähenda nende usaldusväärsust.

Äriühingu finantselemente kajastavate (üksik)asjade esitamine

ja klassifitseerimine erinevate perioodide finantsaruannetes peab jääma *järjepidevalt* samaks, hoolimata:

- märkimisväärsetest muutustest ettevõtte majandustehingute olemuses või nende esitamisel finantsaruannetes;
- esitamise muutust nõudvatest rahvusvahelistest arvestusstandarditest või nende tõlgendustest.

Esitatu osutab eelkõige finantsaruannete järjepidevuse printsiibile. Finantselementide süvakäsitlus on esitatud 4. peatükis.

3.5. Finantselementide mõõtmine

See on finantsaruannete elementide (bilansi- ja kasumiaruande kirjete) rahasummade kindlaksmääramise protsess, millega on vahetult seotud kindlate mõõtmisaluste valik. Finantsaruannetes leiavad kasutamist mitmed alljärgnevad mõõtmisalused.

Soetusmaksumus tähendab vara fikseerimist makstud raha või raha ekvivalentide summaga või õiglaselt arvestatud hankimise algväärtusega vara soetamise ajal ning kohustused näidatakse mingi kohustuse vastu saadud tulu summaga.

Jooksev- ehk hetkemaksumus tähendab vara või kohustuse arvestamist selle raha või raha ekvivalentide summa alusel, mis tuleb maksta sama või ekvivalentse vara omandamise eest või vastava kohustuse täitmiseks antud hetkel.

Realiseerimisväärtus ehk müügimaksumus tähendab vara näitamist raha või raha ekvivalentide summa alusel, mis võidakse saada antud hetkel vara müümisest normaalse realiseerimise korral ning kohustused arvestatakse nende arveldusväärtuse alusel.

Nüüdis- ehk ajaldatud väärtus tähendab vara või kohustuse arvestamist normaalse äritegevuse käigus vastava vara poolt eeldatavalt loodava tulevase raha netosissetuleku või netoväljamineku käesoleva aja allahinnatud väärtuses. Ettevõtete praktikas kasutatakse enamasti soetusmaksumust.

Raamatupidamisaruannete koostajad ja tarbijad kasutavad traditsiooniliselt kulu kui kõige levinumat arvestuse mõõtmise ja

esitamise elementi. Seetõttu nõuavad ka rahvusvahelised arvestusstandardid, et varad ja kohustused oleksid esitatud nende ostumaksumuses. Kulul on võrreldes teiste hindamispõhimõtetega üks oluline eelis: ta on *usaldusväärne*. Kulu saab kergelt määratleda ja kontrollida. Kui kulu on juba määratletud, siis on ta kasutatav niikaua, kuni see vara on ettevõtte omanduses. Need kaks omadust on äärmiselt tähtsad informatsiooni kasutajatele. Informatsiooni usaldusväärsuse seisukohast on tähtis, et selle kasutajad saaksid olla kindlad selles, et saadud informatsioon on täpne ja tegelikkusel põhinev. Kulu kasutamine arvestuses annab raamatupidajatele võimaluse koostada ramatupidamisaruandeid usutavalt ja kontrollitavalt.

3.6. Kapitali säilitamise kontseptsioonid

Kapitali säilitamise kontseptsioon näitab, kuidas ettevõte defineerib kapitali, mida ta püüab säilitada. Finantsaruannete koostamisel kasutavad ettevõtted enamasti kapitali *rahalist kontseptsiooni*, mille järgi on kapital samatähenduslik ettevõtte netovaradega või omakapitaliga. Selle kontseptsiooni alusel loetakse kasum teenituks ainult siis, kui netovarade finantsiline ehk rahaline summa perioodi lõpul ületab netovarade rahalise summa perioodi alguses pärast perioodi jooksul omanikele tehtud väljamaksete ja omanike täiendavate sissemaksete mahaarvamist.

Kapitali *füüsilise kontseptsiooni* aluseks on tegevusvõime ja kapital samastatakse tootmismahuga (näiteks päevas valmistatud tooteühikud). Selle kontseptsiooni alusel loetakse kasum teenituks ainult siis, kui ettevõtte füüsiline tootmismaht või tegevusvõime perioodi lõpul ületab füüsilise tootmismahu perioodi alguses pärast perioodi jooksul omanikele tehtud väljamaksete ja omanike sissemaksete mahaarvamist. Üldiselt on ettevõte oma kapitali säilitanud juhul, kui tal on perioodi lõpul sama palju kapitali kui perioodi alguses.

4. BILANSIVÕRRAND JA FINANTSARUANNETE ELEMENDID

4.1. Arvestuse võrrand (bilansivõrrand)

Äritegevuse alustamisel vajatakse *varasid*, näiteks masinaid, seadmeid, veovahendeid, inventari jne ning varusid toorme, materjali, edasimüügiks ostetud kaupade jms näol. Selliste varade ostmiseks (soetamiseks) omakorda vajatakse *vahendeid*. Vahendite võimalikke allikaid on kaks: äritegevuse omanik (omanikud) ja ettevõtte välised finantseerijad. Kui omanik teeb sissemakseid ehk annab vahendeid äritegevuse alustamiseks oma isiklikust omandist (ressurssidest), siis seda nimetatakse *omakapitaliks*. Kuid paljudel juhtudel sellistest vahenditest ei piisa ja ettevõte taotleb ajutisi vahendeid võõrastelt ehk kõrvalistelt isikutelt, näiteks pangast. Taolist vahendite allikat nimetatakse *kohustuseks* (vt joonis 4.1).

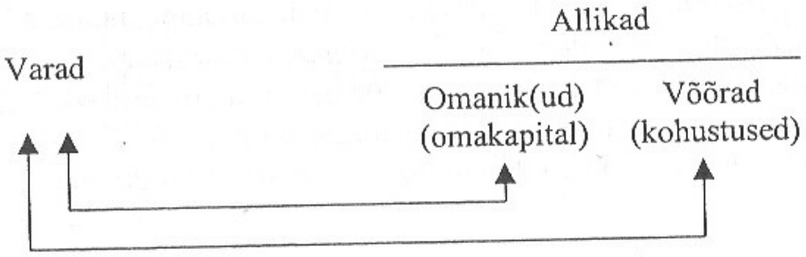

Joonis 4.1. Ettevõtte varade allikad

Ülalesitatust võib tuletada järgmise mõistete vahekorra:

kõik varad (ressursid) peavad võrduma nende soetamiseks vajalike vahendite kõikide allikatega, ehk

kõik varad peavad võrduma kõikide kohustuste ja omakapitali summaga (vt joonis 4.2).

$$\text{Varad} = \frac{\text{Allikad}}{\text{Kohustused} + \text{Omakapital}}$$

Joonis 4.2. Ettevõtte varade ja nende allikate võrdsus.

Sellist vahekorda saab väljendada võrrandiga:

$$\mathbf{V = K + O}$$

kus V – ettevõtte kõik varad;
K – ettevõtte kõik kohustused ja
O – ettevõtte omakapital.

Need võrrandi elemendid moodustavad bilansivormi. *Bilanss* on sisuliselt ettevõtte varade, kohustuste ja omakapitali liigendatud loend, kus ettevõtte varad, kohustused ja omakapital on asetatud kahte ossa (või veergu) selliselt, et bilansivorm omandaks võrdsuse ehk osad (või veerud) oleksid omavahel võrdsed. Esimese osa (või veeru) – vara (aktiva) – summa peab olema *võrdne* kahe järgmise osa (või veeru) – kohustused ja omakapital (passiva) – summaga. Selline võrdsus tuleneb fundamentaalsest põhinõudest: *ettevõttes peab iga vara omama finantseerimisallikat.* Viimase suurus aga peab olema võrdne vara soetamiseks tehtud väljaminekutega, mis omakorda on tagatud vahendite allikaga, sellega on järelikult kindlustatud bilansivormi tasakaalustamine.

Näide

1. Ettevõtja Ain Aas omanikuna alustas ettevõtlusega ja maksis 6. novembril 20x2. a. ettevõtte arveldusarvele pangas 40 000 krooni. Algbilanss peale esimest tehingut näeb välja järgmine:

Varad			Allikad	
Raha	40 000	*võrdub*	Omakapital	40 000

2. Pank andis 21. novembril 20x2. a. täiendavalt laenu äritegevuse alustamiseks summas 25 000 krooni.

Raha *(Vara)*	65 000	*võrdub*	*Omakapital*	40 000
			+ (pluss)	
			Kohustused	25 000
	65 000			65 000

Pärast kahte tehingut võib bilanssi esitada järgmisel kujul:

Bilanss seisuga 30. november 20x2. a.

Aktiva		*Passiva*	
Raha	65 000	Pangalaen	25 000
		Omakapital	40 000
	65 000		65 000

3. Kui ettevõtja Ain Aas äritegevuse eesmärgil 12. detsembril 20x2. a. ostab AS-lt Hulgi kaupu (varusid) 42 000 krooni eest edasimüügiks (arve on tasumata), siis saame bilansivõrrandit täiendavalt liigendada ka sellisel kujul.

Varad	–	*Kohustused*	=	*Omakapital*	
Raha	65 000	Pangalaen	25 000	A. Aas	40 000
Varud	42 000	AS Hulgi	42 000		
	107 000		67 000		40 000

Toodud bilansivõrrand esitatuna kehtiva ametliku bilansiskeemi järgi on järgmine:

Bilanss 12. detsembril 20x2. a.

Varad	
Raha	65 000
Varud	42 000
	107 000

Tabel 4.1

Ettevõtja Enn Eek´i ettevõtte asutamise majandustehingud novembris 20x2. a.

	VARA					= KOHUSTUSED + OMAKAPITAL		
Majandustehingud	Raha	Ostjatelt laekumata arved	Materjal	Seadmed	Inventar	Konverteeritavad võlakohustused	Hankijatele tasumata arved	Omakapital
Algbilanss	0	0	0	0	0	0	0	0
1. Omanik investeerib ettevõtlusse	40 000							40 000
	40 000							40 000
2. Materjali ostmine raha eest	–2 600		2 600					
	37 400		2 600					
3. Raha laenamine sõbralt	20 000					20 000		
	57 400		2 600			20 000		40 000
4. Põhivara soetamine raha eest	–29 900			25 600	4 300			
	27 500		2 600	25 600	4 300	20 000		40 000
5. Inventari soetamine arvega					3 100		3 100	
	27 500		2 600	25 600	7 400	20 000	3 100	40 000
6. Arve tasumine	–3 100						–3 100	
	24 400	0	2 600	25 600	7 400	20 000	0	40 000

miinus: *Kohustused* 25 000
Pangalaen 42 000 67 000
Hankijatele tasumata arved
40 000

võrdub:
Omakapital
Omanik A. Aas 40 000

Seega vara üldsumma miinus kohustuste üldsumma võrdub omakapitali üldsummaga, ehk paigutades baasvõrrandi

$$\mathbf{V = K + O}$$

ümber, saame

$$\mathbf{V - K = O}$$

Omakapitali (netovara) *üldsumma võrdub vara (aktiva) üldsumma miinus kohustuste üldsumma.*

Ülalesitatud põhimõtete paremale mõistmisele aitab kaasa näide ettevõtja Enn Eeki ettevõtte asutamistehingutest novembris (tabel 4.1) ja sellele järgnevatest detsembrikuu majandustehingutest (tabel 4.3). Pärast iga majandustehingut on näidatud bilansikirjete järgsed saldod, mis võimaldab formuleerida üldise järelduse: iga majandustehingu järgselt jääb ülalesitatud bilansivõrrand alati

Tabel 4.2

Ettevõtja Enn Eek´i ettevõtte bilanss seisuga 30. november 20x2. a.

VARA		KOHUSTUSED	
Raha	24 400	Konverteeritavad võlakohustused	20 000
Materjal	2 600		
Seadmed	25 600	OMAKAPITAL	40 000
Inventar	7 400		
Kokku vara	60 000	Kokku kohustused ja omakapital	60 000

Tabel 4.3

Ettevõtja Enn Eek'i ettevõtte majandustehingud detsembris 20x2. a.

	VARAD					= KOHUSTUSED + OMAKAPITAL		
Majandustehingud	Raha	Ostjatelt laekumata arved	Materjal	Seadmed	Inventar	Konverteeritavad võlakohustused	Hankijatele tasumata arved	Omakapital
Algbilanss (1.12.x2.)	24 400	0	2 600	25 600	7 400	20 000	0	40 000
7. Arvete esitamine ostjatele		16 300						16 300
	24 400	16 300	2 600	25 600	7 400	20 000		56 300
8. Palga maksmine	–4 600							–4 600
	19 800	16 300	2 600	25 600	7 400	20 000		51 700
9. Raha saamine osutatud teenuste eest	2 100							2 100
	21 900	16 300	2 600	25 600	7 400	20 000		53 800
10. Rendi tasumine	–3 300							–3 300
	18 600	16 300	2 600	25 600	7 400	20 000		50 500
11. Esitati arve kommunaalteenuste kohta							1 800	–1 800
	18 600	16 300	2 600	25 600	7 400	20 000	1 800	48 700
12. Arvete laekumine ostjatelt	14 500	–14 500						
	33 100	1 800	2 600	25 600	7 400	20 000	1 800	48 700
13. Kulutati soetatud materjali			–2 300					–2 300
	33 100	1 800	300	25 600	7 400	20 000	1 800	46 400

kehtima. Näites on esitatud ka asutamistehingute järgne bilanss 30. novembri 20x2. a. seisuga (tabel 4.2) ning detsembrikuu majandustehingute järgne kasumiaruanne ja bilanss 31. detsembri 20x2. a. seisuga (tabelid 4.4 ja 4.5).

Tabel 4.4

Ettevõtja Enn Eek'i ettevõtte kasumiaruanne detsembrikuu 20x2. a. kohta

TULUD	18 400
Klientidele (ostjatele) teenuste eest esitatud arved (vt majandustehingud 7 ja 9)	18 400
KULUD	12 600
Palgakulu (8)	4 600
Rendikulu (10)	3 300
Kommunaalteenuste kulu (11)	1 800
Materjalikulu (13)	2 300
ÄRIKASUM	6 400

Tabel 4.5

Ettevõtja Enn Eek'i ettevõtte bilanss seisuga 31. detsember 20x2. a.

VARA		KOHUSTUSED	
Raha	33 100	Konverteeritavad võlakohustused	20 000
Ostjatelt laekumata arved	1 800	Hankijatele tasumata arved	1 800
Materjal	300	Kokku kohustused	21 800
Seadmed	25 600		
Inventar	7 400	OMAKAPITAL	46 400
		Kokku kohustused ja omakapital	68 200
Kokku vara	68 200		

4.2. Raamatupidamisbilansi finantselemendid

Finantsaruanded näitavad tehingute *finantsmõjusid*, mis on majanduslike omaduste järgi rühmitatud suurtesse klassidesse. Viimaseid nimetatakse *finantsaruannete elementideks.* Nendeks on:

- *finantsseisukorra* hindamisel – bilansis – *varad, kohustused ja omakapital;*
- *tegevustulemuste* hindamisel – kasumiaruandes – *tulud ja kulud*;
- *finantsseisukorra muutustest* – rahavoogude aruandes – kasumiaruande ja bilansi *elementide muutused.*

Elemente *allklassifitseeritakse* iseloomu ja funktsioonide järgi ettevõtte tegevuses. Loetelu iga element esitatakse bilansis ja kasumiaruandes liigendatuna ja klassifitseerituna. Mingi kirje kuuluvuse ühte või teise elementi määratleb selle kirje põhisisu ja majanduslik tegelikkus, mitte ametlik esitamisvorm.

Informatsiooni ettevõtte varadest ühelt poolt ja nende moodustamise allikatest (kohustused ja omakapital) teiselt poolt annab raamatupidamisbilanss, mis koostatakse raamatupidamiskontode andmetel kindlaksmääratud kuupäeva seisuga. Bilansis kajastub majandusüksuse finantsseisukord ning selle hindamisega otseselt seonduvateks elementideks on seega *varad, kohustused* ja *omakapital,* kusjuures nende elementide omavaheline suhe näitab ettevõtte rahalist seisukorda.

Raamatupidamise seaduse § 3 p. 1–3 järgi on:

- *vara* – raamatupidamiskohustuslase valduses olevad ressursid;
- *kohustus* – raamatupidamiskohustuslase võlg, mis nõuab tulevikus varast loobumist;
- *omakapital* (riigi- ja omavalitsusasutuste puhul – kapital) – raamatupidamis-kohustuslase vara, millest on maha arvatud tema kohustused. Juriidilise isiku algne omakapitali väärtus võrdub omanike poolt sellesse investeeritud kapitaliga.

Enam lahtimõtestatumalt on need mõisted esitatud Rahvusvahelistes arvestusstandardites.

> *Varad* on ressursid, mida ettevõte omab äritegevuses ja mida ta kontrollib kui eelnenud sündmuste tulemust ja millest oodatakse tulevikus ettevõttele majanduslikku kasu.
> *Kohustus* on ettevõtte minevikusündmustest tulenev praegune võlg, mille tasumise tulemuseks on eeldatavat majanduslikku kasu sisaldavate ressursside väljumine ettevõttest.
> *Omakapital* on ettevõtte varade jääkväärtus pärast antud ettevõtte kõigi kohustuste mahaarvamist *[IAS, Framework for Preparation and Presentation of Financial Statement, § 49].*

Vara ja kohustuse määratlused defineerivad nende elementide põhitunnused. Samas on aga täpsustamata kriteeriumid, mille alusel neid bilansis registreeritakse, seetõttu tuleb mingi (üksik)asja kuuluvuse määratlemisel vara, kohustuse või omakapitali alla tähelepanu pöörata selle *põhiolemusele* ja majanduslikule *reaalsusele*, mitte ametlikule vormile. Alljärgnevates osades käsitleme lähemalt vara, kohustuse ja omakapitali mõisteid.

4.2.1. Vara

Varad on seega majanduslikud ressursid, mis on ettevõtte poolt kontrollitavad ning mille maksumus (reaalväärtus) soetamise hetkel on objektiivselt mõõdetav. Selles määratluses on kolm väga olulist põhipunkti:

- vara peab olema majanduslik *ressurss*;
- resurss peab olema ettevõtte poolt *kontrollitav* ja
- ressursi väärtus peab olema omandamise hetkel objektiivselt *mõõdetav*.

Vara on üksnes siis majanduslik ressurss, kui ta toob ettevõttele *tulevikus* tulu. Ressurss pakub tulevikus *tulusid* järgmistel tingimustel:

- ressursiks on raha ja sellega võrdsustatud ekvivalendid (näi-

teks kõrglikviidsed aktsiad), milliseid on võimalik kiiresti konverteerida rahaks;
- ressursiks on valmistoodang ja kaubad, mida loodetakse müüa ning selle eest saada raha;
- ressursiks on muud varad (varaartiklid), mida loodetakse kasutada tegevustes, mis tagaksid tulevikus raha sissetuleku ettevõttesse.

Ettevõtte õigust kontrollida oma varasid on oma olemuselt *arvestuslik käsitlusviis*, mis küll sarnaneb, kuid mida ei saa alati samastada juriidilise omandiõiguse kontseptsiooniga. Näiteks, ettevõte ostab auto kapitalirendi tingimustel. Sellisel juhul ei oma ettevõte seda autot seaduslikkuse mõttes, sest auto omandiõigus läheb ostjale üle alles pärast viimase osamaksu tasumist, vaatamata sellele, et firma on vastutav auto hooldamise ja kindlustamise eest ning autot peetakse täielikult firma poolt kontrollitavaks. Ajutise kontrolli olemasolu ei ole alati piisav tingimus asja määratlemiseks varana.

Objektiivse mõõdetavuse kriteerium on kõige selgepiirilisem, et näidata ressurssi varana. Kui mingi varaobjekt on ostetud raha eest, siis on ta määratletav varana. Kui see objekt saadi vahetuskaubana mõne teise varaliigi vastu või ettevõtte täiendavate aktsiate emiteerimiseks, siis on ikkagi tegemist varaga. Kui varaobjekt saadi annetusena ja see toob tulevikus tulu, siis seda objekti käsitletakse ikkagi varana. Samas aga laitmatu maine ei ole vara, kuna see mõiste laieneb ja süveneb järk-järgult mingi ajaperioodi vältel, kusjuures ta ei ole omandatud objektiivselt mõõdetava hinna eest.

Varad näidatakse nende soetusmaksumuses, mitte aga ettevõtte osaluse alusel nende omandamisel. Seega, kui ettevõte ostab 1 miljoni krooni eest maatüki ning maksab selle eest rahas 700 000 krooni ja laenab teiselt ettevõttelt täiendavalt 300 000 krooni, siis näidatakse vara maksumuseks 1 miljon krooni, mitte aga 700 000 krooni.

Vara on tavaliselt rühmitatud gruppidesse. Likviidsed varad näidatakse eraldi rühmades ja mittelikviidsed teistes rühmade (vt jaotis 9.2 ja lisa 1).

Raamatupidamiskohustuslase vara koosneb põhi- ja käibevarast. Põhivara on vara, mida kasutatakse majandustegevuses pikema ajavahemiku jooksul, tavaliselt rohkem kui üks aasta. Kõik muu vara on käibevara *[Raamatupidamise seadus, § 27]*.

Varas sisalduv *tulevane majanduslik tulu* on varjatud toimimisvõimega, mis otseselt või kaudselt toetab raha (või selle ekvivalentide) juurdevoolu ettevõttesse. See toimimisvõime on enamasti tootlik ja moodustab ühe osa ettevõtte äritegevusest. Ettevõte kasutab oma varasid kaupade ja teenuste tootmiseks, et rahuldada ostjate vajadusi ja soove. Ostjad tasuvad kaupade ja teenuste eest rahaga ning sellega aidatakse kaasa ettevõtte raha liikumisele ja raha tavaliselt eelistatakse kõige enam teistele ressurssidele.

Ettevõtte vara tuleneb *minevikus toimunud tehingutest*. Ettevõtted omandavad mitmesuguseid erinevaid varaliike nende ostmise ja tootmise teel, kusjuures varadele tehtud väljaminekute ja tulevikus genereeritava tulu vahel on tihe seos. Varas sisalduv majanduslik tulu liigub ettevõttesse mitmeti. Nii näiteks võib vara eraldi või koos teiste ressurssidega kasutada ettevõtte poolt müüdavate kaupade ja teenuste tootmiseks, või vahetada teiste varade vastu, või kasutada kohustuste tasumiseks jne.

Mitmetel varadel on *füüsiline (aineline) vorm*, näiteks põhivaradel. Samas võivad autoriõigused ja patendid, kui mitteaineli-sed varad, olla ka varade hulgas üksnes siis, kui ettevõte neid *kontrollib*. Osa varadest on seotud seaduslike õigustega (näiteks nõuded), sh omandiõigusega (kinnisvara).

Vara näidatakse bilansis juhul, kui tulevaste majanduslike hüviste liikumine ettevõttesse on tõenäoline ja varal on hind või väärtus, mida saab usaldusväärselt mõõta. Juhul kui nende hüviste liikumine ettevõttesse on ebatõenäoline, ei näidata vara bilansis, vaid kasumiaruandes, kui sellisest tehingust tekkinud väljaminekut.

Järelikult võib vara iseloomustada *mitmeti*, kusjuures vara:

- sisaldab tulevast majanduslikku *kasu*, mis suurendab raha sissetulekut ettevõttesse;
- on usaldusväärselt *mõõdetav* ja *hinnatav* rahas või selle ekvivalentides;

- võib *vähendada väljaminekuid* (näiteks alternatiivne tootmisprotsess võib vähendada tootmiskulusid);
- väljendub *materiaalses* (põhivara) ja *immateriaalses* vormis (patent);
- on seotud *seaduslike* õigustega;
- tuleneb *minevikutehingutest*;
- omandatakse *soetamise* ja *tootmise* teel, aga ka *annetustena*;
- tekitamise ja väljaminekute vahel on tihe *side*, v.a annetused;
- kasutatakse *müügiks* ettenähtud kaupade ja teenuste tootmiseks;
- võidakse *vahetada* teiste varade vastu;
- kasutatakse *kohustuste* tasumisel;
- *jaotatakse* omanikele.

4.2.2. Kohustused

Kohustuse põhitunnuseks loetakse ettevõtte *võlgnevuse* olemasolu. Kohustused tulenevad möödunud tehingutest või teistest minevikusündmustest, näiteks kaupade omandamisega või teenuste kasutamisega kaasneb kaubanduslik kreditoorne võlgnevus, pangalaenu saamisega selle tagasimaksmise kohustus jne. Kohustused tulenevad tavaliselt *lepingust* (näiteks kohustus tasuda saadud kaupade ja teenuste eest) aga nad võivad olla ka *seadusjärgsed* (näiteks kohustus maksta kehtestatud riiklikke ja kohalikke makse). Tuleb vahet teha olemasolevate ja tulevaste perioodide kohustuste vahel. Nii näiteks ettevõtte juhtkonna otsus varade soetamise kohta tulevikus ei tekita veel iseenesest olemasolevat kohustust. Kohustus tekib alles pärast vara kättesaamist või kui selle kohta on sõlmitud vastav leping.

Kohustuse eriomased *tunnusjooned* on järgmised:

- kohustus peab jooksvalt eksisteerima ja see *tuleneb möödunud majandustehingutest*. Kohustus tekib kas kaupade või teenuste omandamisel, samuti ka kahjude kandmisel. Viimasel juhul tuleb ettevõttele kohustus kahjude ootusest, kusjuures ettevõte kohustab iseennast;
- kohustusi näidatakse *õiglaselt, erapooletult* ja *järeldavalt*, mis põhineb kindlal vajadusel teha tulevasi makseid heade ärisuhete säilitamise või normaalse äripraktika huvides;
- kohustused peavad *vältima* kõikvõimalikke *kaotusi* tulevikus. Kohustuse summa suuruse täpsusaste on sõltuvuses tulevikku suunatud kaotusega;
- kohustus ona tavaliselt määratletav *tähtpäevalise väärtusena* või *lootusena,* ehk teisisõnu: tasumisele kuuluv summa tuleb näidata *põhjendatult*. See aga nõuab teatavat ajaperioodi varu tulevikus isegi siis, kui täpne tasumise tähtaeg ei ole jooksvalt (olevikus) kindlaks määratud. Maksetähtaeg lükkub edasi vanade kohustuste asendamisel uutega või kohustused konverteeritakse omakapitali. Võlgnevuste korduv pikendamine või konverteerimine ei lükka ümber kohustuste algset klassifikatsiooni;
- tavaliselt on *maksusumma saaja* teada ja *identifitseeritav* individuaalselt või rühmiti. Niikaua, kui maksusaajat identifitseeritakse arveldustähtajaga, ei ole kohustuslik, et maksja teaks maksusaaja seotust, või kreeditor avalikult tunnistaks nõudeid, või omaks selle kohta jooksvalt informatsiooni.

Bilansis näidatav kohustus peab olema tunnustatud ja mõõdetud (hinnatud). Kohustuse tunnustamisel kehtib neli olulist kriteeriumi: *määratletavus, hinnatavus*, *olulisus* ja *usaldusväärsus*. Paljude kohustuste määratlemisel võib tekkida mõningaid probleeme vaatamata sellele, et kohustus tuleneb lepingust, kus on spetsifitseeritud tasumisele kuuluv summa ja tasumise tähtaeg. Nii võib tasumisele kuuluv summa sõltuda tuleviku sündmustest, näiteks liisitud põhivara tulevane müügisumma. Kohustus jääb kehtima, vaatamata summa kajastamisele kindlaksmääratud ekvivalentide süsteemis või tõenäoliste summade tasumisel.

Lubadused või garantiid, mida ei saa materiaalselt fikseerida ja näidata kohustustena, kuid mis teatud tingimustel võivad muutuda *kohustusteks*

(kuludeks), näidatakse aastaaruande lisades *[Raamatupidamise seadus, §35, lg 3]*.

Seega kohustuste olulisemateks *tunnusteks* on:

- nende *olemasolu* käesoleval hetkel;
- võimalus seda kehtestada kas *lepinguga* (kaup) või *seadus(t)ega* (maksud);
- nende *olemasolu* ja *tähtajalisus;*
- nende *tekkimine* vara kohaletoimetamisel või lepingu sõlmimisel;
- need tulenevad *minevikus* toimunud *tehingutest* (kauba omandamine (v.a ettemaks), laenu saamine).

Olemasoleva kohustuse tasumine tähendab harilikult majanduslikult kasulike ressursside loovutamist teise osapoole nõude rahuldamiseks. Kohustust *tasutakse* mitmeti:

- rahas maksmisega;
- muude varade üleandmisega;
- teenuste osutamisega;
- mingi kohustuse asendamisel teisega;
- kohustuse ümberarvestamisega osa- või aktsiakapitali *[Äriseadustik, § 194–1, § 346]*.

Uute aktsiate eest tasumisel võib üldkoosoleku otsusel *tasaarvestada* aktsionäri või muu aktsiat märkida sooviva isiku *nõude aktsiaseltsi vastu*, kui see ei kahjusta aktsiaseltsi ega tema võlausaldajate huve. Nõuet tuleb hinnata nagu mitterahalist sissemakset *[Äriseadustik, § 346]*.

Kohustus näidatakse bilansis siis, kui on tõenäoline, et olemasoleva kohustuse täitmise tulemuseks on majanduslikke hüvesid sisaldavate ressursside väljaminek ning kohustuste summa suurust saab usaldusväärselt mõõta. Samas näiteks kohustus maksta tellitud, kuid veel kättesaamata kauba eest bilansis harilikult kohustusena ei näidata, kuna see on tavaliselt mõlema osapoole võrdselt täitmata lepinguline kohustus.

4.2.3. Omakapital

Jaotises 4.2 esitatud omakapitali mõiste määratluses on ta esitatud *jääkväärtusena*, kusjuures juriidilise isiku algne omakapitali väärtus võrdub omanike poolt sellesse ettevõttesse investeeritud kapitaliga.

Bilansis näidatakse omakapital allklassidena vastavalt *õiguslike* piirangute järgi omakapitali jaotamisel. Nii näiteks on aktsiaseltsis kasutatav bilansiskeem raamatupidamise seaduse lisas 1 esitatud järgmiselt (sulgudes on esitatud mõningad olulisemad viited kehtivatele õigusaktidele):

- aktsiakapital nimiväärtuses *[Äriseadustik, §§ 222, 342, 350, 352]*;
- aazio (üle/alla nimiväärtuse) *[Äriseadustik, § 225];*
- annetatud kapital (*oli* riiklike ettevõtete üleminekuperioodi kirje);
- ümberhindluse reserv *[Raamatupidamise seadus, § 31];*
- reservid *[Äriseadustik, §§ 336, 337];*
- eelmiste perioodide jaotamata kasum/kahjum *[Äriseadustik, § 350];*
- aruandeaasta kasum/kahjum *[Äriseadustik, §§ 332, 350];*
- oma aktsiad (miinus) *[Äriseadustik, §§ 283, 284]*.

Taoline rühmitamine on asjakohane finantsaruannete kasutajatele ettevõtte omakapitali õiguslike piirangute seisukohalt. Seega omakapital bilansis on:

- esitatud *jääkväärtusena* (ettevõtte vara, millest on maha arvatud tema kohustused);
- liigendatud *õiguslike piirangute* järgi omakapitali jaotamisel (vastavalt Äriseadustikule).

Loetelus aktsia- või omakapital nimivärtuses, aazio (üle/alla nimiväärtuse), annetatud kapital, ümberhindluse reserv ja reservkapital esindavad *seotud omakapitali* kirjeid ja ülejäänud – eelmiste aastate jaotamata kasum/kahjum, aruandeaasta kasum/kahjum ja omaaksiad (miinus) – *vaba omakapitali* kirjeid.

Selline rühmitamine on asjakohane finantsaruannete kasutajate vajaduste seisukohalt majanduslike otsuste tegemisel. Omakapitali summa bilansis sõltub varade ja kohustuste hindamise viisist. Ettevõtte omakapitali kogusumma vastab tavaliselt vaid juhuslikult ettevõtte aktsiate turuväärtusele või summale, mida võib saada omavahendite osakaupa või kogu ettevõtte realiseerimisest.

Varade ja kohustuste *ümberhindamine* või ümberkirjendamine toob kaasa omakapitali suurenemise või vähenemise. Need kirjed näidatakse omakapitalis kui kapitali säilitamise või ümberhindamise reservid.

Finantsaruannete koostamisel enamik ettevõtetest kasutab kapitali rahalist kontseptsiooni, s.o näidatakse äriühingusse investeeritud rahasummat või investeeritud ostujõudu. *Rahalise kontseptsiooni* alusel on kapital samatähenduslik ettevõtte netovaradega või omakapitaliga. Leiab kasutamist ka kapitali *füüsiline kontseptsioon*, näiteks tegevusvõime, mille alusel vaadeldakse kapitali kui ettevõtte tootmismahtu, mis põhineb näiteks päeva jooksul valmistatud tooteühikutel. Vastava kontseptsiooni valiku tegemisel tuleb arvestada kasutajate vajadusi. Kapitali rahalist kontseptsiooni kasutatakse siis, kui finantsaruannete kasutajate jaoks omab eelkõige tähtsust esialgu investeeritud kapitali säilitamise nõue või investeeritud kapitali ostujõud. Kui kasutajate huviorbiidis on aga tootmisvõime, siis kasutatakse kapitali füüsilist kontseptsiooni (vt jaotis 3.6).

4.3. Bilansimuutused

Ettevõttes toimub pidevalt majandustegevus, mis koosneb paljudest üksikutest majandustehingutest. Pärast igat majandustehingut toimuvad bilansis muutused, milliseid võib kõiki taandada alljärgnevateks võimalusteks.

Pärast iga majandustehingut bilansivõrrand

$$\mathbf{V = K + O}$$

jääb alati kehtima. Kehtib *üheksa bilansimuutuste* võimalust, mis on alljärgnevalt esitatud bilansimuutuste valemitega ja ilmestatud näidetega, kusjuures muutuse summa on tähistatud (Δ).

1. *Üks varakirje suureneb ja teine varakirje väheneb, bilansi üldsumma ei muutu:*

$$\mathbf{V + (\Delta - \Delta) = K + O}$$

Näide. Ettevõte ostab (sula)raha eest kantseleitarbeid.

2. *Üks varakirje suureneb ja üks kohustuste kirje suureneb, bilansi üldsumma suureneb:*

$$\mathbf{V + \Delta = K + \Delta + O}$$

Näide. Ettevõte saab teiselt ettevõttelt (hankijalt) materjali, kusjuures hankija arve on tasumata.

3. *Üks varakirje suureneb ja üks omakapitali kirje suureneb, bilansi üldsumma suureneb:*

$$\mathbf{V + \Delta = K + O + \Delta}$$

Näide. Aktsionär tasub märgitud aktsiate eest.

4. *Üks varakirje väheneb ja üks kohustuste kirje väheneb, bilansi üldsumma väheneb:*

$$\mathbf{V - \Delta = K - \Delta + O}$$

Näide. Ettevõte tasub hankija poolt esitatud arve.

5. *Üks varakirje väheneb ja üks omakapitali kirje väheneb, bilansi üldsumma väheneb:*

$$\mathbf{V - \Delta = K + O - \Delta}$$

Näide. Aktsiaselts ostab tagasi omaaktsiaid.

6. *Üks kohustuste kirje suureneb ja teine kohustuste kirje väheneb, bilansi üldsumma ei muutu:*

$$V = K + \Delta - \Delta + O$$

Näide. Pikaajaliste laenude üleviimine lühiajalisteks.

7. *Üks kohustuste kirje suureneb ja üks omakapitali kirje väheneb, bilansi üldsumma ei muutu:*

$$V = K + \Delta + O - \Delta$$

Näide. Osaniku osa üleviimine tagatiseta võlakohustuseks tema lahkumisel äriühingust.

8. *Üks kohustuste kirje väheneb ja üks omakapitali kirje suureneb, bilansi üldsumma ei muutu:*

$$V = K - \Delta + O + \Delta$$

Näide. Uute aktsiate eest tasumisel tasaarvestatakse aktsionäri nõuet aktsiaseltsi vastu.

9. *Üks omakapitali kirje suureneb ja teine omakapitali kirje väheneb, bilansi üldsumma ei muutu:*

$$V = K + O + (\Delta - \Delta)$$

Näide. Aktsiakapitali suurendamine reservkapitali arvel.

4.4. Kasumiaruande finantselemendid

Kasum või kahjum on ettevõtte äritegevuse summaarsete tulude ja kulude vahe mingi ajaperioodi (kuu, kvartal, aasta) kohta. Kasumi ja kahjumi mõju ning tema suhet bilansivormiga ilmestab alljärgnev näide.

Näide

Ettevõtja müüs 19. märtsil 20x2. a. kaupu 26 000 krooni eest, mille soetamismaksumus oli 18 000 krooni. Eesmärgiks on kindlaks määrata selle majandustehingu mõju. Majandustehingu järgi varad suurenesid 8 000 krooni võrra, sest *raha* suurenes

18 000 krooni ja *varud* vähenesid 18 000 krooni võrra. Varade suurenemise „allikaks" on omanik. Müügitehingu tulemuseks on *kasum*, mida omanik võib (kuid ei pea) äritegevusest välja võtta.

Et paremini mõista esitatud majandustehingut, on otstarbekas jaotada see kaheks:

V	= K +	O
+ 26 000 kr (raha)		+ 26 000 kr (müügitulu)

V	= K +	O
– 18 000 kr (varud)		– 18 000 kr (müüdud kaupade kulu)

Seega on 26 000 krooni kauba müügist saadud sissetulekud (tulu) ja 18 000 krooni müüdud kauba, mida kasutati tulu teenimiseks, soetusmaksumus ehk väljaminekud (kulu). Tulu ja kulu on omakapitaliga vahetult seotud mõisted, seetõttu on arvestuses neid mõisteid otstarbekas eristada ja hoida lahus omaniku kapitalist (osakapitalist, aktsiakapitalist).

EV raamatupidamise seaduse § 3 järgi on:

tulu – aruandeperioodi sissetulekud, mille tekkimisega kaasnevad varade suurenemine või kohustuste vähenemine ning

kulu – tulu tekkimiseks vajalikud väljaminekud aruandeperioodi jooksul, millega kaasneb varade vähenemine või kohustuste suurenemine.

Tegevustulemuste ja teiste näitajate (näiteks investeeringute tasuvus, tulu aktsia kohta jms) hindamise alusena kasutatakse kasumi mõistet. Rahvusvahelistes arvestusstandardites on tulude ja kulude määratlused esitatud täpsemalt ning järgmiselt.

> *Tulud* on arvestusperioodi jooksul toimuvad majanduslike hüvede kasvud varade sissetulekust või suurenemisest, või kohustuste vähenemisest tulenevad omakapitali suurenemised, arvestamata omakapitalis osalejate poolt tehtud sissemakseid.
> *Kulud* on on arvestusperioodi jooksul toimuvad majanduslike hüvede vähenemised varade väljaminekust või ärakasutamisest, või kohustuste tekkimisest tulenevad omakapitali vähenemised, arvestamata väljamak-

seid omakapitalis osalejatele *[IAS, Framework for Preparation and Presentation of Financial Statement, §70]*.

4.4.1. Tulu

Finantsaruannete eesmärk on muuta informatsioon kasulikuks investeerijatele, kes prognoosivad ettevõtte majandustegevuse tulemuslikkust. Olles investeerijatele otsuste tegemisel esmaseks infoallikaks, on tulu (kasumi) dokumentaalse arvestamise vajadus ennast igati õigustanud, kusjuures *tulu*:

- leiab kasutamist ühe peamise *maksubaasi näitajana*;
- näitajat kasutatakse avalikustatud finantsaruannetes äriühingu tegevuse *efektiivsuse* mõõdupuuna;
- kasutatakse saadaolevate *dividendide* jagamise *kriteeriumina*;
- kasutatakse maksude reguleerimisega tegelevate riigi- ja omavalitsusasutuste poolt maksude ja *maksumäärade väljatöötamisel* ja põhjendamisel, kuna seda näitajat loetakse enam õigeks ja põhjendatuks;
- näitaja leiab kasutamist orientiirina ettevõtte *äritegevuse juhtimisel*;
- mõistet kasutatakse *mitmeti* (näiteks füüsilise isiku, ettevõtte või riigi tulu) jne.

Tulu tekib ettevõtte igapäevase majandustegevuse käigus ja selle moodustavad mitmed tehingud erinevate asjadega, näiteks kaupade müük, tasud, intressid, dividendid, rent, honorarid jpm. Tulu määratlus sisaldab nii sissetulekut kui ka kasu. Viimane ei erine oma iseloomult sissetulekust ja ta tähendab majanduslike hüvede kasvu. *Kasu* tekib näiteks pikaajaliste aktivate müümisel. Samas tulu määratlus sisaldab ka *realiseerimata kasusid*, näiteks tulu juurdekasv likviidsete väärtpaberite ümberhindamisest. Kasud esitatakse tihti ilma vastavaid kulusid lahutamata, näiteks intressitulud väljaantud pikaajalistelt laenudelt, dividenditulu portfelliinvesteeringutelt jne.

Tulu võib anda ja suurendada mitmesuguseid varasid, näiteks raha, saadaolevad ehk laekumata summad ning müüdud kaupade või teenuste eest vastu saadud kaubad ja teenused jne. Tulu võib tekkida ka võlgade tasumisest, näiteks võib ettevõte pakkuda laenuandjale kaupa või teenuseid laenu eest tasumiseks.

> Aruandeperioodi tulude hulka kuuluvad perioodi jooksul realiseeritud kaupade ja teenuste netokäive, kasum valuutakursi muudatustest, kasum finantsinvesteeringute müügist, kasum põhivara müügist, aruandeperioodil arvestatud intressid (sealhulgas intressid kapitalirendilt), väljakuulutatud dividendid ja muud tulud *[Raamatupidamise seadus, § 36]*.

Tulu mõiste on üpris laialivalguv ja seda eriti definitsioonides, mida kasutatakse mitmesuguste omavahel tihedalt seotud majandus- ja arvestusdistsipliinide poolt, ehkki kõikide nende distsipliinide uurimisobjektiks on ettevõtete majandustegevus. Probleem seisneb tulu *ajastamises* ja *mõõtmises*, kusjuures vaidlusküsimuseks on bilansi ja kasumiaruande tähtsus tulu määramisel. Bilansilis(t)e näitaja(te) eelistamisel nähakse tulu omakapitali kasvuna teatud aruandeperioodil. See on nn *majanduslik* lähenemine. Kui läheneda kasumiaruande seisukohalt, siis on tulu teatud perioodi tegevustulemus, s.o majandustegevuse tulemusena laekunud summa, millest lahutatakse kulud ja kaod (kahjumid), kusjuures tulude ülejääk moodustab kasumi. Tulu näidatakse kasumiaruandes siis, kui ta on *usaldusväärselt* mõõdetav ja ta on teenitud.

Arvestusalases kirjanduses tekitab poleemikat terminite „tunnustamine" (*recognition*) ja „realiseerimine" (*realization*) täpne tähendus. Tunnustamine on tehingu või sündmuse formaalse registreerimise protsess, kuid realiseerimine on mitterahaliste vahendite või õiguste rahaks ümbervahetamise protsess. Tulu tunnustamise sobiv ajastamine tekitab samuti probleeme. Finantsarvestuses kasutatava meetodi kritiseerijad eelistavad reaaltulu majanduslikku mõistet, millega tulu teenitakse jätkuvalt. Arvestuses ei ole praktiline registreerida tulusid jätkuvuse alusel, vaid tuleb valida tulude tekkimise registreerimiseks sobiv *ajahetk*.

Realiseerimise mõiste sisaldab kolme olulist kriteeriumi:

- tulu peab olema *mõõdetav*;
- mõõtmine on tõestatud *turutehinguga* ja
- on toimunud *kriitiline* ehk olulise tähtsusega *sündmus*.

Kriitilise sündmuse kontrollimine ja tehingu olemus annab tulu tunnustamise, mis hindab müügitulu ja müügile tehtud kulutuste (väljaminekute) vahe. Realiseerimise põhimõtte kasutamise tulemuseks on tavaliselt see, et tulu tunnustatakse *müügimomendil*, kusjuures tunnustamishetke võib nihutada kas ettepoole või edasi olenevalt tehingu olemuse spetsiifilisusest. Selline müügihetkest kõrvalekaldumine on tingitud tehingu kindluse muutuvast tasemest. Kui realiseerimisega on seotud kõrge kindluse tase, siis tulu tunnustamine võib eelneda müügihetkele ja vastupidi, suurema ebakindluse korral võib tulu tunnustamine lükkuda edasi.

Ettevõte teenib teoreetiliselt tulu kauba kogu tootmis- ja müügiprotsessi jooksul, alates tellimuse saamisest, materjali ostmisest jne, ning lõpetades ostjale toote või teenuse üleandmisega. Kogu tellimuse täpset summat (ettevõtte kogutulu) kindlalt tootelt ei ole siiski enne võimalik usaldusväärselt hinnata, kuni kõik selle kauba valmistamiseks ja müümiseks vajalikud ringlusprotsessi etapid on läbitud. Alles siis tekib tootjal (müüjal) õigus küsida ostjalt raha. Kauba ostjale üleandmise momendil esitatakse talle arve ja toimub tulu arvestamine ehk realiseerimine. Juhul kui ostja maksab tellimuse eest ette, ei ole müüja ettevõte veel tulu teeninud ning seetõttu ei või ostja poolset ettemakset lugeda tootja realiseeritud tuluks.

Alljärgnevalt on esitatud mõned näited erinevatest müügiolukordadest, et õieti määrata realiseerimise momenti (vt ka *Müügitulu määramine realiseerimise printsiibi alusel.* EV Raamatupidamise Toimkonna protokolliline otsus nr. 10–2, RTL 1995, 54, lk 1859).

- kui kaubad jäävad müüja juurde vastutavale hoiule ostja soovil, siis on realiseerimise momendiks arve esitamise kuupäev ning see ei sõltu kauba tegelikust väljastamise ajast;
- kui on ette nähtud müüdava objekti paigaldus ja ülevaatus, siis on realiseerimise momendiks hetk, millal need toimingud on lõpetatud.

Enne nimetatud toiminguid peab ostja aga olema kauba kindlasti aktsepteerinud. Kui paigaldus ei moodusta olulist osa lepingust, kajastatakse müügitulu kauba omandiõiguse ülemineku momendil;

- kui kaup lähetatakse tingimusel „FOB shipping point", peetakse realiseerimise momendiks lähetamise momenti, kui aga tingimusel „FOB destination", siis kauba sihtkohta saabumise momenti;
- kui tingimuseks on, et kaup antakse üle ostjale pärast ositimaksete kogusumma laekumist ostjalt, on realiseerimise momendiks kauba väljastamise kuupäev. See on väga levinud müügitingimus, eriti juhul, kui müüja ei tunne ostjat ja nõuab temalt näiteks 50%-list ettemaksu nädal enne kauba väljastamist ning ülejäänud 50% kogusummast vahetult enne toote tegelikku kätteandmist;
- kui toimub järelmaksuga müük, siis on realiseerimise momendiks müügilepingu jõustumise kuupäev, kusjuures saadavat intressi ei peeta müügituluks, vaid näidatakse kasumiaruandes finantstuluna vastavalt laekumata summa saldo proportsioonile. Selline nõue kehtib ka kapitalirenti kasutavatele tootjatele/vahendajatele;
- kui on tegemist ajakirjanduse tellimisrahadega, siis jaotatakse laekunud summad eri perioodidele lineaarselt, või jaotatult tegeliku väljastusmahu osatähtsuse järgi, kui eri perioodide käibed üksteisest oluliselt erinevad;
- kui tulevastel perioodidel läbiviidavad hooldamisteenused on lülitatud toote müügihinda (nt raamatupidamistarkvara korral) ning nimetatud teenuste müügihinna saab kauba enda müügihinnast objektiivselt lahutada, tuleb need summad, mis on kunagi tulevikus osutatavate teenuste eest juba laekunud, arvele võtta kohustusena (ostjate ettemaksud) ning müügitulu kajastada alles teenuse tegelikul osutamisel;
- kui on tegemist õppemaksudega, saab müügitulu kajastada sellel õppesemestril, mille eest tasuti jms.

Kui müüja (tootja) ja ostja (tellija) vahel on sõlmitud pikaajalised töövõtulepingud (näiteks teede, tammide, sildade, suurte büroohoonete, hotellide jts ehitus), mille täitmise tähtajad võivad ulatuda üle mitme arvestusperioodi, siis lepingutega määratakse kindlaks tasumise tähtajad ja tingimused.

Tulu fikseerimiseks pikaajaliste ehitusprojektide puhul kasutatakse kahte erinevat meetodit: lõpetatud lepingujärgse töö meetod ja valmidusastme protsendi meetod. Esimese meetodi puhul näidatakse arvestuses kogu tulu perioodil, millal konkreetne ehitus on täielikult valmis ning poolte

poolt kirjutatakse alla tööde lõpetamisakt. Seda isegi juhul, kui ehitus valmib ajaliselt mitme aasta jooksul. Seega käsitletakse *lõpetatud lepingujärgse töö meetodil* ehitust kui tavalist müügitehingut, näidates kogu saadud tulu tegelikul müügimomendil, milleks on lõpetamisakti allkirjastamine. Teine võimalus tulude fikseerimiseks on *valmidusastme protsendi meetod*. Selle meetodi kohaselt näidatakse tulud ehitaja arvestuses pikaajalise ehituse hinnangulise valmidusastme järgselt. Viimast mõõdetakse tegelikult projektile perioodi jooksul tehtud kulude ning plaaniliselt ehituse valmimiseks ettenähtud kogukulude võrdluse teel. Valmidusastme protsendi meetodit saab rakendada siis, kui on võimalik usaldusväärselt välja selgitada nii tekkinud kui ka plaaniliste kulude prognoosid *[vt ka IAS 11 – Construction Contracts]*.

Mingi majandusüksuse seisukohalt oleks tulukontseptsiooni kasutades otstarbekas mõõta netoaktivate väärtust (varad miinus kohustused) aruandeperioodi alguses ja lõpus, jättes arvestamata tehingud omakapitaliga ning dividendidega. Tulu ettevõtte äritegevusest on sisuliselt muutus netoaktivates ajaperioodi jooksul. See kapitali määramise meetod väljendab *kapitali säilitamise* kontseptsiooni, mida kasutatakse ökonomistide ja raamatupidajate poolt ning mis sätestab, et tulu ei peaks tunnustama enne, kui kapital on säilitatud ja kulud hüvitatud.

Äritegevuse tulu aruannetes kajastamine eeldab, et kõiki tulu ja kulu osasid on võimalik mõõta ja hinnata. Mõõtmise üks nõuetest on, et objekti või sündmust peab saama kirjendada või kategoriseerida vastavalt mõnedele omadustele. Mõõtmine on kindlate reeglite järgne arvandmete määramine objektidele või sündmustele. See on samas ka võrdlusprotsess, et hankida täpsemat informatsiooni, et otsustusprotsessis eristada ühte alternatiivi teisest.

4.4.2. Kulud

Kasumiaruandes näidatakse kulud siis, kui usaldusväärselt on võimalik mõõta varade vähenemisega või kohustuste suurenemisega seonduv tulevaste majanduslike hüvede vähenemine. See tähendab kulude näitamist üheaegselt kohustuste suurenemisega

(näiteks puhkusetasudest tulenevad kohustused) või varade vähenemisega (näiteks põhivarade amortisatsioon).

> Aruandeperioodi kulude hulka kuuluvad perioodi jooksul realiseeritud kaupade ja teenustega seotud väljaminekud, käibe- ja põhivara allahindlus, põhivara kulum, valuutakursi muudatustest tingitud kahjum, kahjum põhivara müügist, aruandeperioodi intressid, viivised ja muud kulud *[Raamatupidamise seadus, § 37]*.
> Materiaalselt fikseeritavaid teadaolevaid ja potentsiaalseid kohustusi, kulusid ja kahjumit, sealhulgas järgmisse majandusaastasse üleminev puhkusereservi jääk, võetakse bilansis arvele ja kajastatakse kuludes *[Raamatupidamise seadus, § 35, lg 2]*.

Kulud näidatakse kasumiaruandes tehtud kulutuste ja nende kulutuste pealt teenitud tulude kokkukuuluvuse seisukohalt. Seda protsessi nimetatakse kulude *vastandamiseks* ehk sobitamiseks tuludega, mis võimaldab samaaegselt või kombineeritult näidata tulusid ja kulusid (vt ka tulude ja kulude vastavuse printsiipi jaotises 3.3.2.4 ja kehtivaid kasumiaruande skeeme lisas 2).

Tulude ja kulude sobitamise protsessis tuleb erilist tähelepanu pöörata nendele majanduslike hüvede tekkimise tehingutele, mis on seotud mitmete arvestusperioodidega. Sellisel juhul on tulu kaudselt või üldjoontes kindlaks määratav ning kulud näidatakse kasumiaruandes süstemaatiliste ja ratsionaalsete hajalipaigutamise protseduuride alusel, näiteks materiaalse ja immateriaalse põhivara amortisatsioon või kulum, mis viitavad kulule. Üldjuhul kulud näidatakse kasumiaruandes koheselt. Kulu näidatakse kasumiaruandes ka juhul, kui kohustus on tekkinud ilma vara näitamiseta (näiteks toote garantiikohustus).

> Raamatupidamiskohustuslane kehtestab oma raamatupidamise sise-eeskirjades põhivara liikide amortisatsiooniperioodi (kuludesse kandmise ajavahemiku) ja arvestusmeetodi, võttes arvesse nende põhivarade kasulikku tööiga. Kasulik tööiga on ajavahemik, mille jooksul materiaalset põhivara on majanduslikult otstarbekas kasutada *[Raamatupidamise seadus; § 30, lg 1]*.
> Materiaalse põhivara … allahindlussumma näidatakse aastaaruandes kuluna *[Raamatupidamise seadus, § 31, lg 1]*.
>
> (1) Käibevara … soetusmaksumuse ja neto realiseerimismaksumuse vahe kantakse aruandeaasta kuludesse.
> (2) … Ostjatelt laekumata arved, mille laekumine on ebatõenäoline, tuleb kanda kuludesse.

(6) Turustuskulud, halduskulud, arengu- ja uurimiskulud ning laenuintress on perioodikulud, mida kajastatakse otseselt kasumiaruandes…
(7) Realiseeritud toodangu tootmisomahinna kalkuleerimiseks tuleb kulud jaotada kalkulatsiooniperioodide vahel selliselt, et antud perioodil realiseeritud toodangu kuludesse lülitatakse ainult selle toodangu valmistamisega seotud kulud *[Raamatupidamise seadus, § 34]*.

Nende definitsioonidega on määratud mõistete põhilised tunnused, kuid on täpsustamata kriteeriumid, mille alusel neid kasumiaruandes näidatakse. Majanduslike otsuste tegemisel vajaliku informatsiooni avaldamiseks võib tulusid ja kulusid esitada kasumiaruandes mitmeti. Nii näiteks eristatakse ettevõtte tavalise tegevuse käigus tekkivad tulud ja kulud muudest tuludest ja kuludest. Sellise eristamise aluseks on tulu või kulu allika asjakohasus ettevõtte võime hindamisel tekitada tulevikus raha või selle ekvivalente. Nii näiteks pikaajaliste investeeringute müük ei esine tavaliselt igapäevase tehinguna. Seetõttu tuleb arvestada ettevõtte olemust ja tegevuse iseloomu. Nii võivad ühe ettevõtte tavalisest tegevusest tulenevad tehingud olla teises ettevõttes erakorralised.

Tulude ja kulude kirjete eristamine ja nende mitmel viisil omavaheline vastandamine võimaldab ettevõtte tulemuslikkust väljendada mitmel viisil. Näiteks raamatupidamise seaduses toodud kasumiaruande põhiskeemis on esitatud sellised mõisted nagu ärikasum (-kahjum), kasum (-kahjum) enne tulumaksustamist ja puhaskasum või kahjum).

4.5. Laiendatud bilansivõrrand

Alljärgnevalt püüame lahti mõtestada omakapitali olemust laiendatud bilansivõrrandi abil. Selleks tähistame täiendavad mõisted järgmiselt:

T – tulud;
U – kulud (väljaminekud);
A – kasum, kusjuures kasum võrdub tulud miinus kulud;
H – kahjum, kusjuures kahjum võrdub kulud miinus tulud;
O′ – omakapital aruandeperioodi (aasta) algul.

Arvestusperioodiks on näiteks aasta. Aasta algul kehtiv bilansivõrrand on järgmine:

$$V = K + O'$$

Eesmärgiks on analüüsida omakapitalis toimuvaid muudatusi, sest üldjuhul omakapital kasvab ettevõtte äritegevuse käigus. Sümbolit **O′** kasutame omakapitali tähistamiseks aasta alguse seisuga.

4.5.1. Äritegevuse tulemuseks on kasum

Eduka äritegevuse tulemuseks on teatavasti kasum. Kasum tekib ettevõtte äritegevuses netovarade (varad miinus kohustused) suurenemise tulemusel. Omakapitali suurenenud väärtus kuulub omanikule, teiste sõnadega, omaniku nõue äriühingu vastu kasvab, kusjuures omakapital kasvab samas summas nagu netovara. Seega aruandeperioodil:

$$V = K + (O' + A)$$

kusjuures kasum (**A**) liidetakse omakapitalile juurde. Kasum võrdub tulud miinus kulud:

$$A = T - U$$

Asendamisel saame:

$$V = K + O' + (T - U)$$

Võrrandi algebraline korrastamine annab tulemuseks:

$$V + U = K + O' + T$$

Seda võrrandit nimetatakse *laiendatud bilansivõrrandiks*. Viimasest tuleneb, et varad, mida ettevõte omab ja väljaminekud, mida iga äriühingu juhatus meelsamini väldiks, on mõlemad võrrandi vasakul poolel. Võrrandi paremal poolel aga näidatakse tulu, mida äriühing soovib enam teenida ja omakapital, mida soovitakse suurendada, koos kohustustega, kusjuures viimaseid meelsamini samuti püütakse eirata või vähendada. Varad ja kulud on mõlemad

sisuliselt minevikus tehtud väljaminekud ning kohustused, omakapital ja tulud on tehtud väljaminekute (kulutuste) allikad. Lihtsamalt ja otsesemalt võib seda väljendada järgmiselt: omakapital, kohustused ja tulud maksavad kinni ettevõtte varad ja kulud.

4.5.2. Äritegevuse tulemuseks on kahjum

Kui äriühing töötab kahjumiga, siis laiendatud bilansivõrrandi arvestuskäik on järgmine.

Kahjum (**H**) teatavasti tekib siis, kui kulud ületavad tulusid:

$$H = U - T$$

Kahjum omakorda vähendab omakapitali, seega:

$$V = K + (O' - H)$$

Asendades bilansivõrrandis kahjumi (**H**) tähistusega (**U – T**), saame:

$$V = K + O' - (U - T)$$

Võrrandi korrastamise tulemusena:

$$V = K + O' - U + T$$

ehk

$$V + U = K + O' + T$$

Järelikult saadud võrrand on identne ülalesitatud kasumiga töötava ettevõtte laiendatud bilansivõrrandiga.

5. KONTOD JA KAHEKORDNE KIRJENDAMINE

5.1. Bilansivõrrand *versus* deebet ja kreedit

Jaotises 4.5 esitatud laiendatud bilansivõrrand on tugipunktiks kahekordsele kirjendamisele, mis omakorda moodustab metoodilise aluse majandustehingute näitamiseks raamatupidamisarvestuses. Selline baas kehtib ka arvestuse komputeriseerimisel, s.o informatsiooni elektroonilisel töötlemisel. Arvestuses tuleb alati lähtuda tõigast, et iga majandustehing omab kahte aspekti. Näiteks kui ettevõte ostab raha eest masina, siis ei tule mõelda, et bilansikirje „raha" muundus bilansikirjeks „masinad", vaid pigem nii, et samaaegselt kirje „raha" vähenes ja kirje „masinad" suurenes. Selline lähtenurk tagab võimaluse lihtsal viisil omistada võrrandi kahele poolele kindlad nimetused ja mooduse, kuidas iga konkreetne majandustehing mõjutab bilnsivõrrandit.

Järelikult on kahekordne kirjendamine *kokkuleppeline* arvestusmetoodiline võte, mille järgi raamatupidamisarvestuses iga majandustehing üheaegselt näidatakse nii debiteeritava(te)l (lad *debet* „ta võlgneb") kui ka krediteeritava(te)l (lad *credit* „ta usaldab") kirje(te)l.

Tulles tagasi laiendatud bilansivõrrandi

$$V + U = K + O' + T$$

juurde, tavapäraselt öeldakse, et vasakpoolseid kirjeid (üksikasju) debiteeritakse ja parempoolseid – krediteeritakse. Sellest tuleneb, et iga majandustehingu mõju, mis *suurendab vasakut poolt*, nimetatakse *deebetiks* ja iga majandustehingu mõju, mis *suurendab paremat poolt*, nimetatakse *kreeditiks*. Järelikult vastupidine tuleneb samast loogikast: iga majandustehingu mõju, mis *vähendab*

vasakut poolt, nimetatakse *kreeditiks* ja iga majandustehingu mõju, mis *vähendab paremat poolt*, nimetatakse *deebetiks*. Seega iga majandustehing omab kahesugust mõju tänu oma kahekordsusele (vt ka jaotist 4.3). Piltlikult võime seda toodud reeglistikku esitada järgmiselt (vt joonis 5.1):

+ *Deebet*		+ *Kreedit*
V + U	=	**K + O′ + T**
– *Kreedit*		– *Deebet*

Joonis 5.1. Bilansivõrrandi deebeti ja kreediti reeglistiku põhimõtteskeem.

Põhimõtteskeemist tuleneb, et:

- *deebetid suurenevad võrrandi vasakul poolel või vähenevad võrrandi paremal poolel* ning
- *kreeditid suurenevad võrrandi paremal poolel või vähenevad võrrandi vasakul poolel.*

Seega *deebet* on majandustehingu aspekt, millega on kaasatud:

- varade suurenemine, või
- kohustuste vähenemine, või
- omaniku või omanike aktsia(osa)kapitali vähenemine (näiteks äriühing ostab tagasi oma aktsiaid (osasid), või
- kulude suurenemine (kasumi vähenemine), või
- tulude vähenemine (kasumi vähenemine),

ja *kreedit* on majandustehingu aspekt, millega kaasatud:

- varade vähenemine, või
- kohustuste suurenemine, või
- omaniku või omanike aktsia(osa)kapitali suurenemine (näiteks äriühing emiteerib uusi aktsiaid (osasid), või
- kulude vähenemine (kasumi suurenemine), või
- tulude suurenemine (kasumi suurenemine).

Lühidalt võib nimetatud seosed väljendada alljärgneval kujul.

Finantselement	Deebet	Kreedit
Vara	+	–
Kohustused	–	+
Omakapital	–	+
Tulu	–	+
Kulud	+	–

5.2. Kontod

Eelmises peatükis esitatud bilansivõrrandi muutused näitavad toimunud majandustehingute tulemuste *bilansilist üldistust* ehk ettevõtte varade, kohustuste ja omakapitali seisukorra peegeldust. Jaotises 5.1 käsitleti deebeti ja kreediti mõisteid ning näidati iga *majandustehingu mõju* deebetile ja kreeditile. Need põhimõtted on raamatupidamisarvestuses (täpsemalt finantsarvestuses) aluseks majandustehingute jooksvaks arvestamiseks nn pearaamatu *kontodel*, kuna praktikas ei ole arvestustehniliselt otstarbekas pärast iga majandustehingut koostada uut bilanssi, sest igapäevane äritegevus koosneb kümnetest ja sadadest tehingutest. Seega võimalik lahendus peitub kõikide majandustehingute klassifitseerimises vastavatesse rühmadesse, kusjuures nendes eraldiseisvates rühmades talletub vajalik informatsioon. Need rühmad moodustavadki mõiste „kontod".

Konto (it. *conto*) tähendab „arvet". Igale bilansi- ja kasumiaruande kirjele avatakse konto ja jooksvat arvestust peetakse taolistel üksikarvetel. See võimaldab majandustegevusest tulenevaid tehinguid jooksvalt näidata väljaspool bilanssi. Bilanssi võib koostada harvemini, kord aastas, kvartalis või kuus, ehkki praegusel ajal ettevõtete praktikas käibivad arvutiprogrammid võimaldavad bilanssi koostada igal soovitaval ajamomendil.

Konto võib kirjapildis välja näha mitmeti. Näiteks konto *Kassa* tabelivorm ehk abiraamatu väljavõte võiks olla järgmine (vt tabel 5.1):

Tabel 5.1

Konto *Kassa* põhimõtteline tabelivorm

Kuupäev	Tehingu sisu	Summa
2.1.20x2. a.	Algsaldo	*25 000*
3.1.	Klientide (ostjate) sissemaksed	+4 000
		29 000
6.1.	Kauba eest tasumine	–3 500
		25 500
6.1.	Rendisumma laekumine	+5 500
		31 000
7.1.	Palga maksmine	–6 000
		25 000
	Jne	

Majandustehinguid on taoliselt näidatud nii minevikus kui ka käesoleval ajal. Sellist arvestusvormi nimetatakse reskontroks (it. *riscontro*), kusjuures konto saldo esitatakse alati iga majandustehingu järel. See aga nõuab täiendavaid ja liigseid arvutusi.

Konto võimaldab kahepoolselt näidata kokkukuuluvaid arvestustehingud (ilma pluss- ja miinusmärgita). Kontol on kuupäeva ja teksti veerg ning vähemalt kaks summaveergu. Kontomudeli lihtsustatud tabelivormi näites on nendeks veergudeks sissetulekud ja väljaminekud:

Kuupäev	Tekst	Sissetulek	Väljaminek

Alljärgnevalt on esitatud aktsiaseltsi „Sirel" kolmeveerulise pearaamatu kontotabeli näidis (tabel 5.2).

Tabel 5.2

Kolmeveerulise kontotabeli näidisvorm

Raha Kontokood **100**

Jk nr	Kuupäev	Seletus	Konto nr	Deebet	Kreedit	Saldo
1.	02.06.	Sissemakse aktsiakapitali	300	400 000		400 000
2.	10.06.	Inventari ost	132		94 000	306 000
3.	11.06.	Kauba ost	114		163 000	143 000
4.	14.06.	Laekus AS-lt Roos	102	72 000		215 000
5.	14.06.	Kantseleitarvete ost	527		420	214 580

Lihtsustame ülalesitatud tabelivorme. Kokkuleppeliselt ja otstarbekaks on osutunud (pearaamatu) kontosid esitada *T-kontodel*, mis on oma nime saanud T tähekujulisest vormist. Samas on see vorm kujunenud otstarbekaks viisiks õppida raamatupidamis- ehk finantsarvestust ning raamatupidajad ja audiitorid peaaegu alati kasutavad taolist väljendusvormi majandustehingutest tulenevate raamatupidamiskannete koostamisel ja tõlgendamisel. Taoline esitusviis võimaldab tehingute kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid näitajaid seostatult ning samas väga ülevaatlikult ja mõistetavalt näidata.

T-konto vormis võib tabelis 5.1 toodud tehinguid näidata järgmiselt:

Deebet	Kassa		*Kreedit*
2.1.20x1. Algsaldo	25 000	6.1. Kauba eest tasumine	3 500
3.1. Ostjate sissemaksed	4 000	7.1. Palga maksmine	6 000
6.1. Rendi laekumine	5 500		

Tekib õigustatud küsimus, miks konto *Kassa* algsaldo ja sissetulekud (sissemaksed, laekumised) on vasakul ja väljaminekud paremal pool. Selle põhjuseks on *üldine kokkulepe*, mille järgi

konto vasakut poolt nimetatakse deebetiks ja *paremat – kreeditiks* ning laiendatud bilansivõrrand (V + U = K + O′ + T). Viimase järgi näidatakse bilansis varad ja väljaminekud (aktiva) vasakul või esimese osana ning kohustused, omakapital ja tulud (passiva) – paremal poolel või teise osana. Üldjuhul (ka Eesti Vabariigis) bilanssi enam ei esitata kaheveerulise, vaid üheveerulise tabelina, kusjuures aktiva (vara) osa alati eelneb passiva (kohustused ja omakapital) osale. Seega bilansi aktivakirje(te) algsaldo(d) näidatakse konto(de) vasakul poolel ja bilansi passivakirje(te) algsaldo(d) näidatakse konto(de) paremal poolel.

Ülalesitatud kassakonto seisukohalt raha algsaldo asub seega konto vasakul poolel. Kõik sissetulekud suurendavad algsaldot ja seetõttu näidatakse nad algsaldoga samal poolel. Väljaminekud näidatakse paremal poolel, kuna nad vähendavad algsaldot. Kui soovitakse kindlaks määrata lõppsaldot, siis tuleb mõlemate poolte käibed kokku liita ja leida nende vahe.

Et varakirjete algsaldod näidatakse vasakul poolel (deebetis), siis tuleb kõik sissetulekud kanda samale poolele. Väljaminekud näidatakse paremal poolel (kreeditis). Kontode lõpetamisel (sulgemisel) tuuakse välja mõlema poole käibed. Varakontol on lõppsaldo siis, kui algsaldo ja sissetulekud on suuremad kui väljaminekud. Ei saa ju rohkem (sula)raha välja anda kui seda kassas on. Seega on alg- ja lõppsaldo alati konto vasakul poolel (deebetis). Seda kontotüüpi tänu tema seotusele bilansi aktiva- või varapoolega nimetatakse *aktiva(vara)kontoks*.

Passivakirjetele avatud kontodega on aga kõik vastupidi. Algsaldo kantakse konto paremale poolele (kreeditisse), sest ka bilansivõrrandis näidatakse seda paremal. Sissetulekud (suurenemised), mis suurendavad algsaldot, näidatakse seetõttu samuti paremal. Väljaminekud (vähenemised) näidatakse konto vasakul poolel (deebetis). Lõppsaldo arvutamisvalem on järgmine: lõppsaldo = algsaldo (kreeditis) + sissetulekud (suurenemised kreeditis) – väljaminekud (vähenemised deebetis). Saldo on konto vasakul poolel (kreeditis). Seda kontotüüpi nimetatakse *passivakontoks*. Joonisel 5.2 on esitatud kontode ülesehituse reeglistik finantselementide seisukohalt.

D *Varade kontod* K = D *Kohustuste kontod* K + D *Omakapitali kontod* K

Algsaldo* Sissetulek Lõppsaldo*	Väljaminek

Vähenemine	Algsaldo* Suurenemine Lõppsaldo*

Vähenemine	Algsaldo* Suurenemine Lõppsaldo*

Kulukontod

D *Omaniku väljavõtu konto* K

Suurenemine	Vähenemine

D *Tulukontod* K

Vähenemine	Suurenemine

* – reeglipärased jäägid

Joonis 5.2. T-kontode deebeti ja kreediti reeglistik

Kui majandustegevuse käigus soovitakse kasutada ka teisi kontosid, siis tuleb nad avada. Iga uue konto peab avama finantselementide liigenduste ja all-liigenduste, s.o bilansi- või kasumiaruande kirjete, seisukohalt.

Lisaks T-konto vormile võib konto kujutada endast tabelit, kaarti, lahtist lehte, raamatu lehekülge vms, kus on alati kindla tunnuse järgi rühmitatud informatsioon ettevõtte varadest, kohustustest, omakapitalist, tuludest ja kuludest, samuti kõikidest muutustest, mida põhjustavad majandustehingud nende finantselementidega. Kõikidel juhtudel tehakse kirjendeid kontodel eriveergudes, mida nimetatakse deebetiks ja kreeditiks. Olenevalt kindlaksmääratud vormist võivad mingi kindla konto deebet ja kreedit asetseda erinevalt: kõrvuti, tabeli lõpus, horisontaalselt või vertikaalselt, tabeli erinevatel osades või hoopiski kahes erinevas tabelis. Kuid alati säilib kirjendite *vastupidine* tähendus, mis on läbi kantud sama konto deebetist või kreeditist. Seega kontodel rühmitatakse majandustehingute arvnäitajad kindlaksmääratud kvalitatiivsete tunnuste järgi.

Raamatupidamisbilansist tulenevatel ehk *püsivatel* (permanentsetel) kontodel kirjendamise kohta kehtib *kolm* järgmist seadusepärasust.

1. Algsaldo kirjendatakse konto sellele poolele, kus on eelmise aruandeperioodi lõppsaldo: varakirjete summad – kontode deebetisse, kohustuste ja omakapitali kirjete summad – kontode kreeditisse.
2. Aruandeperioodi varade sissetulek või varade moodustamise allikate (kohustuste või omakapitali) suurenemine kantakse konto sellele poolele, kus on algsaldo; varade väljaminek või nende allikate vähenemine kantakse konto algsaldo vastaspoolele.
3. Konto lõppsaldo asub algsaldo poolel. Varakontodel tuletatakse lõppsaldo deebetalgsaldole deebetkäibe liitmise ja kreeditkäibe lahutamise teel, kohustuste ja omakapitali kontodel aga vastupidiselt: kreeditalgsaldole liidetakse kreeditkäive ja lahutatakse deebetkäive.

Kasumiaruandest tulenevatel ehk *ajutistel* tulu- ja kulukontodel üldjuhul puuduvad saldod, sest need kontod avatakse alati aruandeperioodi alguses ja suletakse aruandeperioodi lõppedes. Sellele osutab muuhulgas üks piiravatest arvestusprintsiipidest – perioodilisus (vt jaotis 3.3.1.3). Kulukirjetele avatud kontodel näidatakse väljaminekute suurenemine konto deebetpoolel, vähenemine ja konto sulgemine – konto kreeditpoolel. Tulukirjetele avatud kontodel on kõik vastupidi: tulude suurenemine näidatakse konto kreeditpoolel, vähenemine ja konto sulgemine – konto deebetpoolel.

Järelikult on konto arvestussüsteemi osis, kus jooksvalt näidatakse kõik kanded, mis on seotud majandustehingutega kaasatud finantselementide: varade, kohustuste, omakapitali, tulude ja kulude ning nende all-liigenduste (üksikasjade) kui klassifikatsioonitunnuste seisukohalt selliselt, et neid on võimalik kokku võtta (agregeerida ja summeerida) ning näidata enam suurdunumalt ja kokkuvõtlikumalt aruandeliste finantsnäitajatena.

5.3. Sünteetilised ja analüütilised kontod

Informatsioon ettevõttes toimunud majandustehingutest võib olla erineva üldistuse astmega. Bilansikirjetele avatud raamatupidamiskontod sisaldavad koondandmeid ettevõtte varade, kohustuste ja omakapitali liikumise kohta ning kasumiaruande kirjetele avatud kontod aga tulude ja kulude kohta. Olgu näiteks vaja teada tootmisettevõtte materjalide üldsummat bilansikuupäeva seisuga. Selleks vaadatakse konto *Materjalid* jääki rahalises väljenduses. Kui aga juhtkond soovib informatsiooni ettevõtte laos olevate kõigi materjaliliikide koguste, hindade ja summade kohta, siis tuleb konto *Materjalid* vastaval viisil liigendada. Raamatupidamiskontode näitajate üldistuse ja eristuse aste määratakse kindlaks varem.

Kontosid, kus peetakse majandustehingute arvnäitajate arvestust ainult rahas, jaotamata neid koostisosadeks, nimetatakse *sünteetilisteks*. Arvestust niisuguste kontodega nimetatakse sünteetiliseks arvestuseks.

Rööbiti sünteetilise arvestusega peetakse *analüütilist* arvestust. Viimane konkretiseerib ja detailiseerib sünteetilist arvestust. Sünteetilisele kontole avatakse analüütilised kontod. Nii näiteks kontole *Materjalid* avatakse analüütilised kontod iga materjaliliigi (nomenklatuurinumbri) lõikes, kontole *Hankijatele tasumata arved* – eraldi iga hankijale jne. Kui sünteetilist arvestust peetakse ainult rahas, siis analüütiline arvestus kasutab lisaks rahale veel naturaal- ja tööarvnäitajaid.

Sünteetiline ja analüütiline arvestus on vastastikku tihedasti seotud, mis väljendub järgmises:

- *iga analüütilise konto deebeti või kreediti mõisted on samad, mis vastaval sünteetilisel kontol ning*
- *kõigi antud sünteetilise konto kohta peetavate analüütiliste kontode algsaldode, deebet- ning ja kreeditkäivete ja lõppsaldode kokkuvõtted peavad võrduma vastava sünteetilise konto käivete ja saldodega.*

5.4. Käibeandmikud

Arvestusperioodi majandustehingute üldistamiseks ning nende tehingute arvvnäitajate kontodele kirjendamise ja lõppsaldode väljatoomise õigsuse kontrollimiseks koostatakse sünteetiliste ja analüütiliste kontode andmete põhjal käibeandmikud. *Sünteetiliste kontode käibeandmik* kujutab endast tabelit, kuhu kantakse nende kontode käibed ja saldod. Sünteetiliste kontode käibeandmiku kokkuvõtte real peab olema *kolm paari* võrdseid summasid. Võrdsuse puudumine viitab kirjendamis- või arvutamisvigadele. See seaduspärasus tuleneb bilansi, kontode, kahekordse kirjendamise ja käibeandmiku seostest.

- *Esimene seos:* bilansikirjetele avatakse kontod, kuhu algsaldodena märgitakse bilansikirjete summad; et bilansi aktiva (varad) ja passiva (kohustused ja omakapital) kokkuvõtted on võrdsed, peavad olema võrdsed ka kontode algsaldod.
- *Teine seos:* majandustehingute summad kantakse kontodele kahekordse kirjendamise meetodil, s.o kontode deebetisse ja kreeditisse ühe ja sama summana, seetõttu on aruandeperioodi deebet- ja kreeditkäivete kokkuvõtted võrdsed.
- *Kolmas seos:* aruandekuu lõpul tuuakse kontodel välja lõppsaldod, mis on uue bilansi koostamise aluseks, seetõttu on võrdsed ka need kokkuvõtted.

Kasumiaruande finantselementide kirjetele avatud kontode seisukohalt kehtib üldjuhul üksnes teine seos.

Seega on käibeandmikud andmetöötluse abitabelid. Käibeandmiku abil ei ole võimalik avastada valesti koostatud lausendit, näidata reguleerimis- ja lõpetamiskannete vajalikkust ning nende seoseid kasumiaruandega ja bilansiga.

Analüütiliste kontode käibeandmikud koostatakse üldreeglina sama vormi kohaselt, välja arvatud näiteks materiaalsete väärtuste (varade) analüütiliste kontode käibeandmikud, kus arvnäitajad on toodud nii rahas kui ka koguseliselt (natuuras), kuid puuduvad saldode kreeditveerud, sest aktiva- ehk varakontod ei oma kreeditsaldot. Analüütiliste kontode käibeandmike kokkuvõtted ei oma kolme paari võrdsusi, sest nendes sisaldub ainult üht liiki ettevõtte varade või kohustuste või omakapitali liikumine, kuna sünteetiliste kontode käibeandmik sisaldab kõigi ettevõtte varade ning kohustuste ja omakapitali liikumist summaarselt. Analüütiliste kontode käibeandmiku kokkuvõtted peavad *vastama* vastava sünteetilise konto kokkuvõttele. Võrdsuse puudumine viitab analüütilises arvestuses tehtud vigadele. Praktikas on loobutud analüütiliste kontode käibeandmike koostamisest, neid asendavad saldoandmikud.

5.5. Kahekordne kirjendamine

Majandustehingute näitajad kantakse raamatupidamise kontodele *kahekordse kirjendamise* põhimõttel, s.o tehingu summa kantakse ühe konto deebetisse ja teise konto kreeditisse (vt jaotis 3.3.2.5).

> *... kahekordne kirjendamine* – majandustehingute pearaamatu kontodesse kirjendamise meetod, kus iga tehing kantakse samas summas ühe (või osasummadena mitme) konto deebetisse ning ühe (või osasummadena mitme) konto kreeditisse *[Raamatupidamise seadus, § 3, p 14]*.

Majandustehingute registreerimine peab olema oma vormilt alati ühtne: alul näidatakse debiteeritav kirje (konto) ja selle järel krediteeritav kirje (konto). Sellega välistatakse võimalikke vormistamisvigu. Kannet, mis näitab kontode deebetit ja kreeditit, nimetatakse *raamatupidamislausendiks*. Näiteks kauba sisseost arvega (lühiajalise krediidiga) esitatakse järgmiselt:

Debiteeritav konto:	*Kaubad*	16 000
Krediteeritav konto:	*Hankijatele tasumata arved*	16 000

Raamatupidamislausend T-kontodel näidatuna:

D	Kaubad	K
16 000		

D	Hankijatele tasumata arved	K
		16 000

Kontode omavahelist seost, mida tingib majandustehing, nimetatakse *kontode korrespondeeruvuseks.* Seega *raamatupidamise infosüsteemi struktuuris on kontod süsteemi (all)elemendid ja kahekordne kirjendamine näitab nende elementide vahelist seost.*

Praktikas võtab raamatupidajatel enamuse ajast rohkearvuliste majandustehingute registreerimine, sh kontode piiritlemine (konteerimine) kindlas järjestuses. Ettevõttes kasutatav kontoplaan määrab kontode klassifitseerimistunnused (numbrid, koodid). Üks lihtsamatest konteerimisviisidest võiks olla näiteks järgmine:

146 / 272 16 000 kr, kusjuures

raamatupidamiskohustuslase kontoplaanis on 146 lahtikodeeritult konto *Kaubad* ja 272 – *Hankijatele tasumata arved.*

Taoline kontopiiritlemine (lausendi koostamine) põhineb majandustehingut tõendaval dokumendil, meie näites on selleks hankija arve. Ratsionaalse kirjendamise aluseks ettevõttes on raamatupidamise sise-eeskirjade olemasolu.

Lausendid võivad olla:

- *lihtlausendid*, kus ühe konto deebet korrespondeerub teise (samuti ühe) konto kreeditiga;
- *liitlausendid*:
  - kus ühe konto deebet korrespondeerub kahe või enama konto kreeditiga või vastupidi (vt 8. peatüki tabelis 8.4 toodud lõpetamiskannet L2),
  - ühe konto kreedit korrespondeerub kahe või enama konto deebetiga;
- *komplekslausendid*, kus mitme konto deebet korrespondeerub mitme konto kreeditiga (näiteks äriühendluse arvestuses).

Konto(de) deebetisse kirjendatud summa(d) peab alati võrduma konto(de) kreeditisse kirjendatud summa(de)ga.

Lausendi koostamist kergendab kindlaksmääratud kaalutluste kasutuselevõtt (vt tabel 5.3).

Tabel 5.3

Majandustehingu tõlgendamine raamatupidamislausendiks

Majandustehing:	Ettevõte sai kommertspangalt oma äritegevuse laiendamiseks lühiajalist laenu – 300 000 krooni		
1. kaalutlus	Missugused kontod on seotud majandustehinguga?	Konto *Raha*	Konto *Lühiajalised laenud krediidiasutustelt*
2. kaalutlus	Millist iseloomu omavad nimetatud kontod?	Aktivakonto (vara)	Passivakonto (kohustus)
3. kaalutlus	Kas on tegemist vara sissetulekuga ning kohustuse suurenemisega?	Vara sissetulek	Kohustuse suurenemine
4. kaalutlus	Missuguse konto poolel näidatakse vara sissetulek ja kohustuse suurenemine?	Deebetis	Kreeditis
Lausend:	Konto *Raha* deebet, konto *Lühiajalised laenud krediidiasutustelt* kreedit		

Et iga raamatupidamislausend põhineb majandustehingul, siis on vastupidiselt võimalik raamatupidamise lausendist tuletada majandustehingut (vt tabel 5.4).

Kahekordset kirjendamist võib jaotada:

- klassifikatsiooniliseks ja
- põhjuslikuks.

Esimene kahekordne kirjendamine taotleb fundamentaalse raamatupidamisliku bilansivõrrandi

Varad = Kohustused + Omakapital

säilitamist, mis summeerub *klassifikatsiooniliselt* positsioonilt. See tähendab, et debiteeritav finantselemendi kirje esindab võrrandi ühe poole klassifikatsiooni ja krediteeritav finantselemendi kirje

esindab võrrandi teise poole klassifikatsiooni. Näiteks kaupade ostmine hankijalt arvega näidatakse kahekordse kirjendamisel järgmiselt:

Deebet	*Kaubad*	62 000	
Kreedit	*Hankijale tasumata arved*		62 000

Tabel 5.4

Raamatupidamislausendi tõlgendamine majandustehinguks

Lausend:	Konto *Raha* deebet ja konto *Aktsiakapital* kreedit		
1. kaalutlus	Missugused kontod moodustavad lausendi?	Konto "Raha"	Konto "Aktsiakapital"
2. kaalutlus	Millist iseloomu omavad nimetatud kontod?	Aktivakonto (vara)	Passivakonto (aktsiakapital)
3. kaalutlus	Kuidas muutub debiteeritav konto?	Suureneb (vara sissetulek)	
4. kaalutlus	Kuidas muutub krediteeritav konto?		Suureneb (omanike nõue)

Majandustehing: Aktsionäride rahalised sissemaksed aktsiakapitali – 400 000 krooni

Selle lausendiga on esindatud võrrandi mõlema poole finantselementide erinevad klassifikatsioonid, kusjuures üks põhineb uuel omandatud varal (kaubavaru) ja teine tekkinud uuel kohustusel. Mõlemad kuuluvad arvestusvõrrandi erinevatesse pooltesse. Sellised kahekordsed kirjendamised kas *suurendavad* või *vähendavad* bilansi üldsummat.

Põhjuslik kahekordne kirjendamine kirjeldab *põhjuslikku suhet* sissetuleku või suurenemise (juurdekasvu) ja väljamineku või vähenemise (kahanemise) vahel võrrandi ühe poole finantselemendi (vara või kohustuse või omakapitali) või finantselementide (kohustuse ja omakapitali) seisukohalt. Suurenemine (näiteks deebetis) on tasakaalustatud samaaegse võrdse väärtuse vähenemisega

(kreeditis). Näiteks samade kaupade ostmine raha eest kajastub järgmise lausendiga:

Deebet	*Kaubad*	62 000	
Kreedit	*Raha*		62 000

Sellised kahekordsed kirjendamised *ei suurenda ega vähenda* bilansi üldsummat.

Võttes aluseks jaotises 4.3 esitatud üheksa bilansimuutuse võimalust lihtsa bilansivõrrandi kehtimisel, saame need võimalused rühmitada klassifikatsioonilisteks ja põhjuslikeks kahekordse kirjendamise seisukohalt (sulgudes on esitatud võimaluste järjekorranumbrid):

- klassifikatsioonilised bilansimuutused:

$$\mathbf{V} + \Delta = \mathbf{K} + \Delta + \mathbf{O} \quad (2)$$
$$\mathbf{V} + \Delta = \mathbf{K} + \mathbf{O} + \Delta \quad (3)$$
$$\mathbf{V} - \Delta = \mathbf{K} - \Delta + \mathbf{O} \quad (4)$$
$$\mathbf{V} - \Delta = \mathbf{K} + \mathbf{O} - \Delta \quad (5)$$

- põhjuslikud bilansimuutused:

$$\mathbf{V} + \Delta - \Delta = \mathbf{K} + \mathbf{O} \quad (1)$$
$$\mathbf{V} = \mathbf{K} + \Delta - \Delta + \mathbf{O} \quad (6)$$
$$\mathbf{V} = \mathbf{K} + \mathbf{O} + \Delta - \Delta \quad (9)$$
$$\mathbf{V} = \mathbf{K} + \Delta + \mathbf{O} - \Delta \quad (7)$$
$$\mathbf{V} = \mathbf{K} - \Delta + \mathbf{O} + \Delta \quad (8)$$

Sama jääb kehtima ka laiendatud bilansivõrrandi finantselementide – *tulud* ja *kulud* kaasamisega. Laiendatud bilansivõrrandi

$$\mathbf{V} + \mathbf{U} = \mathbf{K} + \mathbf{O}' + \mathbf{T}$$

seisukohalt saab omakorda tuletada 6 klassifikatsioonilist ja 4 põhjuslikku bilansimuutust. Klassifikatsioonilised bilansimuutused on järgmised:

$$\mathbf{V} + \Delta + \mathbf{U} = \mathbf{K} + \mathbf{O}' + \mathbf{T} + \Delta$$

$$V - \Delta + U = K + O' + T - \Delta$$
$$V + U + \Delta = K + \Delta + O' + T$$
$$V + U - \Delta = K - \Delta + O' + T$$
$$V + U + \Delta = K + O' + \Delta + T$$
$$V + U - \Delta = K + O' - \Delta + T$$

Põhjuslikud bilansimuutused on:

$$V - \Delta + U + \Delta = K + O' + T$$
$$V + \Delta + U - \Delta = K + O' + T$$
$$V + U = K + \Delta + O' + T - \Delta$$
$$V + U = K - \Delta + O' + T + \Delta$$
$$V + U = K + O' + \Delta + T - \Delta$$
$$V + U = K + O' - \Delta + T + \Delta$$

Viimane paar klassifikatsioonilisi ja põhjuslikke bilansimuutusi on sisult teoreetilised, millised autori arvates ei esine ettevõtete praktilises majanduselus.

5.6. Kontoplaan

Pearaamatu kontod esinevad süstematiseeritud kujul kontoplaanis. Suurettevõtte kontoplaan võib olla väga mahukas, mis tuleneb kontode diferentseerimisest ja nende täiendavast liigendamisest. *Kontoplaan* on kindlale ettevõttele loodud kontode *süsteem*, mille koostamine on jäetud iga raamatupidamiskohustuslase ülesandeks.

(1) Raamatupidamiskohustuslane, välja arvatud riigi- ja omavalitsusasutus, koostab *kontoplaani* (kontode loetelu) majandustehingute ja reguleerimiskannete kirjendamiseks
(2) Riigi- ja omavalitsusasutuste kontoplaani kehtestab rahandusminister *[Raamatupidamise seadus, § 10]*.

Kui ettevõtte raamatupidamises rakendatavad arvestusviisid oleksid ainult ettevõtte siseasi, siis võiks kontode süsteemsus olla täiesti suvaline. Nii võiks ette kujutada kontode alfabeetilist süsteemi, kus kontod on süstematiseeritud verbaalse nimetuse alusel

ilma kontonumbreid ehk -koode kasutamata. Kahtlemata ei ole selline süsteem otstarbekas, sest tekib raskusi kontode ülesleidmisel, informatsiooni automatiseeritud töötlemisel ja lausendite ratsionaalsel esitamisel lühivormis.

Majandustegevuse arenemisega on kasvanud ettevõtte majandustegevust iseloomustava juhtimisinformatsiooni maht ning selle registreerimiseks ja töötlemiseks vajalike kontode arv sedavõrd suureks, et nende paremaks kasutamiseks on möödapääsmatult vajalik *kontode kui informatsioonitunnuste* kindlate põhimõtete järgi kavandatud süsteemne korrastamine. Kui ettevõtte arvestus oleks ainult tema enda siseasi, võiks kasutatavate informatsioonitunnuste süsteem olla täiesti suvaline. Ettevõtte arvestusinfost on aga huvitatud paljud teised ettevõttevälised juriidilised ja füüsilised isikud (aktsionärid, kreeditorid, ostjad, analüütikud, mitmesugused valitsusinstitutsioonid, üldsus jne). Kõigile infotarbijaile on informatsiooni saamise põhiallikaks finantsaruanded, mis peavad olema arusaadavad ja vastuvõetavad asjatundlikele kolmandatele isikutele. Viimased peavad aruandlusest saama ülevaate äriühingus toimunud majandustehingutest ja ettevõtte finantsmajanduslikust seisukorrast.

Kontoplaan on raamatupidamiskontode süstematiseeritud loetelu, mis võimaldab ühtsustada ühetaoliste majandustehingute arvestust eesmärgiga üldistada ettevõtte aruandelist informatsiooni.

Kontoplaani koostamisel vajalike kontode arvu ja nende tüübi kindlaksmääramine sõltub eelkõige majandustegevuse mahust, kompleksusest ja iseloomust. Lisaks sellele sõltub kasutatavate kontode arv ettevõtte tegevjuhtkonna soovidest ja nõuetest aruandelise informatsiooni ja selle liigenduse osas. Nii näiteks võib üks ettevõte kommunaalteenuste kulusid arvestada summaarselt, samas teine ettevõte nõuab nende kulude täiendavat liigendamist, näiteks elekter, gaas, kaugküte, vesi jms. Seega iga ettevõtte seisukohalt kasutatavate kontode hulk peab olema *optimaalne*, kusjuures kontoplaani koostamisel peab arvestama mitmete oluliste aspektidega, sh:

- finantselementide varade, kohustuste, omakapitali, tulude ja kulude sisemise diferentseerimisega;
- ettevõtte tegevusaladega, nende asukohtadega ja põhiliste majandustehingutega;
- klientide ja kreeditoride loeteluga;
- kaupade, valmistoodete ja teenuste nomenklatuuriga;
- ettevõtte (kontserni) organisatsioonistruktuuriga;
- börsinõuetega;
- organisatsioonistruktuurist tulenevate erinevate juhtimistasandite, kontrollorganite ja omanike sisemiste infonõuetega;
- õigusaktidest (raamatupidamisseadus, statistikaseadus, maksuseadused jne) tulenevate infonõuetega;
- kasutatava arvuti tarkvaraga jne.

Kontoplaanis toodud kontode nimetused tulenevad eelkõige bilansi ja kasumiaruande kirjetest ja on rühmitatud nendes finantsaruannetes esitatud elementide – varad, kohustused ja omakapital ning tulud ja kulud – liigenduste seisukohalt. Kontode liigendamisel tuleb täiendavalt arvestada näiteks juhtimis-, kulu- ja maksuarvestusest ning statistikast tulenevaid nõudeid. Raamistikuna peab kontoplaani ülesehitus arvestama rahvusvahelisi arvestusstandardeid ja nende nõudeid. Finantsaruannete elementide järjekord tavapäraselt määrab *kontode klassid*, mille sees omistatakse igale elemendi osisele – kontole – kindel number. Bilansiskeemist tuletatud kontod on *püsivad* ehk permanentsed kontod, millised omavad aruandeperioodi lõpul jääki. Kasumiaruandest tuletatud kontod on oma olemuselt aga *ajutised*, see tähendab, et need kontod avatakse iga aruandeperioodi (näiteks aasta) algul ja suletakse iga aruandeperioodi lõpul ning nendel kontodel ei esine alg- ja lõppsaldosid ehk -jääke. Seega on kulude kontod oma ülesehituselt sarnased varakontodega ja tulukontod – kohustuste ja omakapitali kontodega.

Tulenevalt eelmisest on kehtestatud miinimumnõuded kontode süstematiseerimiseks:

- süsteem, mis võimaldab eristada aktiva- (vara-), passiva- (kohustuste ja omakapitali), tulu- ja kulukontosid;
- kontode liigendamine nende viie rühma sees selliselt, et oleks võimalik koostada aastaaruanne, s.o bilanss, kasumiaruanne ja lisad.

Need nõuded jätavad ettevõttele piisavalt vabad käed liigendatud kontoplaani koostamiseks vastavalt individuaalsetele vajadustele, sest edasised täpsustused kontode süstematiseerimiseks ja liigendamiseks ei ole seadusandja seisukohalt enam otstarbekad.

5.7. Kontoplaanide arengust Euroopas

Kontoplaanide koostamise alged pärinevad ajast kui esimest korda hakati kasutama kahekordset kirjendamist. Üsna varakult on püütud kontosid klassifitseerida ning arvestusala spetsialistide poolt on välja töötatud mitmeid isikupäraseid lähenemisi kontoplaanide ülesehitusele. Siiski olid need teaduslikud ja praktilised tööd suunatud pigem kahekordse kirjendamise printsiibi mehhanismi teoreetilise seletuse leidmisele kui kontode klassifitseerimiseks ja standardiseerimiseks vajaliku raamistiku loomisele. Seetõttu need kontoplaanid ei olnud piisavalt liigendatud ja ei vastanud ettevõtete reaalsetele vajadustele.

Detailsete kontoplaanide raamistiku loomise idee, mis vastaks paljude firmade vajadusele tekkis alles 19. saj. lõpus. Selle ajendiks loetakse kolme peamist põhjust:

- finantsturgude areng, mis tõi kaasa vajaduse firma seisundite võrdluseks erinevail ajamomentidel;
- paljude ettevõtete ühinemine ja tööstusharude laienemine, mistõttu tekkis vajadus ühistel alustel rajaneva kontoplaani järele;
- standardiseerimise vajadus, eelkõige tootmises ja seejärel ka arvestussüsteemides.

Need kolm faktorit olid omavahel tihedalt läbi põimunud ja seetõttu tehti 20. sajandi alguses Euroopas kontoplaanide ülesehituse kohta hulgaliselt ettepanekuid, millised on ajaliselt jaotatavad kolme etapi vahel.

- *Esimesel etapil* (aastad 1900-1918) olid kontoplaani loojateks belglased ja prantslased. Nende poolt koostatud kontoplaanide eesmärgiks oli standardiseerida bilanss ja kasumiaruanne, et parandada välistarbijatele esitatavat finantsinformatsiooni. Seega võeti kontode klassifitseerimise aluseks bilanss ja kasumiaruanne. Esimesel etapil ei tuntud vajadust finantsarvestuse ja juhtimisarvestuse eraldamiseks. Arvestusele läheneti kui ühtsele tervikule, mis oli vastavuses „formaalmonismi" printsiibiga. Sellist käsitlust mõjustas Tööstuslik Revolutsioon ja valdavalt tunnistatud majandusüksuse printsiip.
- *Teisel etapil* (aastad 1918–1937) tekkisid Saksamaal uut tüüpi kontoplaanid, mille aluseks oli Eugen Schmalenbachi 1927. aastal loodud kontoplaan. Selle peamiseks eesmärgiks oli kulude klassifitseerimine ja standardiseerimine ehk teisisõnu – juhtimisarvestus. Need kontoplaanid sobisid erinevatele majandamisvormidele ja olid seetõttu laialt kasutusel nii Lääne- kui Ida-Euroopas (sarnase ülesehitusega oli ka nõukogudeaegne kontoplaan). Hoolimata selleaegsete kontoplaanide mõningatest erinevustest oli nende ühiseks jooneks kontoplaani selline ülesehitus, mis võimaldas vaadelda kaupade liikumist *majandustegevuse ringkäigu* erinevates faasides (hankimine – tootmine – müük).
  Teisel etapil hakkas esile kerkima arvestuse eraldatuse vajadus, kuigi see ei saanud üldistes kontseptsioonides domineerivaks. Mõned kontoplaanid (Schmalenbach, 1927) jäid truuks formaalmonismi printsiibile, teised, põhinedes ringlusprintsiibil, arvestasid samas ka finants- ja juhtimisarvestuse eraldatuse vajadust. Need olid duaalsed kontoplaanid. Seega tollal käibivad kontoplaanid võimaldasid valida kas monismi või dualismi põhimõttel põhineva vormi vahel.
- *Kolmandal etapil*, mis algas 1937. aastal ja kestis Teise Maailmasõja lõpuni (1939–1945), hakati kritiseerima teise etapi kontoplaani teoreetilisi ja praktilisi väljundeid finantsarvestusele. Kolmanda põlvkonna kontoplaanide eesmärgiks oli vajadus muuta finantsarvestust sõltumatuks. Nii nagu esimesel nii ka kolmandal etapil võeti kontoplaani koostamisel aluseks finantsaruanded. Kolmandal etapil oli Lääne Euroopa kontoplaanides valdavaks formaalse dualismi printsiip. Ida-Euroopa planeeritud majandusega riikides (NSVLiidus ja teistes sotsialistlikes riikides) kuni Teise Maailmasõja lõpuni valitses formaalmonismi printsiip.

Hindamise seisukohalt on kasutusel samuti kaks kontoplaani (formaalmonismil ja -dualismil põhinev). Tööstusliku Revolutsiooni algperioodil olid hindamise põhimõtted ühendatud ning selle eesmärgiks oli hinnangu andmine ettevõtte majandustegevusele. 19. sajandi teisel poolel eristati finants- ja juhtimisarvestuse seisukohast antavaid hinnanguid.

Arusaadavalt ei saa neid kahte klassifitseerimistüüpi lugeda ainuvõimalikeks. Nii saab legaliseerimise allika järgi eristada riigi poolt koostatud kontoplaane spetsialistide ja eraorganisatsioonide poolt looduist.

Legaliseerimise astme järgi võib kontoplaane jaotada soovituslikeks ja kohustuslikeks. Nii võib riigi poolt koostatud kontoplaan olla komplekssem. Kuigi kontoplaan võib olla riigis kohustuslik, võib tema avaldusvorm olla piiratud sõltuvalt majandusharu iseärasustest või juhtimis- ja finantsarvestuse eristatuse astmest.

Kontoplaani hindamisel tuleb tähelepanu pöörata ka *informatsioonisüsteemi eesmärkidele*, mida kontoplaan peab kajastama. Need eesmärgid võivad sõltuvalt majanduse tüübist (vaba ettevõtlus, reguleeritud turumajandus, riigi poolt kontrollitud majandus jne) olla väga erinevad. Samas võivad erinevused tekkida ka sellest, kuivõrd äripartnerid on informeeritud ja mil määral nad osalevad otsuste tegemisel (näiteks kas eesmärgiks on tsentraliseeritud või detsentraliseeritud otsuste tegemine). Kokkuvõtteks võib nentida tõika, et informatsioonisüsteemi eesmärgid määravad ära kontoplaani ülesehituse.

6. DOKUMENDID JA REGISTRID. INVENTEERIMINE

Alljärgnevalt käsitletakse raamatupidamisarvestuse igapäevase praktilise korraldusega seotud olulisemaid küsimusi, mida iga raamatupidamiskohustuslane peab avama oma raamatupidamise sise-eeskirjades. Osa raamatupidamise seaduses loetletud sise-eeskirja mõistetest on leidnud või leiavad käsitlemist käesoleva raamatu teistes jaotistes.

> Raamatupidamiskohustuslane on kohustatud koostama raamatupidamise *sise-eeskirjad*, mis kirjeldavad majandustehingute dokumenteerimist, varade ja arvelduste inventeerimist, dokumendikäivet, raamatupidamisregistrite pidamist, kontoplaani, koodide ja lühendite kasutamist, vara liigitamise kriteeriume põhi- ja käibevaraks, automatiseeritud andmetöötluse süsteeme, raamatupidamise dokumentide säilitamist ning aruannete koostamise korda *[Raamatupidamise seadus, § 16, lg 1]*.

6.1. Algdokumendid

Väide, et „algdokumentideta ei ole raamatupidamisarvestust" rõhutab dokumentide tähtsust *tõendusmaterjalina*, sest:

- algdokumentide abil on võimalik tõestada, et majandustehing on toimunud;
- algdokumente on võimalik kasutada tõendusmaterjalina eriarvamuste või kohtulike menetluste puhul;
- algdokumentidel on kindel tähendus ja osa arvestuse korraldamisel nii füüsilise kui ka juriidilise isiku seisukohalt.

Arvutustehnika kasvav rakendamine „produtseerib" üha enam algdokumente ühtsetel põhimõtetel ja vormidel. Seetõttu ühtlustuvad ja ratsionaliseeruvad infovood ettevõtete, riigi- ja munitsipaalasutuste ning kodumajandite vahel. Algdokumendid võivad sisaldada infot ettevõtte mitmetele allüksustele.

Lähteinformatsioon majandustehingutest registreeritakse andmekandjatel – *algdokumentidel*, mis on kohandatud informatsiooni jäädvustamiseks ja töötlemiseks vahetult inimese poolt. Andmetöötluse üleviimine arvutitele tingib mitmesuguste tehniliste seadmete andmekandjate (perfokaartide- ja -lintide, magnetlintide, diskettide jms infokandjate) kasutuselevõtmist. Olenemata arvestuses kasutatavast andmekandjast iseloomustavad igat ettevõttes toimuvat majandutehingut eelnevalt kindlaksmääratud kvalitatiivsed tunnused ja kvantitatiivsed arvnäitajad. Majandustehingu tunnuseks on see, mis teda oluliselt eraldab teistest, aga samas võimaldab ühendada teiste ühetaoliste toimingutega kindlatesse rühmadesse (näiteks kassaoperatsioonid erinevad kauba sissetuleku operatsioonidest).

(1) Raamatupidamiskohustuslane on kohustatud *kõiki* oma *majandustehinguid dokumenteerima* ning kirjendama *kronoloogilistes* ja *süstemaatilistes raamatupidamisregistrites* nende toimumise momendil või, kui see ei ole võimalik, siis vahetult pärast seda.

(2) Iga raamatupidamiskirjendi aluseks on *majandustehingut tõendav algdokument* või algdokumentide alusel koostatud *koonddokument*. Aruande koostamisel tehtavate reguleerimiskannete algdokumendiks on raamatupidamises koostatud *raamatupidamisõiend* (memoriaalorder) *[Raamatupidamisseadus, § 7]*.

Arvnäitajad iseloomustavad majandustoimingu kvantitatiivset külge. Majandustehingut iseloomustavad ja andmekandjal registreeerimisele kuuluvad kvalitatiivsed tunnused ja arvnäitajad on andmekandja rekvisiidid ehk vormistuselemendid.

(1) Raamatupidamisarvestuse *algdokument* on majandustehingu toimumist kinnitav kirjalik tõend, millel peavad olema järgmised *rekvisiidid*:
   1) dokumendi nimetus ja number;
   2) koostamise kuupäev ja registreerimise number;
   3) tehingu sisu ja alus;
   4) tehingu arvnäitajad (kogus, hind, summa);
   5) tehingu teiste poolte nimed ja asu- või elukoha aadressid;
   6) allkiri (allkirjad).

(2) Raamatupidamise algdokumente *säilitatakse* raamatupidamiskohustuslase raamatupidamise sise-eeskirjadega ettenähtud korras *[Raamatupidamise seadus, § 8]*.

Algdokumentide rekvisiite võib olla rohkem, näiteks koguvatel dokumentidel (limiitkaartidel) näidatakse tehingu kirjendamise kuupäev juhul, kui dokumendi koostamise kuupäev ei ühti tehingu teostamise kuupäevaga. Täiendavaid nõudeid võivad esitada ka teised õigusaktid (statistikaseadus, maksuseadused).

Registreeritud *maksukohustuslane* peab esitama kauba võõrandamise või teenuse osutamise korral ostjale arve, millele tuleb märkida:

1) müüja nimi, aadress, registri- või isikukood ja maksukohustuslasena registreerimise number;
2) arve number ja arve väljastamise kuupäev;
3) ostja nimi ja aadress;
4) kauba või teenuse nimetus, kauba kogus, kauba või teenuse hind kroonides ning kaupade ja teenuste kogumaksumus ilma käibemaksuta ja koos käibemaksuga käibemaksumäärade kaupa;
5) kauba või teenuse maksustatav väärtus, kui see on erineb käesoleva lõike punktis 4 nimetatud hinnast;
6) käibemaksusumma käibemaksumäärade kaupa;
7) kauba väljastamise või teenuse osutamise kuupäev, kui see on varasem arve väljastamise kuupäevast *[Käibemaksuseadus, § 28, lg 1]*.

Andmetöötluse automatiseerimisel peavad algdokumendid sisaldama vajalikke kvalitatiivseid tunnuseid arvutile vastuvõetaval kujul – koodidena. Selleks tuleb majandustehingu kvalitatiivsed tunnused sõnalisest märgistusest üle viia numbrikombinatsiooni ehk kodeerida. Arvestuses kasutatavatest *koodtähistest*, mis omistatakse konkreetsele objektile koodisüsteemi alusel, on olulisemad:

- majandustehingute toimumise koha koodid,
- kontode koodid,
- toorme, materjalide, kaupade, pooltoodete jm koodid,
- kulude ja tulude koodid,
- aruandlunäitajate koodid jpt.

Koonddokument koostatakse üheliigiliste algdokumentide põhjal kas koguva või rühmitusdokumendina. Esimeses dokumendis registreeritakse algdokumendid nende koostamise järjekorras, teises näidatakse eelnevalt teatud tunnuste järgi rühmitatud algdokumentide rühmade kokkuvõtteandmed.

Memoriaalorderitega (raamatupidamisõienditega) vormistatakse üldjuhul raamatupidamislausendeid, kuid nende abil parandatakse ka raamatupidamisregistrites tehtud valesid sissekandeid (lausendeid).

Algdokumentide koostamine on töömahukas protsess, neid võidakse täita käsitsi vastavatel väljakujunenud tüüpvormidel (näiteks pangadokumendid, kassaorderid jne) või arvutil (täielikult või osaliselt) vastavalt algdokumentidele eespool esitatud nõuete kohaselt.

Algdokumendid koostatakse kas tehingu toimumise momendil või kui see ei ole võimalik, siis vahetult pärast seda. Raha sisse- tuleku- ja väljaminekutehingud kirjendatakse hiljemalt järgmisel tööpäeval. Nii tulu- kui ka käibemaksu reglementeerivad õigusaktid esitavad majandustehingute vormistamise ajale täiendavaid nõudeid.

(5) Registreeritud maksukohustuslane *peab väljastama arve* kauba arvates kauba ostjale lähetamise või kättesaadavaks tegemise või teenuse osutamise päevast *alates seitsme kalendripäeva jooksul.*
(6) arve väljastamisel … üks kord kuus peab maksukohustuslane väljastama arve hiljemalt kauba ostjale lähetamise või kättesaadavaks tegemise või teenuse osutamise kuule järgneva kuu seitsmendal päeval. Arve väljastamisel füüsilisest isikust regulaarsele ostjale üks kord kuni kuuekuulise ajavahemiku eest, peab arve väljastama hiljemalt kauba ostjale lähetamise või kättesaadavaks tegemise või teenuse osutamise ajavahemikule, mille eest arve väljastatakse, järgneva kuu seitsmendal päeval *[Käibemaksuseadus, § 28]*.

Algdokumendid esitatakse raamatupidamisele esimesel võimalusel (pea)raamatupidaja poolt kehtestatud ajal. Sellega tagatakse ettevõttele vajalik operatiivne väljundinfo. Raamatupidamises *kontrollitakse* dokumente vormiliselt, aritmeetiliselt ja sisuliselt. Dokumendid rühmitatakse ning konteeritakse. Lausendite

koostamisel määratakse kindlaks kontodevaheline korrespondeeruvus, mis tuleneb operatsiooni majanduslikust sisust.

Raamatupidamislausendid vormistatakse kas dokumendile lisatava memoriaalorderina või märgitakse vahetult dokumendile. Raamatupidamislausendile omistatakse kronoloogilises registris järjekorranumber. *Lausend* peab sisaldama kindllaksmääratud kvalitatiivsed ja kvantitatiivsed tunnused ning nende koostamisel juhindutakse lausendite skeemist ja kulude nomenklatuurist.

> ... Algdokumendi või algdokumentide alusel koostatud koonddokumendi põhjal koostatakse raamatupidamislausend, millele kronoloogilises registris antakse registreerimise järjekorranumber. *Raamatupidamislausend* vormistatakse algdokumendil või koonddokumendil. Lausend peab sisaldama dokumendi kronoloogilises registris registreerimise järjekorranumbri, tehingu kuupäeva, debiteeritavad ja krediteeritavad kontod ning summad *[Raamatupidamise seadus, § 11, lg 1]*.

Algdokumentide töötlemise tulemusel saadakse kronoloogilised ja süstemaatilised arvestusregistrid, mis koos täiustuva andmetöötlus- ja bürootehnikaga on muutunud ajasäästlikuks ja mõjukaks abivahendiks ettevõtte juhtimisel.

6.2. Raamatupidamisregistrid

Lausendi koostamisega alg- või koonddokumendil ja selle ülestähendamisega kronoloogilises registris „kustutatakse" alg- või koonddokument. Sellega on dokumendil näidatud arvnäitajad eelkõige salvestatud päevaraamatus ja on tekkinud võimalus seda informatsiooni rühmitada mistahes (finants- ja statistiliste aruannete, maksudeklaratsioonide jms) aruandlusnäitajate seisukohalt vastavalt väljatöötatud kontoplaanile. Kronoloogilise registriga kontrollitakse majandustehingute registreerimise täielikkust ja süstemaatilise kirjendamise õigsust.

(1) Kronoloogiliseks registriks on päevaraamat (žurnaal)...
(2) Päevaraamatu (žurnaali) kirjendil peavad olema järgmised rekvisiidid:

1) majandustehingu kuupäev;
2) raamatupidamislausendi järjekorranumber;
3) debiteeritavad ja krediteeritavad kontod;
4) debiteeritavad ja krediteeritavad summad;
5) majandustehingu lühikirjeldus;
6) algdokumendi (koonddokumendi) nimetus ja number.

(3) Ühtse päevaraamatu (žurnaali) asemel võib pidada mitut *spetsialiseeritud* kronoloogilist registrit *[Raamatupidamise seadus, §11]*.

Süstemaatilistes registrites registreeritakse majandustehingud kontode lõikes. Pearaamat kaasab kõiki antud ettevõttes kasutatavaid kontosid vastavalt kehtestatud kontoplaanile. Žurnaal-pearaamat on kombineeritud arvestusregister, kus on ühendatud kronoloogiline ja süstemaatiline kirjendamine.

(1) *Süstemaatilisteks registriteks* on pearaamat ja analüütilise arvestuse registrid.
(2) Pearaamatus registreeritakse majandustehingud kontode lõikes *[Raamatupidamise seadus, §12]*.

Kronoloogiline ja süstemaatiline arvestus on lubatud ühendada ühte registrisse (žurnaal-pearaamatusse) *[Raamatupidamise seadus, § 13]*.

Kronoloogilise ja süstemaatilise registrite näidised on esitatud 8. peatükis. Arvestusregistrid vormistatakse ja säilitatakse käsitsi kirjutatud või prinditud dokumentidena.

Raamatupidamisregistreid võib vormistada ja säilitada:

1) käsitsi kirjutatud dokumendina;
2) trükitud dokumendina;
3) loetaval mikrovormil (mikrofilm, mikrofišš);
4) perfokaartidel ja -lintidel, diskettidel, magnetlintidel ja muudel infokandjatel, mida on võimalik arvutil reprodutseerida trükiväljundiks.

Käesoleva paragrahvi punktides 3 ja 4 märgitu vormistamiseks ja säilitamiseks ilma arvuti väljatrükita annab loa rahandusminister *[Raamatupidamise seadus, § 15]*.

Raamatupidamise igapäevast praktikat on mõjutanud andmetöötlussüsteemide kiire areng, mis võimaldab reprodutseerida trükiväljundiks kõik raamatupidamisarvestuses kasutusel olevad

„raamatud" ehk registrid ja aruanded. Raamatupidamisarvestuse komputeriseerimise tingimustes peetakse kõiki registreid ja aruandeid elektroonilisel kujul:

- majandustehingute kohta vormistatakse algdokumendid või algdokumentide alusel koostatud koonddokumendid;
- dokumendid peavad olema varustatud kohustuslike rekvisiitidega ja raamatupidamislausenditega;
- vastavalt lausenditele sisestatakse kirjendid elektroonilisse raamatupidamisse;
- andmetöötlussüsteemid on programmeeritud selliselt, et:
  - varem sisestatud andmeid on võimalik alati arvutil reprodutseerida trükiväljundiks, s.o muuta loetavaks, ning
  - on võimalik alati välja tuua kontode saldosid ja käibeid;
- andmetöötlussüsteemid võimaldavad moodustada kõik nõutavad ja vajalikud aruandenäitajad ja printida vajalikud aruandevormid;
- ka kogu analüütiline arvestus on arvutil, kusjuures see võib sisaldada täiendavaid andmeid, mis ei kuulu edasikandmisele pearaamatusse.

Üldjuhul ei ole raamatupidamisdokumentidel ja arvestusregistrites lubatud sissekandeid kustutada ja teha õiendita parandusi.

(1) Raamatupidamise alg- ja koonddokumentidel ning registrites ei ole lubatud sissekandeid kustutada ja teha õiendita parandusi. Raha liikumist tõendavatel dokumentidel ei ole lubatud teha parandusi.
(2) Raamatupidamisregistrites tehtud ebaõiged lausendid parandatakse paranduslausendiga, mis peab sisaldama parandatava lausendi kronoloogilise registri järjekorranumbrit. Kui parandus ei põhine algdokumendil, tuleb koostada parandusdokument (memoriaalorder).
(3) Paranduse tegija märgib parandusdokumendile kuupäeva, millal parandus tehti, oma nime ja paranduse aluse. Varasemat algdokumenti ja lausendit tuleb täiustada viitega hilisemale parandusdokumendile ja -lausendile *[Raamatupidamise seadus, [14].*

Raamatupidamisdokumendid ja -registrid hoitakse kuni aastaaruande esitamiseni raamatupidamises ning antakse peale aasta-

aruande esitamist arhiivi vastavalt sellealase seadusandluse nõuetele.

(1) Raamatupidamise algdokumente peab raamatupidamiskohustuslane säilitama seitse aastat.
(2) Raamatupidamisregistreid, lepinguid, raamatupidamise aruandeid ja muid äridokumente, mis on vajalikud majandustehingute rekonstrueerimiseks revideerimise käigus (kirjavahetus deebitoridega, krediitide saamiseks esitatavad äriplaanid jne), peab raamatupidamiskohustuslane säilitama 10 aastat.
(3) Pikaajaliste kohustuste või õigustega seotud äridokumente tuleb säilitada seitse aastat pärast kehtimise tähtaja möödumist *[Raamatupidamise seadus, § 40].*

Raamatupidamiskohustuslane on kohustatud säilitama raamatupidamise sise-eeskirju 10 aastat pärast nende muutmist või asendamist *[Raamatupidamise seadus, § 16, lg 2].*
Lõppenud juriidilise isiku algdokumente, raamatupidamisregistreid, lepinguid, raamatupidamise aastaaruandeid ja majandusaasta teisi aruandeid hoitakse tsiviilseadustiku üldosa seaduses ja eraõiguslike juriidiliste isikute kohta käivates seadustes sätestatud korras *[Raamatupidamise seadus, § 41].*

6.3. Dokumendikäive

Dokumendikäibe all mõistatakse dokumentide liikumise marsruuti ja aega kõikidel etappidel nende vormistamisest kuni üleandmiseni arhiivi. Ettevõttes koostatakse dokumendikäive nn dokumendikäibe graafiku alusel, kus näidatakse iga dokumendiliigi eksemplaride arv, käibeetapid, seal tehtavad tööd, nende tähtajad ja vastutajad. Dokumentide liikumisskeem koosneb järgmistest käibeetappidest.

1. Dokumentide *koostamine* (andmehõive) ja nende kasutamine operatiivses töös.
2. Dokumentide *kontroll* nende vastuvõtmisel raamatupidamises vormistamise, aritmeetiliste tehete ja sisu seisukohalt.
3. Dokumentide tehniline ja arvestuslik *töötlus*. Tehniline tööt-

lus seisneb dokumentide sorteerimises kvalitatiivsete tunnuste järgi ja nende komplekteerimises (näiteks edastuseks raamatupidamisfirmale). Arvestuslik töötlus koosneb dokumentide takseerimisest (hindamisest), kokkuvõtmisest, lausendite koostamisest ja majandustehingute näitajate kirjendamisest kontodele (läbikandmine registritest ehk andmesalvestus).

4. *Aruannete väljastamine* infotarbijatele.
5. Töödeldud dokumentide ja registrite *üleandmine ja säilitamine arhiivis*.

Dokumendikäive kinnitatakse jooksvalt pearaamatupidaja poolt ning sellest kinnipidamine on kõikidele töötajatele kohustuslik. Nii näiteks kaasneb kaupade liikumisega üha enam suurenev informatsioonivajadus, mis näidatakse dokumentidel. Alljärgnevalt esitame (suur)ettevõtte dokumentide liikumisskeemi kohta näite materjalide ostuarve seisukohalt:

kantselei (sekretär)	– sissetulekutempel kuupäeva äranäitamisega, – edasiandmine ostuosakonda;
ostuosakond	– koguselise vastavuse, hindade ja maksumuse kontroll vastavalt tellimusele;
raamatupidamine	– dokumendi arvelevõtmine, – raamatupidamislausendi märkimine, – registritesse kandmine;
ladu	– tegeliku koguse ja hindade kontrollimine, – materjalide laokaartidelt arvnäitajate läbikandmine;
finantsosakond	– maksekorralduse koostamine;
raamatupidamine	– dokumendi säilitamine, – dokumendi arhiivistamine.

Kaubavoole vastupidises suunas liigub rahavoog, mis seisneb maksetes saadud materjalide, kaupade ja teenuste eest, samas aga laekub raha ostjatelt neile müüdud kauba eest. Viimaste aastate majanduslikku arengut on saatnud erinevad ühiskondlikud protsessid ja kiire tehniline areng. Sellega on kaasnenud majandustehingute ja mitmesuguste erinevate dokumentide arvu kiire kasv, mis muuhulgas puudutab ka kodumajandeid, näiteks:

- palga maksmine toimub enamasti sularahata arvelduste korras töötaja pangakontole,
- regulaarmaksed kommunaalteenuste (üür, elekter, vesi, kindlustus jms) eest tehakse pangakontolt,
- sisseostude eest tasutakse pangakaardiga,
- internetikaubanduse kiire areng jne.

Taolisi ja järjest suurenevaid infovoogusid aitavadki lihtsustada kiiresti arenevad andmetöötlussüsteemid.

6.4. Inventeerimine

Inventeerimine on aineliste varade artiklijärgne mõõtmine, kaalumine ja ülelugemine nende säilivuse *kontrollimise* eesmärgil ning nende kohta *loendi* koostamine, kuid ka kogu varalise seisu *hindamine* ja ülevaatamine, samuti ettevõtte nõuete ja võlgade (nn „mitteaineliste" objektide, sh arveldusarved krediidiasutustes) kindlakstegemine (*saldode kinnitamine*) ja hindamine. Inventeerimine on ettevõtte varade ja võlgade olemi üks tähtsamatest kontrolliviisidest. Inventeerimisega täpsustatakse jooksvat raamatupidamisarvestust ja antakse täiendavat informatsiooni loomuliku kao, arvestusvigade, raiskamiste ja riisumiste kohta.

Inventuurid võivad olla mahu järgi kas täielikud või osalised. *Täieliku* inventuuriga hõlmatakse ettevõtte kõiki vahendeid ja see viiakse läbi tavaliselt üks kord aastas, enne raamatupidamise aastaaruandluse koostamist. *Osalise* inventuuriga kaasatakse ettevõtte varade või võlgade mingi liik ning seda võidakse läbi viia mitu korda aastas arvestusandmete täpsustamiseks ning tekkinud puudu-

või ülejääkide kindlakstegemiseks. Otstarbekas oleks inventeerimisel kasutada *väljavõttelist* meetodit. Kahjuks ei saa väljavõttelise inventeerimise tulemusi laiendada, näiteks kõigile samaliigilistele varudele, sest selline inventeerimine ei oma juriidilist põhjendatust ning saadud tulemusi ei või kasutada raamatupidamisarvestuses ja pretensioonide esitamisel konkreetsetele isikutele.

Läbiviimise mooduse järgi tuntakse füüsilisi ja raamatupidamislikke inventuure. *Füüsilised* inventuurid on nn aineliste varade inventuurid ja *raamatupidamislikud* on näiteks nõuete ja kohustuste kontrollimine raamatupidajate poolt. Läbiviimise aja järgi jagunevad inventuurid *tähtajalisteks* (kindla päeva seisuga), *pidevateks* ja *ootamatuteks*. Nii näiteks võidakse inventeerida raamatupidamise sise-eeskirjade järgi kassas sularaha ootamatult üks kord kuus, kuid varusid ja materiaalset põhivara tuleb plaaniliselt inventeerida vähemalt üks kord aastas.

Inventuur ja varaloend *on kohustuslikud:*

- iga majandusaasta lõpus *[Raamatupidamise seadus, § 18, lg 2]*;
- ettevõtte asutamisel, liitmisel, müümisel ja likvideerimisel;
- materiaalselt vastutavate isikute vahetumisel (aineliste varade puhul).

Inventuuri(de) läbiviimiseks määratakse komisjon(id), kusjuures läbiviimisse kaasatakse inimesi, kes ei ole materiaalselt vastutavad. Inventuuride läbiviimisest teavitatakse ka ettevõtte audiitorit.

Pidev inventeerimine on seotud arvutite kasutamisega, näiteks kaubamajades. Permanentne inventuur eeldab *laokartoteegi* pidamist ning *vöötkoodi* kasutamist laos kauba- ja muude tootmisvarude kõigi sissetulekute ja väljaminekute kohta. Vöötkoodi kasutamise *eelised*:

- paraneb ülevaade kaubaseisust laos;
- lao käibekiiruse kasv;
- tellimuste töötlemise kiirenemine;

- kauba komplekteerimise kiirenemine;
- kauba laialiveo transpordi tõhusam kasutamine;
- kauba riknemisohu vähenemine;
- inventuuride tegemise lihtsustumine jne.

Inventeerimisel varad ja kohustused näidatakse varaloendis. *Varaloendis* on kirjas kindla kuupäeva seisuga ettevõtte varad (sh võlad) ja kohustused, mis on süstematiseeritud liigendatult ja ülevaatlikult vara või kohustuse liigi (identifitseerimise tunnuse) järgi ja mis on loendis fikseeritud juba enne inventuuri algust. Inventeerimisel märgitakse loendi tühja veergu tegelik loetud kogus ja arvutatakse tegelik maksumus. Neid lugemistulemusi võrreldakse raamatupidamisarvestuse analüütiliste või sünteetiliste kontode jääkidega. Kõik väärtuste liigid, mille osas esinesid lahkuminekud (puudu- või ülejäägid) arvestusjääkidest, kantakse võrdlusandmikku. Seal näidatakse erinevused nii rahas kui ka koguseliselt (natuuras). Kõik puudu- ja ülejääkide põhjused peavad olema põhjendatud ja selgitatud materiaalselt vastutavate isikute poolt. Ettevõtte juhataja poolt määratud inventeerimiskomisjon koostab protokolli, kus näidatakse puudu- ja ülejääkide iseloom ning nende reguleerimise kord. Kõik kindlakstehtud puudujäägid, omastamised ja riknemiskaod kantakse kas kuludesse või jäävad süüdlase kanda.

7. TEKKEPÕHINE ARVESTUS JA REGULEERIMISKANDED

7.1. Tekkepõhine versus kassapõhine arvestus

Iga äriühing juriidilise isikuna eksisteerib asutamisest kuni majandustegevuse lakkamiseni ja siis võidakse ettevõte likvideerida. Finantsaruannete koostamine sellise ettevõtte kogu tema tegevusaja kohta ei tekita raamatupidamislikult mingeid probleeme. Ettevõtte asutamisel omanik(ud) paigutas(id) majandustegevusse raha ning firma likvideerimisel tuleb varad müüa ja tasuda kohustused, järele jääb mingi rahasumma. Kui järelejäänud rahasummat võrrelda omanike poolt algselt ettevõtlusse investeeritud rahasummaga, siis nende summade vahe sellise äärmiselt lihtsustatud skeemi korral näitab äriühingu kogu tegevusaja kasumit või kahjumit.

(1) Juriidilise isiku asutamisel tuleb koostada *algbilanss*, mis kajastab juriidilisele isikule üleantud ja sissemakstud vara ning omakapitali enne majandustegevuse alustamist. Juriidilise isiku vara tuleb hinnata, lähtudes heast raamatupidamistavast.
  (1.1) Äriregistrisse kantud füüsilisest isikust ettevõtja koostab enne majandustegevuse alustamist ettevõtte algbilansi, milles kajastatakse ettevõtte tegevuseks määratud ettevõtja vara. Ettevõtte tegevuseks määratud vara hindamisel tuleb lähtuda heast raamatupidamistavast.

(2) Juriidilise isiku lõpetamisel tuleb koostada lõpp*bilanss*.
  (2.2) Äriregistrisse kantud füüsilisest isikust ettevõtja koostab ettevõtte tegevuse lõpetamisel lõpetamisbilansi *[Raamatupidamise seadus, § 19]*.

Sellise näite juures tuleb arvestada omaniku või omanike poolt tehtud raha täiendavate sissemaksetega ja väljavõtmistega. Oletame, et omanik algselt investeeris ettevõttesse 500 000 krooni ja pärast kolmeaastast tegevust müüb ettevõtte maha 800 000 krooniga, siis kasum kolme aasta majandustegevusest moodustab 300 000 krooni. Juhul kui omanik sel perioodil oli täiendavalt veel investeerinud 100 000 krooni ja samaaegselt ettevõtlusest välja võtnud 250 000 krooni, siis lõpptulemuseks on 450 000 krooni [800 000 (müüdud firma maksumus) + 250 000 (tegevusajal väljavõetud raha) – 500 000 (algne investeering) – 100 000 (täiendav investeering)].

Seega on kõige otstarbekam ettevõtte majandustegevuse tulemust mõõta pärast tema tegelikku likvideerimist. Arusaadavalt ei rahulda ettevõtte omanikke (investoreid), valitsusasutusi, kreeditore jt huvegruppe majandustegevuse tulemusest teadasaamine pärast ettevõtte likvideerimist, nad vajavad informatsiooni majandustegevuse tulemustest märksa sagedamini. Raamatupidamisaruannete perioodilisus tuleneb eelkõige *majandusüksuse tegevuse jätkuvuse põhimõttest* (vt jaotis 3.3.1.2).

Tulude-kulude vastavuse printsiip (vt jaotis 3.3.2.4) võimaldab omakorda ettevõtte majandustegevuse kohta käivaid arvandmeid jaotada kindlate ajaperioodide vahel vastavalt *perioodilisuse printsiibile* (vt jaotis 3.3.1.3). Sellisteks perioodideks on üldiselt kuu, kvartal ja aasta. Mida lühem on periood, seda *problemaatilisem* on määratleda täpset tulu tehingust, mis langeb sellesse perioodi. Selle asjaolu tõttu on aruandekuu tulemused vähem usaldatavamad kui kvartalitulemused ja need on omakorda vähem usaldusväärsemad kui aastatulemused. Selline nähtus on huvitav näide raamatupidamisaruannete koostamisel tekkivast dilemmast: investorid soovivad võimalikult kiiresti saada infot ettevõtte majandustegevusest, kuid samas, mida kiiremini see informatsioon on ette valmistatud, seda suurem on selle teaves vigade tekkimise tõenäosus. Majandus- või finantsaasta pikkuseks on üldjuhul seega kalendriaasta (vt jaotis 3.3.1.3).

> ... finantsaruanded koostatakse ja esitatakse vähemalt kord aastas ... *[IAS, Framework for Preparation and Presentation of Financial Statement, § 6]*.

(1) Majandusaasta pikkus on 12 kuud.
(2) Raamatupidamiskohustuslase asutamisel, üleminekul teisele majandusaastale, lõpetamisel või muul seadusega ettenähtud juhul võib majandusaasta olla lühem või pikem kui 12 kuud, kuid ei tohi ületada 18 kuud.
(3) Majandusaastaks on kalendriaasta, kui põhikirjas ei ole sätestatud teisiti.
(4) Tütarettevõtjad on kohustatud kasutama emaettevõtja majandusaastat *[Raamatupidamise seadus, § 17]*.

Tekkepõhise raamatupidamisarvestuse rakendamise nõue eeldab mitmete vajalike reguleerimiskannete teostamist enne finantsaruannete koostamist, sest paljude kontode käibed ja saldod ei näita tegelikku olukorda (vt jaotis 3.3.1.5). Kassapõhise arvestusprintsiibi rakendamise korral leiavad arvestuses kajastamist üksnes rahalised majandustehingud, s.t kui raha on tegelikult laekunud või tegelikult tasutud..

... 5) *kassapõhine arvestusprintsiip* – majandustehinguid kajastatakse siis, kui raha *on* tegelikult laekunud või tegelikult tasutud;
... 6) *tekkepõhine arvestusprintsiip* – majandustehinguid kajastatakse siis, kui need *on toimunud*, sõltumata sellest, kas raha on laekunud või tasutud. Aruannete koostamisel tehakse *reguleerimis- ja lõpetamiskanded*, mis võimaldavad määratleda aruandeperioodi tulud ja kulud *[Raamatupidamise seadus, § 5]*.

Seega raamatupidamisarvestuse korraldamise põhieelduseks on tekkepõhisus.

Vastavalt oma eesmärkidele on finantsaruanded koostatud tekkepõhisuse eeldusel...*[IAS, Framework for Preparation and Presentation of Financial Statement, § 22]*.

7.2. Reguleerimiskannete vajalikkus

Seega perioodiline aruandlus ning tulude ja kulude vastavuse printsiip nõuavad reguleerimiskannete teostamist. Reguleerimiskanded tehakse alati aruandeperioodi lõpul. Illustreerime seda väga lihtsa näite põhjal. Oletame, et äriühingus arvestatakse ja

makstakse palka iga kahe nädala järel ning majandusaasta lõpu kuupäev satub juhtumisi kahe nädala keskele, siis võlad töövõtjatele (firma kohustus) ja palgakulu viimase majandusaasta nädala eest jäävad kajastamata. Finantsaruannete koostamise kuupäeva seisuga peab aga nii palgakulu kui ka palgavõlgnevust suurendama, sest seda nõuab *tulude ja kulude vastavuse printsiip*. Raamatupidamise aastaaruandest kasumiaruanne kajastab aruandeperioodil teenitud kõiki tulusid ja nende tulude genereerimisega seotud kulusid (vt joonis 7.1). Kui kasumiaruanne adekvaatselt ei näita kõiki tulusid või kulusid, siis on tegemist mittekomplektse ja ebaõige aruandega. Sellisel juhul sarnaselt kasumiaruandega ei näita ka äriühingu raamatupidamisbilanss aruandeperioodi lõpu kuupäevaga õieti ja õiglaselt firma varasid, kohustusi ja omakapitali. Nende finantsaruannete õigete näitajate tagamiseks tuleb teha mõned reguleerimiskanded.

Raamatupidamise aastaaruande koostamise aluseks on raamatupidamisregistrites kirjendatud majandusaasta tehingud. Aastaaruande koostamisel ... tehakse ***reguleerimis-*** ja lõpetamiskanded ... *[Raamatupidamise seadus, § 18, lg 2]*.

TULUD – tunnistatakse nende teenimise (toimumise) ajal (perioodil)

Vastandatakse *MIINUS*

KULUD – tunnistatakse nende toimumisel (tootmiskulud) või on seotud arvestusperioodiga (perioodikulud)

VÕRDUB

KASUM

Joonis 7.1. Kasumi kujunemise põhimõtteskeem tekkepõhise arvestuse järgi.

Majandusaasta lõpul tehtav iga reguleerimiskanne omab kahte *eesmärki*:

- *viia vastavusse kasumiaruandes tulud või kulud ja*
- *raamatupidamisbilansis varad või kohustused.*

Iga reguleerimiskanne mõjutab alati vähemalt *ühte kasumiaruande* (s.o ajutist) ja vähemalt *ühte bilansilist* (s.o permanentset) kontot või teisiti öeldes: *iga reguleerimiskanne alati mõjutab püsivaid* (*varade ja kohustuste*) *ning ajutisi* (*tulude ja kulude*) *kontosid*. Arvestusprotsessi järgnev aste ongi kõigi kontode reguleerimine tekkepõhiselt ja nende reguleerimiste kirjendamine pearaamatus. Reguleerimiskanded on siinjuures olulised aruandeperioodi tulude ja kulude vastandamisel, et määrata puhaskasumit või -kahjumit ning saada varade, kohustuste ja omakapitali seisust täpne ülevaade perioodi lõpuks.

7.3. Näide kassa- ja tekkepõhise arvestuse kasutamisest

Kirjastus kuulutab 20x1. aasta algul välja ettetellimuse majanduse ajaloo lühientsüklopeediale, mis plaanitult ilmub järgneva kolme aasta jooksul iga kvartal omaette köitena, kokku 12 köitelise väljaandena. Arvutluste järgi iga väljaande hinnaks kujuneb 240 krooni, kokku 2880 krooni. Ettetellimusi vormistati 2500, seega laekus kirjastusele sarja eest kokku 7 200 000 krooni. Uue trükimasina ostuks vormistas kirjastus 4 miljonilise pangalaenu, intressimääraga 8%, kokku 960 000 kooni (3 × 320 000), kusjuures intressid tasutakse koos laenusummaga 31. detsembriks 20x3. a. Kirjastamise ja ettetellijatele köidete laialikandmise kulud moodustavad aastas 1 500 000 krooni ehk 600 krooni ettetellijale, mis tasutakse igal ilmumisaastal.

Kui arvestust peetakse *kassapõhiselt* siis on raamatupidamislausendid järgmised.

20x1. aastal

D Raha	7 200 000	
K Tellimistulu		7 200 000

Raha laekumine entsüklopeedia tellijatelt (2880 kr × 2500 tk)

D Kirjastamise ja laialikandmise kulud	1 500 000	
K Raha		1 500 000

Kirjastamise ja laialikandmise kulude tasumine (600 kr × 2500 tk)

20x2. aastal

D Kirjastamise ja laialikandmise kulud	1 500 000	
K Raha		1 500 000

Kirjastamise ja laialikandmise kulude tasumine

20x3. aastal

D Kirjastamise ja laialikandmise kulud	1 500 000	
K Raha		1 500 000

Kirjastamise ja laialikandmise kulude tasumine

D Intressikulud	960 000	
K Raha		960 000

Kolmeaastase laenu intressikulud (320 000 × 3 aastat)

Kassapõhise arvestuse rahavood (äritegevusest) ja ärikasum või -kahjum oleksid aastate lõikes järgmised (tuh. kroonides):

	20x1	*20x2*	*20x3*
Raha sissetulek	7 200	0	0
Raha väljamaksed:			
– kirjastamine ja laialikandmine	1 500	1 500	1 500
– laenuintressid	0	0	960
Kassapõhine ärikasum(-kahjum)	**5 700**	**(1 500)**	**(2 460)**

Esitatud näite seisukohalt kassapõhist arvestust iseloomustavad järgmised tunnusjooned.

1. Kolmele tegevusaastale langevad võrdselt üksnes kirjastamise ja köidete laialikandmise kulud (1 500 000 krooni aastas).
2. Tellijatelt laekunud tulu summas 7 200 000 krooni näidatakse

üksnes 20x1. a., s.o tellimuse vormistamise aastal, kusjuures kahel järgneval aastal tulu ei näidata.

3. Laenu intressikulu summas 960 000 krooni (3 × 320 000) näidatakse üksnes 20x3. aastal. Kahel eelneval tegevusaastal intressikulu ei tunnistata.
4. Kirjastuse suhteliselt kõrge ärikasum 5 700 000 krooni näidatakse ettetellimuste vormistamise 20x1. aastal, sellele järgnevad aastad näitavad ärikahjumit: 20x2. aastal 1 500 000 krooni ja 20x3. aastal 2 460 000 krooni, mis on seotud kirjastamise ja laialisaatmise kuludega ning täiendavalt kaasatud finantseerimiskuludega (intressikulu).

Kokkuvõtvalt võib *kassapõhise* arvestuse iseloomustamiseks formuleerida järgmised olulised järeldused.

- Kassapõhine arvestus annab *moonutatud* pildi kirjastuse igaaastastest finantsnäitajatest.
- Kõrge *kasum* esimesel tegevusaastal *ei ole seostatud* järgnevate aastate *tegelike tegevuskuludega*. Selline erinevus tuleneb tegelike rahavoogude erinevast ajastatusest.
- Kassapõhise arvestuse järgi tuletatud kasumi(kahjumi)näitajad ei ole õiged, sest ettevõtte *tulud ja kulud on ajaliselt ebaõigesti vastandatud*.

Nimetatud probleemid on lahendatavad *tekkepõhise arvestuse* kasutamisel, mis seetõttu teevadki selle arvestusmeetodi enam eelistatavamaks äriühingute praktikas. Kõige olulisemaks tuleb lugeda tulude ja kulude vastavuse printsiibist kinnipidamist. Seega tuleb kirjastuses igal aastal teha järgmised olulised reguleerimiskanded seisuga 31. detsember.

20x1. aastal

D Tellimistulu	4 800 000	
K Ettemakstud tulevaste perioodide tellimistulu		4 800 000

Aruandeaasta tellimustulu näitamine

Kogu raha ettetellimustest on küll laekunud, kuid see on 2/3 osas välja teenimata. Reaalne ja väljateenitud kirjastuse aastatulu moodustab 2 400 000 krooni.

D Intressikulu	320 000	
K Intressivõlad		320 000

Aruandeaasta intressikulu näitamine

Aruandeaasta kuludes kajastatavad intressid tuleb bilansis näidata kohustusena (viitvõlana), mis tuleb tasuda 20x3. aasta lõpul.

20x2. aastal

D Ettemakstud tulevaste perioodide tellimistulu	2 400 000	
K Tellimistulu		2 400 000

Aruandeaasta tellimistulu näitamine

Ettemakstud tulevaste perioodide tellimistuludena arvel olevast summast tuleb aruandeaasta tuludes näidata pool.

D Intressikulud	320 000	
K Intressivõlad		320 000

Aruandeaasta intressikulu näitamine

Aruandeaasta intressikulu tuleb näidata viitkohustusena, mille tasumistähtaeg on 20x03. aasta lõpus.

20x3. aastal

D Ettemakstud tulevaste perioodide tellimistulu	2 400 000	
K Tellimistulu		2 400 000

Aruandeaasta tellimistulu näitamine

Ettemakstud tulevaste perioodide tellimistulude konto reguleerimine ja aruandeperioodi tellimistulu näitamine.

D Intressikulu	320 000	
D Intressivõlad	640 000	
K Raha		960 000

Aruandeaasta intressikulu ja eelnevate aastate intressivõlgade tasumine.

Ülalesitatud reguleerimiskannete tegemisel tuleb arvestada järgmisi märkusi.

> Märkus 1. 20x1. aastal edasikantud tekkepõhine tulu summas 4 800 000 krooni ei korrespondeeru samal perioodil laekunud raha osas kontoga *Raha* ning sama summa ositi á 2 400 000 krooni 20x2. aastal ja 20x3. aastal samuti ei korrespondeeru kontoga *Raha*.
> Märkus 2. Tekkepõhise arvestuse järgi aruandeaasta intressikulud summas 320 000 krooni ei korrespondeeru raha väljaminekuga aastatel 20x1 ja 20x2, vaid üksnes 20x3. aastal intressikuluna.

Ärikasum tekkepõhise arvestuse järgi kolmel järjestikulisel aastal on näidatud joonisel 7.2 (tuh. kroonides).

	20x1	*20x2*	*20x3*
Raha sissetulek	7 200		
Edasikandmine järgmistele aastatele	– 4 800		
Väljateenitud iga-aastane tellimistulu	2 400	2 400	2 400
Kulud:			
– kirjastamine ja laialikandmine (tasutud summad)	(1 500)	(1 500)	(1 500)
Tasutud intressikulud			(960)
Tekkepõhine intressikulu	(320)	(320)	640
Tekkepõhine ärikasum	**580**	**580**	**580**

Joonis 7.2. Ärikasumi moodustumine tekkepõhisearvestuse järgi (tuhandetes kroonides).

Ülalesitatud arvulise näite alusel võib tuletada mõned olulised järeldused:

- kassapõhise arvestuse järgsed finantsaruanded ei ole kooskõlas raamatupidamise *hea tavaga*;
- kassapõhine arvestus *moonutab* finantselementide teooriat;
- tekkepõhine arvestus paremini vastandab saadud tulusid tehtud kuludega ja annab enam *realistlikuma* pildi retrospektiivsest (möödunud) majandustegevusest.

Kassa- ja tekkepõhise arvestuse järgi arvestatud kirjastuse ärikasum(-kahjum) tegevusaastate lõikes on esitatud joonisel 7.3.

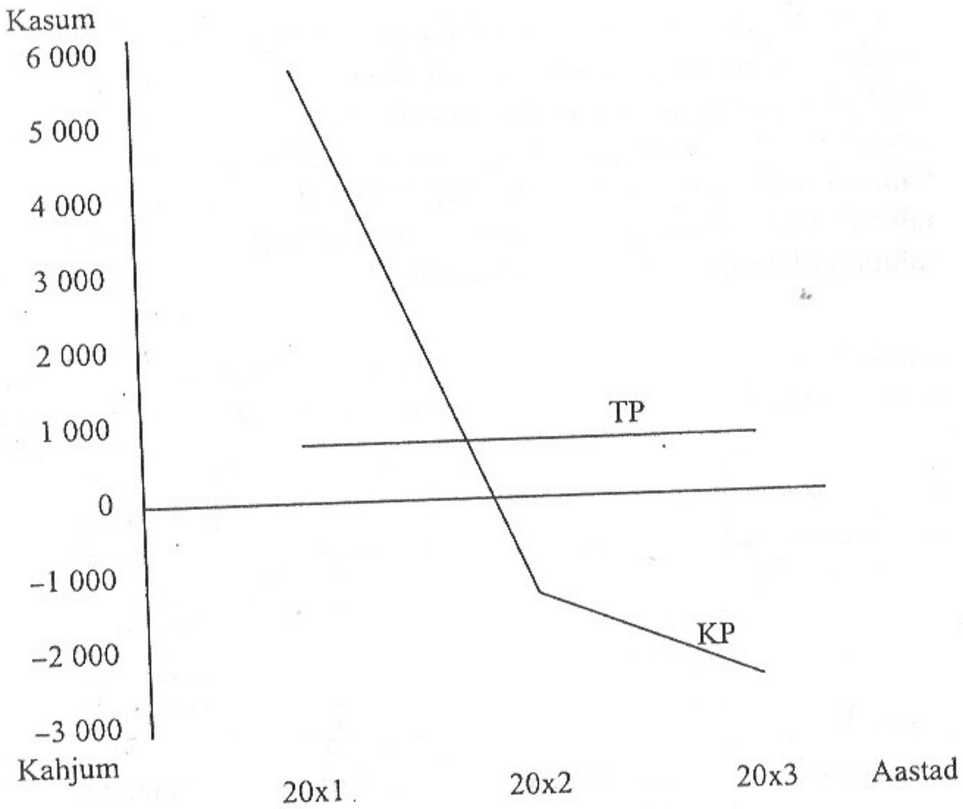

Joonis 7.3. Ärikasum kassapõhise (KP) ja tekkepõhise (TP) arvestuse järgi.

7.4. Reguleerimiskannete rühmitamine

Reguleerimiskanded rühmitatakse kahte suuremasse gruppi:

- tulevas(t)ele arvestusperioodi(de)le edasilükkunud ja
- tekkepõhiste kirjetega (üksikasjadega, artiklitega) seotud majandustehingute summade reguleerimine ja täpsustamine.

Edasilükkunud kirjete kohta käivad summad vajavad reguleerimiskandeid, mis täpsustavad algselt kontodel näidatud summasid. Need kanded võimaldavad algselt varade ja kohustuste kontodel näidatud summasid *üle kanda* lõppenud majandusaasta kulude ja tulude kontodele osas, mis on vahetult seotud möödunud aruandeperioodiga.

Tekkepõhiste kirjete summad omakorda vajavad reguleerimiskandeid, millised on seotud majandusaastal veel arvelevõtmata majandustehingute summadega. Need majandustehingud kuuluvad lõppevasse majandusaastasse ja nad tulevad reguleerimiskannetena näidata pearaamatu kontodel. Sellised reguleerimiskanded lahendavad varade ja kohustuste ning nendega vahetult seotud tulude ja kulude algse arvelevõtmise.

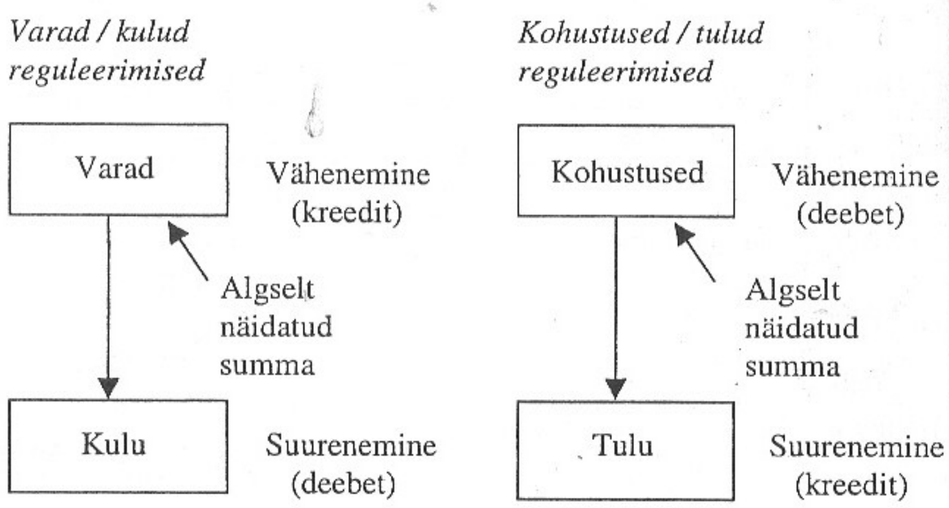

Joonis 7.4. Tulevastele aruandeperioodi(de)le edasilükkunud kirjete summade näitamise põhimõtteskeem finantselementide kontodel.

Tulevastele arvestusperioodidele edasilükkunud (üksik)asjade ehk ettemakstud kirjete (artiklite) summad jagunevad omakorda reguleerimiskannete seisukohalt kahte rühma (vt joonis 7.4):

- *ettemakstud tulevaste perioodide kulud* (näiteks kindlustusfirmale ettemakstud kindlustussumma või rendileandjale – rendisumma);
- aruandeperioodi majandustegevusega äriühingu poolt väljateenimata, kuid *aruandeperioodil laekunud tulevaste perioodide tulud* ehk ostjate ja tellijate ettemaksed (näiteks rentnikult ettelaekunud rendi- või üürisumma).

Joonisest tuleneb, et majandusoperatsiooni summa algselt näidatakse kas varakontol, mis hiljem kantakse üle kulukontole või kohustuste kontol, mis hiljem kantakse üle tulukontole.

Tekkepõhiste kirjete (üksikasjade) kohta käivate majandustehingute summad vajavad samuti kahte tüüpi reguleerimiskandeid (vt joonis 7.5):

- *tekkepõhised kohustused / kulud*, s.o *viitvõlad* või aruandeperioodi maksmata kulud (näiteks võlad töövõtjatele või arvestamata ja väljamaksmata palk);

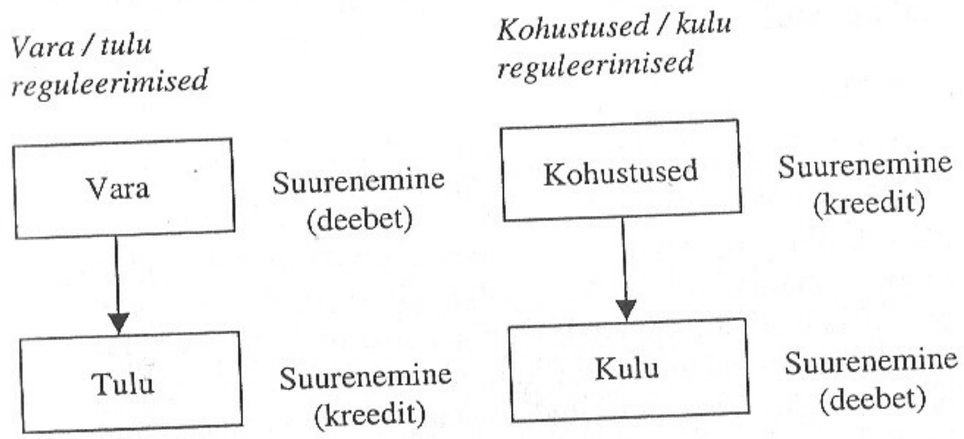

Joonis 7.5. Aruandeperioodi kohta käivate, kuid jooksvas arvestuses siiani näitamata tekkepõhiste (üksik)asjade summade näitamise põhimõtteskeem finantselementide kontodel.

- *tekkepõhised varad / tulud*, s.o *viitlaekumised* või aruandeperioodi laekumata tulud (näiteks väljateenitud kuid laekumata intressid).

Joonisest tuleneb, et lõppeva majandusaasta majandusoperatsiooni veel näitamata summa kajastatakse varakontol ja tulukontol või kohustusekontol ja kulukontol.

Omaette rühmana võiks käsitleda nn *hinnangulisi kirjeid*, näiteks *põhivara kulumi* ja *ebatõenäoliselt laekuvate arvete* kajastamine. Tinglikult võib sellesse rühma arvata ka äriühingu käes olevaid *varude jääke* ja nende reguleerimisi majandusaasta lõpu seisuga.

7.4.1. Edasilükkunud kirjed

7.4.1.1. Ettemakstud kulud

Ettemakstud kulud on *majandusaastal makstud ja arvelevõetud* üksikasjade summad, millest üks osa näitab lõppeva majandusaasta *kulusid* ja teine osa näitab aruandeperioodi lõpus äriühingu käes olevat *vara*. See vara (ettemakse) tuleneb minevikus toimunud tehingust.

Näide

Äriühing soetas majandusaasta keskel, s.o 1. juulil auto ja samal päeval tasutakse korraga ka auto aasta *kindlustussumma* 3600 krooni (operatsioon 1). Sellest summast pool moodustab lõppeva majandusaasta kindlustuskulu (operatsioon 2) ja teine pool näitab aruandeperioodi lõpul ettemakstud ehk edasilükkunud ja tuleval aruandeperioodil kuludes näidatavat summat. Tekkepõhiselt kajastuvad nimetatud majandustehingud raamatupidamiskontodel järgmiselt:

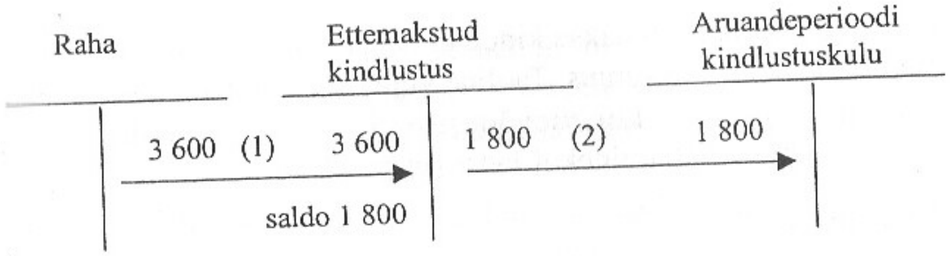

Näide

Ettemakstud *rendisumma* on sarnaselt näidatav majandustehing rentniku raamatupidamisarvestuses. Kui näiteks rentnik maksab rendileandjale 1. detsembril ette kolme kuu rendisumma kokku 66 000 krooni (operatsioon 1), siis peab tema raamatupidamisarvestuses 31. detsembri reguleerimiskandega 22 000 krooni kandma lõppeva aruandeperioodi kuludesse (operatsioon 2); ülejäänud summa – 44 000 krooni jääb aga bilansi aktivas arvele kui ettemakstud rent.

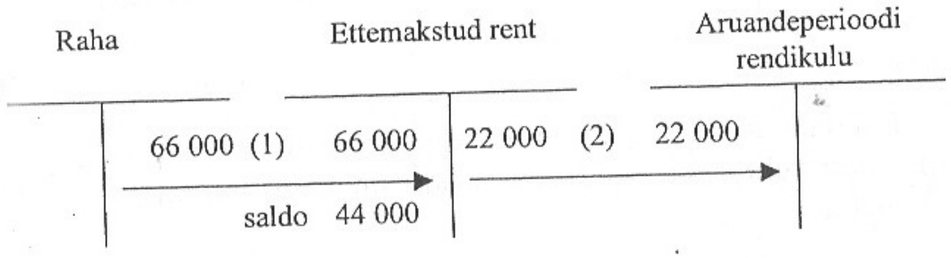

Ettemakstud kulude rühma tuleb arvata ka äriühingu käes olevaid *varusid*. Iga firma kasutab oma igapäevases majandustegevuses varusid – kaupu, materjale, kütust jms, mida reeglina ostetakse korraga varuks suuremas koguses ja mis näidatakse bilansis varade hulgas. Nendest varadest näiteks materjale – kontoritarbeid, paberit, puhastusvahendeid jms kasutatakse jooksvalt pikema aja jooksul. Neid varaartikleid nimetatakse üldjuhul laos olevateks varudeks. Äriühingu seisukohalt on tegemist ettemakstud kuluga, ehkki nad on bilansis arvel vara poolel varudena kasutamata sealjuures sõna „ettemakstud kulud".

Aruandeperioodi lõpul *inventeeritakse* füüsiliselt varude jäägid

ettevõtte laos ja nii tehakse kindlaks majandustegevuses kulutatud materjali soetusmaksumus. Taoline võte on rakendatav ka müüdud kaupade osas juhul, kui ettevõttesiseselt ei vormistata dokumentidega kaupade väljaminekut laost (vt jaotis 6.4).

Näide

Äriühing soetas novembris abimaterjale summas 193 000 krooni (operatsioon 1). Aruandeperioodi 31. detsembril tehti äriühingu abimaterjalide laos inventuur, mille tulemusena tuvastati laos abimaterjale 140 000 krooni eest. Aruandeperioodil abimaterjalide jooksvat kulu dokumentaalselt ei vormistatud. Seega kulutatud abimaterjalide kohta summas 53 000 krooni tuleb teha reguleerimiskanne (operatsioon 2). Põhimõtteskeem on järgmine.

Hankijatele tasumata arved		Abimaterjal		Abimaterjali kulu
	193 000 (1) 193 000 →		53 000 (2) 53 000 →	
	saldo 140 000			

Laiendatud bilansivõrrandis mõjutab reguleerimiskanne ettemakstud kulu (meie näidetest kindlustuskulu) järgmisi finantselemente:

V	+	U	=	K	+	O′	+	T
–1 800 (ettemakstud kindlustus)		+1 800 (kindlustuskulu)						

Sama kehtib ka ettemakstud rendi ja laos olevate materjalivarude kohta.

7.4.1.2. Saadud ettemaksed ehk avansid

Väljateenimata tulu on äriühingu tulu, mis on ostjalt või tellijalt laekunud *ettemaksena*, s.o äriühingule üle kantud ning raamatupidamises arvele võetud kui kohustus või tulu *enne* selle tegelikku teenimist kas kaupade müügist või teenuste osutamisest. Sellise arvestuse vajadust nõuab raamatupidamisarvestuses *realiseerimise printsiip* (vt. jaotis 3.3.2.3).

Siinjuures on oluline tõik, et kui tulu saadakse avansiliselt enne selle väljateenimist, siis tulevikku langev tuluosa näidatakse tulevas(t)el perioodi(de)l (edasilükkunud tulu). Väljateenimata tulu osa, mis on saadud majandustehingu tulemusena ettemaksena (avansiliselt), arvestatakse raamatupidamises *algselt kohustusena*, sest see näitab äriühingu kohustust kas müüa kaupu või osutada teenuseid tulevikus, kusjuures see kohustus on tekkinud minevikutehingust (ostja ettemaksest). Sellisteks väljateenimata tulu näideteks on ettemaksuna rentnikult saadud rendisummad, ostjatelt laekumata arvetelt ettemaksuna saadud intressid jms.

Näide

Äriühing (rendileandja) andis kolmeks aastaks rendile laohoone 480 000 krooni eest, kusjuures rentnik tasus kogu lepingujärgse summa *ettemaksena* (operatsioon 1). Esimese aruandeaasta lõpul tuleb teha reguleerimiskanne selle aruandeperioodi tegeliku, s.o väljateenitud renditulu kohta, mis moodustab ühe kolmandiku üldsummast – 160 000 krooni (operatsioon 2). Ülejäänud summa on kahe järgneva aruandeaasta ettemakse, mis näidatakse bilansis kohustusena. Põhimõtteskeem on järgmine.

Renditulu	Ettemakstud tulevaste perioodide tulud	Raha
	160 000 (2) 160 000 →	480 000 (1) 480 000 →
		saldo 320 000

Ettemaksetena tehtud majandustehingute seisukohalt ei ole mingit erinevust, kus algne tehing kajastatakse: kas püsivatel (varade ja kohustuste) või ajutistel (tulude ja kulude) kontodel.

Pärast reguleerimiskirjeid on vastavate kontode jäägid samad, vaatamata algsele kandele.

Laiendatud bilansivõrrandis mõjutab reguleerimiskanne järgmisi finantselemente:

V	+	U	=	K	+	O′	+	T
				–160 000				+160 000
				(ettemakstud tulu)				(renditulu)

7.4.2. Tekkepõhised kirjed

7.4.2.1. Viitvõlad

Tekkepõhised kohustused (tekkepõhised kulud) on kuluartiklid (-kirjed), mis on tekkinud aruandeperioodil, kuid ei ole veel arvele võetud või on tasumata. Seega esindavad nad arvestusperioodi lõpu *kohustusi*. Korrespondeerivateks deebetpoole kontodeks on kasumiaruande kulud. Selliste tekkepõhiste kohustustena (tekkepõhiste kuludena) on arvel näiteks arvestatud ja kuludesse kantud, kuid töötajatele veel väljamaksmata palk koos sotsiaalmaksudega, intressivõlad jms.

Kui äriühing maksab töötajatele *palga* välja aruandekuu viimasel päeval, siis ei esine tekkepõhist võlga töövõtjatele ka aasta viimasel aruandekuul, sest kõikidele töötajatele on tööandja palga välja maksnud aruandeperioodil. Kui aga ettevõte näiteks maksab palka iga kahe nädala järgi, siis tuleb teha reguleerimiskanne arvestatud, kuid veel väljamaksmata palga kohta. Sama olukord esineb ka äriühingutes ja asutustes, kus töötajatele arvestatakse ja makstakse palka aruandeperioodile (kuule) järgneval kuul. Eeltoodu kehtib ka palgaga vahetult seotud aruandeaastal väljateenitud ja kuludesse kantud, kuid väljamaksmata puhkusetasukohustuse summade kohta koos sotsiaalmaksudega.

Näide

Oletame et äriühing arvestab ja maksab palka üks kord kuus aruandekuule järgneva kuu esimestel päevadel. Aruandekuu (detsember) arvestatud palgasumma tuleb bilansis ja kasumiaruandes näidata 31. detsembri seisuga reguleerimiskandega, mis tagab tekkepõhisuse, sest summa näidatakse viitvõlana kui aruandeperioodi väljamaksmata kulu.

Võlad töövõtjatele		Aruandeperioodi palgakulu	
	288 000	288 000	
	saldo 288 000		

Näide

Äriühing arvestab ja maksab *palka* iga kuu viimase nädala reedel. Oletame et 31. detsember langeb neljapäevale. Seega töötajatele jääb aruandeaasta viimase nelja tööpäeva palk välja maksmata, kuid summa tuleb arvestada ning näidata viitvõlana reguleerimiskandega. Detsembrikuu esimese nelja nädala eest on äriühing arvestanud ja välja maknud 240 000 krooni. Viimase nelja tööpäeva eest arvestati palka 48 000 krooni [(240 000 / 4) / 5 × 4], mis tuleb ühelt poolt viitvõlana ja teiselt poolt aruandeperioodi tegeliku kuluna arvele võtta. Raamatupidamiskontodel kajastub see reguleerimiskanne järgmiselt:

Võlad töövõtjatele		Aruandeperioodi palgakulu	
	[240 000]	240 000	
	Välja makstud detsembris		
	48 000	48 000	
	saldo 48 000	288 000	

Sarnaselt tuleb arvele võtta ka palgaga seotud *sotsiaalmaksud* ja *puhkusetasu reserv*.

Laiendatud bilansivõrrandis mõjutab reguleerimiskanne järgmisi finantselemente:

V	+	U	=	K	+	O′	+	T
		+48 000 (palgakulu)		+48 000 (palgakohustus)				

7.4.2.2. Viitlaekumised

Selle rühma moodustavad aruandeperioodi kasumiaruandes tuludena arvele võetud majandustehingute summad, mis on bilansipäevaks jäänud laekumata. Neid nimetatakse tekkepõhisteks varadeks, *tekkepõhisteks tuludeks* või saadaolevateks tuludeks. Reguleerimiskirjed sellistele tehingutele tuleb teha seetõttu, et tegelikult on tulu aruandeperioodil välja teenitud, kuid on jäänud kätte saamata ja tuleb näidata laekumata arvete hulgas.

Näide

Äriühing andis aruandeaasta 1. septembril pikajalisele rendile laoruumid. Lepingu järgi on rentnik kohustatud maksma ette korraga kolme kuu (kvartali) rendi summas 210 000 krooni, kuid kuni aasta lõpuni on tal maksmata järjekordne *ettemaks*, sh detsembrikuu rendisumma. 31. detsembri seisuga tuleb aruandeaasta viimase kuu laekumata rendisumma kohta rendileandjal teha reguleerimiskanne:

Renditulud		Ostjatelt laekumata arved
	70 000	70 000
		saldo 70 000

Selle reguleerimiskande tulemusena moodustab äriühingu aruandeaasta renditulu 280 000 krooni, millest 210 000 krooni on juba laekunud ja 70 000 krooni on rentnikult saadaolev summa, mis näidatakse bilansis varakirjel.

Regeleerimiskanne mõjutab laiendatud bilansivõrrandi järgmisi finantselemente:

V	+	U	=	K	+	O′	+	T
+70 000 (ostjalt laekumata arve)								+70 000 (renditulu)

7.4.3. Hinnangulised kirjed

Ostjatelt laekumata summad, mille laekumine on ebatõenäoline ja põhivara kulumi arvestus moodustavad nn *hinnangulised* kirjed, millede suurused ei ole täpselt määratavad. Teisisõnu, *hinnanguline kirje on tulevaste tundmatute sündmuste ja arengute funktsioon*, mis tähendab jooksva perioodi kulude hindamist üksnes *subjektiivsetel* alustel. On teada tõsiasi, et näiteks äriühingu poolt ostjatele esitatud arved müüdud kaupadele või osutatud teenustele jäävad alati mingis summas laekumata. Nende ebatõenäoliselt laekuvate arvete mõju kuludele ja firma tegevustulemustele tuleb hinnata ning arvele võtta.

Kui äriühing soetab näiteks mingi materiaalse põhivara objekti, siis eeldatakse alati, et see põhivara objekt osaleb majandustegevuses pikema ajavahemiku jooksul, ning objekti loodetav likvideerimismaksumus pärast tema kasutamist firma majandustegevuses on madalam soetusmaksumusest. Materiaalse põhivara soetusmaksumuse ja loodetava likvideerimismaksumuse vahe tuleb põhivara kasuliku tööea jooksul kanda kuludesse amortisatsiooni näol. Selleks et välja arvutada iga arvestusperioodi kuludesse minevat põhivara maksumuse summat, tuleb äriühingul kindlaks määrata selle põhivara kasulik tööiga ja eeldatav likvideerimismaksumus.

7.4.3.1. Ebatõenäoliselt laekuvad nõudesummad

Tulude ja kulude vastavuse arvestuspõhimõte nõuab ebatõenäoliselt laekuvate arvete näitamist selle perioodi kuludes, millal müük toimus, mitte nõudesummade mahakirjendamise perioodil. Järelikult see printsiip nõuab reguleerimiskannet.

> Ostjatelt laekumata arveid hinnatakse bilansis, lähtudes tõenäoliselt laekuvatest summadest. Ostjatelt laekumata arved, mille laekumine on ebatõenäoline, tuleb kanda kuludesse *[Raamatupidamise seadus 34, lg (2)]*.

Iga arvestusperioodi lõpul *hinnatakse* arvestusperioodil müüdud kaupade või osutatud teenustest see osa, mis moodustavad ebatõenäoliselt laekuvad nõuded. Selle hindamise aluseks on ebatõenäoliselt laekuvate nõuete osatähtsus eelmistel aruandeperioodidel, üldine majanduslik olukord, nõuete tähtajalisus ja muud tegurid, mis osutavad nõudesummade laekumise ebatõenäolisusele (näiteks on ostjale välja saadetud meeldetuletuskirju, millele ei vastata või, võlausaldaja(d) on esitanud ostja vastu hagiavalduse või, ostjale on välja kuulutatud pankrot või likvideerimine jms). Tavaliselt väljendatakse arvestusperioodi ebatõenäoliselt laekuvad nõudesummad protsentides üldisest müügikäibest.

Näide

Eeldame, et äriühingu *ebatõenäoliselt laekuvate nõudesummade* osatähtsus moodustab väljakujunenud praktikale 2,5% aruandeperioodi müügikäibest, mis moodustas 4 600 000 krooni. Ebatõenäoliselt laekuva nõudesumma – 115 000 krooni kohta koostatakse järgmine reguleerimiskanne:

Ebatõenäoliselt laekuvad arved		Ebatõenäoliselt laekuvate arvete kulu
	115 000	115 000
	saldo 115 000	

Laiendatud bilansivõrrandis mõjutab reguleerimiskanne järgmisi finantselemente:

V	+	U	=	K	+	O′	+	T
– 115 000 (ebatõenäoliselt laekuvad arved)		+ 115 000 (ebatõenäoliselt laekuvate arvete kulu)						

7.4.3.2. Põhivara kulum

Põhivara kulumi reguleerimine on sarnane ettemakstud kulude vähendamisega, mille algsumma on näidatud varakonto deebetis. Põhimõtteline erinevus seisneb selles, et kulumi kreeditsumma näidatakse eraldi kontol *Põhivara kulum* varakonto asemel. Põhivara kulumi hindamise aluseks on põhivara objekti soetusmaksumus, tema kasutusiga ja likvideerimismaksumus.

Näide

Oletame et äriühing ostis veoauto 1,5 miljoni krooni eest, mille kasulik tööiga on kuus aastat ja hinnanguline likvideerimismaksumus on 300 000 krooni. Seega tuleb antud põhivara objekti väärtust 1,2 miljonit krooni jaotada kuue aasta majandustegevuse kuludesse, sest on ebaloogiline kanda nimetatud summa äriühingu kuludesse kas ainult põhivara soetamise või likvideerimise aastal, sest antud põhivara objekt aktiivselt osaleb firma tulu moodustumisel kogu kasuliku tööea jooksul.

Kui äriühing kasutab lineaarset amortisatsioonimeetodit, siis igal aastal näidatakse kuludes 1/6 sellest summast, s.o 200 000 krooni, mille kohta koostatakse igal aruandeperioodil järgmine reguleerimiskanne:

Akumuleeritud põhivara kulum		Põhivara amortisatsioonikulu
	200 000	200 000
	saldo 200 000	

Reguleerimiskanne mõjutab laiendatud bilansivõrrandis järgmisi finantselemente:

V	+	U	=	K	+	O′	+	T
– 200 000 (akumuleeritud põhivara kulum)		+ 200 000 (põhivara amortisatsioonikulu)						

7.5. Reguleerimiskannete mõju finantselementidele

Tekkepõhise raamatupidamisarvestuse korraldamisel on reguleerimiskannete eiramisest tulenevad mõjud kasumile ja bilansikirjetele olulised ning need on lühidalt esitatud tabelis 7.1.

Tabel 7.1

Reguleerimiskannete eiramisest tulenevad mõjud finantselementidele

Tunnistatud reguleerimiskirje ärajätmine	Mõju kasumile	Mõju bilansikirjetele
Varast tuleneva tulu näitamine (ettemakstud kulud)	Kasumi ülepakkumine (suurendamine)	Vara ülepakkumine Omakapitali ülepakkumine (suurendamine)
Algselt näitamata tulu arvelevõtmine	Kasumi vähendamine	Kohustuste ülepakkumine Omakapitali vähendamine
Tekkepõhised varad	Kasumi vähendamine	Varade vähendamine Omakapitali vähendamine
Tekkepõhised kohustused	Kasumi ülepakkumine	Kohustuste vähendamine Omakapitali ülepakkumine
Hinnangulised kirjed	Kasumi ülepakkumine	Vara ülepakkumine Omakapitali ülepakkumine

Tekkepõhises arvestuses ülalesitatud reguleerimiskanded vastavad raamatupidamisarvestuse *heale tavale* ning tagavad finantsaruannetes aktuaalse, olulise, objektiivse ja võrreldava informatsiooni esitamise ettevõtte majandustegevusest, millest on huvitatud iga infotarbija.

8. FINANTSARVESTUSE INFORMATSIOONISÜSTEEMI RINGPROTSESS

8.1. Ringprotsessi põhistaadiumid

Jaotisest 1.5. tuleneb, et finantsarvestuse informatsioonisüsteemi põhitegevuse ühe olulisema osa moodustab mõiste registreerimine, mis koosneb majandustehingute dokumenteerimisest, majandustehingute arvnäitajate rühmitamisest ja kokkuvõtmisest (vt joonis 8.1). Majandustehingute dokumenteerimist on põhjalikumalt käsitletud 6. peatükis.

Finants- ehk raamatupidamisarvestuse informatsioonisüsteemi ringprotsessi väga olulised komponendid on aga majandustehingute arvnäitajate *rühmitamine* ja *kokkuvõtmine*, mida teostatakse kronoloogiliste ja sünteetiliste registrite abil (vt jaotis 6.2) ning viimaste põhjal *finantsaruannete koostamine* (jaotis 9).

Sellist arvestussüsteemi ringprotsessi raamatupidamislikku külge ilmestab kõige paremini allpool esitatud näide Anu Sepa poolt asutatud osaühingu „Kuller" (edaspidi OÜ Kuller) majandustehingutest selle asutamisel ja hilisemast majandustegevusest.

8.2. Arvestusprotsessi korraldamise põhimõtted äriühingus

Näite lähteandmed

1. Anu Sepp asutab ettevõtte – OÜ Kuller, mille tegevuse põhieesmärgiks on osutada kullerteenuseid klientidele. Ettevõtlust Eesti Vabariigis reglementeerib 1. septembril 1995. a. jõustunud

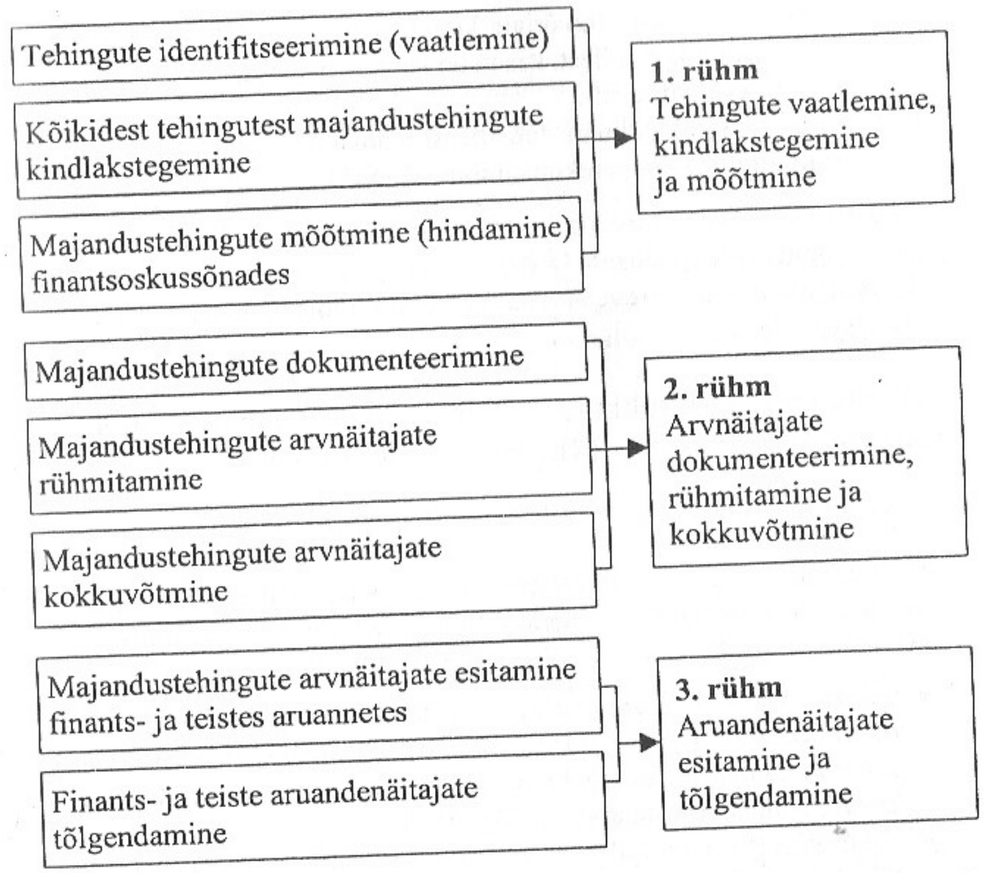

Joonis 8.1. Raamatupidajate poolt teostatavad funktsioonid – ringprotsessi staadiumid.

Äriseadustik. Alljärgnevalt on sellest õigusaktist esitatud ettevõtjate – füüsilisest isikust ettevõtja (FIE) ja äriühingu(te) – tegevust korraldavatest põhimõtetest mõned väljavõtted (vt ka jaotises 1.2 toodud põhimõtteid).

> Füüsilisest isikust ettevõtja ärinimi peab sisaldama ettevõtja ees- ja perekonnanime ning ei või sisaldada äriühingule viitavat täiendit ega lühendit *[§ 8, lg 1]*.
>
> Füüsilisest isikust ettevõtja kohta kantakse äriregistrisse:
> 1) ettevõtja ärinimi, tegevusala ning ettevõtte asukoht ja aadress, samuti ettevõtja majandusaasta algus ja lõpp;
> 2) ettevõtja nimi, isikukood ja elukoht;
> 3) muud seaduses ettenähtud andmed *[§ 75, lg 2]*.

(1) Füüsilisest isikust ettevõtjale kohaldatakse *ettevõtja kohta käivaid sätteid*, sõltumata sellest, kas ta on kantud äriregistrisse, kui seaduses ei ole sätestatud teisiti.
(2) Äriregistrisse kandmata füüsilisest isikust ettevõtja võib tegutseda ainult oma ees- ja perekonnanime all *[§ 76]*.

Füüsilisest isikust ettevõtja korraldab oma raamatupidamise lähtuvalt raamatupidamise seadusest *[§ 77]*.
Füüsilisest isikust ettevõtja *vastutab* oma kohustuste eest *kogu oma varaga [§ 78]*.

Äriühingute – osaühingu ja aktsiaseltsi – tegevust reglementeeritakse Äriseadustikus FIE omast märksa põhjalikumalt.

Registreerimine

Ettevõtjad registreeritakse äriregistris, kusjuures äriregistri kanded on avalikud. Registripidajale esitatakse näiteks *aktsiaseltsi* asutamisel järgmised dokumendid (sama kehtib ka osaühingu kohta):

- notariaalselt kinnitatud *avaldus* registripidajale, kus näidatakse seaduses sätestatud andmed (ettevõtte ärinimi, tegevusala, asukoht ja aadress, kapitali suurus, juhatuse liikmete nimed, isikukoodid ja elukohad, majandusaasta algus ja lõpp jms);
- notariaalselt kinnitatud *asutamisleping* või -otsus (ühe asutaja korral), kus muuhulgas tuleb näidata ettevõtte ärinimi, tegevusalad, asutajate nimed, aktsiakapital, aktsiate arv, nimiväärtus, aktsiate liigid ja nendega seotud õigused, aktsiate jaotus asutajate vahel, aktsiate märkimise aeg ja koht, mitterahalise sissemakse hindamise kord jms);
- notariaalselt kinnitatud *põhikiri*, kus tuleb näidata äriühingu nimi, asukoht ja tegevusala, aktsiakapitali suurus (miinimum- ja maksimumkapital, aktsiate nimiväärtused, kas tegemist on nimeliste või esitajaaktsiatega, koosolekute kokkukutsumiste ja otsuste vastuvõtmise kord, reservkapitali suurus jms kohustuslikke tingimusi;
- krediidiasutuse *teatis* aktsiakapitali sissemakse kohta;
- informatsioon juhatuse ja nõukogu liikmetest, samuti audiitori(te)st;
- juhatuse liikmete allkirjanäidised;
- sidevahendite numbrid;
- võõrkeelse dokumendi eestikeelne notariaalselt kinnitatud tõlge jms.

Kapital

Äriühingutest osaühingu ja aktsiaseltsi osa- või aktsiakapital peavad olema vastavalt 40 000 ja 400 000 krooni, millised jagunevad osadeks või aktsiateks.
Sissemakse peavad asutajad tasuma täielikult enne äriregistrisse kandmise avalduse esitamist.
Osade või aktsiate eest tasumine on kas rahaline või mitterahaline. Rahalised sissemaksed tasutakse äriühingu pangaarvele. Mitterahalised sissemaksed võivad olla rahas hinnatavad ja äriühingule üleantavad asjad või

Tabel 8.1

OÜ Kuller – väljavõte kontoplaanist

Vara:	110	Raha
	130	Ostjatelt laekumata arved
	131	Ebatõenäoliselt laekuvad arved
	161	Ettemakstud kindlustusmaksed
	162	Ettemakstud rendimaksed
	171	Materjal
	182	Veovahendid
	183	Veovahendite kulum
Kohustused:	222	Ostjate (tellijate) ettemaksed
	231	Hankijatele tasumata arved
	252	Võlad töövõtjatele
Omakapital:	310	Osakapital
	390	Aruandeaasta kasum (kahjum)
Tulud:	410	Teenustulu
Kulud:	503	Materjalikulu
	505	Veovahendite kütusekulu
	511	Palgakulu
	521	Kommunaalteenuste kulu
	528	Reklaamikulu
	531	Põhivara kindlustuskulu
	533	Rendikulu
	542	Veovahendite amortisatsioonikulu
	561	Ebatõenäoliselt laekuvate arvete kulu
Koondkonto:	630	Tulude ja kulude koondkonto

rahalised õigused. Mitterahalise sissemakse hindamisel võetakse aluseks asja või õiguse harilik väärtus ja seda kontrollib audiitor.

2. Asutamisel teeb FIE Anu Sepp rahalise sissemakse osakapitali, mis meie näites moodustab 80 000 krooni.

3. Raamatupidamisarvestuse õigeks korraldamiseks on vajalik koostada sise-eeskirjad, sh kasutatav kontoplaan (vt ka jaotist 5.6). Ülesandes kasutatavate kontode loetelu on esitatud tabelis 8.1.

4. OÜ Kuller arvestust peetakse tekkepõhiselt (vt jaotisi 3.3.1.5 ja 7).

8.3. Majandustehingute registreerimine päevaraamatus

Lähteandmetest tuleneb, et omanik Anu Sepp otsustas 28. novembril 20x2. a. teha rahalise sissemakse vastsesse osaühingusse summas 80 000 krooni. See summa moodustab OÜ Kuller nn stardiraha, mille eest omanik soetab kullerteenuste osutamiseks vajalikke töövahendeid (veovahendi, rendib tööruumi, soetab inventari jne). Järelikult nimetatud summa moodustab osaühingu *oma(osa)-kapitali*, mis kahekordse kirjendamise tulemusel näidatakse *algbilansis* (seisuga 30. november 20x2. a.) vara (raha) ja oma(osa)-kapitali kirjetel.

Äriühingutes (osaühingus või aktsiaseltsis) peavad Äriseadustiku järgi asutajad osa või aktsiate eest tasuma enne äriregistrisse kandmise avalduse esitamist.

(1) Sissemakse võib olla *rahaline* või *mitterahaline*. Aktsia eest tasutakse rahas, kui põhikirjas ei ole ette nähtud mitterahalise sissemaksega tasumist.
(2) Aktsionärid peavad tasuma aktsiate eest täielikult *enne* aktsiaseltsi registrisse kandmise avalduse esitamist, kui asutamislepinguga ei ole ette nähtud varasemat tähtpäeva…
(3) Aktsia eest tasutavat summat *ei või tasaarvestada* töötasu, honorari ega teiste sarnaste väljamaksetega asutatavast aktsiaseltsist ega muude nõuetega asutatava aktsiaseltsi vastu *[§246]*.

Asutajad avavad asutamisel oleva aktsiaseltsi nimele pangaarve, kuhu tasutatakse rahalised sissemaksed *[§ 247]*.

Ettevõtte päevaraamat on toodud tabelis 8.2, mis näitab OÜ Kuller 20x2. a. detsembrikuu kõiki majandustehinguid ja nende tehingute kohta koostatud raamatupidamislausendeid. Ülesandesse kaasatud tehingud ja nende arvu on teadlikult *piiratud*, et esitada tehingute kohta käivad lausendid enam mõistetavamal ja lihtsamal kujul. Selline esitusviis võimaldab lugejal paremini ja kiiremini omandada õpitavat ning on samas piisavalt ülevaatlik kontsentreerituse tõttu. Ülesandesse ei ole kaasatud maksundusega ning juhtimis- ja kuluarvestusega seonduvaid aspekte. Neid probleeme käsitletakse kõige põhjalikumalt vastavates õppeainetes, kuid ka raamatupidamis(finants)arvestuse süvakursuses.

Rööpselt majandustehingute registreerimisega päevaraamatus kantakse nad läbi pearaamatu sünteetilistelt kontodelt (vt tabel 8.5). Kõik majandustehingud registreeritakse nende toimumisel, sõltumata sellest kas raha on laekunud või tasutud, s.o *tekkepõhiselt*. Pärast majandustehingute kohta käivate summade läbikandmist kontodelt võib kasutusel olnud kontod ajutiselt sulgeda, tuua välja kontode käibed ja (ajutised) lõppsaldod. Nende saldode alusel saab koostada proovibilansi (summas 107 200 krooni), mis on toodud töölehe kahe esimese veeruna (vt tabel 8.6).

8.4. Tööleht

Tööleht on mitmeveeruline tabelivorm, mida kasutatakse reguleerimiskannete tegemisel ja finantsaruannete koostamisel. Tabeli nimetusest tuleneb, et tööleht on raamatupidajale üksnes abistavaks töövahendiks. Tööleht ei ole püsiv ega nõutav arvestusregister, ta ei ole žurnaal ega pearaamatu osis. Tööleht on abitabel, mis võimaldab ette valmistada reguleerimiskandeid ja finantsaruandeid.

Töölehes esitatakse aruandeperioodil kasutatud kontode loetelu ning tuuakse tema koostamise *viis astet* protseduuriliselt kindlas

Tabel 8.2

OÜ Kuller 20x2. a. detsembrikuu raamatupidamise päevaraamat

Jk. nr.	Kuu-päev	Raamatupidamislausend ja majandustehingu lühikirjeldus	Konto kood	Deebet	Kreedit
1	2	3	4	5	6
1.	28.11.	Raha	110	80 000	
		Osakapital	310		80 000
		Omanik (Anu Sepp) investeeris ettevõtlusse raha			
2.	01.12.	Veovahendid	182	60 000	
		Raha	110		60 000
		Kaubiku ostmine raha eest kullerteenusteks			
3.	01.12.	Ettemakstud kindlustusmaksed	161	3 600	
		Raha	110		3 600
		Kaubiku üheaastase kindlustusmakse ettemaks rahas			
4.	01.12.	Ettemakstud rendimaksed	162	4 800	
		Raha	110		4 800
		Äripinna kolmekuulise rendi ettemaks rahas			
5.	04.12.	Materjal	171	4 100	
		Hankijatele tasumata arved	231		4 100
		Materjali ostmine arvega, arve tasumata			
6.	07.12.	Raha	110	6 900	
		Ostjate ettemaksed	222		6 900
		Raha saamine ostjalt tulevikus osutatavate teenuste eest			
7.	15.12.	Hankijatele tasumata arved	231	4 100	
		Raha	110		4 100
		Hankijale 4. detsembri arve tasumine			
8.	17.12.	Raha	110	5 700	
		Teenustulu	410		5 700
		Raha saamine ostjalt osutatud teenuste eest			
9.	20.12.	Reklaamikulu	528	1 800	
		Hankijatele tasumata arved	231		1 800
		Saadi arve ajalehes avaldatud reklaami kohta			
10.	21.12.	Ostjatelt laekumata arved	130	9 000	
		Teenustulu	410		9 900
		Ostjatele esitati arveid osutatud teenuste eest			

1	2	3	4	5	6
11.	28.12.	Palgakulu	511	4 800	
		Raha	110		4 800
		Kaubikujuhile maksti palka esimese nelja töönädala eest			
12.	28.12.	Raha	110	1 700	
		Ostjatelt laekumata arved	130		1 700
		Laekus raha ostjalt talle esitatud arve järgi			
13.	29.12.	Kommunaalteenuste kulu	521	1 900	
		Raha	110		1 900
		Tasuti detsembrikuu kommunaalteenuste eest rahas			
14.	30.12.	Veovahendite kütusekulu	505	2 900	
		Hankijatele tasumata arved	231		2 900
		Saadi arve detsembris kulutatud bensiini kohta			
		Kokku		192 200	192 200

järjekorras: proovibilanss, reguleerimised, reguleeritud proovibilanss, kasumiaruanne ja bilanss. Kontode loetelu veerus tuuakse eelkõige aruandeperioodil kasutusel olnud pearaamatu kontod, millele hiljem lisanduvad reguleerimistega täiendavalt kaasatud kontod. *Proovibilansi* veerud täidetakse aruandeperioodil kasutusel olnud pearaamatu kontode saldodega. *Reguleerimiste* veergudes näidatakse tehtud reguleerimiskannete summad nii proovibilansis esitatud kui ka reguleerimistega täiendavalt kaasatud kontodel, mis nummerdatakse pearaamatus tehtud reguleerimiskannete järjekorras. Tavaliselt reguleerimiskandeid ei kanta päevaraamatust läbi enne, kui tööleht ja finantsaruanded on koostatud.

Proovibilansi ja reguleerimiste veergudes oleva informatsiooni alusel täidetakse kolmanda astme – *reguleeritud proovibilansi* – veerud. Iga töölehele kantud konto summa reguleeritud proovibilansi veerus on võrdne selle konto jäägiga, mis ilmneb pärast reguleerimislausendite läbikandmist pearaamatu kontodelt. Reguleeritud proovibilansi alusel koostatakse *kasumiaruanne ja bilanss*. Kuigi raamatupidajad võivad töölehe alusel koostada finants-

aruanded enne reguleerimiskannete läbikandmist päeva- ja pearaamatust, ei asenda lõpetatud tööleht ametlikke finantsaruandeid.

8.5. Reguleerimiskanded

Aruannete koostamisel seisuga 31. detsember 20x2 tehakse reguleerimis- ja lõpetamiskanded, mis võimaldavad määratleda aruandeperioodi tulud ja kulud. Alljärgnevalt lühidalt esitame ülesande majandustehingutega seonduvad reguleerimiskanded (vt tabel 8.3).

1. Esimesed reguleerimiskanded on seotud tulevastele aruandeperioodi(de)le edasilükkunud bilansikirjete summade kajastamisega aruandeperioodil, s.t siiani kuludes näitamata väljaminekute arvelevõtmisega ja nende kajastamisega kasumiaruandes (vt ka jaotist 7.4.1.1). Nii näidati 3. majandustehinguga aastane rahas tasutud kindlustusmakse 3 600 krooni ettemaksuna vara hulgas. Vastavalt tulude ja kulude vastavuse printsiibile tuleb detsembrikuu kuludes täiendavalt näidata kaubiku ühe kuu kindlustusmakse summa, mis moodustab 300 krooni (3 600 krooni : 12 kalendrikuud = 300 krooni). Selle summa võrra vähendatakse reguleerimiskandega (R1) ettemakstud kindlustusmakseid ja suurendatakse aruandeperioodi kulusid.
2. Teine reguleerimiskanne (R2) on olemuselt esimesega samalaadne: vähendatakse 1. detsembril neljanda majandustehinguga rahas ettemakstud kolmekuulist rendisummat ja suurendatakse detsembrikuu kulusid 1 600 krooni võrra, kui ühe kuu rendikulusid (4 800 krooni : 3 kuud = 1 600 krooni).
3. Sellesse reguleerimiskirjete rühma tuleb arvata ka aruandeperioodi materjalikulu näitamine. 4. detsembril osteti materjali 4 100 krooni eest (5. majandustehing). Kuu materjalikulu tehakse kindlaks inventuuriandmetel (vt jaotis 6.4). Selleks soetatud materjali summast (4 100 krooni) lahutatakse

Tabel 8.3

OÜ Kuller reguleerimiskanded seisuga 31. detsember 20x2. a.

Jk. nr.	Kuupäev	Reguleerimiskanne ja selle lühikirjeldus	Konto kood	Deebet	Kreedit
1	2	3	4	5	6
R1	31.12.	Põhivara kindlustuskulu	531	300	
		Ettemakstud kindlustusmaksed	161		300
		Detsembrikuu kindlustussumma näitamine (3 600 : 12 = 300, vt 1. dets. tehingut)			
R2	31.12.	Rendikulu	533	1 600	
		Ettemakstud rendimaksed	162		1 600
		Detsembrikuu rendisumma näitamine (4 800 : 3 = 1 600, vt 1. dets. tehingut)			
R3	31.12.	Materjalikulu	503	1 900	
		Materjal	171		1 900
		Detsembrikuu materjalikulu näitamine (Inventuuri andmetel kuu lõpujääk – 2 200; 4 100 – 2 200 = 1 900, vt 4. dets. tehingut)			
R4	31.12.	Veovahendite amortisatsioonikulu	542	1 000	
		Veovahendite kulum	183		1 000
		Detsembrikuu amortisatsioonikulu näitamine (Arvutus. Aasta amortisatsioonisumma = põhivara soetusmaksumus – põhivara loodetav jääkmaksumus / põhivara loodetav kasutusaeg aastates; [(60 000 – 12 000) / 4 = 12 000 (aastas) / 12 = 1 000 (kuus)]			
R5	31.12.	Ostjate ettemaksed	222	3 500	
		Teenustulu	410		3 500
		Detsembrikuus tegelikult osutatud teenuste summa näitamine ettemakseid teinud ostjate osas (vt 7. dets. tehingut)			
R6	31.12.	Palgakulu	511	240	
		Võlad töövõtjatele	252		240
		Kaubikujuhi detsembrikuu ühe tööpäeva arvestatud, kuid väljamaksmata, palgakulud [4 800 / 4 = 1 200 (nädalas) / 5 = 240 (päevas)			
R7	31.12.	Ostjatelt laekumata arved	130	980	
		Teenustulu	410		980
		Detsembrikuus tegelikult osutatud teenuste, mille kohta olid arved esitamata, arvelevõtmine			

1	2	3	4	5	6
R8	31.12.	Ebatõenäoliselt laekuvate arvete kulu	561	670	
		Ebatõenäoliselt laekuvad arved	131		670
		Ebatõenäoliselt laekuva arve kandmine kuluks seoses ostja eeldatava pankrotistumisega			
		Kokku		10 190	10 190

kuu lõpus inventeerimisel kindlakstehtud tegelik materjalijääk (2 200 krooni) ning nende summade vahe (1 900 krooni) moodustabki aruandeperioodi kulu (R3).

Kolm esimest reguleerimiskannet on seotud finantselementide *vara* (bilansikirjete) ja *kulu* (kasumiaruande kirjete) reguleerimistega.

4. 1. detsembril ostis omanik ettevõtluse tarbeks kaubiku soetusmaksumusega 60 000 krooni, millega osutatakse kullerteenuseid. Kaubik on ühelt poolt materiaalne põhivara objekt ja teisalt potentsiaalsete teenuste kogum, mis on kasutatav või tarbitav pikema aja jooksul.

(1) Materiaalne põhivara koosneb piiramatu ja piiratud kasutuseaga materiaalsest põhivarast.
(2) Maa on piiramatu kasutuseaga põhivara. Maa võetakse raamatupidamiskohustuslase bilansis arvele tema tegelikus soetusmaksumuses. Maa soetusmaksumust ei amortiseerita.
(3) Ehitised, masinad ja seadmed, tööriistad, sisseseade ja muu inventar on piiratud kasutuseaga materiaalne põhivara. Piiratud kasutuaseaga materiaalne põhivara võetakse raamatupidamiskohustuslase bilansis arvele soetusmaksumuses, mis koosneb vara maksumusest ja kasutuselevõtmist võimaldavatest väljaminekutest *[Raamatupidamise seadus, § 29]*.

Selle põhivara ostmisega tegi äriühing ettemaksu oodatavate teenuste eest ning see summa jaotatakse finantsarvestuses eelseisvate arvestusperioodide vahel, millal saadakse selle põhivara kasutamisest kasu. Järelikult on kaubik piiratud kasuliku kasutuseaga materiaalne põhivara objekt, ning sellelt arvestatakse amortisatsiooni. Amortisatsioon on vara amortiseeritava maksumuse jaotamine selle eeldatavale kasulikule tööeale. Kaubiku amortiseeritav maksumus on selle objekti tegelik maksumus.

Põhivara amortisatsiooni tuleb arvestada, vaatamata sellele, kas majandusaastal esineb kasum või kahjum *[Raamatupidamise seadus, § 30, lg 3]*.

Arvestusperioodi amortisatsioonisummaga debiteeritakse otseselt või kaudselt kulu. Kaubiku aasta amortisatsioonisumma arvutamisel tuleb seega kasutada järgmist valemit: 60 000 krooni (põhivara soetusmaksumus) – 12 000 (põhivara hinnanguline likvideerimis(jääk)maksumus, millega kaubik pärast kasulikku kasutusiga loodetakse maha müüa) : 4 (põhivara loodetav kasulik kasutusaeg aastates) = 12 000 krooni. Detsembrikuu amortisatsioonisumma = 12 000 krooni : 12 (kuud) = 1 000 krooni.

Aruandeperioodi amortisatsioonisumma suurendab kulusid. Et kaubiku ostmisega oli tegemist sisuliselt ettemaksuga, siis amortisatsioonisumma suurendab põhivara kulumit, millega reguleeritakse põhivara jääkmaksumust (soetusmaksumus miinus põhivara kulum). Järelikult iga aruandeperioodi lõpul on põhivara jääkmaksumus arvestatud amortisatsioonisumma võrra väiksem ning neljanda kasutusaasta lõpul peab võrduma hinnangulise likvideerimismaksumusega. See reguleerimiskanne (R4) kuulub nn *hinnanguliste* kirjete hulka, sest siin hinnatakse kulu iga raamatupidamiskohustuslase poolt individuaalselt ja subjektiivselt. Selle kasutamise metoodika esitatakse ettevõtte sise-eeskirjades (vt ka jaotis 7.4.3.2).

5. Osa reguleerimiskandeid on seotud tulu reguleerimisega ettemakseid teinud ostjate osas. 7. detsembri majandustehingu järgi laekus OÜ Kuller raha 6 900 krooni kliendilt ettemaksuna. Selle 6. majandustehingu tulemusena tekkis äriühingul kohustus osutada ettemaksu teinud ostjale tulevikus kullerteenuseid. 31. detsembri reguleerimiskandega (R5) näidatakse 3 500 krooni tegelikult väljateenitud teenustuluna. Arvestus põhineb kullerteenuste operatiivandmetel ja poolte vahel sõlmitud teenuste osutamise lepingul. Ülejäänud summa (3 400 krooni) näida-

takse bilansis ostjate ettemaksena, ehk ettevõtte kohustusena osutada kliendile tulevikus kullerteenuseid järelejäänud ettemakse summa ulatuses. See reguleerimiskanne seostab bilansilist finantselementi – *kohustusi* kasumiaruande finantselemendiga – *tulud*, kusjuures kohustused vähenevad ja tulud suurenevad (vt ka jaotist 7.4.1.2).

6. Aruandeperioodi lõpul tuleb arvele võtta kõik tehtud kulud, mis osalesid aruandeperioodi tulu moodustumisel. Reguleerimiskanne (R6) näitab palgakulude täpsustamist ehk täiendavat näitamist väljaminekutena. 28. detsembril tasuti ettevõtte töötajale nelja esimese töönädala eest 4 800 krooni, mis vahetult näidati ettevõtte kuludes. Tegeliku tööaja arvestuse järgi on ettevõte töötajale võlgu veel ühe päeva palgasumma (240 krooni). Päeva palgasumma arvutamise aluseks on nelja nädala palgasumma ja seda eeldusel, et kehtib viiepäevaline töönädal (4 800 krooni : 4 nädalat = 1 200 krooni nädalas : 5 tööpäevaga = 240 krooni tööpäevas). Antud reguleerimiskanne esindab *kohustuste* ja *kulu* finantselemente ehk *viitvõlgasid*, kusjuures üheaegselt suureneb nii kohustus kui ka kulu (vt ka jaotist 7.4.2.1).
7. Reguleerimiskanne (R7) esindab reguleerimiskannete rühma, mis on seotud finantselementide *vara* ja *tulu* kirjete reguleerimistega ehk *viitlaekumistega*. 31. detsembril kirjutab OÜ Kuller välja arveid ostja(te)le, kelle(de)le on tema poolt kullerteenused detsembrikuu jooksul tegelikult juba osutatud, summas 980 krooni. See teenussumma on detsembrikuu tulu, ehkki raha laekub järgmisel aruandeperioodil. Antud tulu teenimiseks on ettevõte kulud juba teinud (vt ka jaotist 7.4.2.2).
8. Viimane, kaheksas reguleerimiskanne (R8), on oma olemuselt samuti hinnanguline. Omanik ja juhataja Anu Sepp hindas aruandeperioodi lõpul ostjatelt laekumata nõudesummad individuaalselt ja leidis, et ühelt ostjalt laekumata arve(d) summas 670 krooni tõenäoliselt ei laekugi, sest antud ostjale oli välja kuulutatud pankrott. See on piisav alus *nõude laekumise ebatõenäolisuse* hindamiseks ja sellise nõudesumma kandmiseks kuludesse. Järelikult nõudesumma kajastub ühelt poolt kasumiaruandes kuluna ja teiselt poolt bilansis näidatakse kui ebatõenäoliselt laekuv arve (miinusmärgiga), mis saldeeritult näitab vara vähenemist (vt ka jaotist 7.4.3.1).

Ülesandes esitatud kõigi reguleerimiskannete põhimõtteskeem on esitatud joonisel 8.2.

Pärast kõikide reguleerimiskannete tegemist näidatakse need töölehe teise paari – reguleerimised – veergudes (vt tabel 8.6). Reguleerimiskannete tulemuseks on *täiendavate* kontode kasutuselevõtt ja seda järgmiste finantselementide: kulude, varade ja kohustuste seisukohalt. Täiendavalt avatud vara kontodel on saldo näidatud kreeditpoolel, mis tähendab nende summade kajastamist bilansis miinusmärgiga.

Kui reguleerimiskanded on töölehelt läbi kantud, võib töölehe proovibilansi ja reguleerimiskannete veergude saldeerimisel tuletada *reguleeritud proovibilansi*. Viimane on omakorda aluseks kasumiaruande ja bilansi veergude täitmisel. Kasumiaruande deebetveerg näitab ettevõtte kulusid ja kreediveerg – tulusid. Nende veergude vahe ongi kas kasum või kahjum (vt ka jaotist 4.5). Nimetatud vahesumma näidatakse vastavalt kahekordse kirjendamise printsiibile ka bilansis omakapitali kirjel *Aruandeaasta kasum (kahjum)*. Töölehe üheks põhieesmärgiks ongi majandustegevuse tulemi kiire kindlakstegemine ja finantsaruannete operatiivne esitamine.

8.6. Lõpetamiskanded

Töölehe täitmisega ei lõpe arvestusprotsess, sest osa sünteetilisi kontosid on sulgemata ja tegemata on lõpetamiskanded. Jaotisest 5.2 tuleneb, et kasumiaruande kirjetele avatud kontod on oma ülesehituselt ajutised, sest nad avatakse aruandeperioodi alul ja suletakse aruandeperioodi lõpul. Antud ülesande lõpetamiskandeid on kokku kolm ning nad on seotud kasumiaruande finantselemente kajastavate tulu- ja kulukirjetele avatud kontode sulgemisega ning kasumi (kahjumi) arvutamise ja näitamisega finantselemendi omakapitali hulgas (vt tabel 8.4).

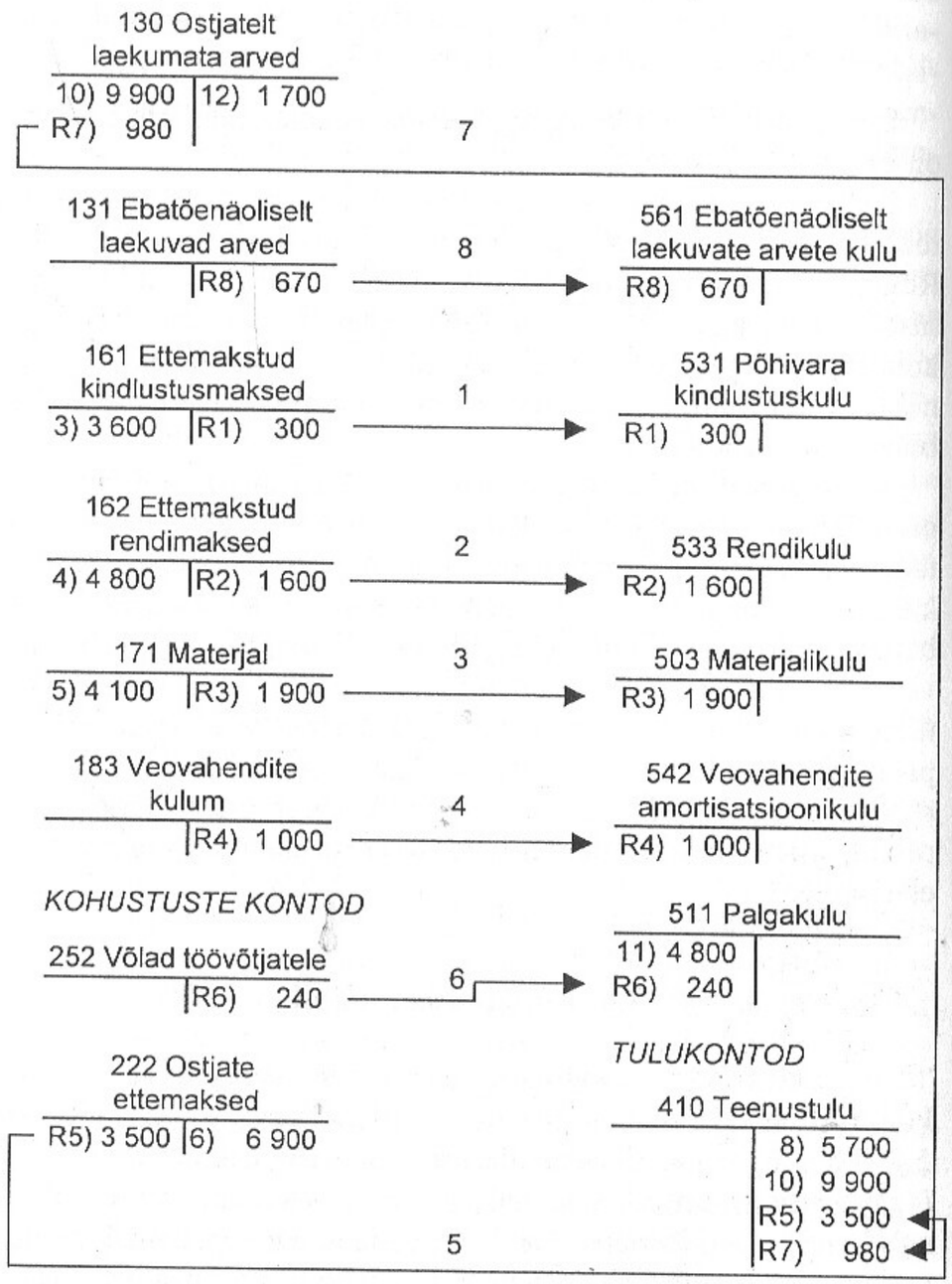

Joonis 8.2. OÜ Kuller reguleerimiskanded kontodel seisuga 31.12. 20x2. a.

1. *Teenustulu* konto sulgemine üle *Tulude ja kulude koondkonto*. OÜ Kuller teenustulu aruandeperioodil moodustas 20 080 krooni. See summa kantakse aruandeperioodi lõpul *Teenustulu* kontolt *Tulude ja kulude koondkontole* (lõpetamiskanne L1).

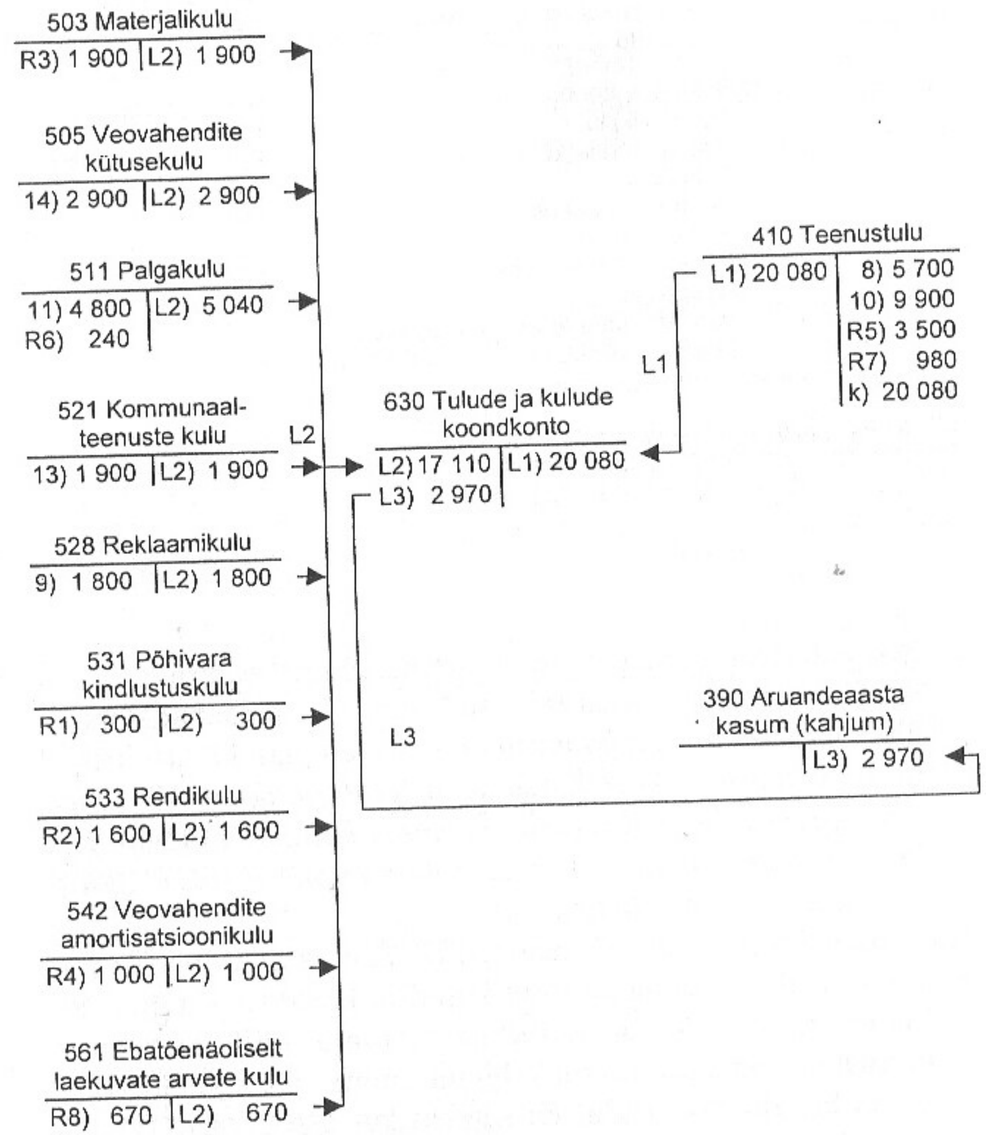

Joonis 8.3. OÜ Kuller lõpetamiskanded kontodel seisuga 31. 12. 20x2. a.

Tabel 8.4

OÜ Kuller lõpetamiskanded seisuga 31. detsember 20x2. a.

Jk. nr.	Kuu-päev	Lõpetamiskanne ja selle lühikirjeldus	Konto kood	Deebet	Kreedit
L1	31.12.	Teenustulu	410	20 000	
		Tulude ja kulude koondkonto	630		20 080
		Teenustulu konto sulgemine			
L2	31.12.	Tulude ja kulude koondkonto	630	17 110	
		Materjalikulu	503		1 900
		Veovahendite kütusekulu	505		2 900
		Palgakulu	511		5 040
		Kommunaalteenuste kulu	521		1 900
		Reklaamikulu	528		1 800
		Põhivara kindlustuskulu	531		300
		Rendikulu	533		1 600
		Veovahendite amortisatsioonikulu			1 000
		Ebatõenäoliselt laekuvate arvete kulu	561		670
		Kulukontode sulgemine			
L3	31.12.	Tulude ja kulude koondkonto	630	2 970	
		Aruandeaasta kasum	390		2 970
		Tulude ja kulude koondkonto sulgemine			
		Kokku		40 160	40160

2. Perioodi lõpus kantakse kõik kasumiaruande finantselemendi – kulud – kirjetele avatud (ajutistel) kontodel näidatud summad üle *Tulude ja kulude koondkontole* üldsummas 17 110 krooni, mille tulemusena kõik kulukontod (*Materjalikulu, Veovahendite kütusekulu, Palgakulu, Reklaamikulu, Ebatõenäoliselt laekuvate arvete kulu, Veovahendite amortisatsioonikulu* jt) suletakse (lõpetamiskanne L2).
3. Kahe eelmise lõpetamiskandega on *Tulude ja kulude koondkonto* deebetis näidatud kõik kulud ja kreeditis – tulud. See konto on oma olemuselt *ajutine abikonto*, mille kasutamise eesmärgiks on kasumi- või kahjumisumma väljaarvutamine. Et konto kreeditkäive (tulu) on suurem kui deebetkäive (kulud), siis vahe moodustabki kasumi, mis kantakse *permanentsele* bilansikontole *Aruandeperioodi kasum*. Selle raamatupidamisliku lausendiga sulgub ka *Tulude ja kulude koondkonto* (lõpetamiskanne L3).

Ülesandes esitatud kõigi lõpetamiskannete põhimõtteskeem sünteetilistel kontodel on esitatud joonisel 8.3 ja sünteetiliste kontode detsembrikuu käibeandmik tabelis 8.7.

Töölehe kasumiaruande ja bilansi deebeti- ja kreeditiveergude alusel koostatakse kasumiaruanne (vt tabel 8.8) ja raamatupidamisbilanss (vt tabel 8.9) kehtivate aruandeskeemide kohaselt. Otsesel meetodil koostatava rahavoogude aruande koostamise

Tabel 8.5

OÜ Kuller Raamatupidamisarvestuse sünteetilised kontod detsember 20x2. a.

110 Raha

s_0) 80 000	2) 60 000
6) 6 900	3) 3 600
8) 5 700	4) 4 800
12) 1 700	7) 4 100
	11) 4 800
	13) 1 900
k) 14 300	k) 79 200
s_1) 15 100	

130 Ostjatelt laekumata arved

10) 9 900	12) 1 700
R7) 980	
k)10 880	k) 1 700
s_1) 9 180	

131 Ebatõenäoliselt laekuvad arved

	R8) 670
	k) 670
	s_1) 670

222 Ostjate ettemaksed

R5) 3 500	6) 6 900
k) 3 500	k) 6 900
	s_1) 3 400

231 Hankijatele tasumata arved

7) 4 100	5) 4 100
	9) 1 800
	14) 2 900
k) 4 100	k) 8 800
	s_1) 4 700

252 Võlad töövõtjatele

	R6) 240
	k) 240
	s_1) 240

310 Osakapital

	s_0) 80 000
	s_1) 80 000

503 Materjalikulu

R3) 1 900	L2) 1 900
k) 1 900	k) 1 900

505 Veovahendite kütusekulu

14) 2 900	L2) 2 900
k) 2 900	k) 2 900

511 Palgakulu

11) 4 800	L2) 5 040
R6) 240	
k) 5 040	k) 5 040

521 Kommunaalteenuste kulu

13) 1 900	L2) 1 900
k) 1 900	k) 1 900

Tabel 8.5 järg

161 Ettemakstud kindlustusmaksed

3)	3 600	R1)	300
k)	3 600	k)	300
s_1)	3 300		

162 Ettemakstud rendimaksed

4)	4 800	R2)	1 600
k)	4 800	k)	1 600
s_1)	3 200		

171 Materjal

5)	4 100	R3)	1 900
k)	4 100	k)	1 900
s_1)	2 200		

182 Veovahendid

2) 60 000	
k) 60 000	
s_1) 60 000	

183 Veovahendite kulum

		R4)	1 000
		k)	1 000
		s_1)	1 000

390 Aruandeaasta kasum (kahjum)

L4)	2 000	L3)	2 970
k)	2 000	k)	2 970
		s_1)	970

410 Teenustulu

L1)	20 080	8)	5 700
		10)	9 900
		R5)	3 500
		R7)	980
k)	20 080	k)	20 080

630 Tulude ja kulude koondkonto

L2)	17 110	L1)	20 080
L3)	2 970		
k)	20 080	k)	20 080

528 Reklaamikulu

9)	1 800	L2)	1 800
k)	1 800	k)	1 800

531 Põhivara kindlustuskulu

R1)	300	L2)	300
k)	300	k)	300

533 Rendikulu

R2)	1 600	L2)	1 600
k)	1 600	k)	1 600

542 Veovahendite amortisatsioonikulu

R4)	1 000	L2)	1 000
k)	1 000	k)	1 000

561 Ebatõenäoliselt laekuvate arvete kulu

R8)	670	L2)	670
k)	670	k)	670

aluseks on pearaamatu kontode käibed, kaudsel meetodil – nii pearaamatu kontode käibed (finantseerimis- ja investeerimistegevuse osas) kui ka kasumiaruande ja bilansikirjete muutused (äritegevuse osas). Rahavoogude aruanne nii otse- kui kaudmeetodil on toodud tabelites 8.10 ja 8.11.

Toodud näide põhineb *osaühingu* majandustehingutel. Alljärgnevalt on lühidalt esitatud teise enamlevinenud äriühingu – aktsiaseltsi – olulisemad tunnusjooned, mida tuleb arvestada äriühingute raamatupidamisarvestuse korraldamisel, k.a osaühingud

Tabel 8.6

OÜ Kuller detsembrikuu 20x2. a. tööleht

Konto nr	Konto nimetus	Proovibilanss		Reguleerimised		Regul. proovibilanss		Kasumiaruanne		Bilanss	
		Deebet	Kreedit	Deebet	Kreedit	Deebet	Kreedit	Deebet	Kreedit	Deebet	Kreedit
110	Raha	15 100				15 100				15 100	
130	Ostjatelt laekumata arved	8 200		(7) 980		9 180				9 180	
161	Ettemakstud kindlustusmaksed	3 600			(1) 300	3 300				3 300	
162	Ettemakstud rendimaksed	4 800			(2) 1 600	3 200				3 200	
171	Materjal	4 100			(3) 1 900	2 200				2 200	
182	Veovahendid	60 000				60 000				60 000	
222	Ostjate ettemaksed			(5) 3 500							3 400
231	Hankijatele tasumata arved		6 900				3 400				4 700
310	Osakapital		4 700				4 700				80 000
410	Teenustulu		80 000				80 000				
			15 600		(5) 3 500		20 080		20 080		
					(7) 980						
505	Veovahendite kütusekulu	2 900				2 900		2 900			
511	Palgakulu	4 800		(6) 240		5 040		5 040			
521	Kommunaalteenuste kulu	1 900				1 900		1 900			
528	Reklaamikulu	1 800				1 800		1 800			
		107 200	107 200								
503	Materjalikulu			(3) 1 900		1 900		1 900			
531	Põhivara kindlustuskulu			(1) 300		300		300			
533	Rendikulu			(2) 1 600		1 600		1 600			
542	Veovahendite amortisatsioonikulu			(4) 1 000		1 000		1 000			
561	Ebatõenäoliselt laekuvate arvete kulu			(8) 670		670		670			670
121	Ebatõenäoliselt laekuvad arved				(8) 670		670				1 000
181	Veovahendite kulum				(4) 1 000		1 000				240
252	Võlad töövõtjatele				(6) 240		240				
				10 190	10 190	110 090	110 090	17 110	20 080	92 980	90 010
390	Aruandeaasta kasum (kahjum)							2 970			2 970
								20 080	20 080	92 980	92 980

Tabel 8.7

OÜ Kuller sünteetiliste kontode 20x2. a. detsembrikuu käibeandmik

Konto nimetus	Algsaldod		Käibed		Lõppsaldod	
	Deebet	Kreedit	Deebet	Kreedit	Deebet	Kreedit
110 Raha	80 000		14 300	79 200	15 100	
130 Ostjatelt laekumata arved			10 880	1 700	9 180	
131 Ebatõenäoliselt laekuvad arved				670		670
161 Ettemakstud kindlustusmaksed			3 600	300	3 300	
162 Ettemakstud rendimaksed			4 800	1 600	3 200	
171 Materjal			4 100	1 900	2 200	
182 Veovahendid			60 000		60 000	
183 Veovahendite kulum				1 000		1 000
222 Ostjate ettemaksed			3 500	6 900		3 400
231 Hankijatele tasumata arved			4 100	8 800		4 700
252 Võlad töövõtjatele				240		240
310 Osakapital		80 000				80 000
390 Aruandeaasta kasum (kahjum)				2 970		2 970
410 Teenustulu			20 080	20 080		
503 Materjalikulu			1 900	1 900		
505 Veovahendite kütusekulu			2 900	2 900		
511 Palgakulu			5 040	5 040		
521 Kommunaalteenuste kulu			1 900	1 900		
528 Reklaamikulu			1 800	1 800		
531 Põhivara kindlustuskulu			300	300		
533 Rendikulu			1 600	1 600		
542 Veovahendite amortisatsioonikulu			1 000	1 000		
561 Ebatõenäoliselt laekuvate arvete kulu			670	670		
630 Tulude ja kulude koondkonto			20 080	20 080		
Kokku	80 000	80 000	162 550	162 550	92 980	92 980

Tabel 8.8

Kasumiaruanne
Aruandeperiood: detsember, 20x2. a.

Äritulud	20 080
Realiseerimise netokäive	*20 080*
Kokku äritulud	
Ärikulud	4 800
Kaubad, toore, materjal ja teenused	6 270
Mitmesugused tegevuskulud	
Tööjõu kulud	5 040
palgakulu	
Kulum	1 000
põhivara kulum	*17 110*
Kokku ärikulud	
Ärikasum	2 970
Kasum majandustegevusest	2 970
Aruandeaasta puhaskasum (-kahjum)	2 970

Tabel 8.9

Raamatupidamisbilanss

	31.12.20x2.	*30.11.20x2.*
Aktiva (vara)		
Käibevara	15 100	80 000
Raha		
Nõuded ostjate vastu	9 180	
Ostjatelt laekumata arved	−670	
Ebatõenäoliselt laekuvad arved (miinus)	8 510	
Kokku		
Ettemakstud tulevaste perioodide kulud	6 500	
Muud ettemakstud tulevaste perioodide kulud		
Varud	2 200	
Tooraine ja materjal	*32 310*	*80 000*
Käibevara kokku		

Põhivara		
Materiaalne põhivara		
Masinad ja seadmed (soetusmaksumuses)	60 000	
Akumuleeritud põhivara kulum (miinus)	–1 000	
Kokku	59 000	
Põhivara kokku	*59 000*	
Aktiva (vara) kokku	91 310	80 000
Passiva (kohustused ja omakapital)		
Kohustused		
Lühiajalised kohustused		
Ostjate (tellijate) ettemaksed toodete ja kaupade eest	3 400	
Võlad hankijatele		
Hankijatele tasumata arved	4 700	
Viitvõlad (aruandeperioodi maksmata kulud)		
Võlad töövõtjatele	240	
Lühiajalised kohustused kokku	*8 340*	
Kohustused kokku	8 340	
Omakapital osaühingus		
Osakapital nimiväärtuses	80 000	80 000
Aruandeaasta kasum (kahjum)	2 970	
Ettevõtte omakapital kokku	82 970	80 000
Passiva (kohustused ja omakapital) kokku	91 310	80 000

1. *Juriidiline staatus* – seadusega sätestatud iseseisev juriidiline isik:
   - moodustatakse riigi seadus(t)ega. Riik annab loa tegutsemiseks asutamislepingu ja põhikirja olemasolul;
   - (kunstlik) juriidiline isik, mis eksisteerib eemal oma omanikest – aktsionäridest. Omanikud võivad olla nii füüsilised kui ka juriidilised isikud;
   - omab õigusi (müüa, osta ja omada vara), olla lepingulistes vahekordades, esineda kohtuvaidlustes hagejana ja kostjana;
   - kohustuslik kapitali määr on 400 000 krooni, mis jaguneb aktsiatähtedeks kohustusliku minimaalse nimiväärtusega 10 krooni. Aktsionär(id) soetab (soetavad) aktsiaid;
   - sissemakse asutamisel peab olema tasutud enne aktsiaseltsi äriregistrisse kandmist.

Tabel 8.10

Rahavoogude aruanne
31. detsembri 20x2. a. seisuga
(otsene meetod)

A. Äritegevuse rahavoog		
Klientidelt saadud raha teenuste osutamisest	(6)	6 900
	(8)	5 700
	(12)	700
Kokku		14 300
Hankijatele makstud raha kaupade/teenuste eest	(3)	(3 600)
	(4)	(4 800)
	(7)	(4 100)
	(13)	(1 900)
Kokku		(14 400)
Töövõtjatele makstud raha	(11)	(4 800)
Kokku äritegevusest saadud raha		*(4 900)*
B. Investeerimistegevuse rahavoog		
Põhivara soetamine		(60 000)
Kokku investeerimistegevus		*(60 000)*
C. Finantseerimistegevuse rahavoog		
Raha muutused (A + B + C)		*(64 900)*
Raha jääk aruandeperioodi algul		80 000
Raha jääk aruandeperioodi lõpul		*15 100*

Tabel 8.11

Rahavoogude aruanne
31. detsembri 20x2. a. seisuga
(kaudne meetod)

A. Äritegevuse rahavoog	
Kasum	2 970
Reguleerimised	
Materiaalse põhivara amortisatsioon (+)	1 000
Muutused varudes ja kohustustes (bilansi järgi):	
Nõuded ostjate vastu (suurenemine –)	(8 510)
Ettemakstud tulevaste perioodide kulud (suurenemine –)	(6 500)

Varud (suurenemine –)	(2 200)
Ostjate ettemaksed (suurenemine +)	3 400
Võlad hankijatele (suurenemine +)	4 700
Viitvõlad (suurenemine +)	240
Kokku äritegevusest saadud raha	*(4 900)*
B. Investeerimistegevuse rahavoog	
Põhivara soetamine	(60 000)
Kokku investeerimistegevus	*(60 000)*
C. Finantseerimistegevuse rahavoog	
Raha muutused (A + B + C)	*(64 900)*
Raha jääk aruandeperioodi algul	*80 000*
Raha jääk aruandeperioodi lõpul	*15 100*

2. *Jätkuv tegevus ja omandi ülekanne:*
   - jätkab tegevust hoolimata omanike muutustest ja osast aktsiakapitalis;
   - aktsionärid võivad müüa, osta ja kinkida aktsiaid, kusjuures esitaja-aktsia on vabalt võõrandatav, nimelise aktsia võõrandamine on aktsionäride vahel vaba ning kolmandale isikule võõrandamisel võib põhikirjaga ette näha teiste aktsionäride ostueesõiguse.

3. *Juhtimisorganid ja alluvus:*
   - aktsionäride üldkoosolek, nõukogu ja juhatus;
   - alluvus üldkoosolekule;
   - omanike vastastikune ja ühine tegevus ei ole esindatud;
   - aktsionärid ei ole lepingulises vahekorras aktsiaseltsiga (v.a töölepinguga).

4. *Vastutuse määr:*
   - aktsiaselts kogu oma varaga.

5. *Aktsionäride piiratud varaline vastutus:*
   - piiratud vastutus (omanduses olevate aktsiate väärtuses) aktsiaseltsi võlakohustuste osas; kaotus väljendub üksnes oma osaga aktsiakapitalis;
   - puudub isiklik kohustus;
   - aktsiakapital koosneb üldjuhul paljude inimeste panustest.

6. *Aktsionäride tähtsamad õigused:*

   - õigus osale puhaskasumist dividendide näol vastavalt aktsia nimiväärtusele;
   - eelisõigus väljalastavate uute aktsiate ostmisel;
   - õigus osa võtta aktsiaseltsi tegevust puudutavate küsimuste otsustamisel;
   - hääleõigus vastavalt aktsiale;
   - õigus saada teavet äriühingu tegevuse kohta üldkoosolekul;
   - õigus välja astuda aktsiaseltsist, kuid aktsionäri ei saa ühingust välja arvata.

7. *Omanduse (omandi) ja juhtimise eraldatus:*
   - aktsionärid on omanikud;
   - nõukogu valitakse aktsionäride poolt;
   - nõukogu määrab juhatuse.

   Märkus. Probleeme võib tekitada omanike ja juhatuse omavahelised suhted.

8. *Arvestus ja audiitorkontroll:*
   - aktsiaselts on raamatupidamiskohustuslane;
   - audiitorkontroll on kohustuslik;
   - majandusaasta aruande kohustuslik esitamine äriregistrile, maksuametile jt.

9. *Maksustamine:*
   - aktsiaselts on maksukohustuslane.

10. *Majanduslik reguleerimine:*
    - seadused jm õigusaktid;
    - tuleneb vajadusest kaitsta kreeditoride ja investeerijate huve, sest eksisteerib osaline vastutus.

11. *Majandamisvorm:*
    - kollektiivne, sest esiplaanil on kapital, mitte omanikud.
    - isikud – aktsionärid jäävad anonüümseteks, seega selts on *sociētē anonyme – anonüümsusühing*

Pärast raamatupidamise aastaaruande koostamist teeb juhatus kasumi jaotamise ettepaneku ja esitab selle aktsionäride üldkoosolekule *[Äriseadustik, § 335]*. Ettepanekus tuuakse eelkõige andmed eelmiste perioodide jaotamata kasumi (kahjumi) ja aruandeperioodi puhaskasumi (-kahjumi) kohta. Nende andmete alusel teeb juhatus oma ettepanekud aruandeaasta puhaskasumi jaota-

miseks. Puhaskasumit võidakse vastavalt Äriseadustikule kasutada fondiemissiooniks *[§ 350]*, kohustusliku reservkapitali moodustamiseks *[§ 336, 337]*, äriühingu põhikirjas ettenähtud mitmesuguste reservide suurendamiseks (vähendamiseks), aktsionäridele

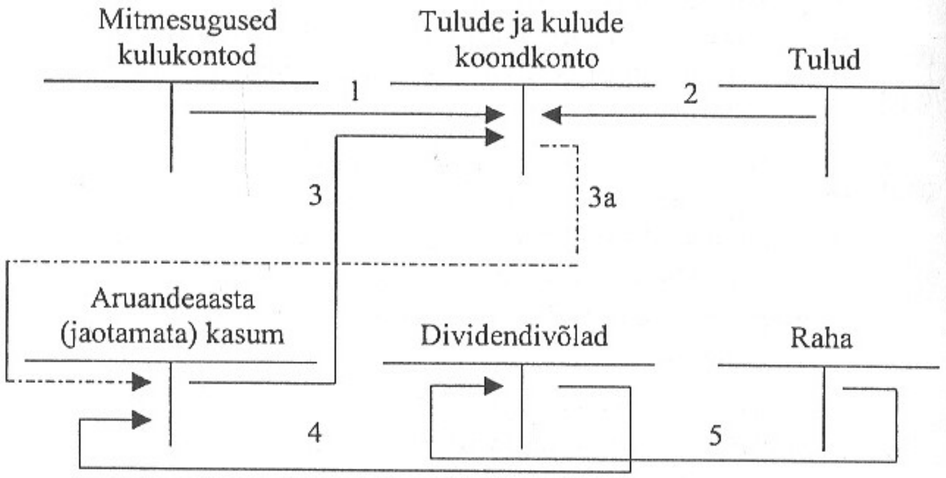

Lausendid ja tehingud:

1. D *Tulude ja kulude koondkonto*
   K *Mitmesugused kulukontod*
   Kulukontode sulgemine.
2. D *Tulu(de) konto(d)*
   K *Tulude ja kulude koondkonto*
   Tulu(de) konto(de) sulgemine
3. D *Tulude ja kulude koondkonto*
   K *Aruandeaasta kasum*
   Tulude ja kulude koondkonto sulgemine aruandeaasta puhaskasumi ülekandmisega.

3a. D *Aruandeaasta kahjum*
   K *Tulude ja kulude koondkonto*
   Tulude ja kulude koondkonto sulgemine aruandeaasta puhaskahjumi ülekandmisega.

4. D *Jaotamata kasum*
   K *Dividendivõlad*
   Dividendide deklareerimine.
5. D *Dividendivõlad*
   K *Raha*
   Dividendide väljamaksmine.

Joonis 8.4. Lõpetamiskannete põhimõtteskeem aktsiaseltsis.

väljamakstavateks dividendideks ning järelejäänud summa kantakse järgmisse aastasse kui eelmiste perioodide jaotamata kasum.

Dividende võib maksta üks kord aastas kinnitatud majandusaasta aruande alusel *[§ 277]*. Väljamakseid tehakse aruandeaasta puhaskasumi või eelmiste aastate jaotamata kasumi arvel *[§ 276]*. Aruandeaasta puhaskasumit vähendatakse eelmiste perioodide puhaskahjumi võrra. Dividende ei lubata välja maksta kui majandusaasta aruandes äriühingu netovara jääb väiksemaks osa- või aktsiakapitali ja reservide kogusummast *[§ 278]*.

Kahes eelmises lõigus esitatu kohta raamatupidamises koostatakse lausendid aruandeaastale järgneval aastal: pärast aastaaruande kinnitamist omanike poolt. Joonisel 8.4 on esitatud aktsiaseltsi lõpetamiskanded.

8.7. Arvestustsükli põhimõtteskeem

Joonis 8.5 graafiliselt esitab raamatupidamislikku arvestustsüklit. Lähim tutvumine joonisega ning sel näidatud põhilised liikumisteed võimaldavad lugejal jälgida olulisi ja peamisi finantssuhteid ja suundi tootmisettevõtte seisukohalt. Selguse huvides on jäetud esitamata ebatavalised ja harvaesinevad liikumisteed ja -suhted.

Nooled ühendavad vara-, kohustuste, omakapitali, tulude ja kulude kontosid ja näitavad tavapäraste voogude suundi. Arusaadavalt ei näita need suhtelisi voogude suurusi, sest need erinevad üksteisest äritegevuste ja -tingimuste tõttu. Tuleb täheldada esinevat tõika, et mitte ükski joonisel esitatud konto ei ole lõpetatud: igal kontol esinevad sissetulekud ja väljaminekud. Selline olukord lihtsalt rõhutab äritegevuse ja arvestussüsteemi rahavoogude dünaamilisi aspekte. Kui juhtkond investeerib, ostab, toodab ja müüb, siis rahakontol näidatud rahasumma allub muutustele, samas on aga kogu süsteem tervikuna tasakaalus: debiteeritavad kontod (vara- ja kulukontod) on alati tasakaalus krediteeritavate kontodega (kohustuste, omakapitali ja tulukontod).

Joonisel näidatud sissetuleku ja väljamineku rahavood iga konto

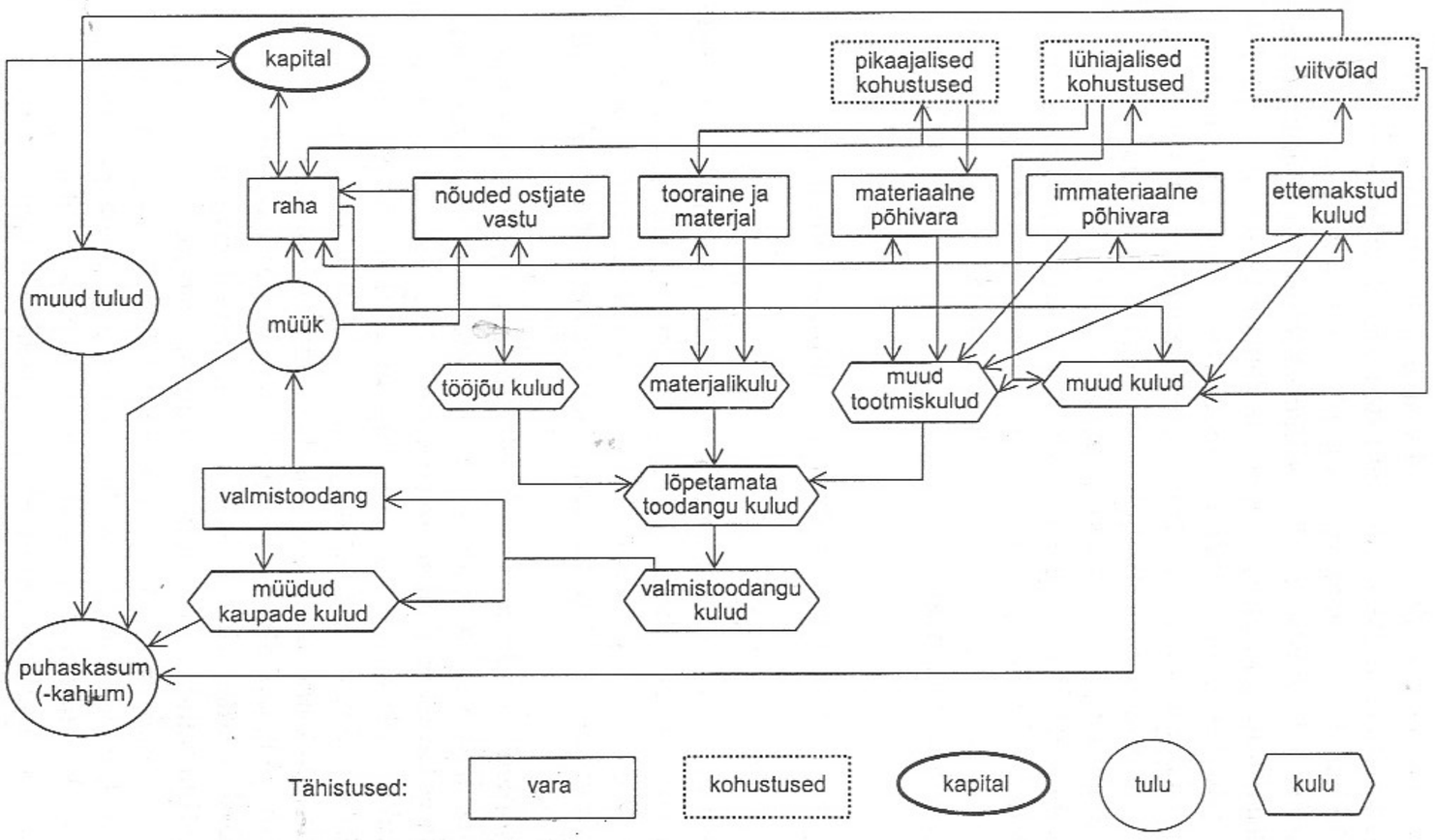

Joonis. 8.5. Arvestustsükli põhimõtteskeem pearaamatu kontodel.

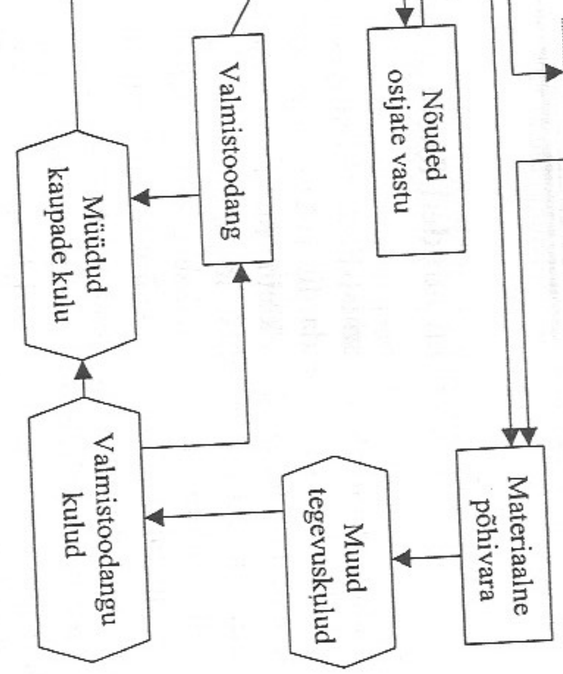

Joonis. 8.6. Materiaalse põhivara infovoogude põhimõtteskeem pearaamatu kontodel.

seisukohalt on sisuliselt esitatud antud raamatu erinevates osades ning omakorda näitlikustatud skeemidega ja arvnäitajatega.

Rahavood joonisel näitavad rahas väljendatult ressursse kas rahana, nõuetena, varudena, põhivaradena, kuludena vms vormis. Nii näiteks võime piiritleda materiaalse põhivara kontot mõjutavaid sissetulekuid ja väljaminekuid teiste temaga seotud erinevate kontode poolt (vt joonis 8.6). Arusaadavalt saab sellisel viisil aktsentueerida ja liigendada mistahes kontot ja seda teiste, temaga korrespondeeruvate kontode taustal.

9. FINANTSARUANDED

9.1. Üldised nõuded finantsaruannetele

Finantsaruannete esitamist Eesti Vabariigis reguleerivad rahvusvahelised arvestusstandardid (IAS), raamatupidamise seadus, EV Raamatupidamise Toimkonna poolt vastuvõetud juhendid ja otsused. Standardite, seaduse ja juhendite eesmärgiks on kirjeldada neid nõudeid, mida esitatakse kasumit taotlevate ettevõtete finantsaruannetele, et kindlustada äriühingu finantsaruannete võrreldavus eelmiste perioodidega ja teiste ettevõtetega aruannetega. Nendes juhendmaterjalides on toodud esitatavate aruannete struktuur ja miinimumnõuded, seda nii üksiku äriühingu kui ka grupi ettevõtete konsolideeritud aruannete seisukohalt.

Raamatupidamiskohustuslane on kohustatud lõppenud majandusaasta kohta koostama *raamatupidamise aastaaruande*, mis koosneb *bilansist, kasumiaruandest* ja aastaaruande *lisadest [Raamatupidamise seadus, § 18, lg 1].*
Majandusaasta aruanne koosneb *raamatupidamise aastaaruandest, tegevusaruandest, audiitori järeldusotsusest* ja *majandusaasta kasumi jaotamise ettepanekust [Raamatupidamise seadus, § 22, lg 1].*

Ettevõtte täielik finantsaruannete *pakett* rahvusvaheliste arvestusstandardite nõuete järgi koosneb järgmistest vormidest:

- bilanss,
- kasumiaruanne,
- omakapitali liikumise aruanne, mis näitab kõiki muutusi omakapitalis või muutusi omakapitalis lisaks tehingutele omanikega ja jaotusi omanikele,
- rahavoogude aruanne,
- kasutatavad arvestuspõhimõtted ja selgitavad märkused (lisad) *[IAS 1 – Presentation of Financial Statements, § 7].*

Aruannete koostamist ja esitamist reglementeerib ka *Äriseadustik.*

Pärast majandusaasta lõppu koostab juhatus raamatupidamise aastaaruande ja tegevusaruande raamatupidamise seaduses sätestatud korras *[§ 331].*

(1) Pärast raamatupidamise aastaaruande ja tegevusaruande koostamist esitab juhatus need viivitamatult audiitorile.
(2) Juhatus esitab raamatupidamise aastaaruande, tegevusaruande, audiitori järeldusotsuse ja kasumi jaotamise ettepaneku (majandusaasta aruanne) üldkoosolekule.
(3) Kasumi jaotamise ettepanekus märgitakse:
    1) puhaskasum;
    2) eraldised reservkapitali;
    3) kasumi kandmine teistesse seaduses või põhikirjaga ettenähtud reservidesse;
    4) aktsionäridele väljamakstava kasumiosa suurus;
    5) kasumi kasutamine muuks otstarbeks *[§ 332].*

Nõukogu vaatab majandusaasta aruande läbi ja koostab selle kohta kirjaliku aruande, mis esitatakse üldkoosolekule. Aruandes peab nõukogu näitama, kas ta kiidab heaks juhatuse poolt koostatud aastaaruande... *[§ 333, lg 1].*

(1) Majandusaasta aruande kinnitab üldkoosolek.
(2) Juhatus esitab kinnitatud majandusaasta aruande äriregistrile mitte hiljem kui kuus kuud majandusaasta lõpust. Koos majandusaasta aruandega tuleb esitada üle 10% aktsiatega määratud hääli omavate nimeliste aktsiate omanike nimekiri aastaaruande kinnitanud üldkoosoleku toimumise seisuga, mida säilitatakse äritoimikus... *[§ 334].*

Standardid ja juhendid kehtivad üldjuhul ka kasumit mittetaotlevate valitsusasutuste ja teiste avaliku sektori ettevõtete aruannetele, kusjuures tuleb arvestada nende ettevõtete eripära ja -omaseid tunnusjooni. Standardite ja juhendmaterjalide nõuded ei kehti ettevõtte sisemisele informatsioonile (nn konfidentsiaalsele teabele) esitatavate nõuete osas. Eesti Vabariigis valitsusasutuste ja nende hallatavate riigiasutuste, avalik-õiguslike juriidiliste isikute, riigi poolt asutatud sihtasutuste, kohaliku omavalitsuse üksuste ja nende eelarvetest finantseeritavate asutuste aastaaruande koosta-

mist, esitamist ja kinnitamist reguleerivad täiendavalt rahandusministri vastavasisulised eeskirjad ja määrused.

Finantsaruanded annavad eelkõige teavet informatsiooni kasutajatele ettevõtte:

- varadest,
- kohustustest,
- omakapitalist,
- tuludest ja kuludest, sh kasumitest ja kahjumitest, ning
- rahavoogudest.

Nagu eespool märgitud esitavad ettevõtted lisaks finantsaruannetele juhatuse poolse *finantsülevaate* (tegevusaruande), kus kirjeldatakse ja selgitatakse ettevõtte finantsolukorda ja toimunud muutusi jutustavas laadis ja üldisemalt.

(3) Tegevusaruandes antakse ülevaade raamatupidamiskohustuslase tegevusest ja asjaoludest, millel on määrav tähtsus raamatupidamiskohustuslase finantsseisundi ja tegevuse hindamisel, olulistest sündmustest majandusaastal ning eeldatavatest arengusuundadest järgmisel majandusaastal. Eraldi tuuakse välja väljaminekud uurimis- ja arendustegevuseks, samuti järgmiseks majandusaastaks planeeritud vastavad väljaminekud. Tegevusaruandes näidatakse juhatuse ja nõukogu liikmete tasu ning soodustused, samuti tasu nende tagasikutsumisel või ametist lahkumisel, töötajate tasu üldsumma ja keskmine töötajate arvu majandusaastal. Tegevusaruandes iseloomustatakse raamatupidamise aastaaruande koostamisperioodil toimunud olulisi sündmusi, mis ei kajastu raamatupidamise aastaaruandes, kuid mis oluliselt mõjutavad või võivad mõjutada järgmise majandusaasta tulemusi.

(4) Raamatupidamise aastaaruandele lisatakse raamatupidamiskohustuslast juhtima õigustatud isiku kirjalik deklaratsioon, millele kirjutavad koos kuupäeva märkimisega alla vastavalt käesolevale seadusele raamatupidamise korraldamise eest vastutavad isikud. Selles deklareerib isik oma vastutust raamatupidamise aastaaruande koostamise eest ja kinnitab, et:

1) raamatupidamise aastaaruande koostamisel rakendatud arvestusmeetodid on vastavuses hea raamatupidamistavaga;
2) raamatupidamise aastaaruanne kajastab majandusüksuse finantsseisundit ja majandustulemusi õigesti ja õiglaselt;

3) raamatupidamiskohustuslane on (ei ole) jätkuvalt tegutsev *[Raamatupidamise seadus, § 22]*.

Selline ülevaade koos lisades esitatud täiendava teabega aitab kasutajal ette näha ettevõtte tulevasi rahavoogusid ning eriti raha ja raha ekvivalentide genereerimise kindlust ja ajastamist. Sellega tagatakse finantsnäitajate õige esitamine kooskõlas IAS nõuetega. IAS sellist tegevusaruande esitamise kohustuslikkust ettevõtte aastaaruandes ette ei näe, ehkki peab seda soovituslikuks *[IAS 1 – Presentation of Financial Statements, § 8 ja § 9]*. Leitakse, et tegevusaruanne peaks olema aktsenteeritud ettevõtte tegevust mõjutavatele sise- ja välisteguritele, avaldama majandusüksuse riskivaldkondi, enam avalikustama majandustegevuse ja finantsolukorra tulemusi. Ettevõtte seisukohalt on olulisemad järgmised valdkonnad:

- ärikeskkonnas toimunud muutused;
- reageerimine väliskeskkonna muutustele;
- väliste tegurite muutustest tulenev mõju ettevõttele;
- investeerimispoliitika;
- dividendipoliitika;
- olulisemad finantseerimisallikad;
- riskijuhtimise poliitika jms.

Lisaks tegevusaruandele soovitab IAS 1 esitada ka keskkonna aruannet ettevõtetele, kus keskkonnategurid mõjutavad ettevõtte arengut ja tegevust (keemiatehased, kaevandused, energiaettevõtted jne). Aruandes tuleks avada ettevõtte keskkonnaalane tegevus, -säästlik areng, -alased juhtimissüsteemid jms.

Soovitavaks peetakse samuti avaldada lisandunud väärtuse aruannet, mis iseloomustab ettevõtte koguväärtuse ja tootmissisenditeks soetatud varude ja teenuste kulude vahet. Viimane on sisuliselt *kasu* ehk hüve, mida ettevõttes luuakse ja mida kasutatakse ettevõttes selle kasu loojate hüvitamiseks ja ettevõtte arendustegevuseks, sh:

- palkade maksmiseks;
- maksude maksmiseks;

- tootmisvõimsuste säilitamiseks;
- kapitali kasutamismakseteks jne.

Nimetatud aruande arvnäitajad tulenevad Eestis aruandlust reglementeerivate õigusaktide järgi nii kasumiaruandest (skeem 1) ja otsemeetodil koostatud rahavoogude aruandest.

Äriühingu finantselemente kajastavate üksikasjade esitamine ja klassifitseerimine erinevate perioodide finantsaruannetes peab jääma *järjepidevalt* samaks, hoolimata:

- märkimisväärsetest muutustest ettevõtte majandustehingute olemuses või nende esitamisel finantsaruannetes;
- esitamise muutust nõudvatest rahvusvahelistest arvestusstandarditest või nende tõlgendustest.

Esitatu osutab eelkõige finantsaruannete järjepidevuse printsiibile (vt ka 3. peatükki).

Mingi äriühingu finantsaruanded peavad olema selgelt eristatavad ja *identifitseeritavad* muust informatsioonist ning teiste äriühingute finantsaruannetest. Seda saavutatakse täiendava teabe lisamisega aruannetele, sh:

- aruannet esitava ettevõtte nimi või muud identifitseerimistunnused (näiteks äriregistri kood, ettevõtte aadress, sidevahendite numbrid jms);
- bilansi kuupäev või aruandeperiood (näiteks 31. dets. 20x2. a., 1. okt. 20x1 – 30. sept. 20x2 jne (vt ka jaotisi 3.3.1.3;
- aruannete koostamisel kasutatud valuuta (eesti kroonides, USA dollarites, eurodes jne);

  Raamatupidamise aastaaruanded koostatakse eesti keeles ja Eesti Vabariigis ametlikult kehtivas vääringus *[Raamatupidamise seadus, § 18, lg 3]*.

  (1) Välisvaluutas fikseeritud varade, kohustuste ja omakapitali osas toimunud majandustehingute arvestust peetakse Eesti Vabariigis ametlikult kehtivas vääringus, ümberhinnatult operatsioonipäeval kehtiva Eesti Panga valuutakursi järgi.
  (2) Bilansis hinnatakse välisvaluutas fikseeritud varad ja kohustused bilansi kuupäeval kehtiva Eesti Panga valuutakursi järgi. Kursimuutused näidatakse raamatupidamiskohustuslase kasumi või kahjumina *[Raamatupidamise seadus, § 26]*.

- aruannetes esitatud summade täpsusaste (näiteks eesti kroonides, tuhandetes kanada dollarites jne).

Kõige asjakohasem ja olulisem info peab alati sisalduma aastaaruande ühes või teises vormis. Olulised pole üksnes avaldatavate aruannete vormid, vaid ka aruannetes toodud liigendused ja avaldatud näitajate hulk ning viimaste arvutamiseks kasutatud metoodika. Eelistatud on aruande *lühiesitus*, kuid nõuetekohaste liigenduste täiendav avaldamine aitab infotarbijat otsuste tegemisel paremini. See järeldus vajab enam teadvustamist mitte üksnes teoreetilisest vaid ka praktilisest küljest.

Raamatupidamise aastaaruande näitajad on oma olemuselt ajutised seoses tulevikuga seotud määramatusega. Liigendusastme tõstmisega ja täiendava lisateabe saamisega vähendatakse seda määramatust. Aruandeperioodile järgnevad sündmused võivad mõjutada iga majandusüksuse aruandeid või selle tõlgendusi ja aruannetes esitatud infol põhinevaid lõppotsuseid.

9.2. Raamatupidamisbilanss

Bilanss on raamatupidamisaruanne, mis iseloomustab raamatupidamiskohustuslase vara, oma- ja võõrkapitali mingi kuupäeva seisuga, seetõttu on tegemist momentsuurusi iseloomustava aruandega. Sõna „bilanss" on tuletatud ladinakeelsest sõnaühendusest *bis* („kaks korda") ja *lanx* (kaalukausid), hilisemast itaalia sõnast *bilancia* (kaal, tasakaal), kuid ka varaprantsuse sõnatüvest *bil* (arvestus) ja *an* (aasta). Bilansi asemel võib kasutada ka terminit „finantsseisukorra aruanne", kuid sagedamini eelistatakse kasutada sõna „(raamatupidamis)bilanss".

Bilanss iseloomustab ettevõtte vahendeid kahest seisukohast. Bilansi aktivapoolel näidatakse raamatupidamiskohustuslase vara ja finantsolukorda raha, varaliste nõuete, varude, materiaalse ja immateriaalse põhivara seisude näol. Bilansi passivapoolel kajas-

tatakse vara katteallikaid – kohustusi (võlgasid) ja omakapitali seisu. Mõlemad suurused – vara (vahendite kasutamine) ja nende katteallikad (vahendite päritolu) – peavad olema väärtuseliselt võrdsed. Sellest tulenebki bilansi sisu kõrval ka bilansi võrdsuse aksioom (vt jaotis 4.1):

$$Vara = Kohustused + Omakapital$$

Sellises vormis võrrand kajastab firma varade finantseerimise vahendeid. Varadesse investeeritud summad tulenevad enamasti kreeditoridelt ja omanikelt. Seda võrrandit võib tõlgendada järgmiselt: iga ettevõtte varadesse investeeritud kroon on saadud kas kreeditoridelt või omanikelt. See formuleering kajastab seega firma finantseerimist.

Raamatupidamise põhivõrrandi võib ümber rühmitada omanike vaatenurgast

$$Omakapital = Vara - Kohustused$$

Firma väärtus omaniku jaoks (omakapital) on summa, mis jääb üle peale kohustuste mahaarvamist varadest. See rahaline näitaja (summa) teavitatakse omanikele perioodiliselt. Ehkki otsene seos bilansiskeemi üksikute vara ja kapitaliosade vahel on määratletav vaid üksikjuhtudel, annab taoline liigendusskeem ilmeka ülevaate ettevõtte varast ja selle katteallikate struktuurist.

Seega vara, kohustused ja omakapital on bilansi põhimõisted, mis on defineeritud jaotises 4.2. Et arvestusandmed oleksid võimalikult arusaadavad ning kasutatavad finantsotsuste tegijatele, peavad bilansis kajastatud kirjed olema vastavalt *rühmitatud*. Vara ja vara katteallikad jagunevad bilansi aktiva ja passiva poolel nende majandusliku sisu ja otstarbe järgi rühmadeks, rühmasiseselt aga konkreetseteks bilansikirjeteks. Rühmitamisel ja rühmasisesel liigendamisel lähtutakse teatud kindlatest põhimõtetest, mis tagavad vara ja selle katteallikate läbimõeldud, loogilise ja ülevaatliku paigutamise ning järjestamise bilansis. Eesti Vabariigi raamatupidamise seadus sätestab bilansis esitatavate informat-

sioonirühmade ning rühmasiseste liigenduste järjestusele järgmised olulisemad nõuded.

- *Vara* klassifitseeritakse ja esitatakse likviidsuse alanemise järjekorras. Rahale kõige lähemal asuvad kirjed, millised on kergesti ja ajaliselt piiranguteta konverteeritavad rahaks, esitatakse esimestena, vähem likviidsemad varad aga viimastena.
- *Kohustused* rühmitatakse ja esitatakse tähtajalisuse põhimõttest lähtuvalt: lühiajalised kohustused enne pikaajalisi.
- *Omakapitali* kirjed klassifitseeritakse ja esitatakse kestvusprintsiibil. Nii esitatakse sissemakstud kapital, mis tavaliselt allub muutustele kõige vähem, esimesena. Vaba omakapitali kirjed, mis näitavad akumuleeritud tulusid, näidatakse viimastena.

(1) Raamatupidamiskohustuslane peab jätkuvalt kasutama … seaduse lisas 1 toodud bilansiskeemi…
(2) Bilansi … skeemi kirjeid ja etteantud *kirjete järjekorda* tuleb järgida. Kirjeid *võib täiendavalt liigendada.*
(3) Tegevusaladel, kus see on põhjendatud ettevõtluse iseloomu tõttu, võib raamatupidamiskohustuslane kasutada käesoleva seaduse lisades toodust erinevaid bilansi- ja ksumiaruande skeeme rahandusministri poolt määrtud alustel ja korras. Loa erinevate bilansi- ja kasumiaruande skeemide kasutamiseks annab rahandusminister *[Raamatupidamise seadus, § 20].*

Rahvusvaheliste arvestusstandardite järgselt on bilansiskeem vastupidine: vähem likviidsem vara ja pikaajalised kohustused näidatakse eespool, likviidsem ja lühiajaline – loetelu lõpus. Erinevalt raamatupidamise seadusest IAS ei sätesta ranget bilansi ja kasumiaruande skeeme, vaid lubab erinevaid aruandevorme.

IAS 1 – Presentation of Financial Statements (§ 66) järgi nõutakse näiteks järgmiste bilansikirjete väljatoomist:

- materiaalne põhivara,
- immateriaalne põhivara,
- aktsiad, väärtpaberid jms finantsvara,
- pikaajalised finantsinvesteeringud,

- varud,
- ostjate tasumata arved,
- raha ja selle ekvivalendid,
- võlgnevus hankijatele,
- maksuvõlad ja -ettemaksed,
- eraldised,
- pikaajalised võlakohustused,
- vähemusosalus,
- omakapital ja reservid.

Iga ettevõte määrab oma tegutsemisest lähtuvalt, mida esitada bilansikirjete klassifikatsiooni koostamisel käibe- ja põhivarana ning lühi- ja pikaajaliste kohustustena (vt ka *Raamatupidamise seadus, §§ 20, 27–29, 33–35*).

Vara on klassifitseeritav *käibevarana* kui see:

- loodetakse müüa või hoitakse realiseerimiseks või tarbimiseks ettevõtte äritegevuse normaalse käibe- või tootmistsükli vältel, või
- hoitakse eelkõige müügiks või lühiajaliselt, sest seda loodetakse müüa vähemalt kaheteistkümne kuu vältel pärast bilansikuupäeva, või
- on raha või raha raha ekvivalendid, mille kasutamine ei ole piiratud.

Ettevõtte *käibe(tootmis)tsükkel* ehk *-ringe* on ajavahemik varude (toorme, materjalide) soetamisest, nende töötlemisest ja realiseerimisest rahaks või mingisse muusse finantsinstrumenti, mida on võimalus koheselt konverteerida rahaks. Käibevaraks on varud, nõuded ostjate vastu, mis on tarbitavad ja müüdavad normaalse käibetsükli vältel isegi siis, kui nad ei ole realiseeritavad aasta jooksul. Aktsiad ja muud väärtpaberid on klassifitseeritavad käibevarana, kui nad müüakse aasta vältel.

Kõik ülejäänud vara on põhivara.

Kohustused on klassifitseeritavad lühiajaliste kohustustena, kui.

- nad kujunevad ettevõtte normaalse äritegevuse tsükli vältel, või
- kohustus kujuneb aasta vältel.

Kõik ülejäänud on pikaajalised kohustused.

Lühiajalised kohustused rühmitatakse sarnaselt käibevaradega. Mõned lühiajalised kohustused, nagu võlad hankijatele, viitvõlad, sh võlad töövõtjatele koos majandusaastal tekkinud puhkusekohustusega, samuti teised tegevuskulud, osalevad käibekapitali moodustumisel ja neid kasutatakse maksimaalselt äritegevuse käigus. Selliseid tegutsemise üksikasju klassifitseeritakse lühiajalistena isegi siis, kui kohustust määratletakse kaheteistkümne kuu möödumisel pärast bilansikuupäeva.

Teisi lühiajalisi kohustusi ei määratleta osana majandustegevuse tsüklist, vaid kohustustena aasta keskel, näiteks jooksvad intressikandvad kohustused, pangalaenud, dividendivõlad, maksuvõlad jms.

Intressikandvad kohustused, millised osalevad käibekapitali moodustumisel pikaajalistel alustel ja ei ole kohustustena määratletavad kaheteistkümne kuu vältel, ei ole oma olemuselt ka lühiajalised kohustused.

Eesti Vabariigis kehtivas bilansiskeemis on kohustused esitatud kasvava tähtajalisuse suunas.

Ettevõte peab bilansis või eraldi lisas avaldama informatsiooni *omakapitali* kohta, sh:

- iga aktsiakapitali liigi kohta:
  - aktsiate arv;
  - emiteeritud ja täielikult tasutud ning märgitud, kuid tasumata aktsiate arv;
  - aktsia nimiväärtus;
  - aktsiate arv aasta alguse ja lõpu seisuga;
  - iga aktsialiigi õigused, eelised ja piirangud dividendide väljamaksmisel ning kapitali sissemaksmisel;
  - ettevõtte, tema filiaali(de) ja assotsieerunud ettevõtete käes olevate omaaktsiate arv;
  - optsioonidena ja lepingutena reserveeritud väljastatavate aktsiate arv, tähtajad ja summad;
  - omakapitali iga reservi olemus, lühikirjeldus ja eesmärk;
  - pärast bilansikuupäeva, kuid enne majandusaasta finants-

aruannete kinnitamist, dividendide jaotamiseks või deklareerimiseks ettenähtud summa *[IAS 1 Presentation of Financial Statements, § 74]*.

Ülalesitatu tuleneb rahvusvaheliste arvestusstandardite nõuetest. Eesti raamatupidamise seaduse järgi nõutakse täiendavalt infot, sh:

- üle nimiväärtuse saadud summade kohta,
- mitterahalise sissemaksena (apportvaraga) tasutud aktsiate arv ja väärtus,
- aasta jooksul läbiviidud uue aktsiate emissiooni või fondiemissiooni kohta.

Ilma aktsiakapitalita ettevõtted (usaldusühingud, täisühingud) on kohustatud avalikustama omakapitali liikumist sarnaselt ülaltoodule.

Nõudeõigus omakapitalile on äriühingu omanikel ning selle suurus tuleneb vara ja kohustuste õigel ja õiglasel määratlemisel ja hindamisel. Oma aktsiatega või osadega tehtavad majandustehingute tulemused näidatakse bilansis, mitte kasumiaruandes.

Raamatupidamisbilansse rühmitatakse mitmesuguste *kriteeriumide* järgi. Nii võib bilansse funktsionaalselt eristada sisu väljendamise, infokasutajate, mitmesuguste põhjuste, info agregeerimise, õigusaktide reguleerimise jms seisukohalt mitmeks rühmaks, mis omakorda on veel jaotatavad kindlaks all-liigiks kasutajate infotarbimise eesmärgi seisukohalt.

Nii jaotatakse *sisu* väljendamise seisukohalt bilansid tulemus-, seisundi-, likviidsus- ja liikumisbilanssideks, kusjuures tulemusbilansist saab teavet ettevõtte aruandeperioodi tulemusest, seisundibilanss väljendab finantselemente kindla kuupäeva seisuga, likviidsusbilansi eesmärgiks on anda infot ettevõtte likviidsusest ja maksevõimest ning liikumisbilanss vastandab ettevõtte varasid ja nende moodustamise allikatega aruandeperioodi alguse ja lõpu seisuga.
Infotarbijate seisukohalt jaotuvad bilansid ettevõtte sisemisteks ja välisteks. Esimeste bilansside sihtrühmaks on ettevõtte tegevjuhtkond, omanikud ja töötajad. Ettevõtte välised bilansid on ette nähtud ettevõttevälistele infotarbijatele.

Põhjuste järgi jaotatakse bilansid perioodibilanssideks (aasta- kvartali-, kuu- või dekaadibilansid) ja eribilanssideks. Viimased jaotuvad mingi põhjuse järgi näiteks alg-, ümberkujundamis-, jagunemis-, ühinemis-, saneerimis-, likvideerimis-, pankroti- jms bilanssideks.
Informatsiooni agregeerimise seisukohalt võib eristada ühe ettevõtte bilanssi, ettevõtete rühma kohta koostatud bilanssi või kontsernibilanssi. Bilansse võib eristada ka mitmesuguste *ettevõtlusvormide* või *majandusvaldkondade* järgi. Nii näiteks võib eristada füüsilisest isikust ettevõtja ettevõtte, täis- või usaldusühingu, osaühingu või aktsiaseltsi, eelarveliste asutuste, krediidiasutuste jne bilansse.

Raamatupidamisbilanssi täiendavad teised finantsaruanded. Ta annab informatsiooni finantspaindlikkuse kohta ning on aluseks mitmete täiendavate finantsnäitajate arvutamisel. Ettevõtte *likviidsusest* ja *võimest tasuda lühiajalisi võlgu* annab ülevaate ettevõtte käibekapital. *Käibekapital* on vahe lühiajaliste aktivate ja lühiajaliste kohustuste kogusummade vahel. Likviidsus viitab ettevõtte võimele tasuda nii lühi- kui ka pikaajalise kohustusi. Aktsionäre huvitab likviidsus eelkõige sellepärast, et see mõjutab neile makstavaid dividende. Ka töötajad on huvitatud ettevõtte pikaajalisest majanduslikust olukorrast, mis on eelkõige seotud ettevõtte võimega maksta töötajatele palkasid. Omavalitsused võivad samuti otsida kinnitust ettevõtte likviidsusest, kuna see mõjutab piirkonna tööhõivet. Ametiühinguid huvitab likviidsus läbirääkimistel töötajatega oma positsioonide kindlaksmääramisel palga ja töötingimuste suhtes.

Bilanss võib anda ülevaate ka firma *riskiastmest* ning tema paindlikkusest võtta uusi riske. See on näiteks seotud järgmiste küsimustega: kas ettevõte on omandanud mõne teise (tütar)ettevõtte või on hoopis mõne maha müünud? Kuidas on need omandamised ja müügid seotud ettevõtte tegevuse üldstrateegiaga? Kas paigutatakse kapitali erinevatesse ettevõtetesse eesmärgiga vähendada üldist riski? Kas ettevõtte materiaalsed põhivarad on oma kasutamise ealt vanad ja peaaegu amortiseerunud või on tegemist suhteliselt uutega? Kas ettevõttel on võimalik finantseerida uusi ettevõtmisi juhul, kui tema laenude tase on madal?

Bilanss sisaldab ka andmeid, mida on vaja mitmete tähtsate

finantssuhtarvude leidmiseks. Sellisteks suhtarvudeks on näiteks omakapitali ja varade tasuvus, kohustuste ja omakapitali suhe jpt.

Käesoleva raamatu lisas 1 on esitatud raamatupidamise seaduse lisas 1 toodud bilansiskeem. Bilansikirjete sisu käsitletakse täpsemalt EV Raamatupidamise Toimkonna juhendis nr 6 *Raamatupidamise aastaaruande bilansi kirjete sisu.*

9.3. Kasumiaruanne

Ettevõte peab esitama kasumiaruandes või kasumiaruande lisades kulude analüüsimise seisukohalt klassifikatsiooni, mis põhineb kas kulude olemusel või nende funktsioonil. Äriühingud peavad eelkõige analüüsima oma kulusid, et määratleda sobivam klassifikatsioon. Kuluartiklid allklassifitseeritakse komponentide kõige parema finantsesituse aspektist, kusjuures tuleb arvestada selliste mõistetega nagu stabiilsus, võimalused vastandada, planeerida ning prognoosida kasumeid ja kahjumeid.

(1) Raamatupidamiskohuslane peab jätkuvalt kasutama käesoleva seaduse … lisas 2 toodud kasumiaruande skeemidest…
(2) … kasumiaruande skeemi kirjeid ja etteantud kirjete järjekorda tuleb järgida. Kirjeid võib täiendavalt liigendada.
(3) Loa erinevate … kasumiaruande skeemide kasutamiseks annab rahandusminister *[Raamatupidamise seadus, § 20].*

Esimene klassifikatsioon järgib *kulude olemust.* Kulud on kasumiaruandes agregeeritud vastavalt nende olemusele (amortisatsiooni-, materjali-, palga-, energia-, reklaami- jne kulud), mitte aga ettevõtte sisemistele funktsioonidele. Meetodit on lihtne kasutada väikefirmades, kus puudub vajadus esitada kulusid ettevõtte sisemiste funktsioonide järgi. Eesti Vabariigis vastab sellele kasumiaruande skeem 1 (vt lisa 2).

Aruandeperioodi valmis- ja lõpetamata toodangu jääkide muutus näitab eelkõige tootmiskulude reguleerimist. See viitab tõigale, et igasugune tootmine suurendab varude taset ja müügi suurendamine omakorda vähendab varusid. Valmis- ja lõpetamata toodangu suurenemine aruandeperioodil näitab koheselt tulu suurenemist, ehkki informatsiooni selline esitamine ei tähenda sugugi seda, et sama summa esindab ka kasumit.

Teine klassifikatsioon põhineb *kulude funktsioonil* või nn „müügikulude" meetodil ja rühmitab kulusid vastavalt nende funktsioonile, kas realiseeritud kaupade kuludena või turustus- ja halduskuludena. Taoline esitamine on infotarbijatele sageli palju vastuvõetavam kui kulude rühmitamine olemuselt. Samas on kulude jaotamine funktsioonide järgi küllaltki suvaline ja põhineb märkimisväärsetel subjektiivsetel otsustel. Rahvusvaheliste arvestusstandardite kohaselt kulude klassifitseerimisel funktsioonide järgi peavad ettevõtted täiendavalt avalikustama informatsiooni kulude olemusest (näiteks akumuleeritud kulumit, aasta amortisatsioonikulu ja tööjõukulusid). EV ettevõtete aastaaruannetes on selline täiendav informatsioon esitatud raamatupidamisbilansis, aastaaruande lisades ja tegevusaruandes.

IAS 1 – Presentation of Financial Statements (§ 75) järgi peab ettevõte kasumiaruandes ära tooma vähemalt järgmised kirjed:

- müügitulud,
- tulem äritegevusest,
- finantskulud,
- kapitaliosaluse meetodil saadud kasum ja kahjum,
- maksukulud,
- kasum majandustegevusest,
- vähemusosalus,
- aruandeaasta puhaskasum või -kahjum.

Samas nõutakse, et lisades oleksid kulud esitatud lähtuvalt kulude iseloomust (kaubad, toore, materjal, tööjõukulu, amortisatsioon ja mitmesugused tegevuskulud) või kulude funktsioonist (realiseeritud kaupade kulu, turustus- ja halduskulud, muud ärikulud). Vastavalt sellele on tegemist kas kasumiaruande skeemiga 1 või 2.

Kas eelistada kulude müügimeetodit kulude olemuse meetodile või vastupidi, oleneb paljuski ajaloolistest, tootmislikest ja organisatsioonilistest faktoritest ning seda nii riiklikul kui ka äriühingu tasandil. Mõlemad meetodid keskenduvad kuludele, millised ettevõttes otseselt või kaudselt esinevad ja seda nii tootmise kui ka

müügi tasandil. Iga meetod eeldab erinevaid ettevõtteid, kusjuures standardite järgi tuleb äriühingul valida selline meetod, milline kõige õigemini esitab informatsiooni ettevõtte finantselementide kohta. Informatsioon kulude olemusest on tulevaste rahavoogude prognoosimise aluseks, seetõttu on müügikulude klassifikatsiooni kasutamisel nõutav täiendav avalikustamine.

Nagu eespool märgitud, on Eestis alates 1995. aastast kasutusel kaks kasumiaruande skeemi, mis on kooskõlas nii rahvusvaheliste arvestusstandarditega kui ka Euroopa Liidu ettevõtlusdirektiividega. Ettevõte võib valida ühe neist endale täitmiseks. Kui koostada sama ettevõtte kohta kasumiaruanne mõlema skeemi kohaselt, peab nendes aruannetes ettevõtte aruandeaasta ärikasum või -kahjum, finantstulud ja -kulud, kasum või -kahjum majandustegevusest, erakorralised tulud ja kulud, kasum (kahjum) enne maksustamist, tulumaks (selle olemasolul) ning aruandeaasta puhaskasum või -kahjum olema näidatud samades summades. Ettevõtte puhaskasumi (-kahjumi) suurus ei sõltu valitud kasumiaruande skeemist.

Skeemide võrdlusest nähtub, et esimest skeemi on otstarbekas kasutada väikefirmades, kus ei ole vaja pidada keerulist raamatupidamissüsteemi, kuluarvestus on lihtne ja arvestust ei peeta kulukohtade lõikes ning mittetootmiskulud on tähtsusetud. Suurfirmades on kuluarvestussüsteem edasi arendatud kulude juhtimissüsteemiks, kusjuures arvestust peetakse kulukohtade (näiteks vastutuskeskuste, tulu- ja kulukeskuste, kasumikeskuste, investeerimiskeskuste) järgi. See aga eeldab teise skeemi rakendamist, mis on oma sisult palju *informatiivsem* ja rahvusvaheliselt enam tunnustatavam. Seda kõike näitab ka ettevõtete praktika.

Äriühingud peavad kasumiaruandes või lisades avalikustama deklareeritud või tehtud ettepaneku dividendide summa aktsia kohta perioodi eest, mille kohta on koostatud finantsaruanded.

Raamatu lisas 2 on toodud raamatupidamise seaduse lisas 2 toodud kasumiaruande ametlikud skeemid. Kasumiaruannete kirjed on liigendatult esitatud EV Raamatupidamise Toimkonna juhendis 7 *Raamatupidamise aastaaruande kasumiaruande kirjete sisu (revideeritud 2000)*.

9.4. Rahavoogude aruanne

Rahvusvaheliste arvestusstandardite järgi on rahavoogude aruanne kolmas oluline finantsaruanne, mis kokkuvõttes näitab ettevõtte aruandeperioodi majandustehingutest tulenevaid *raha tegelikke sissetulekuid ja väljaminekuid*. Rahavoogude aruanne koostatakse *kassapõhiselt* vastandina bilansile ja kasumiaruandele, millised koostatakse tekkepõhiselt. Viimased aruanded iseloomustavad ettevõtte tõhusust, võimaldades prognoosida tulevast majandusliku aktiivsust. Rahavoogude aruanne peab aga andma vastuse küsimusele: kui ettevõttel on märkimisväärne kasum, siis miks ei ole raha dividendide väljamaksmiseks, või vastupidi: ettevõttel esineb kahjum, kuid ei täheldata rahapuudust.

Eesti Raamatupidamise seaduse järgi on rahavoogude aruanne raamatupidamise aastaaruande üks lisadest, kuid ühtegi ametlikku soovitust selle aruande koostamiseks ei ole. Seetõttu tuleb antud aruande koostamisel lähtuda *IAS 7 – Cash Flow Statements* nõuetest ja soovitustest. Selle standardi järgi tuleb ettevõtte rahavood rühmitada kolme ossa:

- rahavood äritegevusest,
- rahavood investeerimistegevusest ja
- rahavood finantseerimistegevusest.

Äritegevus on ettevõtte põhiline *tulutoov* tegevus, mis ei kuulu investeerimis- ega finantseerimistegevuse alla.

Investeerimistegevus on mittelikviidsete varade ja teiste, raha ekvivalentide alla mittekuuluvate, investeeringute omandamine ja müük.

Finantseerimistegevus on tegevus, mille tulemuseks on muutused ettevõtte omakapitali ja laenukapitali suuruses ja koostises.

Äritegevusest tulenev rahavoog näitab ettevõtte võimet genereerida piisavalt raha ja raha ekvivalente, et tasuda kreeditoridele oma võlad, teha uusi investeeringuid, maksta välja dividende ning säilitada olemasolevad toodangumahud ja võimsused. Investeerimistegevusest tulenevad rahavood väljendavad üldiselt kulutuste

suurust eesmärgiga saada tulu ka tulevikus. Finantseerimistegevusest tulenev rahavoog aitab prognoosida tuleviku rahavoogusid omanik(u)e nõudeõiguse seisukohalt.

Rahavood on raha ja raha ekvivalentide sissetulekud ja väljaminekud. Rahavoogude hulgas ei näidata liikumisi raha ja raha ekvivalentide vahel. Rahvusvaheliste arvestusstandardite järgi on *raha ekvivalendid* kõrge likviidsusega lühiajalised (kuni kolm kuud), kuid samas vähese väärtuse muutumise riskiga investeeringud. Rahavoogude aruandes tuleb näidata tegelikke, s.o õigeid ja õiglasi rahavoogusid äri-, investeerimis- ja finantseerimistegevustest. Rahvusvaheliste arvestusstandardite järgi tuleb rahavood investeerimis- ja finantseerimistegevustest esitada brutosummadena: eraldi laekumised ja väljamaksed.

Aruandes näidatakse võrreldav informatsioon ka eelmise aruandeperioodi kohta.

Sõltuvalt tegevusalast on soovitav ettevõttesiseselt välja töötada raha laekumiste ja väljaminekute liigendatud loetelu, mis aitab ettevõtte juhatusel korraldada tõhusat kontrolli raha sihipärase kasutamise üle.

Alljärgnevalt on toodud *otsearvestuse* järgse rahavoogude aruandes esitatud kolme põhitegevuse kohta näiteid olulisematest tehingutest (kirjetest) rahvusvaheliste arvestusstandardite kontekstis *[IAS 7 – Cash Flow Statements]*. Sõltumata kasutatavast meetodist (otse- või kaudmeetod) peavad tulemused olema samad.

Äritegevusest tulenevad rahavood:

- Klientidelt laekunud raha kaupade müügist, teenuste osutamisest ja tööde tegemisest (+).

  Märkus. Siin ja edaspidi näidatakse rahavood koos käibemaksuga üldsummas.
- Laekunud raha vahendustegevusest, komisjonitasudest, renditasudest, honoraridest jms sissetulekutest (+).
- Hankijatele makstud raha saadud kaupade, materjalide, teenuste ja tööde eest (–).

- Töövõtjatele makstud raha koos ülekantud tulu- ja sotsiaalmaksudega (–).
- Makstud raha vahenduse, komisjonimüügi, kindlustuse jms eest (–).
- Laekunud dividendid, intressid (+).
- Makstud (laenu)intressid (–).
- Makstud tulu- ja käibemaks ning teised riiklikud ja kohalikud maksud (–).
- Maksuametilt tagastatud käibe- ja teised maksud (+).
- Laekunud muud äritulud (+).
- Makstud trahvid, annetused, sponsorlus (–).
- Laekunud erakorralised tulud (+).
- Makstud erakorralised kulud (–) jne.

Kokku äritegevusest saadud ehk laekunud / kulutatud ehk väljamakstud raha

Investeerimistegevusest tulenevad rahavood:

- Pikaajaliste finantsinvesteeringute müügist laekunud raha (+).
- Pikaajaliste finantsinvesteeringute soetamiseks kulutatud raha (–).
- Materiaalse põhivara müügist laekunud raha (+).
- Materiaalse põhivara soetamiseks kulutatud raha (–).
- Kapitaliseeritud väljaminekud põhivarade rekonstrueerimiseks (–).
- Kapitaliseeritud väljaminekud omatarbeks põhivara valmistamisel (–).
- Immateriaalsete aktivate müügist laekunud raha (+).
- Immateriaalsete aktivate soetamiseks kulutatud raha (–).
- Kapitaliseeritud arenduskuludeks kulutatud raha (–).
- Teistele ettevõtetele avanssideks ja laenudeks väljaantud raha (välja arvatud finantsasutuste poolt) (–).
- Teistele osapooltele antud avansside ja laenude tagastamisest laekunud raha (+).

- Tütar- ja sidusettevõtete omandamiseks kulutatud raha (–) jne.

Kokku investeerimistegevusest saadud ehk laekunud / kasutatud ehk väljamakstud raha

Finantseerimistegevusest tulenevad rahavood:

- Omaaktsiate (ja teiste omakapitali vahendite) emiteerimisest laekunud raha (+).
- Oma- ehk tresooraktsiate tagasiostmiseks või -lunastamiseks kulutatud raha (–).
- Raha lühi- ja pikaajalistest laenudest (+).
- Tagatiseta võlakohustuste (debentuuride), võlakohustuste, obligatsioonide, hüpoteekide väljaandmisest laekunud raha (+).
- Lühi- ja pikaajaliste laenude tagasimaksmiseks kulutatud raha (–).
- Rentniku poolt kapitalirendi kohustuste vähendamiseks kulutatud raha (–).
- Väljamakstud dividendid (–) jne.

Finantseerimistegevusest saadud ehk laekunud / kasutatud ehk väljamakstud raha

Raha ja raha ekvivalentide muutused (suurenemine / vähenemine) äri-, investeerimis- ja finantseerimistegevusest kokku

Raha ja raha ekvivalentide jääk aasta algul
Raha ja raha ekvivalentide jääk aasta lõpul

Äritegevuse rahavoogude otsemeetod annab hea ülevaate raha laekumistest ja kulutamistest ning kasumi (kahjumi) ja rahakäivete vahel. Otsesel meetodil arvestatud rahavoogusid võib võrrelda *kaudsel* meetodil arvestatud rahavoogudega. Alljärgnevalt on esitatud äriühingutes enamkasutatav rahavoogude aruande vorm, s.o kaudne meetod.

Äritegevusest tuleneva puhaskasumi kooskõlastamine rahaga.

Aasta puhaskasum (-kahjum)

Reguleerimised (+,-):

Materiaalse põhivara kulum (amortisatsioon) (+).
Lootusetu debitoorse võlgnevuse reserv (+).
Kasum põhivara müügist (–).
Kahjum põhivara müügist (+).
Arvestuslik kahjum aktsiatelt ja väärtpaberitelt (+).
Kasum tütar- ja sidusettevõtetelt arvestatud kapitaliosaluse meetodi järgi (–).
Kahjum tütar- ja sidusettevõtetelt arvestatud kapitaliosaluse meetodi järgi (+).
Intressikulu (+).

Tegevuskasum enne käibekapitali muutust

Muutused varades ja kohustustes (bilansi järgi):

Nõuded ostjate vastu [suurenemine (–), vähenemine (+)].
Muud lühiajalised nõuded (–, +).
Viitlaekumised (–, +).
Ettemakstud tulevaste perioodide kulud (-,+).
Varud (–, +).
Võlakohustused [suurenemine (+), vähenemine (–)].
Võlad hankijatele (+, –).
Võlad tütar- ja emaettevõtetele ning sidusettevõtetele (+, –).
Maksuvõlad (+, –).
Viitvõlad (+, –).

Reguleerimised kokku

Äritegevusest saadud raha

Intressimaksed (–).
Makstud tulumaks (–).

Kokku äritegevusest saadud ehk laekunud / kasutatud ehk väljamakstud raha

Investeerimistegevusest tulenev rahavoog:

Vt otsesel meetodil kasutatavat loetelu.

Kokku investeerimistegevusest saadud ehk laekunud / kasutatud ehk väljamakstud raha

Finantseerimistegevusest tulenev rahavoog:

Vt otsesel meetodil kasutatavat loetelu.

Kokku finantseerimistegevusest saadud ehk laekunud / kasutatud ehk väljamakstud raha

Raha ja raha ekvivalentide muutused (suurenemine / vähenemine) äri-, investeerimis- ja finantseerimistegevusest kokku

Raha ja raha ekvivalendid aasta algul
Raha ja raha ekvivalendid aasta lõpul

Ettevõttes esinevad ka investeerimis- ja finantstehingud, millega ei kaasne laekumisi või väljamakseid, näiteks materiaalse põhivara objekti ost emiteeritud obligatsioonide eest või liisingtehinguna. Sellised mitterahalised tehingud tuleb IAS 7 järgi avalikustada aastaaruande lisades.

Nagu eespool juba märgitud, on Rahvusvaheliste arvestusstandardite järgi rahavoogude aruanne üks olulisemaid ja põhilisi finantsaruandeid, kuid EV Raamatupidamise seaduse järgi on rahavoogude aruanne üksnes aastaaruande üks kohustuslikest lisadest.

9.5. Rahavoogude aruande bilansivõrrand

Raamatupidamisbilanss teatavasti näitab ettevõtte investeeringuid (vara) ja finantsstruktuuri (kohustusi ja omakapitali) kindlal ajahetkel. Rahavoogude aruanne vastupidi näitab kasutajale, kuidas ettevõtte investeeringud ja finantsstruktuur on *muutunud* kahe

bilansipäeva vahelisel perioodil. Rahavoogude aruannet saab esitada ka bilansivõrrandi kujul. Võttes aluseks lihtsa bilansivõrrandi

$$\mathbf{V = K + O}$$

ja asendades mõiste varad (**V**) mõistetega raha (**R**) ja muud mitterahalised varad (**MV**), siis

$$\mathbf{R + MV = K + O}$$

Võrrandi ümberkorraldamisel

$$\mathbf{R = K - MV + O}$$

Algebraliselt on teada, et selline võrdus jääb kehtima ka juhul, kui muutused toimuvad võrrandi mõlemal poolel. Tähistame muutuse (Δ), siis

$$\mathbf{\Delta R = \Delta K - \Delta MV + \Delta O}$$

Seega rahavoogude aruanne, mis avab ettevõtte rahapositsioonide muutused aruandeperioodil, seletab üheaegselt lahti ka need muutused, mis toimuvad ettevõttes mitterahaliste varade (**MV**), kohustuste (**K**) ja omakapitali (**O**) kontodega samal aruandeperioodil.

Ettevõtte rahapositsioonide muutused järjestikuliste bilansikuupäevade vahelisel perioodil ei ole võrdne näidatud või teenitud kasumiga samal perioodil järgmistel põhjustel:

1) näidatud kasum ei ole võrdne rahavooga äritegevusest, sest
   - mitterahalised tulud ja kulud on näidatud tekkepõhiselt ning
   - äritegevuses teatud raha sissetulekuid ehk laekumisi ja väljaminekuid ehk väljamakseid ei registreerita tuludena ega kuludena samal aruandeperioodil tekkepõhise arvestuse järgi;
2) rahamuutusi põhjustab ka investeerimistegevus, näiteks põhivarade ost ja müük;

3) rahamuutusi põhjustab ka finantseerimistegevus, näiteks aktsiate täiendav väljalase või pangalaenu kustutamine.

Rahavoogude aruanne aitab kriitiliselt hinnata ettevõtte likviidsust ja maksevõimet. Ettevõtet, kus rahavood on väiksemad jooksvatest tähtajalistest kohustustest, ootab ees tõenäoline likvideerimine või pankrott.

9.6. Muutused omakapitalis

Iga äriühing esitab standardi järgi lisaks kohustuslikele finantsaruannetele eraldi aruande omakapitali muutustest *[IAS 1 – Presentation of Financial Statements, § 86]*, kus tuleb näidata:

- perioodi puhaskasum või -kahjum;
- teiste standardite järgi nõutava iga tulu või kulu, kasu või kahju otsene mõju omakapitali igale kirjele eraldi ja summaarselt (kokkuvõetuna);
- arvestuspõhimõtetest ja põhivigade parandustest tulenev summaarne mõju kasumile vastavalt *IAS 8 – Perioodi puhaskasum või –kahjum, fundamentaalsed vead ja arvestuspõhimõtete muutused [Net Profit or Loss for the period, Fundamental Errors and Changes in Accounting Policies]* – nõuetele.

Täiendavalt peab ettevõte esitama kas selles aruandes või lisades:

- aktsiatehingud omanikega ja aktsiakapitali jaotused omanikele;
- akumuleeritud kasumi või kahjumi jäägid perioodi alguse ja bilansikuupäeva seisuga ning perioodisisesed liikumised;
- omakapitali iga kirje, aažio ja iga reservi vahel toimunud muutustest aruandeperioodi alguse ja lõpu seisuga, kusjuures tuleb iga liikumistehing eraldi avalikustada.

Seega ettevõtte omakapitali kahe bilansipäeva vahelised muutused mõjutavad aruandeperioodi netovara suurenemist või vähenemist ja see tõik avalikustatakse finantsaruannetes.

Rahvusvahelise arvestusstandardi (IAS 8) järgi peavad arvestusperioodi kõik tulud ja kulud osalema puhaskasumi või -kahjumi määratlemisel hoolimata sellest, kas mõni teine rahvusvaheline arvestusstandard nõuab või lubab muud.

9.7. Finantsaruannete lisad

Ettevõtte finantsaruannete lisade eesmärgiks on:

- avaldada teavet finantsaruannete koostamise lähtealustest ning olulisemate majandustehingute kajastamiseks kasutatavate arvestuspõhimõtete valimisest ja rakendamisest;
- rahvusvaheliste arvestusstandardite poolt nõutava sellise informatsiooni avalikustamine, mis ei ole finantsaruannetes veel esitatud;
- avaldada täiendavat informatsiooni, mis ei ole esitatud finantsaruannetes, kuid mis on äärmiselt oluline info õige esitamise seisukohalt *[IAS 1 – Presentation of Financial Statements, § 91]*.

Lisad esitatakse süsteemselt: iga bilansi-, kasumiaruande ja rahavoogude aruande kirje peab viitama vastavale lisale selle olemasolul. Finantsaruannete lisad sisaldavad kas jutustavat kirjeldust või enam liigendatud analüüsi finantsaruannete üksikute kirjete kohta, mida eeskätt nõuavad rahvusvahelised arvestusstandardid või vähemalt julgustavad seda tegema õige ja õiglase informatsiooni avalikustamise nimel.

Raamatupidamiskohustuslane esitab raamatupidamise aastaaruande koostamisel kasutatud arvestusmeetodite, hindamisaluste ja hinnangute kohta täiendavat informatsiooni aastaaruande lisades *[Raamatupidamise seadus, § 18, lg 6]*.
Kui majandusaasta ja eelneva aasta näitajad ei ole võrreldavad kas uuele skeemile ülemineku või arvestusmeetodite muudatuste tõttu, tuleb eel-

neva aasta näitajad ümber arvutada, avades mittevõrreldavuse põhjused, ümberarvutuse alused ja summad aastaaruande lisades. Bilansikirjete ümberhindamise tulemusena koostatakse korrigeeritud algbilanss *[Raamatupidamise seadus, § 21, lg 3]*.

EV Raamatupidamise seaduse lisas 3 on toodud loetelu soovitatavatest lisadest, kusjuures seaduse § 5 *Raamatupidamisaruannete koostamise põhimõtted* laienevad ka lisade koostamisele ja esitamisele.

Lisades selgitatakse raamatupidamise aastaaruande koostamisel kasutatud arvestusmeetodeid ja hindamisaluseid, sealhulgas:

1) arvestusskeemi või arvestusmeetodite muudatused – raamatupidamiskohustuslase üleminekul teisele arvestusskeemile või varade ja kohustuste arvestusmeetoditele tuleb põhjendada ja näidata muudatuste mõju;
2) aktsiad ja väärtpaberid (käibe- ja põhivarad) – aktsiate ja väärtpaberite soetusmaksumus, nende turuhind ja summa; aruandeaasta kestel soetatud ja müüdud aktsiad ja väärtpaberid; aktsiate ja väärtpaberite allahindluse summa;
3) varud – varude allahindlussumma koos selgitustega;
4) põhivara – materiaalne ja immateriaalne põhivara rühmade lõikes: soetusmaksumus, akumuleeritud kulum, ostetud ja müüdud põhivara, allahindluse ja juurdehindluse sisu ning summa, kasutatav amortisatsioonimeetod, amortisatsioonimeetodi muutuste sisu ja kasumiaruandes tekkinud muutuste summad;
5) kapitalirent – kapitalirendi alusel renditud vara soetusmaksumus, aruandeperioodi maksed;
6) antud pikaajalised laenud – majandusüksuse poolt antud laenud omanikele, aktsionäridele, juhtkonnale ja haldusnõukogu liikmetele jt (näidatakse nimeliselt);
7) laenu tagatis ja panditud vara – loetelu tagatiseks antud varadest, tagatise summa;
8) potentsiaalsed kohustused – materiaalselt fikseeritavatest potentsiaalsetest kohustustest tekkivate kulude ja kahjumite summad;
9) pikaajalised kohustused – kohustuste saldo, järgneval aruandeperioodil tagasimaksmisele kuuluvad summad, nende maksetähtajad ja intressimäärad;
10) omakapital aktsiaseltsis – väljalastud ja märgitud aktsiate arv, aktsiate esialgne maksumus, sealhulgas aktsiate nimiväärtus, üle nimiväärtuse saadud summad, apportvaraga (mitterahalise sissemaksena) tasutud aktsiate arv ja väärtus, aasta jooksul läbiviidud uus aktsiate emissioon või fondiemissioon, aruandeaasta jooksul väljakuulutatud ja väljamakstud dividendid;
11) rahavoogude aruanne – rahavood aruandeaasta äritegevusest, investeerimisest ja finantseerimisest;
12) arvestatud ja tegelikult makstud tulumaksu summad; sealhulgas erakorralistest tuludest ja kuludest tingitud tulumaksu summad näidatakse eraldi;
13) neto realiseerimiskäive: tegevusalade lõikes, turgude kohta geograafilises lõikes;
14) bilansivälised kohustused – bilansivälise kohustuse summad teiste osapoolte lõikes;
15) bilansivälised varad – vastutaval hoiul olevad varad.

Tavaliselt lisad esitatakse viisil, mis võimaldab kasutajatel paremini mõista finantsaruandeid ja võrrelda neid teiste ettevõtetega:

- rahvusvaheliste arvestusstandardite nõuete,
- rakendatud mõõtmisaluste ja arvestuspõhimõtete,
- finantsaruannetes esitatud kirjetele täiendava informatsiooni ja
- teiste, sh finantsiliste ja mittefinantsiliste avalikustamiste, seisukohalt.

Sel põhjusel ongi EV Raamatupidamise Toimkond täiendavalt koostanud juhendile **ERS 2** *Raamatupidamise aastaaruande koostamise põhimõtted ja üldnõuded – hea raamatupidamistava kontseptuaalne taust (revideeritud 2000)* **Lisa 1** *Raamatupidamise aastaaruande lisade nõuded.* Viimane tugineb rahvusvaheliste arvestusstandardite *[IAS 1 – Presentation of Financial Statements]* nõuetele. Lisade nõuetes on esitatud loetelu lisade koostisosadest:

1) juhatuse deklaratsioon, et raamatupidamise aastaaruanne on koostatud vastavalt riigis kehtivate seaduste ja hea raamatupidamistava nõuetele ning äriühing on jätkuvalt tegutsev;
2) vara ja kohustuste maksumuse määramise eeldused;
3) aastaaruande koostamisel rakendatud arvestusmeetodid;
4) arvestusmeetodi muudatus, muudatuse põhjendus ja mõju;

5) rahavoogude aruanne koos selgitustega;
6) üksikasjalik informatsioon rahavoogude, bilansikirjete liikumise ja kasumiaruande kirjete kohta koos hindamisaluste ja hinnangutega;
7) aruande koostamisperioodil toimunud või selgunud olulised sündmused või asjaolud, mida võeti/ei võetud arvesse majandusaasta vara või kohustuste hindamisel jne;
8) bilansivälised tingimuslikud nõuded ja kohustused;
9) muud lisade nõuded, mis tulenevad hea raamatupidamistava järgimisest;
10) muu informatsioon, mis on aruandeinformatsiooni tarbijale oluline.

Mõningatel juhtudel on otstarbekas lisades esitatud informatsiooni struktureerida selliselt, et see seostab omavahel kaks või enam finantsaruande kirjet, mis omakorda on seostatud kasutatavate arvestuspõhimõtetega. Informatsioon finantsaruannete koostamise aluste ja spetsiifiliste arvestuspõhimõtete kohta moodustab eraldi osa esitatavast aruandest.

9.8. Rakendatud arvestuspõhimõtted

Äriühingu juhatus peab valima ja rakendama ettevõttes arvestuspõhimõtteid nii, et finantsaruanded vastaksid standardite kõikidele nõuetele ja nende tõlgendustele. Ettevõtte juhatus peab tagama arvestuspõhimõtete arengu, et esitatavad finantsaruanded kindlustaksid tarbijat informatsiooniga, mis on:

- oluline otsuse tegemiseks ja
- on oluline, sest
  - näitab usaldusväärselt ettevõtte tulemusi ja finantspositsioone;
  - kajastab sündmuste ja tehingute majanduslikku olemust ja mitte üksnes kehtivat vormi;
  - on neutraalne ja seega vaba eelarvamustest ning
  - on terviklik kõikides olulistes suhetes.

Finantsaruannete lisade arvestuspõhimõtete osa sisaldab üldjuhul:

- finantsaruannete koostamisel kasutatavat hindamisalust või -aluseid ja
- iga arvestuspõhimõtte lühikirjeldust, mis on vajalik finantsaruannete üheseks mõistmiseks *[IAS 1 – Presentation of Financial Statements, § 97]*.

On äärmiselt oluline, et iga finantsaruannete tarbija oleks teadlik kasutatava(te)st hindamisalus(t)est, mida kasutatakse teda huvitatavas äriühingus, sh soetusmaksumus, tegelik soetusmaksumus, neto realiseerimismaksumus ehk turuhind, sest need moodustavad arvestusbaasi, millel põhineb finantsaruannete koostamine. Kui äriühing kasutab mitmeid hindamisaluseid, siis tuleb avalikustada finantselemendi või selle liigenduse valdkond, kus ühte või teist hindamisalust kasutatakse.

Olulisemad arvestusmeetodid, mis tuleks IAS-i järgi avalikustada, on:

- tulu tunnustamise ja näitamine;
- konsolideerimise põhimõtted, sh tütar- ja sidusettevõtted;
- äriühendlused;
- ühisettevõtted;
- materiaalse ja immateriaalse põhivara tunnustamine ja amortiseerimine;
- laenu- ja teiste kulude kapitaliseerimine;
- ehituslepingud;
- varainvesteeringud;
- finantsinstrumendid ja investeeringud;
- rendid;
- uurimis- ja arengukulud,
- varud,
- maksud, sh edasilükkunud maksud;
- provisjonid;
- tööjõukulud;
- välisvaluuta ümberarvestused ja *hedging* (riskide maandamine / ajastamine);
- äri- ja geograafilised segmendid ja kulude jaotamise alused segmentide järgi;
- raha ja raha ekvivalentide definitsioon;
- inflatsiooniarvestus;

- valitsuse toetused *[vt IAS 1 – Presentation of Financial Statements, § 99]*.

Iga ettevõte arvestab arvestusmeetodite rakendamisel oma majandusoperatsioonide olemusega ja arvestuspõhimõtetega, mis tagavad õige teabe. Nii näiteks on konsolideeritud aruannetes oluline avalikustada firmaväärtuse ja vähemushuvide määratlemise põhimõtted. Arvestuspõhimõtete avalikustamine on tähtis jooksva- ja eelneva arvestusperioodi ning arvestusstandarditega siiani veel kinnitamata põhimõtete seisukohalt. Arvestusmeetodid põhinevad eelkõige raamatupidamisarvestuse heal taval, mis on kontsentreeritult esitatud Eesti Vabariigi raamatupidamise seaduses (sh mõisted ja arvestuspõhimõtted) ja Raamatupidamise Toimkonna juhendites.

Allpool on esitatud mõningad näited finantsaruannete koostamisel kasutatud arvestusmeetoditest ja hindamisalustest, mis põhinevad erialalistel väljaannetel ja ettevõtete raamatupidamise aastaaruannetel.

Arvestuse üldpõhimõtted

Äriühingu raamatupidamise aastaaruanne on koostatud lähtudes Eesti Vabariigi Raamatupidamise seadusest ning rahvusvaheliselt tunnustatud arvestuse ja aruandluse põhimõtetele tuginevast heast raamatupidamistavast. Arvestusvaldkondades, kus seadus ahendab rahvusvahelist tava, on aluseks võetud seadusega sätestatud arvestuspõhimõtted. Raamatupidamisseadusega ebapiisavalt reglementeerimata valdkondades on aluseks võetud Rahvusvahelised arvestusstandardid.

Majandustehingud on näidatud soetusmaksumuse printsiibil. Finantsaruanded on koostatud tekkepõhise arvestuspõhimõtte järgselt.

Arvestusmeetodi ja aruandeskeemi muutused

Aruandeaastal on lisades esmakordselt esitatud andmed segmentide lõikes. Seoses ettevõtte majandustegevuse märgatava laienemisega on siiani kasutusel olnud kasumiaruande skeem 1 asendatud skeemiga 2. Algsaldod on korrigeeritud uue skeemi järgi.

Raha ja raha ekvivalendid

Raha ja raha ekvivalentide kohta peab olema antud nende definitsioon, et oleks üheselt mõistetav, mida antud bilansirühma all näidatakse.

Näiteks. Raha ja selle ekvivalentidena näidatakse sularaha, pangakontode jääke (v.a arvelduskrediit), kuni 3-kuulisi tähtajalisi deposiite ja kiiresti realiseeritavaid väärtpabereid.

Likviidsed väärtpaberid

Likviidsed väärtpaberid hinnatakse soetusmaksumuses või turuväärtuses (neto realiseerimismaksumuses), sõltuvalt sellest, kumb on madalam. Väärtpaberite müügist saadud kasum/kahjum on näidatud FIFO meetodil ja tehingu tulemus – finantstuludes või -kuludes. IOSCO *[Organization of Securities Commissions]* liikmesriigi börsil noteeritud aktsiad on hinnatud bilansipäeva noteeringust lähtuvalt.

Tehingud välisvaluutas

Välisvaluuta tehingud on jooksvas arvestuses näidatud operatsioonipäeval kehtiva Eesti Panga valuutakursiga. Kõik välisvaluutas fikseeritud vara ja kohustuste kirjete saldod on ümber hinnatud bilansipäeva kursi alusel. Ümberhindamisest tulenev kasum või kahjum on näidatud kasumiaruandes perioodi tulu ja -kuluna.

Tulude arvestus

Müügitulu näidatakse tekkepõhiselt realiseerimise põhimõtte alusel. Kaupade müügist saadavat tulu näidatakse ajal, millal kõik olulised omandiga seotud riskid on üle läinud ostjale ning müügitulu ja tehinguga seotud kulu on usaldusväärselt mõõdetav. Realiseerimise netokäive sisaldab aasta jooksul realiseeritud kaupade ja osutatud teenuste maksumust, millest on maha arvatud käibemaks ja hinnavähendid, tagastatud tooted ja kaubad. Komisjonimüügi alusel müüdud kaubad on netokäibes näidatud üksnes komisjonitasu summas. Järelmaksuga kauba müügil ei ole ostumaksumusse kuuluvat intressi näidatud müügituluna vaid finantstuluna võrdeliselt laekumata summa saldole. Ostjate juures paigaldatud müüdavad objektid, mille vastuvõtmine ostja poolt toimub pärast monteerimist, paigaldamist ning ülevaatust või testimist, ei ole näidatud aruandeperioodi netokäibes. Tulud teenuste osutamisest näidatakse vastavalt osutatava teenuse täitmise valmidusastmele. Teenuse täitmise

valmidusastet hinnatakse teenusele seni tehtud kulutustega, mida on võrreldud kogukuludega. Dividenditulu näidatakse dividendi nõudeõiguse tekkimisel. Tulu investeeringutelt tütar- ja sidusettevõtetesse arvestatakse vastavalt kapitaliosaluse meetodile. Intressitulu arvestamise aluseks on efektiivne intressimäär, mida ei kasutata juhul, kui intressi laekumine on ebakindel.

Nõuded ostjate vastu

Nõuded ostjate vastu on bilansis hinnatud individuaalselt, lähtudes tõenäoliselt laekuvatest summadest. Ostjatelt laekumata arved, mille laekumine on ebatõenäoline, on kantud aruandeperioodi kuludesse ja näidatud bilansis miinusmärgiga. Ostjatelt laekumata arved, mille sissenõudmiseks ei ole võimalik või majanduslikult kasulik meetmeid rakendada, on hinnatud lootusetuteks ja on kantud bilansist maha.

Varud

Varud on hinnatud lähtuvalt sellest, mis on madalam, kas soetusmaksumus või neto realiseerimismaksumus. Soetusmaksumuse ja neto realiseerimismaksumuse vahe on kantud kuludesse. Toorme, materjali ja kaupade hindamisel on rakendatud FIFO meetodit. Kulutatud materjali soetusmaksumusse on veokulud kantud veokulude keskmise kordaja abil. Valmistoodang ja lõpetamata toodang on arvel tootmisomahinnas, mis koosneb otsestest ja kaudsetest tootmise väljaminekutest. Turustus-, haldus-, arengu- ja uurimiskulusid ja laenuintressid on näidatud vahetult kasumiaruandes ning ei ole näidatud toorme, materjalide, kaupade, valmistoodangu ja lõpetamata toodangu maksumuses. Pikaajalised ehituslepingud näidatakse vastavalt ehitustööde valmidusastmele tulude ja kulude vastavuse põhimõttele.

Finantsinvesteeringud

Investeeringute osas näidatakse muuhulgas:

- arvestuspõhimõtted, sh bilansilise väärtuse määramise alused;
- turuväärtuse muutuse kajastamine;
- ümberhindluse reservi käsitlemine ümberhinnatud investeeringu müümisel jms.

Näiteks. Pikaajalised finantsinvesteeringud tütar- ja sidusettevõtetesse on hinnatud laiendatud kapitaliosaluse meetodil, mis põhineb konsolideerimise põhimõtetel ning investeerijat ja tema tütar- ja sidusettevõtteid

käsitletakse kui ühendatud majandusüksust. Investeerija finantsarvestuses aastaaruande koostamisel kirjendatud investeeringusummat on suurendatud (vähendatud) investeeringuobjektilt saadud kasumi (kahjumi) osaga ning vähendatud investeeringuobjektilt laekunud ja investeeringuobjekti poolt enne bilansipäeva deklareeritud, kuid laekumata dividendi summas.

Muud lühi- ja pikaajalised finantsinvesteeringud on bilansis esitatud soetusmaksumuses või neto realiseerimismaksumuses, johtuvalt sellest, kumb on madalam.

Immateriaalne põhivara

Immateriaalne põhivara on näidatud iga liigi seisukohalt, kusjuures eristatakse majandusüksuse poolt loodud ja väljastpoolt soetatuid. Avalikustatakse:

- arvestuspõhimõtted;
- kasulik eluiga või kasutatavad amortisatsiooninormid;
- kasutatav amortisatsioonimeetod;
- kui amortisatsioonperiood ületab 20 aastat, siis tuleb näidata selle perioodi suurendamise põhjus;
- muud kapitaliseeritud kulud jms.

Näiteks. Immateriaalne põhivara sisaldab kapitaliseeritud (bilansis näidatud) arenguväljaminekuid, ostetud kontsessioone, frantsiise, patente, litsentse, kaubamärke, firmaväärtust ja muud immateriaalset põhivara. Immateriaalset põhivara amortiseeritakse kuni 5 aasta jooksul. Immateriaalne põhivara näidatakse bilansis jääkväärtuses (soetusmaksumus miinus akumuleeritud kulum).

Firmaväärtuse seisukohalt avalikustatakse järgmine teave:

- amortisatsiooniperiood;
- kui firmaväärtust amortiseeritakse pikema perioodi jooksul kui 20 aastat, siis tuleb esitada selle põhjendused ja kirjeldada tegureid, mis oluliselt mõjutavad firmaväärtuse sellist kasulikku eluiga;
- kui firmaväärtust ei amortiseerita lineaarsel meetodil, siis tuleb kirjeldada kasutatavat meetodit ja näidata selle meetodi eelised võrreldes lineaarse meetodiga;
- negatiivse firmaväärtuse puhul arvestusperiood, mille vältel ta kantakse tuludesse jms.

Näiteks. Firmaväärtus on määratletud majandusüksuse ja äriühingute ühinemisel omandatud netovara bilansilise maksumuse ja omandatud netoaktivate turuhinna (reaalväärtuse) vahena.

Uurimis- ja arenguväljaminekud kantakse kuludesse nende tekkimise aastal. Arenguväljaminekud, mis tekivad teatud kindlate projektide teostamisest, kapitaliseeritakse juhul, kui nende tasuvust on ette näha ning amortiseeritakse vastavalt nendest projektidest tulenevatele tuludele. Juhtkond arvestab arenguprojektide teostamiseks vajalike ressursside vastavust tuludega.

Materiaalne põhivara

Materiaalse põhivara iga liigi kohta näidatakse:

- hindamise alused (kas soetusmaksumus miinus akumuleeritud kulum või ümberhinnatud väärtus miinus kulum;
- amortisatsioonimeetod;
- kasulik eluiga või kasutatav amortisatsiooninorm;
- põhivarade kasutamisega kaasnevad tootmispinna taastamiskulud jms.

Näiteks. Põhivaraks loetakse pika kasutuseaga varasid, mille soetusmaksumus ületab 6000 krooni. Materiaalseid põhivarasid on hinnatud nende soetusmaksumuses või ümberhinnatult (taastamismaksumuses). Varad, mille kasulik tööiga on üle ühe aasta, kuid mille soetusmaksumus on alla 6000 krooni, näidatakse kuni kasutusele võtmiseni väheväärtusliku inventarina varudes ja vara kasutuselevõtmisel kantakse soetusmaksumuses kuludesse. Põhivara väheoluliste objektide arvestust peetakse bilansiväliselt.

Põhivara suuremahulised rekonstrueerimisväljaminekud on kapitaliseeritud ja arvatud juurde põhivarade bilansilisele väärtusele.

Kapitaliseeritud rekonstrueerimisväljaminekud renditud objektidel kantakse kuludesse võrdeliselt rendilepingute kehtivusaja jooksul.

Enne võlakohustuste täielikku tasumist on kapitalirendi teel soetatud põhivara näidatud bilansis lepingujärgsete liisingmaksete summana, kajastades ühtlasi tulevaste liisingmaksete kohustuse nende nominaalväärtuse alusel; amortisatsiooni arvestatakse liisitud põhivaralt lineaarselt üle rendilepingu kehtivusaja.

Osaliselt riikliku toetuse abil finantseeritud keskkonnakaitsealaste investeeringute soetusmaksumus on nende üldmaksumuse ja riikliku toetuse vahe.

Uue ettevõtte ehitamiseks võetud laenuintressid on kapitaliseeritud hoone ja seadmete väärtusesse kuni ekspluatatsiooni võtmiseni, hilisemad laenuintressid on näidatud kuludes.

Hoonete väärtus on näidatud soetusmaksumuses või ümberhinnatult vastavalt lisale xx.

Arvelevõetud materiaalne / immateriaalne põhivara on hinnatud alla, sest nende realiseerimismaksumus on püsivalt madalam nende jääkväärtusest.

Põhivarasid amortiseeritakse võrdeliselt (lineaarselt või mõnel teisel meetodil) nende eeldatava kasuliku ekspluatatsiooniaja jooksul, kusjuures on / ei ole arvesse võetud eeldatavat likvideerimismaksumust. Olulisemad amortisatsiooninormid aastas põhivara rühmade järgi on:

♦ hooned, ehitised ja rajatised	3–15%
♦ tootmisseadmed	8%
♦ muud masinad ja seadmed	10–20%
♦ muu inventar, tööriistad ja sisseseade	20–40%
♦ arvutustehnika	33%

Jooksvad remonditööd kantakse kuludesse nende teostamisel.

Rendiarvestus

Näidatakse rendiarvestuse põhimõtted.

Näiteks. Kapitalirendi korras soetatud põhivara näidatakse rendilevõtja bilansis põhivara koosseisus ja sellelt arvestatakse kulumit. Kapitalirendi tasumata kohustus on bilansis mittekonverteeritavate võlakohustuste real. Järgneval aruandeaastal maksmisele kuuluv kohustuste osa on viidud bilansis lühiaajaliste võlakohustuste koosseisu. Rendimaksed, mille tähtaeg on hiljem kui üks aasta peale bilansipäeva, on näidatud pikaajaliste kohustuste hulgas.

Kasutusrendi korras üleläinud vara kasutusõigus ei ole näidatud rendilevõtja bilansis varana ega kohustusena. Rendiperioodi lõppemisel jääb vara rendileandjale, renditava varaga seotud kohustused ja riskid jäävad rendileandja kanda. Vara näidatakse rendileandja bilansis ja seda amortiseeritakse vastavalt vara kasulikule kasutuseale. Renditulu näidatakse tekkepõhiselt ja kajastatakse kasumiaruandes tuluna.

Laenukulud

Esitatakse arvestuspõhimõtteid, s.o kas kantakse kuludesse või kajastatakse vastava vara osana. Laenukulu akumuleerub vara maksumusse, mida hiljem amortiseeritakse.

Potentsiaalsed kohustused

Kohustused, mille maksetähtajad on bilansi kuupäevast arvestatuna üle ühe aasta, esitatakse bilansis pikaajaliste kohustustena, ülejäänud – lühiajaliste kohustustena.

Materiaalselt fikseeritavad, teadaolevad ja potentsiaalsed kohustused on näidatud bilansis. Potentsiaalsed kohustused, mida ei ole võimalik materiaalselt fikseerida, on näidatud aastaaruande vastavas lisas. Potentsiaalsete kohustustena on näidatud garantiiremondi eeldatavad kulud, puhkusekohustused, vastavalt ettevõtte saneerimiskavale eeloleval aastal koondatavatele töötajatele makstava vallandustoetuse kohustus jt. Vastavate kohustuste saldode juurdekasv on näidatud aruandeperioodi kuludes.

Eelmiste aastate jaotamata kasumi korrigeerimine

Eelmiste aastate jaotamata kasumit on algbilansis aruandeperioodi tulemuse õigeks näitamiseks korrigeeritud ka aruandeaastal selgunud varasemate perioodide vigadest põhjustatud kasumi / kahjumi võrra.

Bilansikuupäevale järgnenud sündmused

Bilansikuupäevale järgnenud sündmused kuni aastaaruande allakirjutamise momendini on võetud arvesse eeldusel, et kõnealused asjaolud toimisid juba bilansikuupäeva seisuga, kuid nende mõju ulatus ei olnud sel hetkel teada.

Garantiid

Tütarettevõtetele laenude tagatiseks antud garantiid on näidatud bilansiväliste kohustustena, aruandeperioodi tulemuse esitamisel ei ole neid arvestatud.

Valitsuse toetused

Näidatakse valitsuse toetuste arvestuspõhimõtteid ja millisel meetodil on nad kajastatud aastaaruandes.

Lisaks ülalesitatule peab ettevõte avalikustama:

- ettevõtte alalise asupaiga ja tema õigusliku vormi, millises riigis asutatud ja peakontori asukoha (aadressi) ning tegevuskoha juhul, kui see erineb peakontori asukohast;
- ettevõtte olulisemad tegevusvaldkonnad;
- emaettevõtte ja grupi lõpliku emaettevõtte nimetuse;
- töötajate arv aruandeperioodi lõpuks või perioodi keskmine töötajate arv *[IAS 1 – Presentation of Financial Statements, § 102]*.

9.9. Täiendavad nõuded finantsaruannete lisades esitatava informatsiooni avalikustamisele

Lisaks finantsaruannetes (bilanss, kasumiaruanne ja rahavoogude aruanne) esitatud informatsiooni avalikustamisele vastavalt IAS 1 – *Presentation of Financial Statements* – järgi, kehtivad täiendavad avalikustamise nõuded aastaaruande lisadele, mis tulenevad teistest rahvusvahelistest arvestusstandarditest. Alljärgnevalt esitame nendest olulisemaid.

Finantsinstrumendid

Avalikustatakse teave *[vt IAS 32 – Financial Instruments: Disclosure and Presentation]:*

- finantsinstrumentide olemusest ja ulatusest, sh olulised asjaolud ja tingimused, mis mõjutavad rahavoogude suurust, ajastust ja toimumise tõenäosust tulevikus;
- finantsinstrumentidest juhul kui see tekitab ettevõtte finantsolukorrale potentsiaalse või olulise riski;
- ettevõtte avatusest intressiriskile (sh lepingulised refinantseerimis- või lunastamistähtajad) ja krediidiriskile (summa, riski kontsentreerumine);
- finantsinstrumentide turuväärtusest;
- tulevaste tehingute riskide maandamise kohta (olemus, asjaolud, aeg, kasu- ja kahjusumma jms) jne.

Varud

Avalikustatakse *[vt IAS 2 – Inventories]*:

- kasutatavad arvestuspõhimõtted;
- varude maksumus neto realiseerimismaksumuses.
- varem allahinnatud varude hilisema üleshindamise summad ja põhjused;
- kohustuse tagatisena panditud varude bilansiline väärtus;
- kui varud on arvestatud LIFO meetodil, siis varude maksumuse erinevus kas neto realiseerimismaksumusest, FIFO või kaalutud keskmise järgi arvestatud maksumusest jne.

Materiaalne põhivara

Materiaalse põhivara iga allrühma seisukohalt avalikustatakse *[vt IAS 16 – Property, Plant and Equipment]:*

- vara soetusmaksumus ja akumuleeritud kulum perioodi alguse ja lõpu seisuga;
- jääkmaksumus perioodi alguse ja lõpu seisuga, kusjuures eraldi näidatakse:
  - soetamine, müük ja omandamine äriühendluste kaudu,
  - suurenemised ja vähenemised ümberhindlusest,
  - aruandeperioodi vara väärtuse vähenemine,
  - kahjumid vara väärtuse langusest aruandeperioodil,
  - kasutatavad amortisatsioonimeetodid ning -määrad (-normid) või kasulik eluiga,
  - amortisatsioon,
  - välismaise allüksuste põhivara väärtuse ümberarvestamisest tulenevad kursivahed,
  - muud liikumised;
- ümberhinnatud materiaalse põhivara osas näidatakse:
  - ümberhindamise alus ja aeg,
  - sõltumatu hindaja kaasamine,
  - asendusväärtuse arvutamise metoodika,
  - jääkmaksumus ilma ümberhindluseta;
- piiratud omandiõigusega põhivara ja selle jääkmaksumus;
- kohustuste tagatiseks panditud põhivarad ja nende jääkmaksumus;
- materiaalse põhivarana näidatud lõpetamata ehitise kulud;
- kapitaliseeritud laenukulude summa;
- ajutiselt mittekasutatava põhivara jääkmaksumus;

- täielikult amortiseerunud, kuid kasutuseloleva põhivara soetusmaksumus;
- kasutusest välja arvatud ja realiseerimiseks ettenähtud põhivara jääkmaksumus;
- jääkmaksumuses näidatud põhivara turuväärtus nende olulisel erinevusel jne.

Immateriaalne põhivara

Eraldi näidatakse omandatud ja ettevõtte enda poolt loodud immateriaalsed varad, kusjuures iga liigenduse seisukohalt tuuakse välja *[vt IAS 38 – Intangible Assets]:*

- kasulik eluiga ja kasutavad amortisatsiooninormid;
- kasutatavad amortisatsioonimeetodid;
- soetusmaksumus ja akumuleeritud kulum perioodi alguse ja lõpu seisuga;
- soetused, mahakandmine, müük jm liikumised;
- ümberhindamise tulemused, sh ümberhindamise aeg, vara jääkväärtus ümberhindluse tulemusel ja ümberhindluseta;
- vara väärtuse vähenemisest tulenevad kahjumid;
- aruandeperioodi amortisatsioonisumma ja selle kajastamine kasumiaruandes vastava rea näitamisega;
- piiratud omandiõigusega immateriaalne vara, kohustuste tagatiseks panditud ja valitsuse toetusena saadud immateriaalne vara, nende turuhind, jääkväärtus ja näitamine (jääkväärtuses või ümberhinnatult) jne.

Immateriaalse põhivara rühmas arvestatav ***firmaväärtus*** näidatakse kahes lõikes: eraldi positiivne ja negatiivne *[vt ka IAS 36 – Impairment of Assets]*. Nii näiteks tuleb positiivse firmaväärtuse seisukohalt avalikustada:

- soetusmaksumus ja akumuleeritud kulum perioodi alguses;
- soetused, väljaminekud jm liikumised;
- amortisatsioon;
- kahjum vara väärtuse langusest;
- soetusmaksumus ja akumuleeritud kulum perioodi lõpus jne.

Negatiivse firmaväärtuse kohta näidatakse:

- soetusmaksumus ja tulusse kantud negatiivse firmaväärtuse summa aruandeperioodi alguse ja lõpu seisuga;

- soetused, võõrandamised, täpsustused ja muud liikumised;
- aruandeperioodi tuludes näidatud summa jne.

Tütar- ja sidusettevõtted

Sidusettevõtete kohta avalikustatakse *[vt IAS 24 – Related Party Disclosures ja IAS 28 – Accounting for Investments in Associates]:*

- oluliste sidusettevõtete loetelu ja lühikirjeldus;
- osalusprotsent ning hääleõigusprotsent juhul, kui need erinevad.

Tütarettevõtete kohta tuleb näidata:

- oluliste tütarettevõtete nimetus, registreerimis- või asukohamaa, osalusprotsent ja hääleõigusprotsent juhul, kui need erinevad;
- konsolideerimata tütarettevõtete loetelu põhjuste äranäitamisega;
- selgitused emaettevõtte ja sellise tütarettevõtte seotuse kohta, kus emaettevõte ei oma otseselt või kaudselt läbi teiste tütarettevõtete enamat kui 50% hääleõiguslikest aktsiatest või osadest;
- ettevõtete loetelu, kus omatakse enam kui 50% hääleõiguslikest aktsiatest või osadest, kuid mis ei ole tütarettevõtted, sest puudub kontroll nende ettevõtete üle jne.

Rendid

Avalikustatakse *[vt IAS 17 – Leases] kapitalirendi* korral:

- kõigi rendimaksete miinimumsumma ja selle nüüdisväärtus bilansipäeva seisuga;
- sama iga järgneva perioodi kohta (kuni üks aasta, üks kuni viis aastat, üle viie aasta);
- kuludes näidatud tingimuslikud rendisummad (summaliselt fikseerimata suurused, sh hinnaindeks, turuintress jms);
- allrendist loodetavasti saadavad miinimummaksed;
- rendilepinguga seotud kitsendused (edasirentimine);
- rendilepingute olulisemad eritingimused jne;

kasutusrendi seisukohalt:

- tulevaste perioodide rendimaksete miinimumsumma (sh kuni üks aasta, üks kuni viis aastat, üle viie aasta);
- tulevase allrendi maksete miinimumsumma;
- kasumiaruandes näidatud rendi- ja allrendimaksed, sh minimaalsed ja tingimuslikud rendimaksed ning allrendimaksed;

- rendilepingute olulised eritingimused (üldalused, uuendamisega kaasnevad maksete suurenemiste põhjused, mitmesugused kitsendused) jne.

Maksud

Kui esinevad ajutised erinevused varade ja kohustuste raamatupidamisliku väärtuse ja nende maksuväärtuse vahel, siis tulumaksu seisukohalt avalikustatakse *[vt IAS 12 – Income Taxes]:*

- tulumaksu vähendavate ajutiste erinevuste summad, mille osas ei ole bilansis näidatud edasilükkunud tulumaksu nõuet;
- investeeringutega seotud ajutised erinevused, mille tõttu ei ole bilansis näidatud edasilükkunud tulumaksu kohustust;
- mitmesugused ajutised erinevused kasutamata maksukahjumite ja kasutamata maksusoodustuste osas;
- edasilükkunud tulumaksu nõude summa ja seda tingivad asjaolud jne.

Eraldised, potentsiaalsed varad ja kohustused

Eraldisteks loetakse määratlemata suuruse ja realiseerimishetkega kohustusi, näiteks garantiikohustused, restruktureerimiskohustused, kohtuvaidlused jms. Eraldiste iga liigi kohta avalikustatakse *[vt IAS 37 – Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets]:*

- aruandeperioodi alguse ja lõpu bilansiline väärtus;
- aruandeperioodil tehtud täiendavad eraldised ning olemasolevate eraldiste suurenemine;
- aruandeperioodil kasutatud eraldised ning olemasolevate eraldiste jäägi vähenemine;
- kasutamata jäänud annuleeritud eraldised;
- diskonteeritud summa kasv aruandeperioodil ning diskontomäära muutumise mõju;
- kohustuse lühikirjeldus ja selle oletatav realiseerimisaeg;
- loodetavad hüvitiste summad eraldiste realiseerimisel jne.

Potentsiaalsete varade ja kohustuste osas avalikustatakse:

- potentsiaalsed varad, kui nende realiseerumine on tõenäoline ning nende varade lühikirjeldus;
- liigendatult potentsiaalsed kohustused, kui nende realiseerumise tõenäosus on väga väike ning nende kohustuste lühikirjeldus;

- võimaluse korral näidatakse ka nende kohustuste mõju finantstulemustele, realiseerumise aega ja summat mõjutavad asjaolud ning võimalikud hüvitised;
- potentsiaalsed kohustused ja varad, mis tulenevad töösuhetejärgsetest toetuste maksmise kohustustest ning töösuhete lõpetamise toetustest jne.

Pikaajalised võlakohustused

Laenud on käsitletavad finantsinstrumentidena ja seetõttu nendele kehtivad avalikustamise nõuded laienevad ka laenudele.

Kasumiaruanne

Kasumiaruandes või kasumiaruande lisades avalikustatakse *[vt ka IAS 36 – Impairment of Assets]:*

- kas kulude olemus (EV Raamatupidamisseaduse kasumiaruande skeem 1) või ettevõttesisene funktsioon (skeem 2);
- kulud varade väärtuse langusest koos vastava kasumiaruande rea äranäitamisega;
- eelmistel perioodidel varade väärtuse langusega tehtud kulude annuleerimine aruandeperioodil;
- olulisemad tulumaksukulu (-tulu) osised;
- eraldi iga erakorralise tulu või kulu summa ja olemus jne.

Omakapitali liikumise ja ***rahavoogude aruannetega*** seonduvad arvestusstandardite järgsed avalikustamiste nõuded on esitatud käesoleva peatüki teistes jaotistes.

Lisaks ülalesitatule tuleb IAS-i järgi lisades täiendavalt avalikustada teavet, mis ei ole otseselt seotud ühegi teise põhiaruandega. Nendeks on:

- töötasud ja pensioniskeemid,
- tehingud seotud osapooltega,
- potentsiaalsed varad ja kohustused,
- bilansipäeva järgsed sündmused,
- bilansivälised varad ja kohustused,
- laenude tagatised ja panditud varad,
- muud olulised sündmused ja asjaolud.

Töötasud ja pensionifondid (-skeemid)

Tuleb avalikustada informatsiooni, mis on seotud ettevõtte juhatuse ja nõukogu liikmetega (võtmeisikutega) *[vt IAS 19 – Employee Benefits]:*

- maksed nendele ettenähtud pensionifondidesse;
- seotud osapooltega tehingud ettevõtte pensionifondidega;
- töösuhetejärgsed toetused;
- töösuhete lõpetamise toetused;
- muud lühi- ja pikaajalised soodustused;
- määratletud väljamaksetest pensionifondidest.

Töövõtjate kompensatsioonide osas tuleb näidata:

- pensionikulu määratletud sissemaksetega pensioniskeemidesse;
- määratletud väljamaksetega pensioniskeemide osas liigendatud kulud kasumiaruande vastava rea äranäitamisega, sh jooksva teenistuse kulu, intressikulu, oodatav tulu pensionfondi varadelt, tasaarvestuse mõjud, möödunud teenistuse kulud jne;
- tegelik tulu pensionifondi varadelt määratletud väljamaksetega pensioniskeemide osas;
- muud pikaajaliste töövõtjatega kompenseerimisega seotud kulud;
- töölt lahkumise hüvitised;
- kuludesse kantavad mitmesugused aktsiakompensatsioonid töötajatele jne.

Tehingud seotud osapooltega

Seotud osapoolte all mõistetakse järgmisi üksikindiviide ja majandusüksusi:

- kontrollivad aktsionärid (emaettevõte – üksikisik – fond);
- tütarettevõtted ja tütarettevõtete poolt omatavad ettevõtted;
- sidusettevõtted;
- isikud, kes otseselt või kaudselt omavad hääleõigust, mis annab neile märkimisväärse mõjuvõimu ettevõtte üle (tavaliselt need isikud, kes omavad üle 20% aktsiatest või osadest ja nende inimeste lähisugulased);
- juhatuse ja nõukogu liikmed (ning nende lähisugulased), kes koostavad tegevusplaane, juhivad ja kontrollivad ettevõtte tegevust;
- kahes viimases punktis loetletud inimeste poolt omatavad ettevõtted.

Tehingute olemasolul seotud osapoolte vahel tuleb avalikustada *[vt IAS 24 – Related Party Disclosures]:*

- osapoolte omavaheline seos;
- tehingute tüübid (müüdud/ostetud kaubad ja teenused, saadud/antud laenud jne);
- tehingute lühikirjeldus, sh tehingute maht väärtuseliselt või osatähtsuselt, saldod perioodi lõpul väärtuseliselt või osatähtsuselt, kasutatav hinnapoliitika, laenuintressid jne);
- debitoorsed ja kreditoorsed võlgnevused, mis on seotud emaettevõttega, tütarettevõtte poolt omatavate ettevõtetega, sidusettevõtetega ja muude osapooltega.

Bilansipäevajärgsed sündmused

Pärast bilansipäeva toimunud sündmused, mis ei mõjuta varade ja kohustuste seisu bilansipäeval, kuid oma olemuselt on niivõrd tähtsad, et nende mitteavalikustamine võiks mõjutada finantsaruannete kasutajate suutlikkust teha õigeid otsuseid. Sellisel juhul tuleb avalikustada nende sündmuste olemus ning anda hinnang, kuidas need sündmused mõjutavad finantstulemust, või põhjendus selle hinnangu mitteandmisele *[vt IAS 10 – Events After the Balance Sheet Date].*

Pärast bilansipäeva valuutakurssides toimunud olulised muutused tuleb avalikustada koos nende mõju äranäitamisega välisvaluutas fikseeritud varadele ja kohustustele või välisfiliaali finantsaruandele.

Soovitav on samuti avalikustada pärast bilansipäeva toimunud tehingud aktsiatega jne.

Bilansivälised varad ja kohustused

IAS-i järgi finantsinstrumentide kohta nõutud avalikustamised lisades laienevad ka bilansivälistele varadele ja kohustustele.

9.10. Raamatupidamisbilansi mõningatest tahkudest

Ettevõtte finantsseisundit mõjutavad tema poolt kontrollitavad majanduslikud ressursid, finantsstruktuur, likviidsus ja maksevõime. Kasutajale on kasulik selline informatsioon, mis käsitleb ettevõtte poolt kontrollitavaid ressursse ja nende rakendamist

lähiminevikus, sest see võimaldab hinnata ettevõtte võimet teenida raha ja selle ekvivalente tulevikus. Informatsioon finantsstruktuurist võimaldab hinnata tuleviku laenuvajadusi ning kasumi ja rahavoogude jaotumist tulevikus ettevõtte huvipoolte vahel. Informatsioon likviidsusest ja maksevõimest on kasulik, et hinnata ettevõtte võimet tähtajaliselt tasuda oma finantskohustusi. Seega võib bilansi hoolikast analüüsist olla abi, sest tulu vähenemisele tulevikus viitab üha halvenev bilanss, ning vastupidi, „paranev" bilanss annab lootust tulude kasvuks pikema ajaperioodi vältel.

Raamatupidamisbilansiga ja tema kirjete hindamisega on seotud mõningad arvestusprobleemid, mis on lühidalt esitatud alljärgnevas.

1. Bilansikirjete hindamisel kasutatakse mõningatel juhtudel *subjektiivseid* arvamusi. Raskusi valmistab mõningate mõistete määratlemine ja praktiline kasutamine, sealhulgas nõudesummade laekumine, varade likviidsus, materiaalse ja immateriaalse põhivara kasutusiga, materiaalse põhivara väärtuse muutus jne. Nii näiteks on raamatupidamise seaduses kirjas:

> Ostjatelt laekumata arveid hinnatakse bilansis, lähtudes *tõenäoliselt* laekuvatest summadest. Ostjatelt laekumata arved, mille laekumine on ebatõenäoline, tuleb kanda kuludesse *[Raamatupidamise seadus, § 34, lg 2].*
>
> (1) *Raamatupidamiskohustuslane* kehtestab oma raamatupidamise siseeeskirjades põhivara liikide amortisatsiooniperioodi (kuludesse kandmise ajavahemiku) ja arvestusperioodi, võttes arvesse nende põhivarade *kasulikku tööiga*. Kasulik tööiga on ajavahemik, mille jooksul materiaalset põhivara on *majanduslikult otstarbekas* kasutada.
> (2) Kui ilmneb, et põhivara tegelik kasulik tööiga erineb algselt määratust, tuleb amortisatsiooniperioodi ja arvestust korrigeerida *[Raamatupidamise seadus, § 30].*

2. Nõuete laekumine, varade müüdavus ja arvatav pikaajaliste materiaalsete ja immateriaalsete põhivarade kasutusiga on suhteliselt *raskesti* määratletavad mõisted, sest ettevõtete praktikasse ei ole kõikjal juurdunud raamatupidamise hea tava rahvusvahelised aspektid, kuigi rahvusvaheliste audiitorfirmade kohalolek on

seda tublisti mõjutanud. Kui pikaajaliste aktivate väärtuse alandamine on üldiselt aktsepteeritud praktika, siis sarnaste aktivate, sh materiaalse põhivara, maksumuse tõusu tunnustamist ja tõstmist üldjuhul ignoreeritakse ja välditakse.

Kui materiaalse põhivara realiseerimismaksumus *ületab* tunduvalt tema eelneva majandusaasta bilansilist väärtust, võib põhivara ümber hinnata rahandusministri poolt määratud korras. Vara juurdehindluse summa suurendab raamamatupidamiskohustuslase omakapitali ja see näidatakse bilansis omakapitali ümberhindlusreservi kirjel *[Raamatupidamise seadus, § 31, lg 3]*.

3. Raamatupidamisbilanss ei peegelda *nüüdisväärtust*, sest ettevõte on varade ja kohustuste hindamisel kasutanud varasemat maksumust, s.o soetusmaksumust. Bilansis kajastatud väärtused ei ole kõik jooksvas nüüdisväärtuses. Kui bilanss on koostatud vastavalt üldiselt aktsepteeritud arvestusprintsiipide järgi, siis on ettevõtete praktikas enamik varakirjeid reeglina esitatud nendele varem tehtud kuludes, v.a raha, käibevarana arvestatud lühiajalised finantsinvesteeringud (turukõlbulikud aktsiad, obligatsioonid ja muud väärtpaberid), ostjatelt laekumata nõudesummad, muud nõudesummad ja mõned pikaajalised finantsinvesteeringud. Samas on sellistel kirjetel, nagu näiteks ehitised, seadmed inventar jms, näidatud summad esitatud mitu aastat tagasi olnud väärtuses, s.o soetusmaksumuses. Isegi mõõduka inflatsioonitaseme juures, liites nende varade maksumused kogusummaks, on tulemus mõnevõrra küsitava väärtusega. Kasutades neid arvnäitajaid suhtarvude leidmiseks, näiteks varade rentaabluse arvutamiseks, kus lugejas esitatud näitaja on jooksevhindades, kuid nimetajas esitatav näitaja on vanades soetusjärgsetes hindades, võib ettevõtete vaheline võrdlemine olla üpris eksitav.

Käibevara hinnatakse bilansis, lähtudes sellest, mis on madalam, kas *soetusmaksumus* või *neto realiseerimismaksumus*. Neto realiseerimismaksumus on müügihind miinus turustuskulud. Soetusmaksumuse ja neto realiseerimismaksumuse vahe kantakse aruandeaasta kuludesse *[Raamatupidamise seadus, § 34 lg 1]*.

Paljud toetavad aga seisukohta, et majandusüksuse varad peaksid olema näidatud bilansis *nüüdisväärtuses*, see tähendab, et selle kontseptsiooni puhul tuleks arvestada spetsiifilisi hinnataseme muutusi. Raha nüüdisväärtus on tulevikus saadaoleva rahasumma praegune väärtus (väärtus antud momendil) arvutatuna vastava diskontomäära rakendamisel. Diskontomäär on protsendimäär, mida kasutatakse nüüdisväärtuse arvutamiseks. Teoreetiliselt võttes tuleks debitoorseid võlgu mõõta nende nüüdisväärtuses, mis tähendab tulevikus saadava raha diskonteeritud väärtust. Kui oodatava raha kättesaamine nõuab ooteaega, ei ole saadaolev nominaalväärtus enam see, mis lõpuks saadakse.

4. Vastavalt *konservatiivsuse* printsiibile tuleb aruanded koostada ettevaatlikult ja kaalutletult. Kui on teada või on tõenäoline, et varade reaalväärtus on madalam raamatupidamises kajastatud väärtusest, siis tuleb need alla hinnata. Kõige problemaatilisem on ebatõenäoliselt laekuvate arvete kajastamine. Nii näiteks ei ole ostjatelt laekumata arveid võimalik kätte saada enne ooteperioodi, nende väärtus ei ole võrdne nüüdisväärtusega. Teoreetiliselt tuleks ostjatelt laekumata arved hinnata tulevikus saadava raha diskonteeritud väärtusena. Enamikel juhtudel on diskonto summa väike ning kasumiarvestuses mitteoluline. Seetõttu kirjendatakse ostjatelt laekumata arved nende nüüdisväärtuses. Iga kulu, mida saadakse pärast müügiperioodi, on intressikulu (reaalne või kaudne). See jäetakse enamikel maksmata arvete juhtudel tähele panemata, kuna diskonto summa ei ole tavaliselt olulise tähtsusega selle perioodi puhaskasumiga võrreldes. Nüüdisväärtuse määratlusest jäetakse välja debitoorsed võlgnevused, mis tulenevad tehingutest klientidega äritegevuse normaalses käigus, need aga kuuluvad maksmisele harilikel müügitingimustel, mis ei ületa üheaastast maksetähtaega.

5. Ettevõtete praktikas sisaldab bilansikirje *Nõuded ostjate vastu* sageli olulisel hulgal ebatõenäoliselt laekuvaid arveid. Kui aga võlgniku maksevõime on madal ja tekib kahtlus maksete laekumises, tuleb nõudeõiguse nominaalväärtust vähendada (konservatiivsuse põhimõte). Selleks kantakse ostjatelt laekumata arved,

mille laekumise tõenäolisuses kaheldakse, kuluks. Ebatõenäoliselt laekuvate arvesummade kuluks kandmisega bilansipäeval omistatakse bilansikirjele ostjatelt laekumata arved *oletatav* tegelik väärtus, mis viib kasumi vähendamisele. Arvestuspraktikas on olulise tähtsusega oletatavate ebatõenäoliselt laekuvate summade argumenteeritud ja võimalikult täpse *prognoosimise* probleem, sest mingite konkreetsete arvete mittelaekumise täpne ettearvamine on raskendatud, töömahukas ja sageli võimatu.

6. Samas aga väidetakse, et varasemaid väärtuselisi hinnanguid peaks bilansis reguleerima, lähtudes näiteks inflatsiooni tingimustes üldisest hinnataseme muutusest (nn konstantsest dollarikontseptsioonist). Veel arvatakse, et kasutada tuleb hoopis neto realiseerimisväärtuse kontseptsiooni või mõnda muud varianti.

Hoolimata ametlikult soositavast meetodist on nad kõik üpris erinevad oma sisult, kuid kõiki neid meetodeid ühendab üks soov: anda *täpsem* hinnang ettevõtte varadele. Samas on aga vastamata küsimus, milline nendest meetoditest on kõige *usaldusväärsem*?

7. Bilansist jäävad välja paljud varad (ressursid), millel on ettevõtte seisukohalt rahaline väärtus, kuid mida on praktiliselt võimatu objektiivselt määrata. Nendeks on näiteks majandusüksuse seisukohalt olulise tähtsusega inimressursid (näiteks töötajate oskused), uute toodete väärtus, mis tuleneb uurimis- ja arendustööst või tulevaste tulude väärtus, mis tuleneb praegu tehtud kulutustest reklaamile. Ometi jääb selline vara ettevõtte bilansist välja just oma lõpliku väärtuse *määratlematuse* tõttu. Loomulikult on taolised väljajätmised mõistetavad ja vabandatavad. Raskused suurema osa selliste kirjete kvantifitseerimisel aitavad seletada nende väljajätmist bilansist.

8. Käibevarad esitatakse teatavasti nende *likviidsuse* järjekorras. Nendeks on praegu kehtiva bilansiskeemi järgi: raha ja pangakontod, aktsiad ja muud väärtpaberid, nõuded ostjate vastu, mitmesugused nõuded, viitlaekumised (aruandeperioodi laekumata tulud), ettemakstud tulevaste perioodide kulud ja varud.

Raha näidatakse bilansis tavaväärtuses; turukõlbulikud väärtpaberid hinnatakse reeglina kas soetus- või realiseerimismaksumuses sõltuvalt sellest, kumb on madalam. Erandiks on siinjuures käibevarana näidatud aktsiad, mis on noteeritud avalikul **IOSCO** (*International Organization of Securities Commissions*) liikmesriigi börsil ja mis hinnatakse bilansipäeva noteeringu alusel, ümberhinnatult bilansipäeval kehtiva Eesti Panga valuutakursiga; nõuded ostjate vastu esitatakse saadaolevas tõenäolises summas; varud hinnatakse üldiselt soetusmaksumuses, madalamas hinnas või turuväärtuses; ettemaksed hinnatakse tehtud kuludes jne.

9. Ülalesitatud kirjeid ei vaadelda käibevaradena, kui neid ei realiseerita aasta või käibe(tootmis)tsükli ehk -ringe jooksul juhul, kui see on ajaliselt pikem. Teatavasti iga ettevõtte läbikäigukiirusena (ringena) vaadeldakse keskmist aega varude (kaubad, toorme, materjali) omandamisest kuni raha saamiseni selle toote müügist, milleks need varud omandati. Seega kuulub läbikäigukiirusesse aeg, mis kulub materjali töötlemiseks, toote müügiks ja raha saamiseks ostjalt. Ringe (tsükli) jooksul muutub raha läbi varude ja nõuete taas rahaks. Kui aastas toimub mitu ringet, siis kasutatakse aastast perioodi ning kui läbikäigukiirus on aastast pikem, siis kasutatakse tegelikult kulutatud ajaperioodi. Üldine reegel väljendub järgmises: vara, mis muudetakse rahaks või kasutatakse jooksvate kohustuste katmiseks aasta või ringe jooksul, on *käibevara*.

> Raamatupidamiskohustuslase vara koosneb põhi- ja käibevarast. Põhivara on vara, mida kasutatakse majandustegevuses pikema ajavahemiku jooksul, tavaliselt rohkem kui *üks aasta*. Kõik muu vara on käibevara *[Raamatupidamise seadus, § 27]*.

10. Sellisest käibevara piiritlemisest tulenevad mitmed väljaarvamised. Nii tekib probleem väärtpaberitega. Sõltuvalt ettevõtte juhatuse kavatsusest klassifitseeritakse neid käibevaradena või mitte. Probleem on eriti terav siis, kui ettevõtte käes on mingi kogus teiste ettevõtete aktsiaid või võlakirju. Kas need varad on käibevarad? Sellest seisukohast lähtudes saab vahet teha ainult lähtuvalt ettevõtte *kavatsusest* või sõltuvalt ettevõtte plaanidest nende väärtpaberitega.

11. Defineeritud käibevara mõistega on seotud ka teoreetiline probleem. Selleks on *Ettemakstud tulevaste perioodide kulude* näitamine käibevarade hulgas. Juhul, kui neid pole makstud avansina, siis nõuavad nad käibevaradena kasutamist ringe (operatsioonitsükli) jooksul. Selle loogika järgi iga viimati muretsetud vara peaks olema näidatud käibevarana. Praktikas esitavad ettevõtted sageli mitmesugused pikaajalised ettemaksed (näiteks kaheks või enamaks aastaks) käibevarade hulgas, kuigi osa avansiks makstud summast on väljaspool aastat või ringet.

12. Omaette probleem tuleneb käibevarade määratlusest ja on seotud põhivarade kasutamisega ringe jooksul. Kui aluseks võtta täpne tõlgendus, siis jooksvad põhivara allahindlus- ja amortisatsioonisummad *tuleks* aasta alguses näidata käibevarade hulgas, sest neid tarbitakse järgmise ringe ajal. Sellist probleemi aga ettevõtete praktikas eiratakse, mis näitab, et *esineb* formaalne eristus käibe- ja põhivara vahel.

13. Üldised piirangud raha kättesaadavusel või raha paigutamise kohustused tuleks bilansis näidata käibevarade hulgas *eraldi* real (näiteks „piiratud raha") ja selle sisuseletus (liigendus) vastavas lisas. Kui aga seda raha ei ole eraldatud jooksvate kulutuste katteks, siis seda summat käibevarade hulgas ei tuleks näidata.

14. Lühiajalised kohustused esinevad raamatupidamisbilansis kaheksa põhirühmana. Lühiajaliseks loetakse kohustust, mille maksetähtaeg on bilansipäevast arvestades üks aasta või vähem. Lühiajalised kohustused on kohustused, mis eeldatavalt kustutatakse käibevarade kasutamisega või teiste lühiajaliste kohustuste tekitamisega. Kuigi kohustus kustutatakse aasta jooksul, *ei näidata* seda mõnikord praktikas lühiajaliste kohustuste hulgas. Nii toimitakse siis, kui võlg tasutakse pikaajalise kohustuse kaudu. Taolist lähenemist rakendatakse seetõttu, et sel juhul ei kasutata võla kustutamiseks käibevarasid ega looda uut lühiajalist kohustust.

15. Käibevarade summat, mis ületab lühiajaliste kohustuste summat, nimetatakse *käibekapitaliks*. Käibekapital on see osa ettevõtte suhteliselt likviidsetest ressurssidest, mis võimaldab

rahuldada ringe rahalisi vajadusi. Käibekapitali näitajat ei esitata bilansis, kuid seda lühiperioodi likviidsuse indikaatorit arvutavad reeglina pangad ja muud kreeditorid. Tegeliku likviidsuse ja käibekapitali kättesaadavust jooksvate kohustuste katmiseks tuleb analüüsida käibevarade koosseisu ja nende likviidsuse astme kaudu.

16. Pikaajalisi finantsinvesteeringuid hoitakse mitmeid aastaid, sest nendega ei ole plaanitud midagi ette võtta. Paljud väärtpaberid, mida näidatakse pikaajaliste investeeringute osas, on tegelikult turukõlbulikud, kuid neid ole ettevõttel *kavatsus* aasta või ringe jooksul rahaks vahetada.

17. Materiaalne põhivara on nn püsivara, mida kasutatakse regulaarses majandustegevuses pikema ajaperioodi vältel. Põhivara, v.a maa, amortiseeritakse. Viimasega on aga seotud nende *kasutusea* määratlemine.

18. Immateriaalsetel põhivaradel ei ole füüsilist sisu ja neist tulevikus saadava tulu tase on *ebakindel*, näiteks ostetud patendid, litsentsid, kontsessioonid ja kaubamärgid, firmaväärtus ja arenguväljaminekud. Immateriaalseid põhivarasid amortiseeritakse. Nad võivad küll esindada märkimisväärset majanduslikku ressurssi, kuid ettevõtete praktikas raamatupidajad kannavad nad sageli bilansist välja, sest nende hindamine on raske ning finantsanalüütikud eiravad sageli nende olemasolu.

19. Pikaajalised kohustused on bilansis esindatud mitme rühmana. Tavaliselt neid ei tasuta aasta või ringe jooksul, vaid ajaliselt hiljem. Praktikas tuleb neid rühmi piisavalt *avalikustada*, sest pikaajalised võlad on laenuandjate kaitseks suunatud lepingute ja piirangute objektideks. Pikaajalised kohustused, mille tähtaeg saabub aasta jooksul, tuleb klassifitseerida lühiajaliste kohustustena, kuna nende likvideerimine nõuab käibevarade kasutamist.

20. Omakapital on raamatupidamisbilansis esindatud mitmete kirjetega. Seda elementi loetakse üheks *raskemini mõistetavaks* ja koostatavaks bilansiosaks, sest siin on kontsentreerunud näiteks aktsiakapitaliga seonduvate lepingute keerukus, paljud seadus-

andlikud piirangud, kohustuste kokkulepped, ettevõtte juhatuse ja nõukogu poolt tehtavad tehingud jms. See bilansielement vajab enam avalikustamist ettevõtete finantsaruannetes.

Käesolevas jaotises esitatud probleemistik osutas raamatupidamisbilansi mõnedele puudustele temas esitatud informatsiooni seisukohalt, sest bilansikirjetel toodud arvväärtused ei näita täiesti adekvaatselt ettevõtte varasid ja kohustusi eelkõige seetõttu, et bilansis kasutatakse varasemate aruandeperioodide hindu ja väärtusi, mis kaugeltki ei kattu jooksvatega. Mingit ühest meetodit selle puuduse vältimiseks ei ole, kuid paljud nendest võimaldavad vahet tegelikkusega vähendada. Bilansi ebatäpsus tuleneb ka subjektiivsete arvamuste ja hinnangute kasutamisest.

9.11. Kasumiaruandega seonduvatest mõningatest probleemidest

Äriühingu majandustegevus ja sellega seotud äritehingud on pidev ja lakkamatu protsess. Ettevõtte tulemuste kindlakstegemiseks kõrvutatakse arvestusperioodil müüdud, vahetatud ning sisetarbeks kasutatud kaupade ja teenuste sissetulekud samal perioodil tehtud väljaminekutega. Kui bilanss kajastab ettevõtte finantsseisundit teatud ajamomendil, siis kasumiaruanne võtab kokku ettevõtte aruandeperioodi tegevustulemused. Seega võib kasumiaruannet lugeda *vahelüliks* ettevõtte aruandeperioodi alg- ja lõppbilansi vahel. Aruanne näitab äriühingu tulu (sissetulekud, kasud) ning kulusid (väljaminekud, kahjud) ja nende vahet – kasumit või kahjumit, teiste sõnadega omakapitali muutust. Kasumiaruanne näitab ka firma tulude allikaid ning kulude suunitlusi ja põhjusi. Samas ei anna kasumiaruanne täielikku pilti ettevõtte tegevustulemustest, kui seda ei kasutata koos raamatupidamisbilansi ja rahavoogude (finantsseisundi muutuste) aruandega. Alljärgnevalt on esitatud mõningad kasumiaruandega seonduvad olulisemad probleemid, mis aitavad lugejal paremini mõista aruannet tervikuna.

1. Kasumiaruande informatsioonitarbijate (sh investeerijad, laenuandjad, kreeditorid, kliendid, riigi- ja munitsipaalasutused, töötajad jt) huvid on sageli erinevad: nii näiteks huvituvad investeerijad (aktsionärid) kasumi suurusest ja ettevõtte juhtimise efektiivsusest, finantsanalüütikud kasutavad aruandenäitajaid investeerimis- ja krediteerimisalaste otsuste tegemisel jne. Kuid samas pole infotarbijad huvitatud mitte üksnes kasumiaruande viimasest reast, s.t puhaskasumist või -kahjumist, vaid neid huvitavad ka erinevad puhaskasumi moodustumise *komponendid* eesmärgiga õigesti hinnata ettevõtte finantsseisukorda. Lisaks sellele saadakse aruandest vastused ka järgmistele küsimustele: kui ettevõte sai aruandeperioodil kasumit, kas ja kuidas see kasum on võrreldav eelmiste perioodide kasumiga; kui rentaabel on ettevõte võrreldes teiste sama majandusharu ettevõtetega; kas ettevõte saab piisavalt tulu oma tegevuskulude katteks jne.

2. Kasumiaruanne on oluliseks informatsiooniallikaks ettevõtte majandustegevusest, kuid samas *ei näita* aruanne finantstegevust piisavalt *täpselt*. See probleem on seotud raamatupidamisarvestust reglementeerivates õigusaktides esitatud arvestusprintsiipide (tekkepõhine, realiseerimise, tulude ja kulude vastavuse, järjepidavuse ja võrreldavuse, konservatiivsuse, avalikkuse jt) järgimistest tingitud erinevustest reaalsete rahavoogude ja kasumiaruandes esitatu vahel.

3. Finantsaruannete „lugejad" esitavad õigustatult küsimuse: milline kasumiaruandes esitatud kasuminäitaja annab kõige parema ülevaate ettevõtte finantsseisukorrast ning võimaldab prognoosida tulevasi rahavoogusid? Antud küsimusele ei saa lihtsalt ja üheselt vastata. Siinjuures on tähtis mõista, et kasumiaruanne sisaldab mitmeid erinevaid kasumiga seotud arvnäitajaid ja esitatud informatsiooni asjakohasemal kasutamisel tuleb nende näitajate olemusest aru saada.

4. Esinevad erinevad vaated mitmesuguste arvnäitajate kaasamiseks kasumiaruandesse ja ka erinevad arusaamad sellest, millal tuleks kasumit hinnata. Probleem seisneb tõigas, et erinevad ini-

mesed *tõlgendavad* kasumi *mõistet* erinevalt. Äriühingu omanikule on kasum (kahjum) muutus rikkuses. Oletame, et äriühing soetas mingi maatüki mitmeid aastaid tagasi 1 miljoni krooni eest. Nüüdseks on maatüki kõrvale ehitatud uued eramud, mis on varustatud kõigi vajalike kommunikatsioonidega. Oma soodsa asukoha tõttu võidakse nüüd seda varem ostetud maatükki, näiteks potentsiaalsete ehituskruntidena, hinnata märksa kõrgemalt tema soetusmaksumusest. Omaniku arvates on toimunud omandi väärtuse muutus (kasv), mida ta loeb kasumiks sõltumata sellest, kas on toimunud maatüki müüki või ei.

Kuna raamatupidamine põhineb majandustehingute rangelt *dokumenteeritud* arvestusel, siis raamatupidaja ei pea sellist kaudset hinnangulist väärtuse suurenemist kasumiks ja järgib sellega *konservatiivsuse* printsiipi. Ta tunnistab ainult seda tulu, mis tekib kinnisvara reaalsest müügist, mida tõendab ametlik ja dokumentaalselt tõestatud tehing.

> Materiaalse põhivara müügist saadud kasum või kahjum näidatakse müügiaasta kasumiaruandes *[Raamatupidamise seadus, § 32]*.

5. Seega kasumi *mõõtmine* ongi arvestuse üheks võtmeküsimuseks. Probleemid on aga seotud sellega, millal ja kuidas tulud (sissetulekud ja kasud) ning kulud ja kahjud registreeritakse. Kasum või kahjum on arvestusperioodi majandustehingutel põhinev ja nendest tulenev muutus majandusüksuse omakapitalis. Kõige lihtsamas väljenduses kasum (kahjum) võrdub: *tulud* miinus *kulud*. Selline lähenemine toob välja majandustehingute komponendid ning võimaldab finantsaruannete lugejatel paremini hinnata ettevõtte tegevusnäitajaid ja saada paremat teavet majanduslike otsuste tegemiseks. Tulud võetakse kasumiaruandes arvele siis, kui nad teenitakse. Igasuguseid teisi tulusid, mis ei ole teenitud antud aruandeperioodil, arvesse ei võeta. Samas ei tohi kasumiaruandes näidata väljaminekuid, mis on tekkinud teistel aruandeperioodidel. Sellega järgitakse *tulude ja kulude vastavuse* printsiipi. *Tekkepõhise* arvestuse mõju on selles, et kõiki arvestusse kaasatud majandustehinguid näidatakse selle perioodi finantsaruannetes, millal tehing aset leidis. Selline printsiip on laiem kui tulude ja

kulude vastavuse printsiip, mis lihtsalt nõuab, et antud aruandeperioodil tehtud kulutused tulude saamiseks tuleb maha arvata samal aruandeperioodil saadud tuludest. Kulude sobitamine tuludega annab sobiva arvestustulemuse ainult siis, kui kasutatakse tekkepõhist arvestusprintsiipi, mille järgi tulud on kajastatud perioodil, mil vastav tehing aset leidis. Järelikult kasumiaruandes tulude sobivus kuludega on pigem tekkepõhise arvestuse tagajärg kui eraldi kontseptsioon.

6. Aruandlusinformatsiooni *esitamise* viisiga kasumiaruandes võib oluliselt mõjutada tarbija tõlgendust informatsioonist. Sõltuvalt sellest, kuhu üks või teine kirje kasumiaruandes on paigutatud, võib seda kas eirata või märgata. *Üheastmelise* aruandlusvormi kohaselt sisaldab kasum ettevõtte põhitegevusest ainult kahte kategooriat: tulud ja kulud. Selline aruandeformaat arvestusperioodi puhaskasumi (-kahjumi) määratlemiseks vastandab kogukulud kogutuludega. *Mitmeastmelise* aruandlusvormi eeliseks on mitmete vahekokkuvõtete olemasolu, mis üheastmelises skeemis puuduvad.

7. Üheastmelise kasumiaruande skeemi eeliseks on tema lihtsus, kuid mitmeastmeline aruandlusvorm on ülevaatlikum ja informatiivsem otsuste tegijatele, kuna ta toob esile olulised tulu- ja kuluandmete vahelised suhted. Sõltumata sellest, missugust aruandlusskeemi ettevõte rakendab, on oluline säilitada *järjekindlus* aastast aastasse, sest finantsaruannete kasutajad vajavad otsuste tegemiseks *võrdlevaid* andmeid. Nii soovivad finantsanalüütikud saada vähemalt 3–5 eelneva aasta aruandeid, et hinnata äriühingu positsiooni. Finantsaruandeid uuritakse firma finantsarengu suundade, hetkeseisu tulususe ja selle perspektiivide eesmärgil. Sisuliselt tähendab finantsaruannete uurimine varasemate andmetega tutvumist, et saada teavet ja leida suundumusi, mida võiks üle kanda tulevikku. Järelikult on väga oluline järjepidevuse ja võrreldavuse printsiibi järgimine raamatupidamisaruannete koostamisel.

8. Kasumiaruande skeem 1 (traditsiooniline Saksamaa vorm) on *kuluelementidest* lähtuv vertikaalne kasumiaruande vorm. Kuna

kulud on toodud elementide lõikes, pole võimalik eristada tootmiskulusid mittetootmiskuludest, s.t tootekulusid (nn inventeeritavaid kulusid) perioodikuludest (mitteinventeeritavatest kuludest). See aruandeskeem käsitleb kõiki kulusid perioodikuludena, mis ongi tema olulisemaks *põhipuuduseks*. Tavaliselt loetakse puuduseks ka valmis- ja lõpetamata toodangu varude jääkide suurenemise käsitlemist arituluna adekvaatselt netokäibega. Samas aga paljud ettevõtete raamatupidajad ja finantsistid peavad teavet valmis- ja lõpetamata toodangu varude jääkide muutustest ning kapitaliseeritud väljaminekutest oma tarbeks põhivara valmistamisel hoopiski aruande tugevaks küljeks.

Teises skeemis (traditsiooniline USA ja Inglismaa aruandevorm) on kulud esitatud lähtuvalt tehnoloogilisest järgnevusest, s.o vastavalt kulude *funktsioonidele* ja *kulukohtadele*. Selle skeemi positiivseks küljeks tuleb pidada turustus- ja üldhalduskulude eristamist, kuna see kergendab brutokasumi arvutamist ja võimaldab analüüsida realiseeritud toodangule tehtud tootmiskulusid.

9. Aruandeskeemide võrdlemisel selgub, et kuigi ärikasum (-kahjum) tuleb mõlema skeemi kohaselt ühesuurune summa, ei ole tema arvutamise aluseks olevate tulude ja kulude summad ning koostis sugugi adekvaatsed. Esimese skeemi kohaselt võib ettevõte saada äritulu isegi mitte midagi müümata vaid üksnes tootmisega, s.t valmis- ja lõpetamata toodangu varude jääkide suurenemisega ja endale põhivara valmistamisega, mis on välistatud teise skeemi kasutamisel. Tulude ja kulude vastavuse printsiibi järgi arvatakse aruandeperioodi jooksul kaupade ja teenuste realiseerimise tuludest maha samade kaupade ja teenuste valmistamise, soetamise ja realiseerimisega seotud kulud. Kuna teises skeemis toodud ärikulud ei vasta tulude ja kulude vastavuse printsiibi kohaselt arvesse võetavatele väljaminekutele, on õige ärikasumi saamiseks mõeldavad kaks võimalust. Esiteks, korrigeerida ärikulusid valmis- ja lõpetamata toodangu varude jääkide muutumisega ja omatarbeks põhivara valmistamisel kapitaliseeritud väljaminekutega ning sellega võrdsustatakse loogiliselt mõlema skeemi summalised kulud. Teiseks, korrigeerida realiseerimise

netokäivet ja muid äritulusid valmis- ja lõpetamata toodangu varude jääkide muutumisega ja omatarbeks valmistatud põhivara kapitaliseeritud väljaminekutega, mis on ebaloogiline.

10. Kasumiaruandes esitatud informatsioon ei ole alati vastavuses rahvusvaheliste arvestusstandardite põhimõtete ja raamatupidamise hea tava nõuetega. Need *vastuolud* on lühiesituselt järgmised.

Esiteks, ettevõtte müügitulu registreeritakse teatavasti tuluna kohe pärast müügitehingu toimumist. Loomulikult eeldab see, et ostja tasub saadud kauba või teenuse eest. Siit tõstatub probleem seoses ostjate tasumata arvetega, mille eest raha loodetavasti laekub ettevõttele alles lähitulevikus; kasumiaruandes aga kajastub see majandustehing müügituluna, tekitades *erinevuse* tegeliku raha laekumise ja kasumiaruande vahel. Analoogiline olukord on hankijatele tasumata arvetega.

Teiseks, ebatõenäoliselt laekuvate arvete näitamisel tuleb samuti lähtuda tulude ja kulude vastavuse printsiibist. Kulud peavad olema vastavuses müügituluga, mille saamiseks on väljaminekud tehtud. Kahjud ebatõenäoliselt laekuvatest arvetest kaetakse müügituluga. Kauba võlgu müümisel puudub ettevõttel täpne informatsioon laekumata arvetest. Võib kuluda aasta või isegi rohkem, et ammendada kõik laekumata arvete sissenõudmise võimalused. Võimalikud kahjud võivad laekumata arvetest selguda alles järgmisel aruandeperioodil. Need kahjud tuleb aga arvestada selle aruandeperioodi kuluks, millal vara müüdi. Selleks *prognoositakse* aruandeaasta kahjud ebatõenäoliselt laekuvatest ja lootusetutest arvetest ning saadud ligilähedased andmed moodustavadki jooksva aasta kulu nendest arvetest.

Kolmandaks, kasumiaruande kuluosas arvestatakse amortisatsiooni, millega tegelikult mingeid makseid sellel perioodil ei seondu. Amortisatsioon on sisuliselt mitterahaline kirje kasumiaruandes, mille abil *ühildatakse* minevikus tehtud kulutused varadele viimaste poolt genereeritavate tuludega. Täiendavaid probleeme võib tekkida erinevate amortisatsioonimeetodite kasutamisest.

Neljandaks, lisaks amortisatsioonile tekib kasumiaruande kulude osas *erinevus* tegelike raha väljamaksete ja palgaarvestuse vahel: aruandeperioodi palk arvatakse aruandeperioodi kuludesse vaatamata sellele, et selle tegelik väljamaksmine toimub alles järgmisel aruandeperioodil.

Viiendaks, omaette probleemide ring on seotud maksudega. Üheks põhiliseks aruannete tarbijaks on riigi- ja kohalikud munitsipaalasutused, kes koguvad nende alusel ettevõtetelt makse. Loomulikult püüab ettevõte minimeerida makse, kasutades selleks kõiki seadusandluses jäetud võimalusi. Paljud ettevõtted peavad sel eesmärgil isegi kahte erinevat raamatupidamissüsteemi. Esimeseks ja ainueesmärgiks on ettevõtte maksude minimeerimine, teiseks – objektiivse pildi andmine äriühingu finantsseisundist ettevõtte juhtkonnale, praegustele ja tulevastele investoritele, kreeditoridele ja teistele huvitatuile. Samas need kaks eesmärki *ei ühildu* omavahel. Kasumiaruande tõlgendamisel tuleb sellega arvestada. Lisaks sellele kaasnevad ärieetika ja varimajanduse probleemid, mis aga väljuvad käesoleva jaotise raamidest.

Kuuendaks, probleeme tekitavad varad, mille väärtus aruandeperioodi jooksul muutub, kuid samas mingeid majandustehinguid ei tehta. Probleemi olemust aitab selgitada äriühingu varade hulgas arvestatavad teise äriühingu (aktsiaseltsi) aktsiad, mille turuhind on näiteks tõusnud kaks korda. Kuna nimetatud varaga mingeid tehinguid ei tehtud ning raamatupidamisarvestus järgib tulude realiseerimise printsiipi, siis seda olulist ja nähtavat muutust ettevõtte varade väärtuses raamatupidamises jooksvalt ei näidata. Juhul kui need aktsiad müüakse, näidatakse vastav tehing dokumentaalselt. Seega toimub väärtuse näitamisel *ajaline* nihe. Erinevalt aktsiatest on teiste varade, näiteks põhivarade, toorme- ja materjalivarude väärtuse täpset muutust peaaegu võimatu kindlaks teha. Kuna nende varadega igapäevaselt ei kaubelda või peaaegu ei kaubelda, siis ei ole neto realiseerimismaksumus (turuhind) täpselt määratletav ja üldjuhul otsuse tegemiseks varade väärtuse muutuse kohta puudub objektiivne alus ning neid varasid arvestatakse raamatupidamises soetusmaksumuses.

Seitsmendaks, lisaks kuuendale probleemile jäävad kasumiaruande kulude osas arvestamata aruandeperioodiga seotud tulevaste perioodide kulud. Oluline oleks nende kulude kohta vastava teabe saamine vähemalt *hinnanguliselt*, sest näiteks laenukapitali osas on intressid teada olev suurus. See on autori arvates pigem puhtteoreetiline lähtenurk kui praktiline teostatavus.

Kaheksandaks, kasumiaruandes ei näidata esialgseid investeeringuid põhi- ja käibevarasse ning kui enne puhaskasumi leidmist on tehtud mitmeid raamatupidamislikke mahaarvamisi (näiteks kuni 2000. a. arvestatud maksuamortisatsioon ja muud tulumaksuseadusega lubatud mahaarvamised), siis nendel põhjustel raamatupidamislik puhaskasum või -kahjum ei näita seda, kas äriühingul tegelikult *on* raha või *ei ole*.

Arvestades eeltoodud tegureid toimubki ettevõtte maksevõime hindamine mitte raamatupidamisbilansi ja kasumiaruande, vaid rahavoogude aruande põhjal.

Seega raamatupidamise aastaaruandest kasumiaruanne annab äriühingu tuludest ja kuludest mõningatel juhtudel moonutatud pildi, mis ahendab tema kasutatavust otsuste tegemisel erinevatel juhtimistasanditel. Püüd lahendada esitatud probleeme suurendab mõningal määral subjektivismi, millega tõenäoliselt kaasnevad uued ja võibolla veelgi suuremad vastuolud aruandenäitajates. Sisuliselt on siiski tegemist parima informatsiooniga, mida on võimalik infotarbijatel saada ja mida neil kasutada tuleb, sh majanduspoliitiliste otsuste tegemisel rahvamajanduse tasandil. Järelikult on õigete aruandenäitajate avalikustamine suhteline mõiste finantsaruannete esitamise seisukohalt vaatamata sellele, et neid koostatakse rahvusvahelistes arvestusstandardites esitatud printsiipidega. Seda peavad arvestama kõik finantsaruannete kasutajad.

9.12. Rahavoogude aruandega ja selle liigendamisega kaasnevad küsitavused

Rahavoogude aruande koostamisega on samuti seotud mõningad probleemid, mis vajavad täiendavat täpsustamist.

1. Rahvusvahelise standardi järgi mõistetakse raha all raha nõudehoiustel ja kassas. Rahavoogude aruandes näidatakse raha ja selle ekvivalentide, s.o kõrge likviidsusega lühiajaliste investeeringute – aktsiate jm väärtpaberite – jäägi muutumist. Samas peaks nende väärtpaberite rahaks konverteerimise tähtaeg jääma alla kolme kuud. Nii näiteks riigi võlatähed, mille tagasiostu tähtaeg on viie kuu pärast, ei ole oma olemuselt raha ekvivalendid ning neid ei saa sellesse rühma klassifitseerida ka kahe kuu pärast, sest lähtuda tuleb soetusmaksumuse põhimõttest. Ilmselt tuleb igal ettevõttel raha ekvivalentide mõiste *täiendavalt* avada oma raamatupidamise sise-eeskirjades.

2. Kui raha ja raha ekvivalentide hulgas esineb osaliselt sellist likviidset vara, mida pole võimalik kasutada (näiteks saadud, kuid kasutamispiirangutega krediit), siis tuleb ettevõttel sellest *teavitada* ka firmaväliseid infotarbijaid aruande märkusena või lisana.

3. Välismaistest valuutatehingutest tulenevad rahavood arvestatakse ümber eesti kroonidesse või ettevõtte aruandluse kehtivale valuutale vastavaks raha laekumise või maksmise päeva valuuta vahetuskursi alusel. Taoline nõue kehtib ka välismaise ettevõtte tütarfirma kohta, kes näitab rahavoogusid raha liikumise päeva seisuga. Aruannetest parema ülevaate saamise eesmärgil ei näidata rahavoogude aruandes realiseerumata valuutakurssidest tulenevaid kasumeid ja kahjumeid, vaid see kajastatakse *eraldi* äri-, investeerimis- ja finantseerimistegevuse rahavoogudest ning esitatakse aruandeperioodi lõpu valuutakursside alusel. Eraldi näidatakse ka kõik muud ebatavalised rahavood, mis tulenevad äri-, investeerimis- ja finantseerimistegevusest, millega tagatakse erakorraliste sündmuste mõju lõpptulemustele.

4. Suhteliselt raske on ajaliselt määratleda ja seostada maksudega seotud väljaminekuid konkreetse tegevusvaldkonnaga, mistõttu need näidatakse tavaliselt äritegevuse rahavoogude hulgas. Kui ettevõttes on võimalik maksude rahavoogusid seostada investeerimis- ja finantseerimistegevusega, siis tuleb *võimaluste piires* seda ka teha, sest see tõstab informatsiooni usaldusväärsust.

5. Teatavat vastuolu nähakse saadud dividendide ja intresside ning makstavate intresside näitamisel. *Soovitav* on nende näitamine investeerimis- ja finantseerimistegevuse rahavoogude all, sest tegemist on investeeringu tuluga või saadud finantseerimisallika kuluga. Samas soovitatakse neid näidata äritegevuse rahavoogude hulgas, sest neid arvestatakse puhaskasumi või -kahjumi kujunemisel.

6. Makstud dividende võiks näidata finantseerimise rahavoogude klassis, sest tegemist on omandatud finantseerimisallika väljaminekuga. Samas *võib* neid näidata äritegevuse rahavoogude osas, sest see annab tarbijale parema ülevaate ettevõtte suutlikkusest maksta dividende.

7. Rahavoogude aruandes ei näidata selliseid investeerimis- ja finantseerimistehinguid, mis otseselt ei mõjuta rahavoogusid, kuid samas mõjutavad varade ja kapitali struktuuri (näiteks laenu konverteerimine omakapitaliks, fondiemissioon). Sellised majandustehingud näidatakse *teistes* finantsaruannetes.

8. Informatsioon investeerimis- ja finantseerimistegevusest esitatakse *liigendatult* sissetulekute ja väljaminekute osas eraldi. Saldeerimisi on lubatud teha tehingute osas, mis ei ole äritegevusega seotud ning tehingute osas, kus on tegemist kiire käibega, tehingutega kaasatud summad on suured ja esinevad lühikesed maksetähtajad.

Kuna rahavoogude aruanne võtab kokku ettevõtte kolme põhitegevuse: äri-, investeerimis- ja finantseerimistegevuse rahavood, siis aitab see aruanne *kriitiliselt* hinnata majandusüksuse likviidsust ja maksevõimet. Äriühingut, kus rahavood on väiksemad jooksvatest tähtajalistest kohustustest, ootab ees tõenäoline likvideerimine või pankrott.

10. ARVESTUSE AJALOOLINE ARENG

10.1. Kahekordse raamatupidamise evolutsioon

Teadmised arvestuse ajaloolisest arengust omavad suurt tähtsust, et mõista arvestuse metoodikat ja praktilist korraldust tänapäeval ning selle suundumusi tulevikus. Ajalooliselt on paljud riigid oluliselt toetanud arvestuse arengut ning uurijad on püüdnud määratleda kahekordse kirjendamise ajaloolist sünniaega ja -kohta. Arvatakse, et mitmete tsivilisatsioonide (Assüüria, Sumeri, Babüloonia, Egiptus, Mesopotaamia, Hiina, Kreeka, Rooma) juures, kus on täheldatud esimesi organiseeritud juhtimispõhimõtteid, on leitud andmete ülestähendamist, s.o registrite pidamist vallas- ja kinnisvara kohta ja seda juba 3600 aastat e.m.a. Arvestuse areng oli mõeldav üksnes paljude teiste faktorite arenguga ja koosmõjul. Nende hulka kuuluvad kirjakunsti ja matemaatika (araabia numbrid, detsimaalsüsteemi alged, aritmeetilised tehingud, algebra alused) areng, odavamate kirjutusvahendite (paber) väljamõtlemine ning edasiarendamine, samuti raha kasutamise laienemine, äritegevuse korraldamise (sh eraomandi mõiste, partnerlus) ja võlausalduse areng ning erakapitali märkimisväärne juurdekasv. Kasutamist leidsid juba sellised mõisted nagu eraomandus, kapital, krediit ja kaubandus.

Keskaeg on kaasaegsele arvestusele pärandanud eelkõige inventeerimise, mille käigus koostati süstematiseeritud varaloendeid, samuti täiustati kassaoperatsioonide – sissetulekute-väljaminekute – pidamist. Euroopas valitses lihtraamatupidamine, mida peeti kronoloogilises järjestuses. Sel ajal tekkis rändkirjutajate elukutse, kes pidasid tasu eest ka arvestust. Keskajal kirjutati erilisi traktaate arvestusest. Inglismaal tekkis kontrolöride (audiitorite) institutsioon.

Neljateistkümnendal ja viieteistkümnendal sajandil olid majanduselu liidriteks Itaalia linnriigid. Itaalia raamatupidamisarvestus edenes koos kaubanduslike vabariikide arenguga ja kahekordne kirjendamine leidis kasutamist juba neljateistkümnendal sajandil. Esimene kahekordse arvestussüsteemi ürik aastast 1340 kuulub Genua Masarile, mis ennetab Luca Pacioli raamatut saja viiekümne aastaga. Genua süsteem kasutas majandusüksuse mõistet. Kuna süsteem registreeris asju rahalises vääringus, siis Genua süsteem vihjab mõningasele arusaamisele kapitali ja sissetuleku erinevusest, sest see sisaldas nii kulu- kui ka omakapitali arveid.

Kahekordse kirjendamise avastamisajaks loetakse siiski ajavahemikku 1250. aastast kuni 1400. aastani, millal arenes kontode integreeritud klassifikatsioonisüsteem ja kasutamist leidis tehingute näitamine kahekordsuse printsiibil. Alates 1400. aastatest hakkavad kaupmehed arvestust kasutama ka juhtimiskontrolli eesmärkidel ning ilmnesid esimesed kuluarvestuse, reservide, tekkepõhise jms arvestuse alged. Loomulikult ei olnud arvestuses kasutatavad põhimõtted võrreldavad tänapäeva mõistes ja kõiki kahekordse kirjendamise eeliseid ei osatud sel ajal veel hinnatagi. Kahekordse kirjendamise rudimentaarseid vorme on eksisteerinud ka muistsetel inkadel.

Itaalia arvestuse domineerimine tugevnes veelgi. Veneetsia frantsiskaani orduvenda ja matemaatikut Luca Paciolit seostatakse kahekordse raamatupidamisarvestuse kasutuselevõtuga. Tema poolt 1494. aastal publitseeritud raamat *Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita* sisaldab kahekordse raamatupidamisarvestuse kirjelduse. Luca Pacioli kirjutis on unikaalne ka selle poolest, et see on üks esimesi trükituid raamatuid üldse (trükitud Gutenbergi trükimasinal). Avaldatud traktaat mõjutas Veneetsia arvestuspraktikat ja seetõttu hakati seda kutsuma nii „*veneetsia meetodiks*" kui ka „*itaalia meetodiks*". Pacioli ei mõelnud välja kahekordset kirjendamist, ta üksnes kirjeldas ja üldistas selle aja praktikat. Ta määratles arvestuse eesmärgi: anda omanikule viivitamatult teavet tema varadest ja kohustustest, anda informatsiooni majandustegevusest (õigemini üksikute tehingute täitmisest) ning see kõik lõi aluse krediteerimisele. Tehti vahet

omaniku ja omandi vahel. Deebeti ja kreediti mõisteid kasutati eesmärgiga kindlustada kahekordse kirjendamise põhimõtet. Praktilist kasutamist leidis kolm raamatut: memoriaal, žurnaal ja pearaamat Samas aga puudusid arvestusperioodi ja äritegevuse järjepidevuse mõisted, kasum toodi välja tehingu lõpetamisel, viiviseid ei arvestatud. Arvestusperioodi mõiste ei kerkinud esile enne kui 17. ja 18. sajandil, millal aastalõpu kokkuvõtted muutusid domineerivateks. Sel perioodil nihkus kaubanduse keskpunkt järkjärgult Itaaliast Hispaaniasse, Portugali ja Põhja-Euroopasse. Kaubanduse nihkega kaasnes ka nihe arvestuse arengus.

Pacioli arvestussüsteem kujutas pöördepunkti arvestuse arengus. Pacioli raamat tõlgiti mitmetesse keeltesse ja erinevate autorite mugandused aitasid itaalia meetodi laiemale levikule ja populariseerimisele Euroopas ning hiljem üle kogu maailma. Selle domineerimise üheks tulemuseks on ka see, et paljud ingliskeelsed (ja samuti eestikeelsed) arvestuse ja rahanduse mõisted on pärit itaalia või ladina keeltest (*banco* – krediidiasutus, *capitālis* – peamine, s.o kapital, *dēbet* – ta võlgneb, *crēdit* – ta usaldab, *folio* – kaust, *journal* – register jne).

Itaalia meetod levis 16. ja 17. sajandil üle Euroopa. Seda meetodit on aastasadade vältel täiendatud ja edasi arendatud tänapäeval kõigile tuntud kahekordse kirjendamise mudelini. Sellest ajast siiani võib arvestuses täheldada mitmeid olulisemaid arenguetappe. Alljärgnevalt on lühidalt esitatud nendest olulisemaid.

- Kuueteistkümnendal sajandil arendati edasi raamatupidamise tehnilisi võtteid. Hakati kasutama mitmeid spetsialiseeritud (abi)žurnaale mitmesuguste äritehingute näitamiseks. Siinkohal olgu märgitud kassa, arvelduste ja mitmesuguste kulude kohta käivate tehingute eraldi näitamine. See võimaldas kiiresti anda operatiivset infot ning vähendas pearaamatu kannete arvu.
- 16. ja 17. sajanditel arendati edasi perioodilisi finantsaruandeid, 17. ja 18. sajanditel täheldatakse kontode ja tehingute enamat personifitseerimist, deebeti ja kreediti reeglistike täpsustamist üldiste ja abstraktsete kontode seisukohalt. Nii

võeti 1673. a. Prantsusmaal esimesena kasutusele ametlik arvestuse reeglistik, mis muuhulgas nõudis bilansi koostamist iga kahe aasta järel. Sel perioodil hakati arveid käsitlema kui sõltumatuid omaette üksusi ning deebet paigutati konto vasakule ja kreedit paremale poolele.

- 16. sajandi teisest poolest kuni 18. sajandi lõpuni toimub kahekordse kirjendamise kasutuselevõtmine mitmesuguste teiste organisatsioonivormide (näiteks kloostrid ja riigiasutused) poolt. Avaldatakse kriitilisi arvustusi raamatupidamisarvestuse kohta ja alustatakse aine teoreetilisi uuringuid. Valmistatakse ette esimesi seaduseelnõusid majanduse reguleerimiseks (näiteks Prantsusmaa kaubanduskoodeks ja selle seostamine arvestuse korraldamisega).
- 17. sajandil leiavad kasutamist eraldiseisvad varakontod mitmesuguste kaubatüüpide arvestamiseks eesmärgiga kanda kaupade ostu- ja müügitegevuse tulemuste kohta käiv informatsioon vahetult üle kasumi ja kahjumi kontole.
- Ida-India Kompanii (sisuliselt esimese kontserni) asutamisest (1600. a.) Londonis kuni aktsiaseltside arvu plahvatusliku kasvuni tööstusliku revolutsiooni tulemusel, omandas arvestus parema ja erilise staatuse, mis väljendus:
  - vajaduses paremini informeerida eemalseisvaid investoreid,
  - aruannete avalikustamise ja auditeerimise vajalikkuses,
  - kuluarvestuse korraldamise vajalikkuses ning
  - tegevuse jätkuvuse, perioodilisuse ja tekkepõhise arvestuspõhimõtete järgimises.
- 18. sajandil arendati edasi põhivaradega seotud arvestusmõisteid ja -meetodeid, sh soetusmaksumus, põhivara kasutamisest saadud tulude vastandamine kuludega, põhivara alla- ja ülesssehindamine ning ümberhindamisest tulenevate kasude ja kahjude näitamine kasumi ja kahjumi kontol. Audiitori elukutse tekkimine.
- Kuigi arvestuse areng oli pikaajaline, kiirenes see protsess märgatavalt 19. sajandil ja 20. sajandi alguses, sest:

- selle arengu peamiseks jõuks oli tööstusrevolutsioon;
- ettevõtluse vormid laienesid tehnoloogia ja tehnika kiire arengu tulemusena (eelkõige suursari- ja masstootmine);
- järsult suurenes põhivahendite tähtsus;
- tuli hakata arvestama amortisatsiooni, jaotama üldkulusid ja varusid;
- äritegevuse korraldamise peamine vorm nihkus ainuomandilt ja partnerlusvormilt piiratud vastutusega äriühingutele (aktsiaseltsidele ehk kompaniidele) ning lõpuks fondibörsil registreeritud ettevõtetele;
- suurenenud äritegevuse riiklik juhtimine esitas ettevõtetele uued nõuded, mis samuti kutsusid esile uute arvestussüsteemide tekke ning
- kõige märkimisväärsem oli riigipoolne ettevõtete ja üksikisikute suurenenud maksustamine.

- Kuni 19. sajandi alguseni näidati amortiseeritavat põhivara kui müümata kaupa. Sama sajandi teisel kümnendil tunti juba järgmisi amortisatsioonimeetodeid: lineaarset ehk sirgjoonelist, alaneva jäägi, annuiteedi, toodangumahul põhinevat jt meetodeid. Üheksateistkümnenda sajandi esimesest kolmandikust alates amortisatsiooniarvestus muutus enam üldisemaks.
- Tööstusrevolutsiooni tulemuseks võib pidada kuluarvestuse esilekerkimist 19. sajandil. Tema alged aga ulatuvad viieteistkümnenda sajandi tekstiilivabrikutesse. Tööstusrevolutsiooni ajaperioodi iseloomustatakse järgmiselt:
  - tekkisid esimesed aktsiaseltside vormid;
  - ettevõtlus eemaldus omanikest;
  - tekkis aktsiakapital;
  - hakati tegema vahet kasumi ja kapitali vahel;
  - jätkuvusprintsiibi tunnistamine;
  - tööstuse ja kaubanduse laienemine jne.
- Üheksateistkümnenda sajandi viimane pool arendab edasi ettemaksetega ja tekkepõhise arvestusega seonduvaid asjaolusid ja põhimõtteid, mis võimaldab tuletada perioodi kasuminumbri.
- 19. lõpul ja 20. sajandi algul arendatakse edasi fondide kohta käivat aruandlust.
- 20. sajandil arendati ja tugevdati arvestuses kompleksselt edasi majanduslikke aspekte, sh eelarvestamist, äriühendluste, inflatsiooni, kapitalirendi, pensionide jne kohta käivat arvestust. Raamatupidamisarvestus lähenes statistikale. Ulatuslikult hakati arvestuses rakendama majandusmatemaatilisi meetodeid ja arvutustehnikat. Rahvusriikides alustati ja arendati edasi oma arvestusalast riiklikku seadusandlust (raamatupidamiseadus, mitmesuguseid rahvuslikke standardeid ja juhendeid), rahvusvahelisel tasandil rahvuslike arvestusstandardite alusel töötati välja ja täiustati rahvusvahelisi arvestusstandardeid.

Arvestuse meetodid, kontseptsioonid ja institutsioonid on seguneud ülemaailmselt. Suurbritannia näiteks ei ole mitte ainult importinud kahekordse kirjendamise süsteemi Itaaliast ja eksportinud professionaalse arvestuse elukutset, vaid eksportinud *õige ja õiglase* kajastamise kontseptsiooni algul Briti Rahvaste Ühenduse, seejärel Euroopa Liidu maadesse. Juhtimisarvestuse kontseptsioonid ja praktika kõikjal tööstusmaades võlgnevad palju tänu USA initsiatiivile selles valdkonnas.

20. sajandi algaastatest alates nõuavad muutuste kiirus, äritegevuse plahvatuslik kasv, maailma tööstuse kasvav komplitseeritus järjest enam muudatusi ka arvestuses. Nii näiteks on rahvusvahelised (hargmaised) äriühingud üldiselt määratletud kui ettevõtted, mis toodavad kaupu või teenuseid kahel või enamal maal. Enamuse maailma kaubanduse järsust kasvust pärast Teist Maailmasõda võib kanda nende ettevõtete arengu arvele. Hargmaised ettevõtted on olulist osa mänginud arvestuse metoodika ja korralduse ülekandmisel ühelt maalt teisele. Kuna nende ettevõtete finantsaruanded peavad olema kooskõlastatud nii kodumaiste seaduste ja praktikaga, kui ka finantseerijate ja laenuandjatega, siis peavad nad samaaegselt olema ka eksperdid rohkem kui ühe maa finantsaruandluse süsteemis.

Ettevõtete liitumised, ülevõtmised ja rahvusvaheliste firmade areng on kaasa aidanud uute firmasiseste ja -väliste aruannete ning kontrollsüsteemide tekkele ja edasisele arengule. Aktsionäride arvu jätkuva kasvuga on kaasnenud uued aruandlus- ja auditeerimisprotseduurid, arvestusstandardite koostamisest ja kehtestamisest on huvitatud ning sinna on kaasatud paljud uued institutsioonid, sh fondibörsid, väärtpaberite reguleerimiskomisjonid, riiklikud asutused jne.

Seoses välisinvesteeringute ja maailmakaubanduse tormilise kasvuga ja mitmesuguste regionaalsete majandusüksuste (Euroopa Liit jt) moodustumisega, tõstatuvad paljud rahvusvahelise äritegevusega seonduvad probleemid, kusjuures selles kontekstis on viimastel aastatel eriti tõusnud päevakorrale arvestuse ühtlustamise vajadus. *Ühtlustamist* võib defineerida kui protsessi kasvavast ühtlusest arvestuspraktikas, kus on paika pandud varieerumisvõimaluste piirid. See on keerukas nähtus, mis kätkeb endas ühelt poolt erinevate riikide arvestuspraktikate kooskõlastamise nõuet, millele iga rahvusriik püüab avaldada oma mõju, samuti rahvusvahelise äritegevuse arvestusprobleeme.

Samaaegselt on nii rahvusvahelises äritegevuse kui ka rahvusvahelises arvestuses toimunud suured globaalsed muudatused, millised jätkuvad, laienevad ja süvenevad ka käesoleval ajal. Nendest olulisemad on eelkõige järgmised:

- Kesk- ja Ida-Euroopa riikide poliitiline ja majanduslik avanemine;
- endise Nõukogude Liidu lagunemine;
- ülalnimetatud riikide majanduse üleminek keskjuhtimiselt turumajandusse;
- Euroopa Liidu laienemine ja majanduslik ühtlustumine;
- Euroopa Liitu pürgivate riikide majanduslik erinevus;
- jõupingutused Põhja-Ameerika ja Lõuna-Ameerika riikide majanduste ühinemiseks (Põhja-Ameerika Vabakaubandusleping, mitmesugused kahepoolsed lepingud, mis kaasavad Põhja-, Kesk- ja Lõuna-Ameerika riike);
- Hiina, kui Aasia peamise majandusjõu, kiire esiletulek;

- kiire majanduslik kasv teistes Aasia riikides, eriti Jaapanis, Koreas jm.

Kasvav majandustegevuse internatsionaliseerumine on mõjutanud ja jätkab majandustegevuse ja -arvestuse mõjutamist kõikides riikides.

10.2. Üldiselt aktsepteeritud arvestusprintsiipide olemus ja eesmärgid

Finantsarvestust käsitletakse kommunikatsioonivahendina firma finantsinformatsiooni suunamiseks tegevjuhtkonnalt ka selliste informatsiooni kasutajateni, kes ei osale firma igapäevases juhtimises ning ei oma seetõttu ligipääsu firma sisemisele juhtimisinformatsioonile. Seega on arvestus tähtsaks *ärialaseks keeleks*. Teatavasti on keele efektiivsus suhtlemisvahendina sõltuvuses sellest, milline on keele sõnavara, reeglid ja struktuur. Finantsinformatsiooni kasutajad võivad vähendada oma kulusid ning tõsta informatsiooni väärtust erinevate firmade majandustulemuste võrdlemisel juhul, kui kõik firmad kasutavad samu mõisteid ja reegleid ehk arvestusprintsiipe oma finantsaruandluse koostamisel ja esitamisel.

Arvestusprintsiibid (standardid) on juhendid, kuidas koguda, edastada ja vastu võtta arvestusalast informatsiooni. Võib tekkida mulje situatsioonist, et ettevõte on vaba arvestusstandardi valikul. Näiteks üks aktsiaselts kasutab käibevara hindamisel soetusmaksumust, teine – neto realiseerimismaksumust, asenduskulusid vms, või teisipidi: üks äriühing peab vajalikuks esitada finantsaruannetest infotarbijaile üksnes kasumiaruande, teine – raamatupidamisbilansi. Selline olukord vähendaks oluliselt infotarbijate võimalusi konkureerivate firmade hindamisel.

Ühe riigi piires saavutatakse finantsinformatsiooni ühtlustamine seadusandluse ja muude reguleerivate tegevuste kaudu, mida nimetatakse majandusarvestuse *standardiseerimiseks* ning loodud reegleid *arvestusstandarditeks*.

Nii on Ameerika Ühendriikides, kus seadus ega riigivõimuorganid ei kehtesta täpseid arvestusreegleid, välja töötatud Üldiselt Aktsepteeritud Arvestusprintsiibid (*Generally Accepted Accounting Princeples* – **GAAP**). Seega üksikasjalike arvestusreeglite loomine on jäetud erasektorile, mille tuumiku moodustavad arvestusega tegelevad inimesed ja äriringkonnad. GAAP-il puudub seadusandlik alus, selle tunnustamise aluseks on standardi üldine aktsepteerimine. Selline rahvuslike raamatupidamisreeglite kehtestamise süsteem sarnaneb palju pretsedendiõigusele inglise keelt kõnelevates maades (USA, Suurbritannia, Kanada, Austraalia, Uus-Meremaa jt). GAAP-iga sarnased süsteemid ei ole kasutusel maades, kus ei kehti pretsedendiõigus (erandiks on Holland). Nendes riikides kehtivad rooma õiguse traditsioonid, s.o seadustes on toodud rohkem täpseid juhiseid (Prantsusmaa, Saksamaa, Rootsi, Hispaania, Portugal, Kreeka, Jaapan, Austria, Itaalia jt). Üldjuhul kehtib ka täpne ärikoodeks, mis loob õigusliku raamistiku äritegevuseks, kusjuures arvestusreeglid on osa selle juriidilisest struktuurist. Nendes maades on arvestusreeglid kehtestatud üldise aktsepteerimise asemel seadusega. Siiski Euroopa Liidu finantsarvestust ja -aruandlust käsitlevad direktiivid ei ole mõeldud ainult määrama tema liikmesmaade arvestusprintsiipide sisu, vaid ühtlustama Euroopa arvestust tervikuna.

Üldiselt aktsepteeritud arvestusprintsiibid annavad alati olulise autoriteetse toetuse ühe või teise arvestusprobleemi ühtsesse lahendusse. Mõningatel juhtudel arvestusprintsiibid sarnanevad seadustega (näiteks äritegevust reglementeeriv Äriseadustik, raamatupidamise seadus), milledest ettevõtted harilikult peavad juhinduma, kui nad koostavad finantsaruandeid välistele infotarbijatele. Sarnaselt seadustega on arvestusprintsiibid *formuleeritud* inimeste poolt, sageli sellises keskkonnas, kus eksisteerib märkimisväärne poliitiline surve. Üldjuhul on arvestusprintsiibid välja töötatud ja arendatud eksperimentide, põhjuste, tellimuste, kehtivate tavade ja praktilise vajaduse baasil. Arvestusprintsiibid *peavad* muutuma ja *alluvad* muutustele, kui väljakujunenud tingimused tagavad sellise muutuse. Veelgi enam, arvestusprintsiibid on sageli *vaieldavad* nagu teisedki kehtivad seadused, mis käsitlevad näiteks valimisi parlamenti (Eestis Riigikogusse) või munitsipaalorganitesse, noorsõdurite värbamist, alkoholi tarbimist jne.

Arvestusmeetodite erinevus on tingitud eelkõige majanduslikest erinevustest, õiguslikust ja sotsiaalsest keskkonnast ja vähem

ajaloolistest teguritest. Kuni eelmise sajandi lõpuni püüti arutada majandusarvestuse probleeme ainult rahvuslikul tasandil, pöörramata erilist tähelepanu teiste maade praktikale. On ignoreeritud tõika, et arvestusmeetodid ja institutsioonid, mis ei ole sätestatud ja esindatud ühel maal, on tihti kasutusel juba teistes maades.

> Nii näiteks on Suurbritannias ja USA-s aeg-ajalt nõutud aastaaruande skeemide ja väärtushinnangute ühtlustamist, tihedama seose loomist raamatupidamisliku kasumi ja maksustatava tulu vahel ja … raamatupidamiskohtuid. Ameerika raamatupidajad on mõnikord vaielnud tugevama äriseadustiku vajaduse üle ja mõned briti arvestusala töötajad on soovitanud sätestada valitsuse tugevdatud kontrolli raamatupidamise sise-eeskirjade üle.
> Kõik need ettepanekud on juba omaks võetud ühel või teisel maal. Prantsusmaa ja Saksamaa on heaks näiteks rahvuslike raamatupidamissüsteemide sarnasusest ja seda eelkõige läbi seadusandluse. Need kaks maad on ka heaks näiteks väga lähedastest finantsarvestuse reeglitest ja firmade maksukoormuse eeskirjadest. Hollandi finantsaruandlus ei ole küll sellise iseloomuga, aga Holland on ainuke maa, mis opereerib *raamatupidamiskohtuga.*
> Ameerika raamatupidajad, kes soovivad uurida äriseadustiku osa finantsaruandluses, ei pea arvestama ainult Suurbritannia ja Saksamaa pikaajaliste kogemustega, vaid ka Hollandi kompaniide seadusandlusega, mis on hakanud avaldama mõju alates 1970. aastatest. Briti arvestajad otsivad eeskuju reguleerivatest institutsioonidest, võttes selleks näiteks *American Securities and Exchange Commission'i* (**SEC**) või hoopis *French Commission des Operations de Bourse* (**COB**).

Arvestussüsteemide olemus riigi tasandil varieerub vastavalt keskkonnafaktorite suhtelisele mõjule ja need süsteemid omakorda kalduvad kindlustama loodud käitumismalle. Seega *erinevused mitmesuguste riikide arvestuspraktikas ja -teoorias on olemas.* Seda aga peetaksegi takistuseks finantsaruannete informatsioonilise funktsiooni täitmise seisukohalt.

Rahvuslikud arvestusstandardid on tavaliselt riigiti erinevad ja see tekitab probleeme mitmesuguste firmade finantsinformatsiooni võrdlemisel. Seetõttu üritatakse ühtlustada riikide erinevaid arvestusstandardeid, kuid siinjuures arvestatakse asjaoluga, et standardid võivad küll elimineerida suuri erinevusi, kuid *ei vii täie-*

likule raamatupidamispraktika ühildumisele, kuna majandusoperatsioonid ehk -tehingud, mida finantsraamatupidamine kirjeldab, võivad olla täiesti individuaalsed ja standardid jätavad raamatupidajatele alati teatava otsustusvabaduse.

Nii on Euroopa Liidu põhieesmärgiks majandusruumi loomine Euroopas, mis lubaks kapitali, tööjõu ja ettevõtluse vaba liikumist kõigi Euroopa Liidu liikmesriikide vahel. Selle eesmärgini jõudmiseks ühtlustatakse liikmesriikide turgude infrastruktuur ning majandusarvestus on üks *osa* sellest. Teiseks tõukeks arvestusstandardite rahvusvaheliseks ühtlustamiseks on olnud rahvusvaheliste kapitaliturgude areng. Firmad, kelle aktsiatega kaubeldakse rahvusvahelistel turgudel, peavad varustama erinevate maade investoreid vajaliku finantsinformatsiooniga.

10.3. Rahvuslikud institutsioonid

Rahvuslik seadusloome ning raamatupidajate ja audiitorite kutseorganisatsioonide osa arvestust reguleerivate juhendite loomisel nõuab eraldi sügavamat käsitlust, kusjuures nende tähtsust ja olemasolu ei saa ja ei tohigi alahinnata. Euroopa riikides omavad sellised rahvuslikud kutseorganisatsioonid koos kohalike äri- ja poliitiliste ringkondadega sageli pikka ja mõnikord väga pikka traditsiooni. Mõnedes maades on isegi mitu rahvuslikku arvestusalast kutseorganisatsiooni, kusjuures igaühel neist on oma kindel toetajaskond. Seega peab alati arvestama arvestusega tegelevate rahvuslike kutseorganisatsioonide soove, lootusi ja samas ka kartusi.

10.3.1. Arvestusprintsiipide arengut mõjutanud organisatsioonid USA-s

Nagu eelnevatest jaotistest tuleneb, omab arvestus pikka ja huvitavat ülemaailmset ajalugu. Arvestusprintsiipidest arusaamine eeldab seetõttu ajaloolisi teadmisi ka mitmesugustest erialalistest

organisatsioonidest ja nende poolt avaldatud materjalidest, seda eeskätt Ameerika Ühendriikides, mis on oluliselt mõjutanud ja mõjutavad arvestusprintsiipide arengut mitte üksnes Ameerikas vaid kogu maailmas.

> Enam edukas oli arvestuse (eriti tema printsiipide) areng USA-s 1930-ndate aastate keskel ja hiljem. Seda mõjutasid järgmised olulised faktorid:
>
> - äritegevuses aktsiaseltside tormiline kasv selle sajandi alguses;
> - omaniku eraldumine juhtimistegevusest;
> - kasumi maksustamine alates 1913. a., mis tegi vajalikuks finantsaruannete kasutamise maksustamise eesmärgil;
> - kriitika aktsiaseltside aruannete praktikale möödunud sajandi algul;
> - aktsiaturu krahh 1929. a. ning sellele järgnenud depressioon;
> - föderaalne seadusandlus kujundas abi, kuidas investeerijad saaksid adekvaatset infot oma investeerimisotsuste kohta jms.

Alljärgnevalt on lühidalt esitatud tähtsamaid eralalisi organisatsioone USA-s ja nende poolt tehtut.

Ameerika Atesteeritud Audiitorite Instituut (*American Institute of Certified Public Accountants* – **AICPA**). See on atesteeritud (vannutatud) audiitorite (*certified public accountant* – **CPA**) rahvuslik professionaalne organisatsioon, kes töötab välja auditeerimisstandardeid (*Statements of Auditing Standards*), mida järgivad sõltumatud atesteeritud audiitorid firmade finantsaruannete auditeerimisel.

AICPA esimene sekkumine arvestusprintsiipide arengusse toimus 1938. a., kui ta moodustas Arvestusprotseduuride Komitee (*Committee on Accounting Procedure* – **CAP**). CAP'i eesmärgiks oli arvestusprintsiipide edasine arendamine, et vähendada praktikas kasutatavate ja esinevate printsiipide alternatiivseid metoodilisi variante. CAP publitseeris Arvestuse Uuringute Bülletääni (*Accounting Research Bulletins* – **ARB**). Need uuringute kohta avaldatud väljaanded abistasid põhiliselt praktikuid – raamatupidajaid ja audiitoreid spetsiifiliste probleemide lahendamisel, näiteks degressiivse amortisatsiooniga ja pikaajaliste ehitusalaste kokkulepetega seonduv temaatika. CAP likvideeriti 1959. a.

Bülletäänides avaldatud materjal on oma iseloomult enamasti *soovituslik*. Ehkki raamatupidajad üldiselt järgivad komitee poolt üldistatud printsiipe, ei ole need samas kohustuslikud. AICPA üksnes julgustab oma liikmeid järgima bülletäänides avaldatud seisukohti. Lõppkokkuvõttes bülletäänides publitseeritud materjali autoriteetsus põhineb tema üldisel aktsepteeritavusel. Ehkki bülletäänides avaldatud materjal on aidanud parandada raamatupidamise praktikat, on komiteed kritiseeritud mitmel põhjusel. Nendest olulisemateks loetakse:

- võimetust arendada tihedalt seostatud raamistikku objektiivsetest ja põhjendatud arvestusprintsiipidest, mille raames saaks lahendada esilekerkivaid ja erilisi arvestusprobleeme. Komitee püüdis lahendada esilekerkinud probleeme ükshaaval ja mõnikord omavahel seostamatult;
- komitee lubab üheaegselt kasutada mitmeid alternatiivseid arvestusprintsiipe.

1959. a. Ameerika Atesteeritud Audiitorite Instituut asendas Arvestusprotseduuride Komitee uue komiteega – Arvestusprintsiipide Nõukoguga (*Accounting Princeples Board* – **APB**), mis on vastutav arvestuspõhimõtete arengu eest riigis. Nõukogu publitseerib otsuseavaldusi, mida kutsutakse arvamusteks (*opinions*). Need arvamused hõlmavad Arvestusprintsiipide Nõukogu vaateid väga laialdastele valdkondadele, sh kasumimaksed, puhaskasum, varad, sh immateriaalsed. Ehkki APB asendati 1973. a. Finantsraamatupidamise Standardite Nõukoguga, ei ole Arvestusprintsiipide Nõukogu poolt vastuvõetud arvamused uutega asendatud ja need on arvestusprintsiipide aluseks siiani.

Finantsraamatupidamise Standardite Nõukogu (*Financial Accounting Standards Board* – **FASB**) on valitsusest sõltumatu professionaalide ühendus. Nõukogu tööd toetavad paljud raamatupidamise firmad ja ühingud, eelkõige Ameerika Atesteeritud Audiitorite Instituut. Finantsraamatupidamise Standardite Nõukogu töötab välja ja formuleerib Üldiselt aktsepteeritud arvestusprintsiipe (*Generally Accepted Accounting Princeples* – **GAAP**) ehk USA arvestusseadust („*accounting law of the land*").

Väärtpaberite ja Börside Komisjonil (*Securities and Exchange Commission* – **SEC**) on olnud suur mõju traditsioonilise finantsaruandluse arengusse, muuhulgas annab ta välja Arvestuse Publikatsioonide Seeriaid (*Accounting Series Releases*). Nendes dikteeritakse arvestusnõudeid aktsiaseltsidele.

10.3.2. Arvestust korraldavad organisatsioonid Euroopas

Raamatupidajate kutseorganisatsioone koordineeriv organisatsioon Euroopas on Euroopa Raamatupidajate Föderatsioon (*Federation des Experts Comptables Europeens* – **FEE**, inglise keeles *Federation of European Accountants*). FEE loodi formaalselt 1987. a. kahe organisatsiooni – *Union Europeenne des Experts Comptables Economiques et Financiers* – **UEC** (asutatud 1951. a.) ja *Groupe d'Etudes des Experts Comptables de la CEE* – **Groupe d'Etudes** (asutatud 1961. a.) – ühendamisega. FEE tegevuse peaeesmärkideks on:

- tegeleda arvestuspraktika taseme tõstmisega ja ühtlustamisega kõige laiemas tähenduses;
- toetada koostööd raamatupidajate kutseorganisatsioonide vahel Euroopas, arvestades seejuures nii avaliku kui ka erasektori huve;
- esindada Euroopa raamatupidajate kutseala ühendusi rahvusvahelisel tasemel;
- olla ainuke Euroopa raamatupidajate nõuandev organisatsioon Euroopa Liidu võimustruktuuride seisukohalt.

Formaalselt on FEE liikmeteks riikide rahvuslikud kutseorganisatsioonid. FEE on järk-järgult suurendanud oma rolli ja mõju Euroopa raamatupidajate kutseala liitudele ja sellepärast esindab ka Euroopa raamatupidajate huve Rahvusvahelise Raamatupidajate Föderatsiooni juures. FEE eesmärgiks ei ole standardite väljatöötamine, vaid on ellu kutsutud toetama *arvestuse ühtlustamist*. Nii näiteks on raamatupidamisarvestust käsitletud Esimeses (finantsaruannete avalikustamine), Neljandas (ettevõtlus), Seitsmendas (kontserni finantsaruannete konsolideerimine) ja Kaheksandas direktiivides.

Euroopa Liidu poolt on arvestuse korraldamiseks välja antud viis põhidirektiivi ja hilisemad täiendused nendele direktiividele. Põhidirektiivid on järgmised:

- neljas nõukogu direktiiv aastaaruannete koostamisest 25. juulist 1978. a. (78/660/EMÜ);
- seitsmes nõukogu direktiiv konsolideeritud aruannete koostamisest 13. juunist 1983. a. (83/349/EMÜ);
- kaheksas nõukogu direktiiv auditeerimise vastutavatest isikutest 10. aprillist 1984. a. (84/253/EMÜ);
- nõukogu direktiiv pankade ja teiste finantsinstitutsioonide aastaaruannete ja konsolideeritud aruannete koostamisest 8. detsembrist 1986. a. (86/635/EMÜ);
- nõukogu direktiiv kindlustusettevõtete aastaaruannete ja konsolideeritud aruannete koostamisest 19. detsembrist 1991. a. (91/674/EMÜ).

Euroopa Liidu arvestust puudutavate probleemide käsitlemiseks loodi 1991. aastal Euroopa Komisjoni Arvestuse Konsultatsioonifoorum (*European Commission's Accounting Advisory Forum*). Tema liikmeteks on kõigi liikmesriikide arvestusstandarditega tegelevate organisatsioonide ja teiste huvigruppide esindajad. Foorumil on leidnud käsitlemist mitmesugused arvestusprobleemide valdkonnad (näiteks Neljanda ettevõtlusdirektiiviga käsitlemata probleemid nagu valitsusabi arvestus, liising, välisvaluuta arvestus). Foorumi peamiseks ülesandeks on nõustav funktsioon. Sama funktsioon on ka Kontaktkomiteel (*Contact Committee*), kes esindab rahvuslikke valitsusi.

Teine võimalik allikas Euroopa Liidu tulevaseks harmoniseerumiseks oli uus lähenemine – komitoloogia (comitology), mis on Euroopa Liidu poolt välja arendatud. Selle skeemi abil töötatakse välja detailne struktuur, mis põhineb direktiividel. Komitoloogia Komitee on määratud tegutsema kindla valdkonna probleemiga ning Komisjonile esitatav aruanne peab sisaldama direktiivide poolt kehtestatud põhimõtete tegelikku tõlgendamist ja analüüsi.

10.4. Rahvusvahelised institutsioonid

Rahvusvaheline Raamatupidajate Föderatsioon (*International Federation of Accountants* – **IFAC**) on raamatupidajate kõikide erialaliste institutsioonide rahvusvaheliseks katusorganisatsiooniks, mis on sõltumatu mistahes riigi valitsuse otsesest ja kaudsest kontrollist.Tema põhikirjaliseks eesmärgiks on arendada ja tõhustada arvestusega tegelevate kutseorganisatsioonide koostööd arvestusstandardite ühtlustamisel. IAFC on loodud 1973. a. Föderatsioon töötab mitmesuguste erialaliste komiteede, sh hariduse, eetika, finantsarvestuse, juhtimisarvestuse, rahvusvahelise auditeerimispraktika, riigisektori ja ülemaailmsete kongresside kaudu. Kõige olulisem IAFC tegevuses on olnud tema suhted Rahvusvaheliste Arvestusstandardite Komiteega.

Rahvusvaheliste Arvestusstandardite Komitee (*International Accounting Standards Committee* – **IASC**) moodustati 1973. a. Londonis Austraalia, Kanada, Prantsusmaa, Saksamaa, Jaapani, Mehhiko, Hollandi, Suurbritannia ja Iirimaa ning Ameerika Ühendriikide arvestuse kutseorganisatsioonide poolt. Aastatel 1983 kuni 2001 kõik IAFC liikmed (üle 140 liikmesorganisatsiooni enam kui 100 riigist, kes esindasid enam kui kahte miljonit mitmesugustes rahvamajandusharudes töötavat arvestusala töötajat) olid samaaegselt ka IASC liikmed. IFAC-ga liituvad organisatsioonid saavad samas ka IASC liikmeteks.

IASC loomisele aitas kaasa järjest suurenev firmade rahvusvahelistumine ja kapitaliturgude areng ning sellest tulenev vajadus ühtlustada firmade finantsaruandeid selliselt, et nendest oleks võimalik igal pool ühtemoodi aru saada. Rahvusvaheline börside koostöö on samuti olnud üheks mõjuvõimsaks teguriks, mis on aidanud ja aitab IASC arvestusstandardeid ellu rakendada, kuna börsid otsustavad, kas konkreetne firma pääseb börsile juhul, kui ta ei täida IASC standardeid.

IASC tegevuse algusaegadel oli organisatsiooni tegevuse sisuks erinevates riikides rakendatavate arvestusstandardite kogumine ja lahtikirjutamine, mis võimaldas riikidel, kus ei olnud arvestusstandardeid loodud, saada ülevaade mujal riikides tehtavast ja luua oma esialgsed arvestusstandardid. Selline tegevusaeg lõppes IASC poolt 1989. a. trükitud reeglite kogumikuga, kus anti varasemaga võrreldes tunduvalt konkreet-

semaid juhiseid finantsaruannete koostamiseks ja kus lähtuti soovist, et erinevate riikide firmade finantsaruanded oleksid omavahel võrreldavad.

IASC on siiani tegelenud teemadega, mis omavad rahvusvahelist tähtsust. IASC poolt formuleeritud arvestusstandardid püüdlevad piisava liigenduse ja kõikehaaravuse poole, et neid võidakse tõlgendada samal viisil erinevates riikides. IASC näeb nende eesmärkide saavutamist selles, et standardid väljendaksid laiu aktsepteeritavaid põhimõtteid, samas nad välistaksid liigselt detailiseeritud reegleid ning oleksid seotud majandussündmuste ja transaktsioonide olemusega (sisuga). IASC on sõltumatu ja tal on täielik autonoomia rahvusvaheliste arvestusstandardite kehtestamisel. Rahvusvaheliste Arvestusstandardite Komitee peamisteks eesmärkideks on:

- arendada üldsuse huvides heatasemelisi, arusaadavaid ja tunnustust väärivaid globaalseid arvestusstandardeid, mis võimaldavad esitada finantsaruannetes ja mitmesuguses finantsaruandluses heakvaliteedilist, läbipaistvat ja võrreldavat informatsiooni, mis võimaldab maailma kapitaliturgudel osalejatel ning teistel infotarbijatel teha majanduslikke otsuseid;
- edendada kogu maailmas nende standardite täpset järgimist ja tunnustamist;
- välja töötada rahvuslike arvestusstandardite ja rahvusvaheliste arvestusstandardite vastastikusest lähenemisest heatasemelisi lahendusi *[IASC Constitution, § 2, IASC 2001, p 21]*.

Olles üksi, IASC *ei oma* võimu, et läbi viia rahvusvahelist lepet või nõustumist rahvusvaheliste arvestusstandardite osas. IASC jõupingutuste edu sõltub tema töö *tunnustamisest* ja *toetamisest* paljude erinevate huvipoolte tegevuse kaudu. Rahvusvahelised arvestusstandardid ei ole siiani olnud kohustuslikud, välja arvatud niikaua, kuni mingi riik või ettevõte valib nad adopteerimiseks. Paljud riigid, kus ei ole oma rahvuslike arvestusstandardite väljatöötamise institutsiooni, võtavad rahvusvahelised arvestusstandardid omaks kui rahvuslikud standardid. Teised riigid kasutavad arvestusstandardeid kui oma rahvuslike arvestusstandardite baasi

(näiteks Euroopa Liitu pürgivad riigid, sh Eesti). Tavaliselt rahvusvahelisi arvestusstandardeid kasutatakse kui *rahvusvahelist ideaali* nendes riikides, kus arendatakse ja täiustatakse enda standardeid.

Seega IASC töötab erinevate riikide spetsialistide nõuannete põhjal välja arvestusstandardeid ja üritab oma esindajate kaudu suunata ka rahvuslike standardite loojaid arvestama IASC poolt loodud standardeid, millega tahetakse saavutada rahvusvahelises mastaabis arvestusstandardite ühtlustamist. IASC tegevuse peamine väljund on rahvusvahelised arvestusstandardid, mida IASC on tänaseks välja andnud ligemale 40. IASC igal aastal publitseerib rahvusvaheliste arvestusstandardite kogumikku *International Accounting Standards*, kus on esitatud nii kehtivad, ümbertöötatud (uuendatud) ning lähitulevikus kehtima hakkavad arvestusstandardid ja nende tõlgendused. Viimaseid annab välja Alaline Tõlgenduskomitee (*Standing Interpretations Committee*, **SIC**). Alljärgnevalt on esitatud siiani väljatöötatud standardite ja tõlgenduste loetelud (*International Accounting Standards 2001*) järgi.

IAS 1 Finantsaruannete esitamine
IAS 2 Varud
IAS 3 [Asendatud IAS-dega 27 ja 28]
IAS 4 [Asendatud IAS-dega 16, 22, ja 38]
IAS 5 [Asendatud IAS-ga 1]
IAS 6 [Asendatud IAS-ga 15]
IAS 7 Rahavoogude aruanded
IAS 8 Perioodi puhaskasum või -kahjum, põhivead ja muutused arvestuspõhimõtetes
IAS 9 [Asendatud IAS-ga 38]
IAS 10 Bilansipäevale järgnevad sündmused
IAS 11 Ehituslepingud
IAS 12 Tulumaksud
IAS 13 [Asendatud IAS-ga 1]
IAS 14 Segmendiaruandlus
IAS 15 Hindade muutuste mõjusid kajastav informatsioon
IAS 16 Materiaalne põhivara

IAS 17 Rendid
IAS 18 Tulu
IAS 19 Pensionikulud
IAS 20 Riiklike toetuste arvestus ja valitsusabi avalikustamine
IAS 21 Välisvaluuta kursside muutuste mõjud
IAS 22 Äriühendlused
IAS 23 Laenukulud
IAS 24 Sidusosapoole avalikustamised
IAS 25 [Asendatud IAS-dega 39 ja 40]
IAS 26 Pensionide arvestus ja aruandlus
IAS 27 Konsolideeritud finantsaruanded ja investeeringute arvestusest tütarettevõtetesse
IAS 28 Investeeringute arvestusest sidusettevõtetesse
IAS 29 Finantsaruandlus hüperinflatsioonilises majanduses
IAS 30 Pankade ja teiste rahandusasutuste finantsaruannete avalikustamine
IAS 31 Finantsaruandlus osalusest ühisettevõtetes
IAS 32 Finantsinstrumendid: avalikustamine ja esitamine
IAS 33 Puhaskasum aktsia kohta
IAS 34 Sisemine finantsaruandlus
IAS 35 Katkestatud tehingud
IAS 36 Varade halvenemine
IAS 37 Reservid, tinglikud kohustused ja tinglikud varad
IAS 38 Immateriaalsed varad
IAS 39 Finantsinstrumendid: tunnustamine ja mõõtmine
IAS 40 Vara investeerimine
IAS 41 Põllumajandus (jõustub 1. jaanuarist 2003. a.)

IASC Alalise Tõlgenduskomitee poolt on seisuga 1. jaanuar 2001 välja antud 25 arvestusstandardite tõlgendust. Need on järgmised.

SIC-1 Järjepidevus – varude erinevad kuluvalemid (IAS 2)
SIC-2 Järjepidevus – laenukulude kapitaliseerimine (IAS 23)
SIC-3 Realiseerimata kasumite ja kahjumite majandustehingutest sidusettevõtetega (IAS 28)

SIC-5 Finantsinstrumentide klassifikatsioon – provisjoni määr-osa (IAS 32)
SIC-6 Olemasoleva tarkvara modifitseerimise kulud (raamistik)
SIC-7 Euro kasutuselevõtmine (IAS 21)
SIC-8 IAS'i esmakordne rakendamine, kui arvestuse lähtealus (IAS 1)
SIC-9 Äriühendlused – klassifitseerimine kas omandamisel või huvide ühendamisel (IAS 22)
SIC-10 Valitsusabi – erilise seose puudumine äritegevusega (IAS 20)
SIC-11 Valuutavahetus – valuuta suurest devalveerimisest tuleneva kahjumi kapitaliseerimine (IAS 21)
SIC-12 Konsolideerimine – eriotstarbelised majandusüksused (IAS 27)
SIC-13 Ühiselt kontrollitavad majandusüksused – ettevõtjate mitterahalised sissemaksed (IAS 31)
SIC-14 Põhivara – objektide kahjustuste või kadude kompenseerimine (IAS 16)
SIC-15 Kasutusrendid – stiimulid (IAS 17)
SIC-16 Aktsiakapital – taasomandatud omakapitali instrumendid (riigi võlakirjad) (IAS 32)
SIC-17 Omakapital – omakapitaliga seotud tehingute kulud (IAS 32)
SIC-18 Järjepidevus – alternatiivsed meetodid (IAS 1)
SIC-19 Aruandeline valuuta – finantsaruannete hindamine ja esitamine vastavalt IAS 21 ja IAS 29 (IAS 21 ja IAS 29)
SIC-20 Kapitaliosaluse meetod – kahjumite tunnustamine (IAS 27)
SIC-21 Tulumaksud – ümberhinnatud mitteamortiseeritavate varade hüvitamine (IAS 12)
SIC-22 Äriühendlused – algselt näidatud reaalväärtuste ja firmaväärtuse pärastine reguleerimine (IAS 22)
SIC-23 Põhivara – lauskontroll või uuenduskulud (IAS 16)

SIC-24 Tulu aktsia kohta – finantsinstrumendid ja muud lepingud, mida võidakse määrata aktsiates (IAS 33)
SIC-25 Tulumaksud – ettevõtte või tema aktsionäride muutused maksu olukorras (IAS 12)

Märkus. Ühtegi SIC tõlgendust ei ole tehtud SIC-4 kohta. SIC-D4 tõlgenduse eelnõu: finantsinstrumentide klassifikatsioon – emiteerijate vastastikused optsioonid, lükati tagasi.

Standardite ettevalmistamine on aeganõudev ja töömahukas protsess, milleks normaalselt kulub mitmeid aastaid. Üldjuhul on standard mitmekümne leheküljeline materjal, koosnedes kümnetest paragrahvidest. Lisaks lakooniliselt konstateerivale standardiosale sisaldavad need põhjaliku selgitava osa, milles analüüsitakse erinevate teoreetiliste seisukohtade tugevaid ja nõrku külgi ning põhjendatakse standardi valikut. Selgitava osa tõttu on need ka heaks õppematerjaliks.

Võimalike alternatiivide rohkust peeti üldiselt rahvusvaheliste arvestusstandardite üheks suurimaks puuduseks. Suhteliselt leebed tingimused eemaldavad neid sellest sisust, mida mõistes *standard* ollakse harjutud nägema, s.t selgeid ja üheselt mõistetavaid reegleid. Sellest tulenevalt on IASC alates üheksakümnendate aastate algusest vanemaid standardeid korrigeerinud. IASC on lõpetanud programmi alternatiivsete arvestusmenetluste elimineerimisest. Menetlused, mis valiti, on nüüd esitatud kui *ideaalsed* ja *lubatud valiku* menetlused. Igatahes on reeglina esitatud üks soovitatav lahendusvariant ja sellele üks alternatiiv. IASC on teinud samuti palju teisi muudatusi ja parandusi standardite osadesse ja nõutud avalikustamistesse korrastatud kapitaliturgude ja rahvusvaheliste äriühendluste nõuete seisukohalt. Lõpuks, iga standardi formaat muutus enam korrastatuks, tõstes enam esile standardeid (rasvaselt trükitud kirjas) ülejäänud kaasnevast taustmaterjalist ja juhendusest.

Vaatamata rahvusvaheliste arvestusstandardite mõnele puudusele, on tavaline, et arengumaad võtavad oma standardite kujundamisel aluseks just IASC poolt väljatöötatud standardid. Ida-Euroopa riikides on see muutunud reegliks. Nii saab lühima aja ja

vähimate kulutustega üle võtta tervikliku kogumi tänapäevaseid rahvusvahelisi arvestuspõhimõtteid, mis on kergesti mõistetavad. Nendes riikides kasutatakse rahvusvahelisi standardeid kui „vahekohtunikku" või alust rahvuslikele arvestusnõuetele. Tulemuseks on finantsaruannete kooskõla rahvusvaheliste arvestusstandarditega.

IASC edaspidiseks tegevussuunaks on veelgi täpsemate standardite kehtestamine erinevates arvestusvaldkondades, kusjuures suund on võetud võimalike alternatiivide vähendamisele.

10.5. Arvestuse ajalooline areng Eesti Vabariigis

Süvauurimistööd arvestuse arengust Eesti Vabariigis pole tehtud. Eesti arvestuse ajalugu tuleb käsitleda vastavasisulise eestikeelse kirjanduse tekkimisega 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul. Varasematel aastatel on majandusarvestust mõjutanud valitsev poliitiline, kultuuri- ja majanduskeskkond. Keskajal, millal Eesti suuremad linnad kuulusid Hansa Liitu, allus raamatupidamisarvestus ilmselt Saksamaal valitsenud arvestuse ja aruandluse praktilisele korraldusele. Sama võib väita ka Rootsi ja hiljem – pärast Põhjasõda – Vene Keisririigi koosseisus olevate ajaperioodide kohta: nendel aegadel allus arvestus vaieldamatult rootsi ja vene arvestuspraktikale. Samas tuleb möönda, et mõisnikkond koosnes baltisakslastest ja linnades kaupmeeskond samuti sakslastest. Järelikult on Eesti arvestuse korraldust mõjutanud saksa arvestuse praktiline korraldus.

Arvestuse areng 20. sajandi algusest kuni Eesti taasiseseisvumiseni on lühidalt esitatud mitmete autorite poolt, kuigi vastavasisuline süvakäsitlus puudub.

Arvestuse arengus Eesti Vabariigis eelmise sajandi teisel poolel võib üldiselt täheldada kahte huvitavat ajajärku, seda nii arvestuse teooria kui ka praktika seisukohalt. Esimene ajajärk on seotud Eesti kuulumisega Nõukogude Liidu koosseisu ja teine – taasiseseisvumisega. Esimesel perioodil mõjutas arvestuse arengut eelkõige tsentraliseeritud juhtimine ja plaanimajandus, teisel perioo-

dil oli ja on omakorda esiplaanil rahvusvaheline ehk läänelik lähenemine arvestusele. NLiidu arvestuse arengut mõjutas kirjanduse andmetel vähemalt esialgsetel aastatel paljuski Saksamaa tolleaegse arvestuse metoodika ja korraldus. Siinjuures on näitena kohane meenutada ühelt poolt vahendite ringkäigule ülesehitatud kontoplaani arengut Saksamaal, mille autoriks loetakse Eugen Schmalenbachi ja teiselt poolt riikliku kontoplaani kehtestamist NLiidus. Kõik õigusaktid, mis reglementeerisid arvestust NLiidus, olid kohustuslikud ka Eesti ettevõtetele, sh üleliiduline kontoplaan. Arvestuse teooriat, metoodikat ja korraldust ettevõtte tasandil uuriti teaduslikult kõrgkoolide majandusteaduskondade vastavate erialakateedrite õppejõudude ning uurimisinstituutide teadurite poolt.

Teisel etapil on arvestuse areng vabariigis täielikult mõjutatud rahvusvahelisest (eelkõige ameerikalikust) lähenemisest, seda eriti metoodika seisukohalt. Arvestust korraldava EV õigusakti *Raamatupidamise seadus* esimeses paragrahvis on rõhutatud rahvusvaheliselt tunnustatud põhimõtetest lähtuva raamatupidamisarvestuse ja -aruandluse korraldamise vajadus vabariigis. See omakorda vihjab rahvusvahelistele arvestusstandarditele (IAS), kuid nende väljatöötamise aluseks on ajalooliselt olnud üldiselt tunnustatud arvestuse põhimõtted (USA GAAP). Viitamine läänelikule ja seda eelkõige anglo-ameerikalikule lähtenurgale ei ole üksnes pelk vihje, vaid reaalne tegelikkus. Järelikult on Eesti Vabariigi senine raamatupidamise metoodiline korraldus olnud õigel teel ja seda eriti arvestuse harmoniseerimise aspektist. Mis puutub ülalmärgitud kontoplaani, siis kadus vajadus selle kehtestamise järele riiklikul tasandil, sest iga äriühing töötab selle välja ja kinnitab sise-eeskirjadega vastavalt tarbijate infovajadustele.

Arvestuse praktika ja üldine aktsepteeritud poliitika on rahvusvahelisel tasandil suunatud paindlikumate standardite formuleerimise suunas. Vaatamata sellele, et arvestuse üldprintsiibe on ühtlustatud rahvusvaheliste arvestus- ja auditeerimisstandarditega, on igas riigis mõnevõrra erinev arvestuse metoodiline ülesehitus. Kui vaadelda vabariigi tänase arvestuse praktika aluseks olevaid metoodilisi põhiprintsiipe (EV Raamatupidamise seadus,

EV Raamatupidamise Toimkonna juhendid), siis nende analüüs annab ka mõningase ettekujutuse arvestuse teooria hetkeseisust Eestis. Nii on raamatupidamise seadusega ette antud finantsaruannete vormide skeemid, kusjuures skeemide täiendav liigendamine on ettevõtete poolt lubatud. Loetletud on lisad ja nendes avaldamisele kuuluv informatsioon, kuid mõnegi lisa seisukohalt (näiteks rahavoogude aruanne) on määratlemata selle koostamise metoodika (kas otse- või kaudmeetodil). IAS-I järgi peab iga äriühing informatsiooni avalikustama märksa rohkem, kui seda nõuab Eestis arvestust reglementeeriv seadusandlus (vt näiteks 9. peatükki). Üldiselt on olemasolevad ametlikud EV Raamatupidamise Toimkonna juhendid oma sisult üsna rangepiirilised ja mõnevõrra jäigad, mida võib ilmselt põhjendada praeguse üleminekuperioodi kasvuraskustega. Eesti Vabariigis arvestusalased õigusaktid kokku moodustavad ca kolmsada lehekülge, samas aga *International Accounting Standards 2001* on üle 1500 leheküljeline raamat.

Kahjuks ei ole EV Raamatupidamise Toimkond vaevunud paljude teiste alternatiivsete arvestusmetoodikate (näiteks materiaalse põhivara amortisatsioonimeetodid ja nende kasutamistingimused, vara ümberhindamise meetodid jms) kohta välja andma oma soovituslikke ja enam liigendatud soovituslikke juhiseid arvestuse korraldamiseks ettevõtete praktikas. Paljud arvestusvaldkonnad on senini väljaantud juhendites kajastamata. Tõsi, rahvusvahelistes arvestusstandardites on kõik arvestusmeetodid kirjeldatud, kuid siiani ei ole Raamatupidamise Toimkond suutnud korraldada arvestusstandardite korrektset tõlkimist eesti keelde, mistõttu need ei ole kättesaadavad laiale praktikute ringile. Seda lünka on püüdnud leevendada Eestis esindatud rahvusvahelised audiitorfirmad, kes jagavad nende käsutuses olevaid rahvusvahelisi teadmisi ja oskusi oma klientidele.

Vastavalt Eesti Vabariigi ja Euroopa Liidu vahelisele assotsieerumislepingule peab Eesti tagama oma seadusandluse (sh raamatupidamisarvestus ja maksustamine) järk-järgulise kooskõlastamise Euroopa Liidu omadega. Vabariigi tegevuskavas on ette nähtud Eesti raamatupidamistava arendamine lähtudes IASC poolt

väljatöötatud põhimõtetest, standarditest ja soovitustest, mis on kooskõlas rahvusvahelise suundumusega finantsaruannete ühtlustamisel ja sellega on tagatud arvestuse ja aruandluse korralduse vastavus Euroopa Liidu nõuetele.

Kokkuvõttes võib märkida, et arvestuse kui rakendusteaduse teooria moodustub üldistest väljakujunenud alustest. Igasugune diskussioon, tekkinud lahkarvamused ja kriitika arvestuse teooria ja metoodika kohta on alati tervitatav nähtus, sest ainult nii on võimalik teostada eesmärgile suunatud probleemi üksikasjalikku tõlgendamist. Tänapäeva arvestuses ei puudu sugugi üldiselt aktsepteeritud teoreetiline baas, kuid Eesti oludes puudub erinevaid informatsioonieesmärke püüdlevate tõlgenduste järjepidevus ja süsteemsus. Ehkki erinevused tõlgendatud ja tõlgendamata metoodiliste käsitluste vahel on olulised, on autori arvates mitte üksnes tegevraamatupidajate, vaid ka arvestusprobleemidega tegelevate teadlaste ja õppejõudude poolt omaks võetud mõnevõrra ignoreeriv suhtumine sellisesse olukorda. Taoline olukord on mõistetav ja võibolla veel aktsepteeritav praegusel üleminekuajajärgul, kuid lähiaastatel muutub selline olukord enam taunitavamaks ja seda eriti Eesti Vabariigi peatsel liitumisel Euroopa Liiduga ning arvestuse metoodiliste aluste vastandamisel selles ühenduses kehtivate nõuetega.

Lisad

Lisa 1 – Bilansiskeem

RAAMATUPIDAMISBILANSS

seisuga 31. detsember

	20x2	20x1
Aktiva (vara)		
Käibevara		
1. Raha ja pangakontod		
2. Aktsiad ja muud väärtpaberid (turuhind tuleb näidata sulgudes)		
3. Nõuded ostjate vastu		
Ostjatelt laekumata arved		
Ostjate vekslid		
Ebatõenäoliselt laekuvad arved (miinus)		
Kokku		
4. Mitmesugused nõuded		
Nõuded tütar- ja emaettevõtetele		
Nõuded sidusettevõtetele		
Arveldused aktsionäridega		
Muud lühiajalised nõuded		
Kokku		
5. Viitlaekumised (aruandeperioodi laekumata tulud)		
Intressid		
Dividendid		
Muud viitlaekumised		
Kokku		
6. Ettemakstud tulevaste perioodide kulud		
Maksude ettemaksed ja tagasinõuded		
Muud ettemakstud tulevaste perioodide kulud		
Kokku		
7. Varud		
Tooraine ja materjal		
Lõpetamata toodang		

Valmistoodang
Ostetud kaubad müügiks
Ettemaksed hankijatele

Kokku
Käibevara kokku

Põhivara

8. Pikaajalised finantsinvesteeringud
Tütarettevõtete aktsiad või osad
Pikaajalised nõuded tütar- ja emaettevõtetele
Sidusettevõtete aktsiad või osad
Pikaajalised nõuded sidusettevõtetele
Muud aktsiad, osad ja võlatähed
Mitmesugused pikaajalised nõuded
Pikaajalised ostjatelt laekumata arved

Kokku

9. Materiaalne põhivara
Maa ja ehitised (soetusmaksumuses)
Masinad ja seadmed (soetusmaksumuses)
Muu inventar, tööriistad, sisseseade ja muud (soetusmaksumuses)
Akumuleeritud põhivara kulum (miinus)
Lõpetamata ehitus
Ettemaksed materiaalse põhivara eest

Kokku

10. Immateriaalne põhivara
Asutamisväljaminekud
Arenguväljaminekud
Ostetud kontsessioonid, patendid, litsentsid, kaubamärgid jne.
Firmaväärtus (goodwill)
Ettemaksed immateriaalse põhivara eest

Kokku
Põhivara kokku

Aktiva (vara) kokku

Passiva (kohustused ja omakapital)

Kohustused

Lühiajalised kohustused

11. Võlakohustused
Tagatiseta võlakohustused (välja arvatud pangalaenud)
Konverteeritavad võlakohustused
Pikaajaliste pangalaenude tagasimaksed järgmisel perioodil
Lühiajalised laenud krediidiasutustelt

Kokku

12. Ostjate (tellijate) ettemaksed toodete ja kaupade eest

13. Võlad hankijatele
Hankijatele tasumata arved
Vekslivõlad

Kokku

14. Mitmesugused võlad
Võlad tütar- või emaettevõtetele
Võlad sidusettevõtetele

Kokku

15. Maksuvõlad

16. Viitvõlad (aruandeperioodi maksmata kulud)
Võlad töövõtjatele
Dividendivõlad
Intressivõlad
Muud viitvõlad

Kokku

17. Lühiajalised eraldised

18. Muud ettemakstud tulevaste perioodide tulud

Lühiajalised kohustused kokku

Pikaajalised kohustused

19. Pikaajalised võlakohustused
Mittekonverteeritavad võlakohustused
Konverteeritavad võlakohustused
Pangalaenud
Muud laenud krediidiasutustelt

Kokku

20. Muud pikaajalised võlad
Hankijatele tasumata võlad
Võlad tütar- ja emaettevõtetele
Võlad sidusettevõtetele

Kokku

21. Pikaajalised eraldised
Pensionikohustused
Muud eraldised

Kokku

Pikaajalised kohustused kokku

Kohustused kokku

Omakapital aktsiaseltsis või osaühingus

22. Aktsiakapital või osakapital nimiväärtuses (aktsiaseltsi puhul tuleb sulgudes näidata põhikirjas maksimaalselt lubatud lihtaktsiate arv, märgitud ja väljalastud eelis- ja lihtaktsiate arv)
23. Aažio (üle/alla nimiväärtuse)
24. Annetatud kapital
25. Ümberhindluse reserv
26. Reservid
Kohustuslik reservkapital
Muud reservid (liikide lõikes)
27. Eelmiste perioodide jaotamata kasum
28. Aruandeaasta kasum (kahjum)
29. Oma aktsiad ja osad (miinus)
Omakapital aktsiaseltsis või osaühingus kokku

Märkus. Osaühingus esineb aktsiakapitali asemel osakapital

Omakapital riigiettevõttes

22. Riigikapital
Ümberhindluse reserv
Muud reservid (liikide lõikes)
Eelmiste perioodide jaotamata kasum
Aruandeaasta kasum (kahjum)
Omakapital riigiettevõttes kokku

Omakapital täisühingus

22. Osanike omakapital aruandeaasta alguses
Ümberhindluse reserv
Jooksval aastal osanikele väljamaksed / osanike sissemaksed (neto)
Aruandeaasta kasum (kahjum)
Omakapital täisühingus kokku

Tekkepõhise raamatupidamisega füüsilisest isikust ettevõtja ettevõtte omakapital

23. Ettevõtte omakapital aruandeaasta alguses
Ettevõtte jooksva aasta väljamaksed/sissemaksed (neto)
Aruandeaasta kasum (kahjum)
Ettevõtte omakapital kokku

Passiva (kohustused ja omakapital) kokku

Lisa 2 – Kasumiaruande skeemid

KASUMIARUANNE

Skeem 1

	20x2	20x1
Äritulud		
1. Realiseerimise netokäive		
2. Valmis- ja lõpetamata toodangu varude jääkide muutus		
3. Kapitaliseeritud väljaminekud oma tarbeks põhivara valmistamisel		
4. Muud äritulud		
Kokku äritulud		
Ärikulud		
5. Kaubad, toore, materjal ja teenused		
6. Mitmesugused tegevuskulud		
7. Tööjõu kulud		
a) palgakulu		
b) sotsiaalmaksud		
c) pensionikulu		
8. Kulum		
a) põhivara kulum ja väärtuse langus		
b) käibevarade allahindlus		
9. Muud ärikulud		
Kokku ärikulud		
Ärikasum		
10. Finantstulud		
a) finantstulud tütarettevõtete aktsiatelt ja osadelt		
b) finantstulud sidusettevõtete aktsiatelt ja osadelt		
c) finantstulud muudelt pikaajalistelt finantsinvesteeringutelt		
d) kasum valuutakursi muutustest		
e) muud intressi- ja finantstulud		
Kokku finantstulud		
11. Finantskulud		
a) tütarettevõtete aktsiate ja osadega seotud finantskulud		
b) sidusettevõtete aktsiate ja osadega seotud finantskulud		
c) intressikulud		

d) kahjum valuutakursi muutustest		
e) finantsinvesteeringute väärtuse muutus		
f) muud finantskulud		
Kokku finantskulud		
Kasum (kahjum) majandustegevusest		
12. Erakorralised tulud		
13. Erakorralised kulud		
Kasum (kahjum) enne tulumaksustamist		
14. Tulumaks		
Aruandeaasta puhaskasum (-kahjum)		

KASUMIARUANNE

Skeem 2

	20x2	20x1
1. Realiseerimise netokäive		
2. Realiseeritud toodete (kaupade, teenuste) kulu		
Brutokasum (-kahjum)		
3. Turustuskulud		
4. Üldhalduskulud		
5. Muud äritulud		
6. Muud ärikulud		
Ärikasum (-kahjum)		
7. Finantstulud		
a) finantstulud tütarettevõtete aktsiatelt ja osadelt		
b) finantstulud sidusettevõtete aktsiatelt ja osadelt		
c) finantstulud muudelt pikaajalistelt finantsinvesteeringutelt		
d) kasum valuutakursi muutustest		
e) muud intressi- ja finantstulud		
Kokku finantstulud		
8. Finantskulud		
a) tütarettevõtete aktsiate ja osadega seotud finantskulud		
b) sidusettevõtete aktsiate ja osadega seotud finantskulud		
c) intressikulud		
d) kahjum valuutakursi muutustest		
e) finantsinvesteeringute väärtuse muutus		
f) muud finantskulud		
Kokku finantskulud		
Kasum (kahjum) majandustegevusest		
9. Erakorralised tulud		
10. Erakorralised kulud		
Kasum (kahjum) enne tulumaksustamist		
11. Tulumaks		
Aruandeaasta puhaskasum (-kahjum)		

Lisa 3 – EV Raamatupidamise Toimkonna juhendid ja otsused

Juhendid

1. Ettevõtte 1994. a. kasumiaruande koostamise juhend (kehtetu) (11. 01. 1995. a.).
2. Raamatupidamise aastaaruande koostamise põhimõtted ja üldnõuded – hea raamatupidamistava kontseptuaalne taust (*revideeritud 2000*) (15. 06. 1995. a., muudetud 08. 05. 2000. a.).
3. Müügitulu määramine realiseerimise printsiibi alusel (11. 07. 1995. a.).
4. Likvideerimis- ja lõppbilansi koostamise juhend (*revideeritud 2000*) (11. 07. 1995. a., muudetud 25. 04. 2000. a.).
5. Äriühendluse arvestuse juhend (*revideeritud 2000*) (11. 07. 1995. a., muudetud 03. 05. 2000. a.).
6. Raamatupidamise aastaaruande bilansi kirjete sisu (revideeritud 2000) (30. 09. 1995. a., muudetud 25. 04. 2000.a.).
7. Raamatupidamise aastaaruande kasumiaruande kirjete sisu (revideeritud 2000) (30. 09. 1995. a., muudetud 25. 04. 2000. a.).
8. Kapitaliosaluse meetod (revideeritud 2000) (15. 08. 1997. a., muudetud 10. 05. 2000. a.).
9. Rendiarvestus (revideeritud 1999) (15. 08. 1997. a., muudetud 29. 03. 1999. a.).
10. Krediidiasutuste konsolideeritud aruandluse koostamise ja esitamise juhend (06. 11. 1997. a., muudetud 10. 05. 2000. a.).
11. Valitsuselt saadud sihtfinantseerimise arvestus (12. 11. 1997. a.).
12. Vahearuannete koostamise ja esitamise juhend (13. 08. 1998. a., muudetud 11. 03. 2000. a.).
13. Finantsnäitaja – Puhaskasum aktsia kohta – arvutamine ja kajastamine (13. 08. 1998. a., muudetud 11. 03. 2000. a.).
14. Segmendiaruandlus – raamatupidamise aruandes kajastatud andmete esitamine äri- ja geograafiliste segmentide lõikes (05. 01. 2000. a.).
15. Pikaajaliste ehituslepingute arvestus (05. 01. 2000. a.).
16. Konsolideeritud aruandluse koostamine (07. 06. 2000. a.).

Otsused

1. Põhivara ümberhindlusest (23. 05. 1995. a.).
2. Soetusmaksumusest (revideeritud 2000) (15. 06. 1995.a., muudetud 03. 05. 2000. a.).
3. Erastamisväärtpaberite ja erastamisväärtpaberitega soetatud vara soetusmaksumusest (03. 11. 1999. a.).
4. Sihtasutuste fondide ja kapitali liikumise aruanne (03. 11. 1999. a.).
5. Tulumaksuseaduse mõju raamatupidamisarvestusele ja -aruandlusele (12. 01. 2000. a.).

Kirjandus

Dyson, J. R., Accounting for Non-Accounting Students. Pearson Professional Limited, 1997, Harlow, 544 p.

Eesti maksuseadused koos rakendusaktidega. Õigusaktide kogumik seisuga 1. aprill 2001. Eesti maksuteadlaste Selts. OÜ Casus, 2001, Tartu, 485 lk.

Epstein, B. J., Mirza, A. A. Interpretation and Application of International Accounting Standards 2000. John Wiley & Sons, Inc., 2000.

Glautier, M. W. E., Underdown, B. Accounting Theory and Practice. Pitman Publishing, 1994, 784 p.

Haried, A. A., Imdieke, L. F., Smith, R. E. Advanced Accounting. John Wiley & Sons, Inc., 1994, New York, 1011 p.

Hay, L. E., Wilson, E. R. Accounting for Governmental and Nonprofit Entities. IRWIN, 1995, Boston, 808 p.

Hendriksen, E. S., Van Breda, M. F., Accounting Theory. IRWIN, 1992, Boston, 908 p.

Hermanson, R. H., Edwards, J. D., Maher, M. W., Accounting Principles. IRWIN, 1992, Boston, 1266 p.

Hea raamatupidamistava. EV Raamatupidamise Toimkonna juhendid ja otsused. Koostaja Ilisson, R., OÜ Nõu, 2000, Tallinn, 759 lk.

International Accounting Standards – 2001. International Accounting Standards Committee. London, 1528 p.

International Accounting Standards Explained. International Accounting Standards Committee. John Wiley & Sons Ltd., 2000, Chichester, 473 p.

Johansson, S. E., Östman, L. Accounting Theory. Integrating behaviour and measurement. Pearson Professional Limited, 1995, London, 370 p.

Presentation of Financial Statements. International Accounting Standards Committee. Burgess Science Press, 1999, London, 1287 p.

Kallas, K. Raamatupidamisarvestuse rahvusvaheline kooskõlastamine. Külim, 1997, Tallinn, 71 lk.

Klaus, O. Bilanzen. 7. Auflage. 1995, Kiel, 482 s.

Kieso, D. E., Weygandt, J. J. Intermediate Accounting. John Wiley & Sons Ltd., Chichester, 1336 p.

Larson, K. D., Pyle, W. W. Fundamental Accounting Principles. 11th ed., Irwin, 1998, 1075 p

Maurice, J. Accounting Ethics. Pitman Publishing, 1996, Glasgow, 192 p.

Modern Accounting Research: History, Survey, and Guide. (Research monograph; no. 7). University of British Columbia. The Canadian Certified General Accountants'Research Foundation. 1992, 487 p.

NSV Liidu Rahandusministeerium. Koondiste, ettevõtete ja organisatsioonide tootmis- ja majandustegevuse raamatupidamisarvestuse kontoplaan ja selle kasutamise juhend. Valgus, 1987, Tallinn, 207 lk.

Revsine, L., Collins, D. W., Johnson, W. B. Financial Reporting & Analysis. Prentice Hall, Inc., 1999, New Jersey, 988 p.

Sokolov, I. V. Buhgalterski utšet: ot istokov do naših dnei Audit, 1996, Moskva, 638 lk.

The European Accounting Review, 1995–2000. European Accounting Association. Routledge Journals, Taylor & Francis Ltd.

Weygandt, J. J., Kieso, D. E. Financial Accounting. John Wiley & Sons Ltd., 1995. Chichester, 681 p.

Wood, F., Sangster, A. Business Accounting 1. Financial Times Professional Limited, 1999, London, 656 p.

Ainejuht

AAPA *49–50*
AICPA *49, 307*
aktsiaselts *16, 208–209, 210–211, 224, 228, 230–233*
algdokument *170–174*
  selle rekvisiidid *171–172*
arhiivistamine *176–177*
arvestuse teooriale lähenemine
  autoritaarne *27*
  deduktiivne *28*
  eetiline *29*
  eklektiline *31*
  induktiivne *28*
  kontode teooria *27*
  majanduslik *30*
  pragmaatiline *26*
  sotsioloogiline *29*
  teaduslik *31*
arvestusinformatsiooni tarbijad *62–67, 287–289*
  avalikkus *65*
  investorid *63*
  kliendid *64*
  kreeditorid *64*
  laenuandjad *63–64*
  riigi- ja munitsipaalorganid *64*
  töötajad *64*
  vahendajad *64*
arvestusprotsess
  edastamine *23, 206–207*
  identifitseerimine *21, 207*
  mõõtmine *21–22, 207, 288*
  registreerimine *23, 206–207*
  tõlgendamine *23, 207*
arvestuspõhimõtted, nende rühmitamine *79–80, 85–88, 303–306*
  arusaadavus *108*
  asjakohasus *108*
  avalikkus *97–98*
  kaalutlevus *112*
  kahekordne kirjendamine *103–104, 159–163, 296–301*

  konservatiivsus *106–107, 288*
  kvalitatiivsete tunnuste omavaheline kooskõla *117*
  kvantifitseerimine ja agregeerimine *94*
  majandusüksus *89–91*
  monetaarsus *98–100*
  neutraalsus *111*
  objektiivsus *109*
  olulisus *104–105*
  perioodilisus *93–94, 183*
  realiseerimine *101–102, 14–144*
  sisu eelistamine vormile *110*
  soetusmaksumus *100–101*
  tegevuse jätkuvus *91–93, 183*
  tekkepõhisus *94–96, 184, 188–191, 288*
  tulude ja kulude tasakaal *116*
  tulude ja kulude vastavus *102–103, 183, 288*
  tähtsus *115*
  täielikkus *112*
  usaldusväärne esitamine *109–110*
  võrreldavus *112–115, 289*
  õigeaegsus *115–116*
arvestust mõjutavad tegurid
  ajaloolised *59*
  arvestuse teooria *58–59*
  finantsallikad *52*
  inflatsioon *55*
  kultuur *57–58*
  kutseala *54–55*
  majanduse areng *55*
  maksustamine *53–54*
  omandivorm *52*
  poliitiline süsteem *55*
  seadusandlus *56–57*
arvestustsükkel *223–235*
audiitori järeldusotsus *71–73, 236–237*
avalikustamine *61–62, 67–70*
bilansimuutused *136–138*
  klassifikatsioonilised *163–164*
  põhjuslikud *163–164*
bilansivõrrand
  lihtne *121*
  laiendatud *146–148, 149*
deebet *149–151, 153–155*
dokumendikäive *177–179*
ebatõenäoliselt laekuvad arved *202–203, 216, 218–219*

eetika *45–51*
ausus *50*
kutse-eetika *37, 46–49, 51*
erivastutus *46–47*
iseseisvus *48*
kompetentsus *50–51*
konfidentsiaalsus *48*
sõltumatus *48, 50*
vastutus *50*
ettevõtja *15*
füüsilisest isikust ettevõtja *15, 207–208*
äriühing *15*
ettevõtja majandustegevuse eesmärgid *17–18*
FASB *44, 308*
FEE *309*
finantsaruanded *81–84, 236*
finantselemendid *119, 128–129, 138–139*
GAAP *44, 87–88, 308, 318*
IAPC *44*
IAS *42, 313–314, 318–320*
IASC IASB *42, 44, 311–317, 319*
IASC SIC *44, 313–316*
IFAC *44, 51, 311*
inventeerimine *179–181*
varaloend *180–181*
ISA *44*
isikuühing *15*
jooksevmaksumus *119*
juhatus *18*
kahekordne kirjendamine, vt *arvestuspõhimõtted*
kapitali säilitamise kontseptsioonid
füüsiline *120*
rahaline *120*
kapitaliühing *16*
kassapõhine arvestusprintsiip *95–96, 184, 186–188, 191*
kasum ja kahjum *17–18, 141, 147–148, 185*
kasumi jaotamise ettepanek *236–237*
kasumiaruanne *83, 127–128, 213, 223, 227, 236, 248–250, 276, 286–293, 326–328*
kohustus *117–118, 121, 128–129, 132–134, 244–245, 284–285*
konto *151–156*
ajutine konto *156, 166*
aktivakonto *154–155*
analüütiline *157*
passivakonto *154–155*

püsiv (permanentne) konto *155–156, 166*
sünteetiline *157, 223–224*
kontode korrespondeeruvus *160*
kontoplaan *164–167, 209*
nende areng ja klassifitseerimine *167–169*
koonddokument *173*
kreedit *149–151, 153–155*
kulud *18, 118, 139–140, 144–146, 248–249*
käibeandmik *158–159, 223, 226*
käibekapital *284–285*
käibevara *99, 282–284*
Luca Pacioli *297–298*
majandusaasta *93, 183*
majandusarvestuse valdkonnad
auditeerimine *36–38, 46–51*
eelarvestamine *38–40*
finantsanalüüs *38, 76–77*
finantsjuhtimine *41*
finants(raamatupidamis)arvestus *33, 34*
juhtimisarvestus *33–35*
kuluarvestus *36, 300*
maksude arvestus *33*
sisekontroll *40*
majandustehing *13, 122–127, 210–213*
memoriaalorder *171, 173*
moraal *45–46*
nõukogu *18*
nüüdisväärtus *119, 280–281*
omakapital *17, 118, 121, 125, 128–129, 135–136, 210, 245–246, 285–286*
omakapitali liikumise aruanne *258–259*
osaühing *16*
põhivara *282, 299–300*
põhivara amortisatsioon ja kulum *203–204, 215–217*
raamatupidamisbilanss *83, 122, 125, 127–128, 213, 223, 227–228, 236, 241–248, 278–286, 321–325*
raamatupidamise aastaaruande lisad ja avalikustatav teave *236, 259–278*
arvestuse üldpõhimõtted *264*
arvestusmeetodi ja aruandeskeemi muutused *264*
bilansipäevajärgsed sündmused *270, 278*
garantiid *133–134, 270*
eelmiste aastate jaotamata kasumi korrigeerimine *270*
eraldised, potentsiaalsed varad ja kohustused *270, 275–276*
finantsinstrumendid *271, 276, 278*
finantsinvesteeringud *266–267, 274*
immateriaalne põhivara *267–268, 273–274, 285*

laenukulud *270*
likviidsed väärtpaberid *265*
maksud *275*
materiaalne põhivara *268–269, 272–273, 285*
nõuded ostjate vastu *266*
raha ja raha ekvivalendid *265, 294*
rendiarvestus *269, 274–275*
tehingud seotud osapooltega *277–278*
tehingud välisvaluutas *265*
tulude arvestus *265–266*
töötasud ja pensionifondid *277*
varud *266, 272*
raamatupidamise aastaaruanne *236–237, 240–241*
raamatupidamise sise-eeskirjad *45, 85–86, 145, 177*
Raamatupidamise Toimkond *41–43, 318–319, 329*
raamatupidamisinformatsioon
ja majanduslik efektiivsus *74–75*
suhtlemisvahendina *75–76*
raamatupidamiskohustuslane *19, 42, 45, 84–85, 279*
raamatupidamislausend *159–163, 174, 176*
raamatupidamisregister *174–177*
kronoloogiline ehk päevaraamat *174–175, 211, 212–213*
süstemaatiline ehk pearaamat *175, 211*
rahavoogude aruanne *83, 128, 223–224, 229–230, 251–258, 293–295*
finantseerimistegevuse rahavood *251, 254*
investeerimistegevuse rahavood *251, 253–254*
äritegevuse rahavood *251–253*
rahvusvahelised arvestusstandardid *78–79, 236, 243–244, 249, 258, 263–264*
rahvusvahelised avaliku sektori arvestusstandardid *44, 84–85*
realiseerimisväärtus *119, 280, 283*
reguleerimiskanded ja nende rühmitamine *184–186, 192–194, 214–219, 220*
ettemakstud kulud *194–196*
hinnangulised kirjed *201–204*
saadud ettemaksed *196–198*
viitlaekumised *200–201*
viitvõlad *198–200*
soetusmaksumus *119, 280, 283*
tegevusaruanne *236–240*
tulud *18, 118, 139–144*
täisühing *16*
tööleht *211, 213–214, 223, 225*
usaldusühing 16
vara *117, 121, 128–132, 244*
ühistu *16*